

Τεύχος Β, 10ν/10 1870

ΕΠΤΑΛΟΦΟΣ,

ΜΗΝΙΑΙΟΝ ΑΠΑΝΘΙΣΜΑ

ΤΩΝ ΕΚΛΕΚΤΟΤΕΡΩΝ

ΤΗΣ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑΣ, ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΚΑΙ ΤΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ.

ΕΚΔΙΔΟΤΑΙ ΥΠΟ

ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ ΝΙΚΟΛΑΪΔΟΥ,

ΤΗ ΣΥΜΠΡΑΞΕΙ ΔΙΑΦΟΡΩΝ ΛΟΓΙΩΝ.

Ὅτι καλὸν φίλον ἐστὶ.

ΕΤΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΝ.

ΤΕΥΧΟΣ Β.

ΕΝ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΙ,

ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ ΤΗΣ ΕΠΤΑΛΟΦΟΥ.

(Ὀδὸς Περμποπαζάρου, Ἀριθ. 25.)

1870.

ΠΕΡΙ ΔΗΜΟΤΙΚΩΝ ΠΡΟΛΗΨΕΩΝ.

(Ἀνάγνωσμα τοῦ καθηγητοῦ Κ. ΟΥΑΔΔΗΚΤΩΝΟΣ.)

Σπάνιον πρᾶγμα, κύριοι, ἦτο ἄλλοτε παρ' ἡμῖν ἡ μελέτη τῆς φιλοσοφίας. Ὅτε πρὸ δύο αἰώνων συνέταξεν ὁ Μολιέρος τὴν κωμῳδίαν τοῦ Bourgeois Gentilhomme, ἠβέλησε νὰ παραστήσῃ ἀπλοῦν πολίτην κακῶς μὲν καὶ ἀδεξίως ἀπομιμούμενον τὰ ἔθνη τῆς ἐπιφανεστάτης ἀριστοκρατίας, θέλοντα δὲ βραδύτερον νὰ προσποκίτῃ εὐγενεῖς τρόπους, αἰσθητικὴν κρίσιν, ἐπιστήμην, ἐνὶ λόγῳ φιλοσοφίαν. Ὅτι κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν ὑπελαμβάνετο μωρία ἀξιογέλαστος, κατέστη τῶν πραγμάτων ἀλήθεια. Καὶ ἐν Παρισίοις καὶ πανταχοῦ τῆς Γαλλίας διόργα εὐνταὶ σύλλογοι ὅμοιοι τοῖς ἡμετέροις, εἰς τοὺς ὁποίους ἀδρότατον συνεισφέρει τὸν ἑαυτῆς ἔρανον καὶ ἡ φιλοσοφία. Τὴν αὐστηρὰν τῆς φιλοσοφίας φωνὴν ἀκούουσιν ἤδη οἱ τίμιοι τεχνῖται καὶ οἱ χρηστοὶ χειρωνακτοὶ τῶν Παρισίων, οἱ οὐδέποτε ἄλλοτε συνείκσαντες τὸ ὄψ εἰς τὰς ὑψηλὰς θεωρίας καὶ εἰς τὰ σπουδαῖα αὐτῆς παραργέματα. Οὕτω θέλει ἡ εὐφροσύνη καὶ ἡ ἀγαθότης τῆς Αὐτοκρατορίας, ἣτις ἀπέλαβε τὴν πρωτοβουλίαν καὶ συνέταξεν ἡ ἐπεδοκίμασε τὸ πρόγραμμα τῶν δημοτικῶν τούτων μαθημάτων. Οὕτω θέλει ὁ τῆς προόδου νόμος ὁ πάντας ἀδικρίτως τοὺς ἀνθρώπους καλῶν εἰς τὴν ἀπόλαυσιν τῶν ἀπὸ τῆς παιδείας ὠφελημάτων. Οὕτω θέλει καὶ αὐτὸ τὸ πνεῦμα τῆς φιλοσοφίας, ἣτις εἶναι ἡ ἀγάπη πρὸς τὴν ἀνθρωπότητα καὶ ἡ ἀγάπη πρὸς τὴν ἀλήθειαν, ἢ, μᾶλλον, ἡ μεγίστη φιλαλήθεια ὑπουργοῦσα τῇ μεγίστῃ φιλοανθρωπίᾳ.

Οἰαδήποτε καὶ ἂν ὑπάρχη ἡ ἀτομικὴ καὶ ἡ κοινωικὴ ἡμῶν κατάστασις, ἅπαντες ἀναντιρρήτως ἔχομεν καθήκον ἅμα καὶ συμφέρον νὰ διατηροῦσιν τὴν ἀλήθειαν, τὸ βεβαίωτατον τῶν ἀγαθῶν. Ἡ κτήσις τῆς ἀληθείας καθίστηται ἡμᾶς μεγάλους, ἰσχυροὺς καὶ εὐδαίμονας· καὶ αὐτὴ ἡ ἀτελής θεωρία τῆς ἐξαρκεῖ πολλάκις ἵνα ἐντρυφήσῃ καὶ εὐφράσῃ ἡμᾶς ἅτε δὴ χορηγοῦσα τὴν εἰρήνην τοῦ πνεύματος ἐν τῇ ἀγρότητι τῆς διανοίας. Περὶ τῆς ἀληθείας λοιπὸν θὰ λαλήσωμεν σήμερον ὅπως

καταστῶμεν ἰκανώτεροι μὲν νὰ τὴν διακρίνωμεν, ἀξιώτεροι δὲ νὰ τὴν ἀποκτήσωμεν. Ἐπὶ τῷ σκοπῷ τούτῳ θὰ καταπολεμήσωμεν ἀπὸ κοινού τὸ πρῶτιστον τῶν αἰτίων τὰ ὁποῖα βλάπτουσι αὐτὴν καὶ ἀναχαιτίζουσι τὴν διάδοσίν της, τουτέστι τὴν πλάνην, ὑπὸ τὴν καθολικωτέραν καὶ ἐπικινδυνωτέραν μορφήν, τὴν ὀνομαζομένην συνήθως π ρ ὀ λ ῆ ψ ι ν.

Παραπλήσιον σκοπὸν ἐπιδιώκουσι μὲν τὰ ἀναγνώσματα πάντων τῶν λογίων ἀνδρῶν, οὓς ἤκούσατε καὶ θὰ ἀκούσητε διδάσκοντας ἐν τῇ αἰθούσῃ ταύτῃ· ἕκαστος ὁμῶς εἰδικὸς λόγιος προσπαθεῖ νὰ διαφωτίσῃ ἐν ἰδιαιτέρον ἀντικείμενον, νὰ ἀνατκευάσῃ μίαν ὠρισμένην πλάνην, ἀντικαθιστῶν αὐτὴν διὰ μιᾶς ἀληθείας, ἐν ᾧ ἡ φιλοσοφία, ἀπὸ ὑψηλοτέρας σκοπιᾶς ἐρευνῶσα τὰ πρόγματα, προσκαλεῖ ἡμᾶς εἰς ἀγῶνα περιληπτικὸν καὶ εἰς μελέτην, οὐχὶ τοσοῦτον πρακτικὴν ὅσον θεωρητικὴν, περὶ τῆς πλάνης καὶ τῶν προλήψεων καθόλου.

Πολλὴ πολλαχού γίνεται κατάχρησις τῆς λέξεως «π ρ ὀ λ ῆ ψ ι ν». Ἔνιοι ἀλόγως κακίζουσι ὡς προλήψεις τὰ ἀβρότατα τῶν αἰσθημάτων, τὰ ἀπαραίτητα εἰς τὴν ἀνθρωπίνην καρδίαν, καὶ ὧν ἄνευ ὁ βίος θὰ ἦτο ἀφόρητος. Τίς δὲν ἤκουσε τοὺς πρόωρα ἐξημβλωμένους τὸν νοῦν καὶ τὴν καρδίαν, σκόμποντας ἀγερῶχος καὶ χαρακτηρίζοντας ὡς φανακισμὸν δῆθεν καὶ προλήψιν τὸ εὐγενὲς αἶσθημα τοῦ ἔρωτος, τῆς φιλίας, τοῦ σεβασμοῦ, τῆς ὑπολήψεως, καὶ αὐτῆς τῆς οἰκογενειακῆς ἀγάπης; Οἱ αὐτὰ λαλοῦντες τοῦτο μόνον ὁμολογοῦσιν, ὅτι δὲν καταλαμβάνουσι τί λέγουσι. Ἄλλοι πάλιν χείρονες τῶν πρώτων δὲν ὀκνοῦσι νὰ ἀποκαλέσωσι προλήψεις τὰς εὐγενεῖς καὶ γενναίας τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος προκαταλήψεις, τὴν ἐνδόμυχον ἱεράν πεποίθησιν, τὰ ὑψηλὰ προαισθήματα, τὴν ἀκραυφῆ πίστιν εἰς τὸ καθῆκον, εἰς τὴν ἀρετὴν, εἰς τὴν τοῦ Θεοῦ δικαιοσύνην καὶ ἀγαθότητα, εἰς τὴν ἀθανασίαν τῆς ἀπὸ τῶν σωματικῶν δεσμῶν καὶ τῶν βιωτικῶν θλίψεων ἀπαλλακτομένης ψυχῆς. Περὶ τῶν τοιούτων προλήψεων ἡ φιλοσοφία ὀλίγον μεριμνᾷ· ἡ ἀληθὴς, ἡ συνετὴ καὶ ὄντως φιλόανθρωπος φιλοσοφία οὐδέποτε ἐτόλμησεν οὐδὲ ἐφαντάσθη νὰ ἀφαιρέσῃ τὸν ἀνθρωπὸν τὴν πίστιν, ἐξ ἧς αὐτὸς ἀρύεται τὴν ἰσχύν, τοὺς πόθους, ὑφ' ὧν ἀνυψοῦται καὶ καθάιρεται ἡ οὐσία του, τὰς ἐλπίδας αἰτίνες τῷ χορηγοῦσι πολυτιμοτάτην παραμυθίαν. Προλήψεις λέγονται κυρίως ὅλαι αἱ παράτολμοι καὶ ἐσφαλμένα ἰδέαι, αἱ ἀπερισκέπτως μὲν ἐν τῇ διανοίᾳ συλλαμβανόμεναι καὶ διαδιδόμεναι, ἰσχυρογνομόνως δὲ τηρούμεναι καὶ ἔτι μᾶλλον κρατυνόμεναι ὅτε μὲν ὑπὸ τῆς ἀμαθείας, ὅτε δὲ ὑπὸ τῶν φαύλων παθῶν, καὶ τῶν ὁποίων τὸ ψεῦδες καὶ ἐπικίνδυνον κάλλιστα δύναται νὰ ἐλέγξῃ ἡ

ἐπιτήμη. Ταύτας τὰς προλήψεις ἐφιλοτιμήθη ἀνεκάθεν νὰ ἐκράῃσῃ ἀπὸ τῆς καρδίας τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἐκ παντός τρόπου νὰ καταπολεμήσῃ, ἐπειδὴ αὐταὶ ὑπάρχουσι τῷ ὄντι μέγιστον κακὸν καὶ μάστιγ τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ πνεύματος. Φαντάσθητε ἀνθρωπὸν προκατειλημμένον ὑπὸ τῶν ἰδεῶν τὰς ὁποίας ἀνωτέρω ἐδήλωσα· αὐτὸς εἶναι ἀπρόσιτος εἰς τὴν ἐπιστήμην, ἀνίκανος ν' ἀποδεχθῇ τὴν ἀλήθειαν, πρὸς ἣν κατέστη οὕτως εἰπεῖν ἐχθρὸς. Αἱ ἰδέαι ἐκεῖναι, συμφωνοῦσαι κατὰ φυσικὸν λόγον πρὸς τὰ ἴδια ἡμῶν πάθη καὶ τὰς ἀσθενείας, κρατύονται ἔτι μᾶλλον ὑπὸ τῆς ἐξέως, τῆς ἀνατροφῆς, τῆς ἀναγνώσεως, τῆς συνανατροφῆς καὶ τῆς συνδιαλέξεως μετὰ τῶν προσώπων ἅτινα ἅπαξ ἀποδεξάμενα αὐτὰς δὲν θέλουσι νὰ τὰς ἀπομάλωσιν. Εἶναι δὲ αὐταὶ οὐχὶ ἅπλαϊ προκαταλήψεις ἢ ἀτομικαὶ κρίσεις, ἀλλ' ἔχουσι τὸ κύρος τοῦ ἀριθμοῦ, τῶν πολλῶν δηλαδὴ, καὶ φαίνονται σύμφωνοι πρὸς τὸν λεγόμενον κοινὸν νοῦν· ἐπιβάλλονται ὡς ἀρχαὶ καὶ ἐκφέρονται ὡς ἀξιώματα τῆς πλάνης. Ἡ φιλοσοφία λοιπὸν καταπολεμεῖ ὅλας τὰς τοιαύτας προλήψεις, μὴ ἐξαιρουμένων μηδ' ἐκείων αἰτίνες καταχρώμεναι τὰς λέξεις ἀντιποιοῦνται τῆς προσηγορίας τῶν «νομίμων».

Πρὸς καταβολὴν τῶν φοβερῶν τούτων ἐχθρῶν ἀνάγκη πᾶσα νὰ τοὺς γνωρίσωμεν πρότερον ἀκριβῶς καὶ νὰ τοὺς ἀφέλωμεν τὸ προσωπεῖον. Ὁφείλομεν ὁμῶς καὶ νὰ φυλαττώμεθα πολὺ· ἐπειδὴ ὅταν ἐκκαλέσωμεν τὰ ψευδῆ ἰ δάλματα, τὰ ἐπέχοντα ἐν τῷ ἡμετέρῳ πνεύματι τὸν τόπον τῆς ἀληθείας, ὅταν ἐκκαλέσωμεν τὰ κενὰ εἰδῶλα, τὰ ὁποῖα καλύπτουσι τὰ πραγματικῶς ὄντα, παρίστανται ταῦτα ἐν τῇ ἡμετέρᾳ διαοίᾳ σωρηδόν, πολιορκοῦσιν ἡμᾶς πανταχόθεν καὶ μᾶς ἀφαιροῦσι πᾶσαν εὐτολμίαν καὶ θάρρος.

Ἀναπολήρατε κατὰ νοῦν ἐν πρώτοις τὴν ἀνάριθμον πληθὺν τῶν θρησκευτικῶν προλήψεων, τὰς ὁποίας ἀποδέχονται καὶ κηρύττουσι ὡς ἀληθείας χιλιάδες ἑκατομμυρίων ἀνθρώπων. Ἐν τῇ πολιωτάτῃ ἀρχαιοῦτητι λατρεύουσι οἱ Αἰγύπτιοι ἕνα πραγματικῶς ἢ φαντασιώδη, ὠφέλιμα ἢ ἐπιβλαβῆ εἰς τὴν ἀνθρωπότητα. Οἱ Ἕλληνες καὶ οἱ Ῥωμαῖοι ἀθυμοῦσι καὶ περιέρχονται εἰς ἀπόγνωσιν ὁσάκις ἐπιχειροῦντες στρατείαν ἢ ἄλλο τι ἔργον ὁποιοῦνδήποτε ἀκούουσι τὴν ὄξειν φωνὴν τοῦ αἰγῶλιου ἢ τὸν κρωγμὸν τοῦ κόρακος ἢ τὸν ἤχον τῆς βροτῆς ἐξ ἀριστερῶν. Ἐν τῷ μέσῳ αἰῶνι παρατηρεῖτε τὰς μυθώδεις νύμφας, τοὺς γόητας καὶ τὰς φαρμακίδας. Κατὰ τὴν νεωτέραν ἐποχὴν ἡ ἀνεύρησι τὰς αὐτὰς ἀδυναμίας, τὰς αὐτὰς νηπιοπρεπεῖς πράξεις, τοὺς αὐτοὺς παιδαγωγικοὺς φόβους ὁσάκις ἢ τὸ ἀλατοδοχεῖον ἀνατρέπεται ἐξ ἀπραξείας, ἢ βομ-

θοῦν αἱ ἀκοαί, ἢ ἀκούεται ὁ νυκτερινὸς τῶν φυλασσόντων κύνων ὠρυγμὸς, ἢ ἀπροσδοκῆτως βλέπομεν ἀράχνην τινὰ οὐχὶ κατὰ τὴν ἐσπέραν, τοῦθ' ὅπερ θά ἦτο σημεῖον ἐλπίδος, — οὐχὶ κατὰ τὴν μεσημβρίαν, τοῦθ' ὅπερ προαγγέλλει ὑποψίας, — ἀλλὰ κατὰ τὴν πρωίαν, τοῦθ' ὅπερ προσηγνύει λύπας!

Βεβαίως οὐδὲ πάντες οἱ ἄνθρωποι συνταράσσονται καὶ ἀδημονοῦσιν ἐπὶ τοιούτοις φαινομένοις ὀλίγου ἢ οὐδενὸς λόγου ἀξίας· πολλοὶ ἀπ' ἐναντίας καταγελῶσι τοὺς πάσχοντάς τι παραπλήσιον. Ὑπάρχουσι ὁμῶς ἄλλαι χεῖροες προλήψεις οὔτε τοσοῦτον ἀσήμαντοι οὔτε τοσοῦτον ἀσυνεῖς· προλήψεις, τὰς ὁποίας ἀσπάζονται ὀλόκληρα ἔθνη· προλήψεις πηγάζονται ἐκ τῆς ὑπερβολικῆς φιλαυτίας τοῦ ἀνθρώπου, ὁ ὁποῖος ἐνασμεῖται πολλάκις ὑπολαμβάνων ἑαυτὸν σινοπὸν καὶ κέντρον ὅλης τῆς δημιουργίας· προλήψεις ἀπορρέουσιν ἐκ τῆς νομίμου μὲν ἐν τῇ ἀρχῇ τῆς, ἀλλὰ μυρίας ἐν τῇ ἐφαρμογῇ τῆς ἀποπλαωμένης ἐθνικῆς ὑπερηφανείας· προλήψεις τῶν κατ' ἰδίαν πόλεων ἢ ἐπαρχιῶν, αἵτινες ἀντιποιοῦνται ἰδιαιτέων πλεονεκτημάτων καὶ ἐξαιρετικῶν ἀρετῶν· προλήψεις ἀφρέσεων, προλήψεις φατριῶν, προλήψεις σχολῶν ἐν τε τῇ θρησκείᾳ καὶ ἐν τῇ πολιτικῇ, ἐν τῇ ἠθικῇ καὶ ἐν τῇ ἱστορίᾳ, ἐν τῷ ἐμπορίῳ καὶ ἐν τῇ βιομηχανίᾳ, ἐν ταῖς τέχναις, ἐν ταῖς ἐπιστήμασι, ἐν τῇ φιλοσοφίᾳ. Πανταχέθεν πολιοκοῦντι ἡμᾶς αἱ πλάται, αἱ ἀπατηλαὶ γνώμαι, τὰ ψευδῆ ὑδάσματα τῆς ἀληθείας.

Λάβετε ἐκάστην τῶν προλήψεων τούτων χωρὶς καὶ δοκιμάσατε αὐτὴν διὰ τῆς αὐστηρᾶς κριτικῆς· αὐτὴ μὲν παραχρῆμα ἐξαφανίζεται, μυρία δὲ ἄλλαι συσφύονται ἐν τὴν ἀντικαταστήρωσι. Θέλετε λ. γ. νὰ ἀπαλλαγῆτε ἀπὸ τῆς ὑπερβαλλούσης εὐπιστίας, ἧς συνοδεῖτε τὸ ἀπρεπὲς καὶ ἀνοίκειον· ἀποβάλλοντες τὴν παλαιὰν πίστιν καὶ τὰς ψευδοδόγους παραδόσεις κινδυνεύετε ὡς εἰδὸς νὰ ἀλισθῆσθε κατὰ κρημῶν καὶ νὰ περιπέσητε εἰς τὸ ἕτερον ἄκρον τῆς ὑπερβολικῆς ἀγάπης πρὸς πᾶν νέον καὶ καιροῦ ἐς. "Ὅ,τι νέον, τοῦτο καὶ καλόν· ὅ,τι διαφέρει τῶν τῶς ἐγνωσμένων καὶ παραδεδεγμένων, τοῦτο ἀληθές· νῆα πλάνη, μᾶλλον δ' εἰπεῖν νῆα πηγή πλάτων καὶ προλήψεων." Ἡ θέλετε ν' ἀπαλλαγῆτε ἀπὸ παντὸς γυδαίου, νὰ καταλίπητε τοὺς πολλοὺς καὶ ν' ἀπαραιτήτε τὸν (ἢ τῶν) λεγομένων δημοτικῶν προλήψεων. Τί συμβαίνει; Ἀπαρνούγοντες τὴν Σκύλλαν περιπίπτετε εἰς τὴν Χάρυβδον. Ἀποτιθέμεσι τὰς προλήψεις τῶν πολλῶν ἐγκολποῦθε παραυτίκα τὰς τῶν πεπαιδευμένων. Καὶ τῶς λοιπὸν; ὑπόκεινται ἄρα γε καὶ οἱ λόγοι εἰς πλάσας; Ἀναμφιβόλως, εἶναι καὶ αὐτοὶ ἄνθρωποι, καὶ τοῦ-

το ἀρκεῖ. Οὐ μόνον συμμετέχουσι τοῦ κοινῶν νοτήματος, ἀλλ' ἔχουσιν ἕκαστος πάντῃ ἰδίας προλήψεις, αἵτινες προκύπτουσιν ἢ ἀπὸ τῆς κατ' ἐξοχὴν προσηγορίας σπουδῆς τῶν, ἢ ἀπὸ τῆς εἰδικῆς μεθόδου ἢ μετέρχονται εἰς τὰς ἐρεῦνας τῶν, ἢ ἀπὸ τοῦ ἐξαιρετικοῦ ζήλου μετ' οὗ ἐγκύπτουσιν εἰς τὴν δεῖνα ἢ δεῖνα μελέτην. Ὁ μὲν σπουδάσας περὶ τὰ μαθηματικά θέλει ν' ἀποδείξῃ μαθηματικῶς τὰ πάντα. Ἀλλὰ μήπως ὅλα εἶναι δεκτικὰ τοιαύτης ἀποδείξεως; Οὔτε τὴν ὑπαρξίν ἡμῶν δυνάμεθα μαθηματικῶς νὰ ἀποδείξωμεν, οὔτε τὸ φωτίζον ἡμᾶς φῶς, οὔτε τὴν διαφορὰν τὴν μεταξὺ καθεύδοντος καὶ γρηγοροῦντος. Ὑπάρχουσι πολλὰ πράγματα ἅπερ ὀφείλομεν ν' ἀποδεχόμεθα χωρὶς νὰ ἐπιζητήσωμεν τὴν ἀπόδειξίν τῶν, ἐπειδὴ αὐτὰ καθ' ἑαυτὰ εἶναι ἐναργέστερα πάσης ἀποδείξεως. Ὁ δὲ ἀνειδότως μελετῶν περὶ τὴν φυσικὴν, τὴν χημείαν καὶ τὰς λοιπὰς τῆς ὄρατῆς φύσεως ἐπιστήμας ἀρνεῖται ἐπιμόνως τὴν ὑπαρξίν παντὸς ὅ,τι δὲν ἀκούει ἰδίῳι ὠσίν, οὐδὲ βλέπει ἰδίῳι ὀφθαλμοῖς, οὐδὲ ἀπτεται ἰδίῳι χερσίν, ὡσανεὶ δῆθεν ἦτο ἀμφίβολος ἢ ὑπαρξίς τῶν ἡμετέρων διανοημάτων, τῶν αἰσθημάτων καὶ τῶν βουλήσεων, τῶν ὁποίων καὶ ἡμεῖς αὐτοὶ ἐνδόμυχον ἔχομεν τὴν συνειδήσιν.

Ἐνταῦθα δὲν ὑπανίσταμαι τὰς κενὰς ὑποθέσεις καὶ τὰς σφαλερὰς θεωρίας αἵτινες πολυάριθμοι κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἤττον ἀνεφύησαν ἐν ἐκάστῳ αἰῶνι. Ἀρκοῦσι τὰ ἀνωτέρω εἰρημμένα ὅπως πείσωσιν ὑμᾶς ὅτι ὑπάρχουσι πλάται ἐπιστημονικαὶ καθὼς ὑπάρχουσι πλάται δημοτικαί. Βλέπετε λοιπὸν ὅτι ὁ ἐχθρὸς πρὸς ὃν μέλλομεν ν' ἀγωνισθῶμεν—ἢ πρόληψις—εἶναι οὐχὶ πολυκέφαλος, ἀλλὰ μυριοκέφαλος. Ἄς μὴ ἀποδειλιάσωμεν ἀπέναντι τοῦ δεινοῦ ἀντιπάλου ἄς στρέψωμεν ὅλας ἡμῶν τὰς δυνάμεις πρῶτον ἐναντίον τῶν λεγομένων δημοτικῶν προλήψεων, ἐπειδὴ εἰς ταύτας ἀνίστανται σύμπασαι αἱ πλάται τῶν ἀπαιδευτῶν καὶ τῶν πεπαιδευμένων.

"Ὅσον περίεργος τοσοῦτον ἀληθῆς εἶναι ἡ παρατήρησις ὅτι πᾶσα πρόληψις τοῦ ἀμαθοῦς πλήθους ὀφείλει τὴν πρώτην αὐτῆς γένεσιν καὶ ἀρχὴν εἰς μίαν πρόληψιν τῶν σοφῶν καὶ λογίων ἀνδρῶν τῶν ἀναλαβόντων τὴν ἐντολήν νὰ διδάξωσι τοὺς πολλοὺς. "Ὅ,τι ἀληθεύει περὶ τοῦ φωτὸς ἀληθεύει καὶ περὶ τῆς ἐπιστήμης. Ἀμφότερα ἔρχονται πρὸς ἡμᾶς εἴτε ἀπ' εὐθείας εἴτε διὰ μεσολαβούντων ὀργάνων, τὰ ὁποῖα, θλώντα καὶ διατκεδάζοντα τὰς ἀκτίνας τῶν, ἀλλοιοῦσι τὴν λαμπρότητα καὶ ἐλαττοῦσι τὴν δύναμιν αὐτῶν. Ὡς τὸ φῶς οὕτω καὶ ἡ ἐπιστήμη εἶναι φυσικὴ ἢ πλαστὴ, ἀληθὴς ἢ ψευδής· καθ' ὃν δὲ τρόπον ἐν καιρῷ ἡμέρας βλέπομεν διὰ τοῦ ἡλίου ἀκτινοβολοῦντος ἢ ὑπὸ νεφῶν κα-

λυπτομένου, οὕτω καὶ ἐν ταῖς ἡμετέραις κρίσεσιν ἀντανακλάται διὰ παντός ἡ σύγχροτος κατάστασις τῆς ἐπιστήμης. Καίπερ δυνάμενος νὰ ἐμπεδώσω τοὺς λόγους μου διὰ μυρίων ἀποδείξεων περιορίζομαι ταῦν εἰς τὰς ἐπομένας.

Ἐάν ἕως τῆς ὥρας ταύτης ὅλος σχεδὸν ὁ κόσμος παραπονήται κατὰ τῶν αἰσθήσεων, χαρακτηρίζῃ αὐτὰς ὡς πηγὴν ἐσφαλμένων ἀντιλήψεων καὶ ἰδεῶν καὶ ἀρνῆται τὴν ὀρθὴν ἐκάστης ἐνέργειαν ἐν τῷ περὶ αὐτῆς κύκλῳ, τίς ὁ αἴτιος τούτου; Πόθεν ἄλλοθεν προέκυψεν ἡ πρόληψις αὕτη, κατὰ τῆς ὁποίας διαμαρτύρεται ἡ νεωτέρα ἐπιστήμη καὶ φιλοσοφία, ἡ ἐκ τῶν φιλοσόφων καὶ τῶν λογίων τῆς ἀρχαιότητος, οἵτινες καὶ πολλοὶ καὶ ἐκ συμφώνου κατηγοροῦσαν τὰς αἰσθήσεις καὶ κατήγγειλαν τὰς λεγομένας πλάνης των; Στρέψατε τὸ βλέμμα πρὸς τὴν δεξιὰν καὶ τὴν ἀριστερὰν γωνίαν τῆς αἰούσης ταύτης, ἴδετε δύο περιφανεῖς ἀνδριάντας ἀναπληροῦντας ἀλλήλους καὶ τοῖς πᾶσι προσφιλεῖς, ἔθην μὲν τὸν θεῖον τῆς Ἰωνίας ἀοιδὸν Ὀμηρον, ἔθην δὲ τὸν εἰς δυστυχίαν περιπεσόντα στρατηγὸν Βελισάριον. Ἀμφότεροι τυφλωθέντες ἐν τῷ γήρατι ἄγονται ὑπὸ τῶν παίδων καὶ ζῶσιν ἀπὸ τῆς κοινῆς ἐλεημοσύνης. Δὲν ἀμφιβάλλω ὅτι συγκρίβεται ὑμῶν ἡ καρδιά ἐπὶ τῇ θέᾳ καὶ ἀναμνήσει αὐτῶν. Ἄλλ' αἱ δυστυχίαι των εἶναι αὐτέχρημα μῦθοι καὶ κενὰ πλάσματα τῆς φαντασίας. Ὁ ποιήσας τὴν Ἰλιάδα καὶ τὴν Ὀδύσσειαν καὶ δι' αὐτῶν τὴν Ἑλλάδα καὶ τὸν κόσμον πεπαιδευκῶς δὲν ἦτο ἀόμματος, ἀλλ' ἔβλεπεν ἀπ' ἐναντίας πάνυ ἀκριβῶς ὅσα περιέγραψε πρόσωπα καὶ πράγματα· καὶ ὁ Βελισάριος δὲ ἐξέπιε μὲν τὸ ποτήριον τῶν μεγαλειτέρων ἐπὶ γῆς περικρῶν, ἀλλ' οὔτε τυφλὸς ἐγένετο οὐδὲ περιέστη εἰς τὴν ἐσχάτην ἀθλιότητα, εἰς ἣν συνήθως παρίσταται ὑπὸ τῶν γραφῶν καὶ τῶν ἱστορικῶν. Ἀλλὰ πῶς ἐπιστεύθησαν αἱ ψευδεῖς αὐταὶ παραδόσεις; Ἀνεγράφησαν ὑπὸ ἀκρίτων καὶ εὐερέθστον ἐχόντων τὴν φαντασίαν ἱστοριογράφων, ἐκοινοποιήθησαν ὑπὸ ποιητῶν, μυθιστοριογράφων καὶ καλλιτεχνῶν, οὐχὶ διότι ἦσαν ἀληθεῖς, ἀλλὰ διότι συνεχίνουσι εἰς οἶκτον. Ὁ τυφλὸς ἐπαίτης ὁ ὑπὸ μόνου τοῦ κυνός του ὀδηγούμενος, ὁ ἀπὸ τῶν κόπων τῆς ἡμέρας ἐν τῇ καλύβῃ του ἀνηπαυόμενος γεωργός, ἀσπάζονται ἀμφότεροι τὸ πιστὸν τοῦτο καὶ φυλακτικὸν καὶ φιλοδέσποτον ζῶον ἀναφωνοῦντες· «ὁποῖος νοῦς ὑπάρχει ἐν τοῖς κυσίν! ἢ λαλιὰ μόνη ἔλλειπει αὐτοῖς.» Ἄλλοι τούναντιον εἰς τὸ ἀντίθετον περιπίπτοντες ἄκρον ἀμφιβάλλουσιν ἐὰν τὰ ζῶα ἔχουσι καθόλου ψυχὴν, ἐν ᾧ ταῦτα δίδουσι προφανῆ σημεῖα γνώσεως, αἰσθήσεως καὶ ἀγάπης. Ἔχουσι λοιπὸν καὶ τὰ ζῶα ψυχὴν, ἐὰν ψυχὴν

πρέπει νὰ ὀνομάσωμεν πᾶν ὅ,τι γινώσκει, αἰσθάνεται καὶ ἀγαπᾷ. Πόθεν ἐπήγαγεν ἡ κοινοτάτη ἰδέα ὅτι τὰ ζῶα εἶναι ἄμοιρα ψυχῆς; Τὴν ἰδέαν ταύτην ὑπέκρινε μὲν πρῶτος ὁ ἡμέτερος Καρτέσιος καὶ οἱ περὶ αὐτὸν, ἀπεδέξατο δὲ μετὰ χαρᾶς καὶ περιέβαλψεν ἡ ὑπερφιλανθία τῶν ἀνθρώπων, οἵτινες ἄσμενοι ἀντιποιοῦνται τοῦ προνομίου τῆς διανοίας· τελευταῖον ἐκράτυεν αὐτὴν καὶ ἡ δειλία τῆς πίστεως, ἥτις φοβεῖται ν' ἀποδεχθῆ ἐν τῷ κόσμῳ ἕνα ἀπέραντον ἀριθμὸν ψυχῶν, ὡσανεὶ δῆθεν αἱ κατώτεραι καὶ φθαρταὶ αὐταὶ ψυχαὶ ἦσαν ἄξιοι νὰ παραβληθῶσι πρὸς τὰς ἡμετέρας ψυχὰς, τὰς πνευματικὰς καὶ ἀθανάτους!

Δὲν ἀγνοεῖτε βεβαίως τὰς πολυβρυλήτους γενεθλιαλογίας καὶ τὰς ἄλλας ἀστρολογικὰς δεισιδαιμονίας. Ἡ ἀγαθὴ ἢ κακὴ μοῖρα τῶν ἀρτιγεννήτων βρεφῶν ἡρμηνεύοντο ἐκ τοῦ ὠροσκοπίου των, ὡς ἔλεγον οἱ παλαιοὶ, τουτέστιν ἐκ τῆς θέσεως ἣν εἶχον οἱ ἀστέρες κατὰ τὴν στιγμὴν τῆς γενήσεως αὐτῶν. Τὴν μοῖραν αὐτῶν προέλεγεν ὁ ἀστρονόμος, ὁ ἀστρολόγος ἢ ὁ μάντις παρατηρῶν τὴν τοῦ δεῖνος ἢ δεῖνος ἀστέρος θέσιν, ἥτις οὐδὲν ἔχει κοινὸν πρὸς τὰς πράξεις καὶ τὰς περιπετείας τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ πλάνη αὕτη, ἐπισηθεῖσα πρῶτον ὑπὸ τῶν ἐν Βαβυλωνίᾳ Χαλδαίων, ἐπεκυρώθη ἀκολούθως ὑπὸ τῶν κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα ἰουδαίων καὶ ἀράβων ἀστρολόγων καὶ ἕως τῆς σήμερον πιστεύεται παρὰ τῶν ἰδιωτῶν ἀνθρώπων τῶν ζητούντων νὰ μάθωσι τὴν τύχην των κατὰ τὰς μεγάλας πανηγύρεις. Τίς δὲν πιστεύει καὶ σήμερον ὅτι ἡ σελήνη κατ' ἐξοχὴν συντελεῖ τὰ μέγιστα εἰς τὴν εὐδίαν καὶ τὸν χειμῶνα; Τὴν ἰδέαν ταύτην, ἣν ἀνεσκεύασεν ἡ νεωτέρα τῆς φύσεως ἐπιστήμη, ἐφαντάσθησαν καὶ διέδοσαν οἱ ἀρχαιότεροι φυσιοδίφαι, οἵτινες δικαίως ὑπολαμβάνονται αἴτιοι τῆς πλάνης. Ἡ περὶ τῶν τεσσάρων στοιχείων θεωρία εἶναι ἐπιπόνημα τῶν ἀρχαίων ἐν Ἑλλάδι φυσιολόγων καὶ ἰδίως τοῦ Ἐμπεδοκλέους. Βλέπετε λοιπὸν ὅτι σήμερον ἡ ἐπιστήμη ἀποκαλεῖ πρόληψιν καὶ δημοτικὴν πλάνην ὅ,τι ἄλλοτε αὕτη ὠμολόγησε καὶ ἐκήρυξεν ὡς ἀληθὲς ἡ τοῦλάχιστον πιθανόν.

Περὶ τὸν καιῶν νὰ ἐνδιατρίψω μακρότερον εἰς τὰς ἀδυναμίας τῆς ἀνθρωπίνης σοφίας. Ὁ κακολογῶν τὴν ἐπιστήμην κακολογεῖ τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα καὶ ἐξυβρίζει ἑαυτόν. Λυσitelέστερον νομίζω νὰ καταδείξω τὴν πρόδοσιν τῆς ἐπιστήμης καὶ νὰ παραστήσω ὑμῖν εἰκόνα τῶν προλήψεων αἵτινες πρότερον μὲν ἐπεκράτησαν, νῦν δὲ ἡ τέλειον ἐξηρανίσθησαν ἢ θὰ ἐκλίπωσιν ὅταν οὕτω τοῦλάχιστον παρὰ τοῖς πεπολιτισμένοις ἔθνεσι, τὰ ὁποῖα ὑπὸ τοῦ φωτός τῆς νεωτέρας ἐπιστήμης ὀδηγούμενα πορεύονται τὴν εὐρεῖαν ὁδὸν τοῦ χριστιανισμοῦ.

Κατὰ τὴν παρελθοῦσαν ἑκατοταετηρίδα ἐπεχείρητε νὰ συντάξῃ κατὰ πλοῦτον τῶν δημοτικῶν προλήψεων ὁ περιφανέστατος Ἄγγλος ἰατρὸς Ὁυμῆς Βράουν· ὁ σοφὸς ἀνὴρ, περιορισθεὶς εἰς μόνας τὰς προλήψεις τὰς συνεχόμενας μετὰ τῆς φυσικῆς ἱστορίας, συνέταξε δίτομον πόνημα ἐκ χιλίων σελίδων. Ἐγὼ βεβαίως δὲν προτίθεμαι ἐνταῦθα νὰ ἀναπληρῶσω τὰ ἐκεῖνα ἐλλείποντα. Ἀρκοῦμαι ἀπλῶς νὰ ἀναφέρω τινὰς ἐκ τῶν λησμονηθειῶν ἤδη καὶ καταγελάστων προλήψεων, ἵνα πείσω ὑμᾶς ὅτι τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα, μεθ' ὅλον τὸν περιορισμὸν καὶ τὰς ἀτελείας του, βαίνει πάντοτε ἐπὶ τὰ πρόσω ἀπάλλασσόμενοι βαθμηδὸν ἀπὸ τῶν ἐσφαλμένων θεωριῶν, αἵτινες ἐβλάψαν τὰ μέγιστα τὸν ἠθικὸν καὶ κοινωνικὸν βίον τῆς ἀνθρωπότητος. Πολὺν χρόνον λ.χ. ἐπιστεύετο ὅτι ἡ τῶν ἀστέρων φύσις ἦτο ἀδιάφορος ἕως οὗ αἱ ἀνακαλυφθεῖσαι ἐν τῷ ἡλίῳ κηλίδες ἀνέτρεψαν διὰ παντὸς τὴν παναρχαίαν αὐτὴν ὑπόθεσιν. Ἄμα τῇ πρώτῃ ἀρχῇ τῆς ἀστρονομίας καθιερώθη ἡ ἐτι καὶ νῦν ὑπάρχουσα συνήθεια τοῦ συνδέειν διὰ φαντασιωδῶν γραμμῶν τὰ ἐν τῷ οὐρανῷ λαμπρὰ ἀστρα οὕτως ὥστε νὰ ἀποτελῶνται συμπλέγματα καὶ σχήματα γνωστά ὑπὸ τὸ ὄνομα τῶν ἀστερισμῶν, ὅποια κατ' ἐξοχὴν εἶναι τὰ σημεῖα τοῦ ζωδιακοῦ. Τὰ σχήματα ταῦτα ἐξηλέγχθησαν ἀποκυήματα φαντασίας αἰθαιρέτου. Οἱ ἀστρονόμοι διαπλάσαντες αὐτὰ κατὰ τὸ δοκοῦν τοῖς ἐπέβαλον πολλὰς ὀνομασίας ἤμιστα ἀρμοζούσας. Οἱ ἄνθρωποι ἀκολούθως πιστεύσαντες ὡς ἀληθινὰ καὶ τὰ σχήματα καὶ τὰ ὀνόματα ἀπέδοσαν αὐτοῖς θαυμασίας ἀρετὰς καὶ μεγάλην τιμὴν ἐπίδρασιν ἐπὶ τὸν ἀνθρώπινον βίον. Δύο μόνον παραδείγματα ἐπάγομαι ἐκ τῆς λογικῆς τοῦ Port-Royal. « Ὑπάρχει ἐν τῷ οὐρανῷ ἀστερισμὸς ὀνομασθεὶς ὑπό τινω ζυγὸς καὶ ὁμοιάζων πρὸς ζυγὸν καὶ ἀνερόμυλον. Ὁ ζυγὸς εἶναι σύμβολον τῆς δικαιοσύνης· πάντες λοιπὸν οἱ ὑπὸ τὸν ἀστερισμὸν τοῦτον γεννώμενοι ἀποβαίνουνσι δίκαιοι καὶ ἐπιεικεῖς. Ὑπάρχουσι ἐν τῷ ζωδιακῷ ἄλλα τρία σημεῖα καλούμενα κριὸς, ταῦρος, αἰγόκερως, τὰ ὅποια ὅμως κάλλιστα ἠδύναντο νὰ προσαγορευθῶσιν ἐλέφας, κροκόδειλος, βινόκερως. Κριὸς, ταῦρος, αἰγόκερως ἀναμνησκῶνται τὴν τροφὴν ἣν κατέπιον. Ἐπομένως (παρατηρήσατε τὴν ἰσχὺν τοῦ ἐπιχειρήματος) οἱ πίνοντες ἰατρικὸν ὀπότεν ἡ σελήνη ἦναι ὑπὸ τοὺς ἀστερισμοὺς τούτους κινδυνεύουσι νὰ τὸ ἐμέσωσι. » Ὅσοι ἀλλόκοτοι καὶ ἀναισθητοὶ νῦν αἱ ἰδέαι αὐταί, ἐπιστεύθησαν ὅμως ἄλλοτε ὑπὸ πολλῶν ἑκατομμυρίων ἀνθρώπων.

Μακρότατον χρόνον ἐφαντάσθησαν οἱ ἄνθρωποι τὴν μὲν γῆν ἀκίητον ἐν τῷ κέντρῳ τοῦ κόσμου, ὅλον δὲ τὸν οὐρανὸν μετὰ τῶν ἀπειροπλη-

θῶν καὶ ἀπωτάτων σφαιρῶν αὐτοῦ στρεφόμενον περὶ τὸν ἡμέτερον μικρὸν πλανήτην. Ἡ τῆς ἀστρονομίας ἐπίδοσις διέψευσε τὸ ὄνειροπόλημα τοῦτο τῆς ἀνθρωπίνης ὑπερφιλαντίας, πάντες δὲ σήμερον καὶ οἱ ἦττον πεπολιτισμέοι ἀκούουσι τουλάχιστον ὅτι ἡ γῆ στρέφεται περὶ ἑαυτὴν τε καὶ περὶ τὸν ἥλιον.

Ἄλλα τὰ βασίλεια τῆς φύσεως παρέσχον τῷ ἀνθρώπῳ ἀφορμὴν νὰ πλάσῃ φαντασιώδεις ὑποθέσεις καὶ νὰ περιπέσῃ εἰς πλάνιας. Ἐν τῷ βασιλείῳ τῶν ὀρυκτῶν λ.χ. ἐπίστευαν οἱ σοφοὶ ὅτι ἅπαντα τὰ μέταλλα ἠδύναντο νὰ μεταβληθῶσιν εἰς χρυτὸν διὰ τινος ὕλης, ἧς προέκειτο ἀπλῶς νὰ ἀνευρεθῇ τὸ μυστικὸν καὶ ἦν ἀπεκαλοῦν λίθον φιλοσοφικόν. Καίπερ οὐδεὶς ἔχοντας τὴν συνταγὴν, ἡ θαυμαστὴ τοῦ λίθου ἐργεῖα ἦτο παραδεδεγμένη ὑπὸ πάντων, καὶ ἐκ τῶν προτέρων ἐμακαρίζετο ὁ ἀνὴρ ὅστις ἀνακάλυψεν τὴν μυστηριώδη οὐσίαν ἐμελλε διὰ μόνης τῆς ἐπαφῆς του νὰ μεταποιήσῃ εἰς χρυτὸν τὸν σίδηρον, τὸν μόλυβδον, τὸν χαλκὸν καὶ τὰ ἄλλα μέταλλα. Οἱ ἀλχημισταὶ τῶν μέσων αἰῶνων καὶ πολλοὶ ἡγεμόνες ὑπὸ τῆς ἐνδεΐας ἐσχλούμενοι ἐέκυψαν μετὰ πλείσους ζήλου εἰς τὴν ἀνακάλυψιν τοῦ φιλοσοφικοῦ λίθου. Οἱ καθ' ἡμᾶς λόγιοι δυστυχῶς οὔτε πιστεύουσιν εἰς τὴν ὑπαρξὴν αὐτοῦ οὔτε τὸν ἀναζητοῦσιν ἐπομένως οὐδὲ ἐλπὶς ὑπάρχει ὅτι θὰ εὑρεθῇ ποτε. Τὸ αὐτὸ βλητέον καὶ περὶ τινῶν φυτῶν. Οἱ προπάτορες ἡμῶν Γαλάται καὶ οἱ ἔθνηκαὶ Ἰερεῖς τῶν ἀπέδιδον εἰς τὸν ἕξον τῆς δρυὸς ὑπερφυσικὰς ἰδιότητος καὶ ἐτέλουν παντοίας τελετὰς ἵνα τὸν συλλέξωσι καὶ τὸν προσφέρωσιν εἰς τὴν λατρείαν τοῦ λαοῦ. Οἱ ἀρχαῖοι ἐνόμιζον ὅτι ἡ δάκνη ἦτο τὸ κάλλιστον ἀμυντήριον τοῦ κεραυνοῦ. Ἀπὸ τοῦ Φραγκλίου ὁμως ἔχομεν ἡμεῖς ἀσφαλτέτερα ἀλεξικέραυνα. Ἐπειδὴ σύμπασα ἡ φύσις παρέσχε τὸ ἐνδόσιμον εἰς τὰς προλήψεις καὶ εἰς τὰς πλάνιας ἀρκοῦμαι καὶ ἐκ τῶν ζώων νὰ ἀναμνήσω τὰ μυθώδη ὀνόματα τῆς σφιγγὸς καὶ τοῦ φοίνικος, ὅστις ἀναγεννᾶται ἀπὸ τῆς κόκκως του, εἶτα τὴν σαλαμάνδραν, ἧτις ἐξῆ ἐντὸς τοῦ πυρὸς, καὶ τὸν νομιζόμενον τυρλὸν ἀπάλακα, ὅστις ἔχει μικροτάτους τοὺς ὀφθαλμούς.

Ἄφρονον ὕλην εἰκασιῶν, ὑποθέσεων καὶ μύθων παρέσχεον αὐτὸς ὁ ἄνθρωπος καὶ ἡ ἱστορία του. Τί ὅς ἐνεκεν ἄλλοτε μὲν ἐπιμῶντο, ἐτι δὲ καὶ νῦν χαίρεινται οἱ πταριζόμενοι; Τὸ μὲν ἔθνος ὑπάρχει εἰσέτι, τὸ δὲ αἴτιον αὐτοῦ, μεθ' ὅλας τῶν πεπαιδευμένων τὰς ἐρεῖνας, διατελεῖ ἀγνωστον. Μήπως ἄρα γε ἐπεκράτησέ ποτε μεγάλη καὶ κακὴ ἐπιδημία, ἧς πρῶτιστον σύμπτωμα ὑπῆρξεν ὁ πταρισμὸς; Μήπως ὅτε ὁ μυθώδης Προμηθεὺς ἔθληκε τὸ ἐξ οὐρα οὐ κλαπὲν πῦρ ὑπὸ τὰς φέτας

τοῦ παρ' αὐτοῦ πλασθέντος ἀγάλματος, πρώτη πράξις τοῦ ἐμφυωθέντος ἀνθρώπου ὑπῆρξεν ὁ πταρισμός, καὶ ἐπομένως ἡ ἀποδιδόμενη εἰς τὴν πράξιν ταύτην τιμὴ εἶναι μαρτύριον θαυμασμοῦ καὶ εὐγνωμοσύνης διὰ τὸ μέγα φαινόμενον τῆς πρώτης φορᾶν ἀναφανομένης ζωῆς;

Πρὶν ἀνακαλύψῃ τὸν νέον κόσμον Χριστόφορος ὁ Κολόμβος, ὅλοι ἤρουντο ἐπιμόνως τὴν ὑπαρξίν τῶν ἀντιπόδων, ἀνθρώπων δηλονότι οἰκούντων εἰς μέρος γῆς πάντῃ ἀντίθετον πρὸς τὸ ἡμέτερον καὶ φαινομένων ἐπομένως ὅτι περιπάτου ἔχοντες τὴν κεφαλὴν ἐστραμμένην πρὸς τὰ κάτω. Τοιαύτη ἰδέα θὰ ἦτο ἴσως δυσνόητος καὶ εἰς ἡμᾶς καὶ δυσκόλως θὰ ὑπερίσχυεν ἄνευ τῶν φώτων, τὰ ὅποια γεωγραφία καὶ φυσικὴ ἐπιχέουσι εἰς τὰ νεώτερα ἔθνη. Ἐν ᾧ δὲ οἱ ἀρχαῖοι ἤρουντο τὴν ὑπαρξίν τῶν ἀντιπόδων, ἀπεδέχοντο ἀδιστακτικῶς τὴν ἐν ταῖς ὑπερβοραῖαις χώραις ὑπαρξίν τῶν πυγμαίων, ἀνθρώπων δηλονότι ἓνα μόνον πόδα ὑψηλῶν, τῶν ὁμοίων τὸ ὄνομα εἶναι σήμερον παροιμιώδες ὡς περ τὸ τῶν γιγάντων. Τελευταῖοι ὅλα τὰ εὐρωπαϊκὰ ἔθνη ἐν τῷ μέσῳ αἰῶνι ἐπίστευαν καὶ ἐπαέλαβον τὸ πολυθρύλητον παραμύθιον τοῦ περιπλανωμένου Ἰουδαίου. Διὰ τοιαύτης σκοτίας ἐπορεύθη τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα ἕως οὗ βαθμηδὸν προσήγγισεν εἰς τῆς ἀληθείας τὸ φῶς. Ὑπάρχουσι ὁμῶς ἄλλαι χεῖρονες πλάναι ἠθικαὶ καὶ κοινωνικαὶ τῶν ὁμοίων ἢ ἀπαλλαγὴ πρέπει νὰ ἐμποιήσῃ ἡμῖν μείζονα εὐφροσύνην. Ἀναπολήσατε εἰς τὴν μνήμην λ. χ. τῆν δουλείαν, τὴν ταπείνωσιν καὶ τὸν ἐξευτελισμὸν τῆς γυναικός· φαντάσθητε ὅτι καὶ ταῦν παρὰ τοῖς ἀγρίοις καὶ τοῖς ἡμιαγρίοις λαοῖς ἡ γυνὴ εἶναι δούλη, ἐκδεδομένη εἰς τὴν ἀσέλγειαν καὶ τὰς ἰδιοτροπίας τοῦ ἀνδρός, πρὸς ὃν αὕτη εἶναι ἰσόκιμος μὲν καὶ ἰσοστάσιος, ἐὰν μὴ κατὰ τὴν βώμην, τοῦλάχιστον κατὰ τὴν δάνοϊαν καὶ τὴν καρδίαν, ἀπειράκις δὲ ἀνωτέρα αὐτοῦ διὰ τὴν χάριν καὶ τὴν ἀφοσίωσιν, δι' ἧς ἀναδείκνυται τὸ θέλημα τοῦ ἀνθρώπινου βίου, ἡ ψυχὴ τῆς οικογενείας, ἐνθα ὁ μὲν ἀνὴρ κομίζει τὰ χρειώδη, μόνη δὲ ἡ γυνὴ προστίθησι τὴν εὐφροσύνην καὶ τὴν εὐημερίαν. Ἐνθυμήθητε πρὸς τούτοις τὰς μυρίας καταχρήσεις τὰς ἐρειδομένας ἐπὶ τῆς σφαλερᾶς ἰδέας περὶ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, αἱ ὅποια θὰ διαμείνωσιν αἰῶνιοι ὄνειδος εἰς τοὺς ἀποδεξαμένους αὐτὰς λαούς. Ἐνθυμήθητε τὴν ἐπάρατον δουλείαν, ἣν διὰ τε τοῦ λόγου καὶ τῆς γραφῆς ἐδικαιολόγησαν οἱ σοφώτατοι τῶν ἀρχαίων ἐθνῶν, παραστήσαντες αὐτὴν ὡς θεμέλιον τῆς κοινωνίας, ἐν ᾧ πραγματικῶς αὐταὶ θὰ ἔφερον τὴν κοινωνίαν εἰς τὸ ὄλεθρον ἐὰν ὁ ἀνθρώπος ἔπρεπε νὰ ζῆσῃ ἄλλως ἢ μετὰ τῶν αὐτῶ ὁμοίων. Χάρτι θεῖα τὰ εἰδεχθῆ ταῦτα ἐξαμβλώματα τῆς πλάνης

περιορίζονται καὶ ἐκλείπουσι βαθμηδὸν ἐλπίς δ' ὑπάρχει, ὅτι χρόνου προϊόντος θὰ θριαμβεύσωσι πανταχοῦ ἡ τῶν φώτων ἐπίδοσις καὶ ἡ ἐκπολιτευτικὴ δύναμις τῆς χριστιανικῆς πίστεως. Μόνη ἡ προσδοκία αὐτῆ ἐμπνέει ἡμῖν γλυκεῖαν ἐλπίδα καὶ μεγάλην πεποίθησιν εἰς τὰς τύχας τῆς ἀνθρωπότητος.

Μὴ νομίσωμεν ὁμῶς διὰ τοῦτο ὅτι ζῶμεν κατὰ τὸν χρυσοῦν αἰῶνα· ὅτι ἡμεῖς λέγομεν περὶ τῶν προγενεστέρων αὐτὸ τοῦτο θὰ ἐπαναλάβωσιν οἱ μεταγενέστεροι περὶ ἡμῶν. Μέχρι τοῦδε ἤρηνῆσαμεν τὸν ἕτερον ἐκ τῶν σάκκων τοῦ αἰσωπείου μύθου, ὃν φέρομεν εἰς τὸ ἐμπροσθεν· φέρε δὲ ἐξετάσωμεν διὰ βραχέων εἰς τὸν ὀπίσθιον. Ἐλάλησα περὶ τῶν ἐξαλειφθειῶν πλάνων καὶ προλήψεων· ἀλλὰ μήπως ἄρα γε αὐταὶ εἶναι ἤττον εὐάριθμοι τῶν ἐναπαλειφθειῶν ἀρχαίων καὶ τῶν ἄλλων νεωτέρων; Ὑπάρχουσι πλάναι νεώταται· ὑπάρχουσι πλάναι, αἵτινες, εἰ καὶ πρεσβυγενέστεραι, δὲν εἶναι ἤττον ζωηραί. Ἄς παραλίπωμεν τὰς πλάνιας τὰς συνεχομένας μετὰ τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν καὶ τῆς ἱστορίας, ἐπειδὴ ταύτας θὰ ἐξελέγξωσιν ἡρέμα καὶ κατὰ μικρὸν ἄλλοι συναδέλφοί μου καθηγηταὶ ἀξιώτεροι ἐμοῦ. Ὁ φιλόσοφος ἔχει κυρίως πρὸ ὀφθαλμῶν τὰς πλάνιας τὰς συνεχομένας μετὰ τῆς ἠθικῆς τάξεως, αἵτινες ἐπηρεάζουσιν εἰς τὸν πρακτικὸν βίον ἢ κλονοῦσιν αὐτὰ τὰ θεμέλια τῆς κοινωνίας. Φέρε δὲ πρῶτον ἐξετάσωμεν τὰς πλάνιας τὰς βλαπτύσας τὴν ψυχὴν ἡμῶν.

Ἐνταῦθα ἀπαντῶμεν προλήψεις ἀπείρους. Ἡμεῖς οἱ ἐν Παρισίοις οἰκοῦντες οὔτε συνειθίζομεν οὔτε εὐκαιρίαν ἔχομεν νὰ λαλῶμεν περὶ λυκανθρώπων· ἄς στείλωμεν λοιπὸν τοὺς λυκανθρώπους εἰς τοὺς ἀγρούς, εἰς τὴν Βρετανίαν καὶ ἄλλοτε. Ἀλλὰ μήπως πιστεύομεν εἰς μορμολύκειας; Ὁ πιστεύων εἰς ταῦτα εἶναι ἀνόητος καὶ μωρός. Ἄς μεταβῶμεν ὁμῶς εἰς ἄλλας πλάνιας, αἵτινες, καίπερ ἤττον γελοῖαι, ἀποβαίνουσιν ἐπιβλαβέστεραι καὶ μαρτυροῦσι τὸ ἀσθενὲς καὶ σφαλερὸν τῆς ἀνθρωπίνης κρίσεως. Ὁλῆ ἡ ἀρχαιότης ἀπεδέξατο ἡμέρας αἰτίας καὶ ἀπαιτίας, εὐτυχεῖς ἢ δυστυχεῖς, ἀριθμούς αἰτίους ἢ ἀπαιτίους, ἀγαθοὺς ἢ πονηροὺς πρὸς τὴν δαίνα ἢ δαίνα ἐπιχείρησιν. Τὴν πλάνην ταύτην οὐ μόνον ἐτηρήσαμεν ἀλλὰ καὶ κατεστήσαμεν δεινότεραν. Ἀποδεχόμεθα καὶ ἡμεῖς ἡμέρας αἰτίας καὶ ἀπαιτίας· πιστεύομεν καὶ ἡμεῖς εἰς ἀριθμούς ἐξασκούντας μαγικὴν τινα καὶ ὅλως μυστηριώδη ἐπίδρασιν ἐπὶ τὸν βίον καὶ τὴν τύχην ἡμῶν. Ἐκαστὸς τῶν παρεστῶτων ἀκούων τοὺς λόγους μου ἀναπολεῖ εἰς τὴν μνήμην τὴν παρασκευὴν ἡμέραν καὶ τὸν ἀριθμὸν τριακαίδεκα. Ἄλλ' ἄρα γε ὑπάρχει τι ἀλογώτερον τῆς πλάνης ταύ-

της; Ἴσως οἱ Χριστιανοὶ ἔχουσιν ἰδιαιτέρους λόγους νὰ ἀποδώσι κακὴν ἔνοιαν εἰς τὸν ἀριθμὸν τριακαίδεκα καὶ νὰ ἀναλογίζωνται μετὰ λύπης τὴν ἡμέραν τὴν παρασκευὴν. Ἄλλὰ τί; ἐπειδὴ μίαν φορὰν ἐν τῇ πορείᾳ τῶν αἰῶνων συνέβη νὰ εὐρεθῆ εἰς βδελυρὸς προδότης Ἰούδας, μεταξὺ τριωνκαίδεκα ἀνθρώπων συνεστωμένων, ἢ ἐπειδὴ μίαν μόνην φορὰν διεπράχθη κατὰ τὴν παρασκευὴν ἡμέραν τὸ χεῖριστον κακούργημα, καὶ ὑπέστη τὸ μαρτυρικώτατον τῶν θανάτων μία ὑπαρξίς ἐξαιρετική, εἶναι ἄρα γε διὰ τοῦτο λογικὸν τὸ συμπεραίνειν ἐντεῦθεν ὅτι ὁ ἀριθμὸς τριακαίδεκα καὶ ἡ παρασκευὴ ἡμέρα εἶναι διὰ παντός ἀπαισιοί, — ὅτι ὡσάντις συντρώγουσι τρεῖςκαίδεκα ἀνθρώποι, εἰς τούτων πρέπει ἐντὸς τοῦ ἑναυτοῦ νὰ ἀπόβῃ, — ἢ ὅτι ὡσάντις ἔρχεται ἡ παρασκευὴ ἡμέρα πρέπει νὰ περιμένωμεν δυστύχημά τι; Ποῦ ὁ ἀποχρῶν λόγος τοιαύτης δευδαυμοίας; Ἄς πενήθωσι οἱ Χριστιανοὶ κατὰ τὴν ἀγίαν καὶ μεγάλην Παρασκευὴν, ἀναμνησκόμενοι μετὰ συντριβῆς καρδίας τὰ πάθη τοῦ λυτρώσαντος αὐτοὺς ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας καὶ τοῦ θανάτου. Ἄς ἐπαναλαμβάνωσι τὰς μελέτας ταύτας, ἐὰν θέλωσι, κατὰ τὴν παρασκευὴν ἐκάστης ἐβδομάδος. Ἄς μὴ φαίνωνται ὅμως γελοῖοι καὶ ἀνόητοι φαναζόμενοι ὅτι ἡ παρασκευὴ ἡμέρα θὰ ἐπιδράσῃ ἀπαισιῶς εἰς τὰ συμφέροντα, εἰς τὰς ὑποθέσεις καὶ εἰς τὰς ἐπιχειρήσεις αὐτῶν. Παρατηρήσατε δὲ πόσον ἀξιογέλαστος εἶναι ἡ πλάνη περὶ τοῦ προειρημένου ἀριθμοῦ 13. Θεεῖσθω ὅτι πολλοὶ ἐξ ὑμῶν συνευχεῖσθε ἐν μιᾷ οἰκογενειακῇ εορτῇ. Ἐὰν ἦσθε δέκα ἢ ἑνδεκα ἢ προτέλευσις τοῦ δωδεκάτου φίλου θὰ ἐμπλήρῃ ἡμᾶς ἀγαλλιᾶσεως καὶ χαρᾶς· ἐὰν ἦσθε δώδεκα, ἢ προτέλευσις τοῦ τριςκαιδεκάτου θὰ ἐμποιήσῃ ἡμῖν φόβους καὶ μερίμνας. Ἄλλὰ, πρὸς Θεοῦ, μήπως εἶναι οὗτος νέος τις Ἰούδας; ἢ πρέπει νὰ τὸ ὁμολογήσῃτε παρρησία ἢ νὰ παύσῃσθε τρέμοντες. Ἐὰν δὲ φοβῆσθε τὸν ἀριθμὸν 13 ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει, διατί δὲν ὀκνεῖτε νὰ ἀπαιτήσῃτε παρὰ τοῦ ἐμπόρου τὸν τριςκαιδεκάτον πῆγυν δωρεᾶν ὅπου ἂν ἀγοράζῃτε δωδεκάδα; ἢ ἐὰν κληρονομήσῃτε τρεῖςκαίδεκα χιλιάδας φράγκων διὰ τί ἀποδέχεσθε ἀδεῶς πᾶν τὸ ὑπερβαῖον τὰς δώδεκα χιλιάδας; Πῶς λοιπὸν διατηροῦνται καὶ διαδίδονται τοιαῦτα ἰδέαι ἄλογοι καὶ παντάπασι σφαλεραί; Ὁ ἐμβαθύνων εἰς τῶν πραγμάτων τὴν οὐσίαν θὰ συνειδῇ ὅτι αὐταὶ προέρχονται οὐχὶ ἐξ εὐλαβείας ἀλλ' ἐκ τῆς ραθυμίας τοῦ πνεύματος καὶ ἐκ τῆς φυσικῆς ὀκνηρίας τῆς ἡμετέρας θελήσεως. Ὁ ἄνθρωπος, ὅσον ἀγέρωχος καὶ ἂν ὑποτελῇ κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς νεότητος, τῆς ἀκμῆς, τῆς βώμης καὶ τῆς φαντασίας του, ἅμα δοκιμάσας τὰς πικρίας τοῦ κόσμου τούτου, ἀποβάλλει τὸ θάρρος καὶ τὸν

σοῦτον ἀπελπίζεται ὥστε δὲν διστάζει ἐνίοτε νὰ παραιτηθῇ τὴν ἐνεργειάν του καὶ δὴ καὶ τὴν χρῆσιν τῆς ἐλευθερίας του. Πιστεύσατέ μοι ἐπέρχονται ἐνίοτε στιγμαὶ καθ' ἃς, ἐὰν ἡδυνάμεθα, θὰ παρητούμεθα τὴν ἠθικὴν ἐξουσίαν τοῦ εἶναι ἐλεύθεροι. Τότε δὴ ἀναπολοῦντες τὰ ὀλίγα ἀγαθὰ καὶ τὰ πολλὰ κακὰ ἄτινα ἐπράξαμεν ἢ ἀφήκαμεν νὰπραχθῶσιν, αἰσχυνόμεθα, ἐρυθριῶμεν καὶ ἀρνούμεθα τὰς πράξεις τῶν ὁποίων ἡμεῖς εἴμεθα οἱ πατέρες καὶ αὐτουργοί. Ἀποκρούομεν ἀφ' ἡμῶν αὐτῶν τὴν εὐθύνην ἵνα τὴν ἀποδώσωμεν εἰς ἄλλους. Κοτηγοροῦμεν ὅλον τὸν κόσμον καὶ αὐτὴν τὴν φύσιν. Ὅτε μὲν οὐκ εἰδόμεν τὸν οὕτω θελήσαντα οὐρανὸν, τὴν ἀκαταμάχητον ἐπήρεια ἀστέρων, ἢ ἡμέρας; ἢ ἀριθμοῦ ἀπαισίου, τῶν ὁποίων ἡ μυστηριώδης δύναμις ὑπάρχει ἀκατανόητος. Ὅτε δὲ πάλιν καλύπτουμεν τὴν βλακίαν καὶ ἀβελτερίαν ἡμῶν διὰ τῶν κενῶν λέξεων «τῆς τύχης, τῆς μοίρας, τῆς εἰμαρμένης» κλ. Ἄλλὰ μήπως ἢ «εἰμαρμένη» αὕτη ἐκώλίσε ποτε ἡμᾶς θελήσαντας νὰ κατορθώσωμεν ἔργον ἀγαθὸν ἐντὸς τῶν ὁρίων τῆς ἡμετέρας δυνάμεως; Μήπως ἢ «τύχη» ἀπέτρεψε ποτε ἡμᾶς ἀπὸ τοῦ κορέσαι τὰ ἴδια πάθη; Τὴν «μοῖραν» τότε μόνον ἀναφέρουμεν ὅπου ἐξελεγχθῶμεν ἀσθενεῖς καὶ ὡσάντις εὐχόμεθα ἵνα τὸ ἡμέτερον ἐπιχείρημα ἦθελε λάβει ἄλλην ἔχθασιν παρ' ἐκείνην τὴν ὁποίαν πραγματικῶς ἔλαβε.

Πολλάκις ἐπάγομεν ὡς πρόφασιν τὴν κακὴν ἀνατροφὴν ἧς ἐτύχομεν ἐν τῇ παιδικῇ ἡλικίᾳ καὶ περὶ τῆς ὁποίας ἐπομένως δὲν εἴμεθα ὑπεύθυνοι. Βεβαίως ἡμεῖς δὲν πταίομεν ἐὰν μὴ ἐτύχομεν χρηστῆς ἀνατροφῆς· ἀλλὰ μήπως ἄρα γε ὑποκείμεθα τοσοῦτον εἰς τὸν ζυγὸν αὐτῆς ὥστε νὰ μὴ δυνάμεθα παντάπασι νὰ τὸν ἀποτείσωμεν; Ἀφ' οὗ κρίνομεν τὴν φαύλην ἀνατροφὴν, ἐπιστάμεθα ἀναντιρρήτως πρῶτον μὲν ὅτι εἶναι κακὴ, εἶτα δὲ ὅτι εἴμεθα ἐλεύθεροι νὰ μὴ πράξωμεν κατὰ τὰς φαύλας ἀρχὰς τὰς ὁποίας ἐλάβομεν ἐν τῇ νεότητι. Ἄλλοτε πάλιν αἰτιώμεθα τὸ παρὰ τῶν ἄλλων διδόμενον κακὸν παράδειγμα, λησμονοῦντες ὅτι ἡ ἀνθρωπίνη κοινωνία εἶναι οὐχὶ ἀγέλη κτηνῶν ἀλλὰ συναγωγὴ λογικῶν καὶ ἠθικῶς ἐλευθέρων ὄντων, τὰ ὁποῖα, καίπερ ἀπὸ κοινοῦ ἐργαζόμενα, ἔχουσιν ὅμως ἕκαστον ἴδιαν προαίρεσιν καὶ ἴδιαν πρωτοβουλίαν. Δὲν συλλογιζόμεθα πρὸς τοσοῦτος ὅτι ὅπου ἕκαστος προτίθεται νὰ πράξῃ ὡς περ οἱ λοιποὶ, ἐκεῖ ἀρκεῖ νὰ δώσῃ τὴν πρώτην ὠθησιν ὁ τυχών, καὶ παραχρῆμα θὰ τὸν μιμηθῶσιν ἅπαντες, ὡς τε πραγματικῶς ὅλοι πράττομεν ὅ,τι ἐπράξεν εἰς καὶ μόνος.

Πάντες οὗτοι οἱ τρόποι τοῦ λέγειν ἐκφράζουσι τὴν αὐτὴν διάνοιαν ὑπὸ διάφορα προσωπεῖα, περικαλύπτουσι μίαν καὶ τὴν αὐτὴν πλάνην,

γνωστὴν ὑπὸ τὸ ὄνομα τῆς μοιροκρατίας καὶ παρασύρουσαν τὸν ἄνθρωπον νὰ ἀρνηθῆ τὴν ἐλευθερίαν του καὶ ἐνεργήσῃ οὕτως ὥστανε μὴ δεμίᾳ ὑπῆρχε θελήσεως ἐλευθερία. Ἄφ' οὗ ὅμως ὁ ἄνθρωπος ἐπίσταται νὰ διακρίνῃ τὸ ἀγαθὸν ἀπὸ τοῦ πονηροῦ, ἀφ' οὗ δύναται νὰ ποιήσῃ ἐλευθερίαν ἐκλογὴν μεταξὺ ἀμφοτέρων, ἀφ' οὗ ὑπάρχει ὄν ἠθικὸν καὶ ἐπομένως ὑπεύθυνον, δὲν πρέπει νὰ λαλήῃ οὔτε περὶ τῆς ἀνυπάρκτου εἰμαρμένης, οὔτε περὶ τῶν ἐξωτερικῶν ἐπιδράσεων, ἐπειδὴ αὐτὸς ὑπῆρξε κύριος νὰ πράξῃ κατὰ τὸ δοκοῦν. Οὐδὲν ὠφελεῖ λέγων ὅτι «οὕτως ἔπραξαν οἱ ἄλλοι» ὅτανίς πρόκειται περὶ ὧν ἔπραξεν αὐτός.

Ἡ αὐτὴ ἀσθένεια καὶ βραθυμία τῆς ἠθικῆς θελήσεως, συνδεομένη πολλάνκις μετὰ τοῦ ἀλογίστου θυμοῦ, παροξύνει ἡμᾶς ἵνα δικαιολογώμεν πράξεις, τὰς ὁποίας ἡ ἀληθινὴ καὶ αὐστηρὰ ἠθικὴ καταδικάζει ὡς παραπτώματα ἐὰν μὴ ὡς ἐγκλήματα. Ἡθικὴ ἀδυναμία λ. χ. ἐμποδίζει ἡμᾶς νὰ ὁμολογήσωμεν τὴν ἀλήθειαν· ἡ φιλαυτία ὕστερον δὲν μᾶς ἀφίνει νὰ εἴπωμεν ὅτι ἐποιήσαμεν ἔργον πονηρὸν· παραγνωρίζομεν λοιπὸν καὶ καταχρώμεθα τὴν ἡμετέραν διάνοιαν καὶ τὸν λόγον διατεινόμενοι ὅτι ἡ ψευδολογία ἐπετράπη ἢ ἐπεβλήθη ἡμῖν παρὰ τοῦ καθήκοντος. Τότε δὴ τὸ ψεῦδος φαίνεται ἡμῖν εὐπρόσωπον, ἀσινές, ὠφέλιμον εἰς τινὰ σκοπὸν καὶ ἐπομένως ἀξιόπαινον, ἐν ᾧ πραγματικῶς ἐνώπιον τοῦ ἀδεκάστου δικαστηρίου τῆς ἠθικῆς πᾶν ψεῦδος εἶναι ἀξίον κατακρίσεως.

Λάβετε ὡς δεῦτερον παράδειγμα ἄνθρωπον ταλαιπωρηθέντα ὑπὸ τῆς θλίψεως καὶ τῶν παθημάτων, ἀπολέσαντα περιουσίαν, φίλους, συγγενεῖς· νομίζει ὅτι δὲν ὑπελείφθη πλέον εἰς αὐτὸν οὐδὲν καὶ ὅτι περιττὴ καθίσταται καὶ αὐτὴ ἡ ζωὴ του. Φαντάζεται ὅτι ἔχει ἄδειαν νὰ ἀναζητήσῃ τὴν ἐσχάτην τῶν θλίψεων καὶ τῶν παθημάτων του θεραπείαν, τὸν ἐκούσιον θάνατον· δικαιολογεῖ δὲ τὴν αὐτοκτονίαν χαρακτηρίζων αὐτὴν ὡς τρανότατον τεκμήριον θάρρους καὶ ψυχικῆς ἀφοβίας. Ναί, ἀναμφιβόλως! Πρέπει νὰ ἔχῃ τις μέγα θάρρος ὥστε ν' ἀποβλέψῃ ἀδεῶς πρὸς τὸν θάνατον. Ὅποταν ὅμως προτείνηται σοι ἐκλογὴ μεταξὺ δύο πραγμάτων, δὲν φαίνεται θαρραλέος ἐὰν προτιμήσῃς ὅ,τι ἀπαιτεῖ μικροτέραν ἐνέργειαν. Πολὺ ὀλιγώτερον θάρρος κέκτηται ὁ προαιρούμενος νὰ ἀποθάνῃ ἄπαξ·μόνον, ἢ ὁ προαιρούμενος νὰ ἀποθνήσκῃ μυριάκις ὑπομένων μετὰ γενναιοψυχίας τὰς λύπας τοῦ βίου. Ἀφετέ με νὰ ἀναγνώσω ἐνταῦθα ἐν μικρὸν χωρίον ἐκ τῶν συγγραμμάτων τοῦ Ρουσσώ, ὁ ὁποῖος ἰδὼν ποτε νεανίσκον λυπούμενον ἐπὶ τῷ δυστυχεῖ αὐτοῦ ἔρωτι καὶ θέλοντα νὰ γείνη αὐτόχειρ εἶπε πρὸς αὐτὸν τάδε· «Ἄφρον νεότης! ἐὰν ἐν τῷ βάθει τῆς καρδίας ὑπελείφθη σοι τὸ ἐλάχιστον αἰ-

ἄσθημα τῆς ἀρετῆς, πρόσελθε καὶ θά σε διδάξω νὰ ἀγαπήσῃς τὴν ζωὴν. Ὅσάνκις ἔρχεσαι εἰς τὸν πειρασμὸν νὰ γείνης αὐτοκτόνος, εἰπέ κατ' ἑαυτήν, ἄς πράξω ἄκόμη μίαν ἀγαθὴν πράξιν πρὶν νὰ ποθᾶνω! Ὑπάγε ἀκολούθως καὶ ζήτησον ἵνα βοηθήσῃς τινὰ ἠπτωχὸν, παρηγορήσῃς τινὰ δυστυχῆ, ὑπερασπίσῃς τὸν ἀδίκως καταδικωμένον. Ἐὰν ὁ λογισμὸς οὗτος ἀναχαιτίσῃ σε σήμερον, θὰ ἀναχαιτίσῃ σε σήμερον, θὰ ἀναχαιτίσῃ σε καὶ αὔριον καὶ μεθαύριον καὶ διὰ παντός. Ἐὰν μὴ ἀναστείλῃ τὴν ἀνότητον ὄρμηίν σου, ἀπόθανε ὡς πονηρὰ καὶ ἀχρεία.» Ἡ αὐτοχειρία εἶναι ἀδίκημα καὶ ἀρπαγὴ προσγινομένη εἰς τὴν οἰκογένειαν, εἰς τὴν πατρίδα καὶ εἰς τὴν ἀνθρωπότητα, ἐπομένως παντός ἄλλου ἀξία ἢ ἐπαίνου· εἶναι ἀμάρτημα βλάπτει οὐ μόνον τὸν αὐτουργὸν αὐτοῦ ἀλλὰ καὶ τοὺς ἄλλους.

Ὅλαι αἱ πλάνας αἱ ἐπιβλαβεῖς εἰς τὸν πλησίον προέρχονται ἐκ τῆς φιλαυτίας ἡμῶν καὶ τῆς ὑπερφιλαντίας, ἥτις εἶναι γνωστὴ ὑπὸ τὸ ὄνομα τῆς ὑπεροψίας. Ἐνταῦθα δὲν ὑπανίσταται τὴν καθόλου ὑπεροψίαν τοῦ ἀνθρώπου, ὅστις ὑπολαμβάνει ἑαυτὸν κύριον καὶ δεσπότην ὅλης τῆς κτίσεως καὶ περιπίπτει εἰς ἀσεβῆ ὀνειροπολήματα. Ἐνωῶ ἀπλῶς τὴν φυλετικὴν ὑπεροψίαν, ἥς ἔνεκεν ἔρρευσαν ἀνέκαθεν ποταμοὶ αἱμάτων εἴτε διὰ τῆς κατακτήσεως εἴτε διὰ τοῦ καταδιωγμοῦ. Ἐνωῶ τὴν ἄλλην ὑπεροψίαν, τὴν ἐρειδομένην ἐπὶ τοῦ πλεονεκτήματος τῆς χροιάς, ἥς ἔνεκεν θέλουσι τινες νὰ δικαιολογήσωσι τὴν δουλείαν τῶν μαύρων, καὶ τὴν ὁποίαν οἱ μαύροι καὶ οἱ κίτρινόχροιοι ἠδύνατο νὰ μεταχειρισθῶσι ἐναντίον τῶν λευκῶν ἐὰν ἦσαν πολυαριθμότεροι καὶ ἰσχυρότεροι. Ἡ αὐτὴ ὑπεροψία περιβάλλει τὰς προλήψεις τῆς ἐθνικότητος, ἔθνη μὲν ἀποδίδουσα εἰς τὸ ἴδιον ἔθνος ὅλας τὰς ἀρετάς, ὅλας τὰς ἐπαινετάς ἰκανότητας καὶ ἐπιφυλάττουσα εἴτε ἐν τῷ παρελθόντι, εἴτε ἐν τῷ παρόντι, εἴτε ἐν τῷ μέλλοντι αὐτοῦ πάντα θρίαμβον καὶ πᾶσαν δόξαν, ἔθνη δὲ ἀρνούμενη ταῦτα πάντα εἰς τοὺς ξένους λαοὺς, ὥστανε ἔπρεπεν ἢ φιλοπατρία, ἢ ἔξοχος αὐτῆ τῶν γενναίων ψυχῶν ἀρετὴ, νὰ μᾶς καταστήσῃ τυφλοὺς πρὸς ἡμᾶς αὐτοὺς καὶ ἀδίκους πρὸς τοὺς ἄλλους. Γινώσκετε τὰς προλήψεις τῶν βίων. Ἐν τῇ Ἰνδικῇ ζῶσιν ἄνθρωποι ἐν ἐσχάτῃ διάγοντες ἀθλιότητι, ἐξευτελιζόμενοι καὶ προπηλακίζόμενοι ὑπὸ τῶν ἄλλων, οἱ καλούμενοι Παρίαί. Δὲν ἔχουσιν οὐδεμίαν συνάφειαν μετὰ τῶν λοιπῶν, στεροῦνται παντός ἀνθρωπίνου δικαιώματος, εἶναι ἄμοιροι πάσης ἀναπτύξεως, βελτιώσεως καὶ προόδου, καὶ προστρέβουσιν ἀνεξάλειπτον κηλίδα εἰς τὸν καθ' ἡμᾶς πολιτισμὸν. Ἡ ἐπὶ μακροὺς αἰῶνας ἐπικρατήσασα πανταχοῦ τῆς Εὐρώπης δουλεία, τῆς ὁποίας ἔχνη ἐσώζον-

το ἐν Γαλλίᾳ μέχρι τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1789, παρέχει ἡμῖν ἀμύδραν ἰδέαν τῆς ἀθλιότητος τῶν Παριῶν. Ἡ δουλεία τῶν μέσων αἰώνων ἀναμνησθεὶς ἡμᾶς τὴν ἐν τῇ ἀρχαιότητι δουλείαν, τῆς ὁποίας ἦτο μετρωτέρα τις ἐκδήλωσις. Οἱ δοῦλοι τῶν μέσων αἰώνων ἦσαν οἱ πρό μικροῦ ἠττηθέντες, οἱ ὁποῖοι κατέστησαν ὑποτελεῖς ἢ ὑπήκοοι εἰς βάρβαρον καὶ σκληροκάρδιον νικητὴν· καθυπεβάλλοντο εἰς τὴν ἀγγαρείαν ἢ τοὶ ἀμισθοὶ θητεῖαν, ἐτέλουν φόρους ὑπερόγκους καὶ ἐπάσχον μυρία δεινὰ παρὰ τῶν ἰσχυρῶν. Σήμερον, χάρις τῷ Θεῷ, τὰ κακὰ ταῦτα ἐξέλιπον, πάντες δὲ οἱ Γάλλοι εἶναι ἴσοι ἐνώπιον τοῦ νόμου ὡς εἶναι ἴσοι καὶ ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ. Ἐπειδὴ ὅμως ὑπάρχει διαφορὰ τῶν ἡμετέρων φυσικῶν χαρισμάτων, διαφορὰ τῆς ἐργασίας, ἐπομένως καὶ διαφορὰ πραγματικῆς ἀξίας καὶ δικαιωμάτων, ἐπειδὴ τελευταῖον ἅπαντες γεννώμεθα εἰς περιστάσεις μᾶλλον ἢ ἦττον εὐνοϊκᾶς καὶ ὑποκείμεθα εἰς παντοειδῆς περιπετείας ἐξ ἁπαντὸς θὰ προκύπτῃ πάντοτε ἐντεῦθεν διαφορὰ τις καὶ ἀνισότης περιουσίας καὶ θέσεως κοινωνικῆς. Ἄλλ' αἱ τοιαῦται ἀνισότητες δὲν εἶναι ἀναλλοίωτοι, οὐδὲ ἔχουσι τι κοινὸν πρὸς τοὺς ἀμεταβλήτους καὶ ἀμετακινήτους βίους τῆς Ἀνατολῆς, τῆς Αἰγύπτου καὶ τῆς Ἰνδικῆς· ἀπ' ἐναντίας ὑπόκεινται καθ' ἑκάστην εἰς μεταβολὰς, δυνάμεναι νὰ μετριασθῶσι κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἦττον· ὁ σήμερον πλούσιος ἐνδέχεται αὐριον νὰ πτωχεύσῃ καὶ τὸ ἀνάπαλιν. Ἄλλ' ὅσον μεταβληταὶ καὶ ἂν ὑπάρχωσι αἱ διαφοραὶ αὗται, πολλάκις ἡμεῖς, συνειθίζοντες καὶ φανταζόμενοι αὐτὰς διαρκεῖς καὶ ἀναλλοιώτους, περιπίπτομεν εἰς ἄλλας χεῖρονας καὶ βλαβερωτέρας πλάνας. Οἱ κατέχοντες λαχ. πλοῦτον, τιμὰς καὶ ὑψηλὴν ἐν τῇ κοινωνίᾳ θέσιν περιφρονοῦσι τοὺς ἀναγκαζομένους νὰ ἀποζῶσι διὰ τῆς ἐργασίας τῶν χειρῶν των· οἱ χεῖρωνες ἀπὸ πάλιν καὶ ἀποχειροβίωτοι, λησμονοῦντες ἔτι δύναται νὰ κατορθώσῃ ἢ δραστηριότης καὶ ἡ ἀνεπτυγμένη διάνοια ἐν χώρᾳ εὐνομούμενῃ, περιέρχονται εἰς ἀπόγνωσιν, ἀγανακτοῦσιν ἐπὶ τῇ ταπεινῇ θέσει των καὶ φθονοῦσι τοὺς ἀνωτέρους των. Ἰδοὺ μεγάλη πλάνη! Τὸ ἀληθὲς εἶναι ὅτι τὰ οὐσιωδέστερα στοιχεῖα τῆς εὐημερίας ἐκάστου, αἱ ἀξιώσεις τοῦ ἠθικοῦ μεγαλείου, ἡ ἀρετὴ δηλοῖοτι, τὸ ἠρωϊκὸν θάρρος, ἡ ἀγαθὴ καὶ ἰλαρὰ συνείδησις ἀνήκουσιν εἰς πᾶσαν ἀνεξαιρέτως τάξιν ἀνθρώπων. «Ἡ ἀρετὴ (ἔλεγεν ὁ Πλάτων) δὲν ἔχει οὐδένα κύριον καὶ δεσπότην· ἀνήκει εἰς πάντας τοὺς θεραπεύοντας αὐτὴν καὶ προσφέρεται εἰς πάντας τοὺς ζητοῦντας αὐτήν!» Τὸ ἀληθὲς μεγαλεῖον λοιπὸν, ἢ ἀληθὴς εὐημερία δὲν ἐξήρηται ἀπὸ τῶν ἐξωτερικῶν περιστάσεων οὐδὲ ἀνευρίσκεται πάντοτε ἐκεῖ ὅπου φανταζόμεθα ἡμεῖς. Τὸ ἀληθὲς μεγα-

λεῖον εἶναι ἀχώριστον ἀπὸ τῶν μεγάλων προσόντων τῆς ἡμετέρας φύσεως· ἀνευρίσκεται ἐν παντὶ χρηστῷ ἀνθρώπῳ· ἐπισταμένῳ μὲν νὰ διατηρήσῃ καὶ τελειοποιήσῃ τὰς ἠθικὰς αὐτοῦ ιδιότητας, τὴν διάνοιαν δηλαδὴ, τὴν χρηστότητα, καὶ τὴν φιλοπονίαν, διαμένῳ δὲ νὰ κρατῇ τῶν ἰδίων παθῶν καὶ νὰ ἀντιτάσῃ θάρρος ἀπτότητον ἐναντίον παντὸς πειρασμοῦ ἐσωτερικοῦ καὶ ἐξωτερικοῦ.

Ἄλλὰ μήπως δὲν εἶναι καὶ ἡ μονομαχία εἰδεχθὲς ἐξάμβλωμα τῆς προσβαλλομένης ὑπεροφίας καὶ τῆς θηριώδους βαρβαρότητος; Τὸ ἐπάρατον τοῦτο ἔθιμον, τὸ μεταδοθὲν καὶ εἰς τὰς νεωτέρας κοινωνίας τῆς Εὐρώπης, ἐκλείπει βαθμηδὸν καὶ θὰ ἐκλίπῃ χρόνου προϊόντος παντελῶς. Διὰ τί δὲν δύναμαι νὰ ἰσχυρισθῶ τὸ αὐτὸ καὶ περὶ ἄλλης τινὸς χειροτέρας μάστιγος τῆς ἀνθρωπότητος, — τοῦ πολέμου— τὸν ὁποῖον προξενεῖ πολλάκις ἡ ἀτύγγλωτος ὑπερφιλαντία καὶ ἡ ψευδὴς φιλοτιμία; φοβοῦμαι ὅτι πολλοὶ θὰ παρέλθωσιν αἰῶνες ἕως οὗ ἴδῃ ἢ ἀδίκως ταλαιπωρουμένη ἀνθρωπότης πεπαυμένης τὰς ὀλεθρωτάτας ζηλοτυπίας μεταξὺ τῶν οἰκογενειῶν ἐξ ὧν σύγκειται καὶ παγιομένην τὴν ἀδελφικὴν εἰρήνην καὶ ὁμόνοιαν τῶν διαφόρων ἐθνικοτήτων, αἵτινες τότε μόνον ἴσως θὰ συμφωνήσωσιν ὁπόταν τύχωσι ἐκάστη τῆς ποθητῆς ἐλευθερίας καὶ γένοιτο κυρία ἐαυτῶν.

Ἀφικόμενος εἰς τὸ πέρας τῆς διατριβῆς μου ὀφείλω νὰ ἐξαγάγῃ τὰ συμπεράσματα οὐχὶ μετερχόμενος φιλοσοφικὸν ὕψος ἀλλὰ προσφεύγων εἰς τὴν ἐπομένην εἰκόνα. Φαντάσθητε σπήλαιον ἀφεγγές, ἔνθα ἐπικρατεῖ ζοφερὰ νύξ καὶ παντελὴς σκοτία· πυκνοτάτῃ ὁμίχλῃ ἐμποδίζει τὸ φῶς νὰ εἰσδύσῃ εἰς αὐτό· ἐνιαχοῦ φαίνονται περὺρίζοντες ὀλίγοι σπινθήρες ἐρχόμενοι καὶ παρερχόμενοι, ἰνδάλματα φωτεινὰ καὶ ἀπατηλὰ, θέλγοντα μὲν τὴν ὄψιν, δραπετεύοντα δὲ ἡμᾶς καὶ μὴ περιμένοντα νὰ τὰ συλλάβωμεν. Ἀφεγγές σπήλαιον εἶναι ἡ ἡμετέρα διάνοια. Τὸ ἐν αὐτῷ ἐπιπολάζον σκότος εἶναι ἡ ἀμάθεια ἡμῶν. Ἡ ὁμίχλη ἢ ἐμποδίζουσα τὴν εἴσοδον τοῦ φωτός εἶναι τὰ πάθη, ἢ ὑπεροφία καὶ ἡ εὐπιστία, ἐνὶ λόγῳ αἱ ἠθικαὶ ἡμῶν ἀσθένειαι. Τὰ φωτεινὰ ἰνδάλματα τοῦ ἐξωτερικοῦ φωτός εἶναι αἱ ἡμέτεραι προλήψεις καὶ αἱ πλάναι αἱ ἐπέχουσιν τὸν τῶν ἠθικῶν ἀρχῶν καὶ τῶν κανόνων τοῦ βίου, καὶ ἀπὸ τῶν ὁποίων πρέπει ὅσον τάχιον νὰ ἀπαλλάξωμεν ἡμᾶς αὐτούς. Ἄλλὰ τίνι τρόπῳ; διὰ τίνων φαρμάκων;

Τὸν τρόπον τῆς θεραπείας ὑποδηλοῦσιν ἡμῖν αὐτὰ τὰ αἷτια ἅτινα πρὸ μικροῦ ἀνελύσαμεν. Ἀνάγκη πᾶσα νὰ καταπολεμήσωμεν παντὶ σθένει τὴν ἡμετέραν ἀμάθειαν καὶ τὰ ἡμέτερα πάθη. Τὴν ἀμάθειάν τοῦ

δὲ νικᾷ μόνος ὁ συναισθανόμενος αὐτήν. Μεγάλη σοφία, μεγάλη ἐπιστήμη ἦτο, κατὰ τὸν θεῖον Σωκράτην, «τὸ εἰδέναι ὅτι οὐδὲν οἶδεν». Ὁ γινώσκων ὅτι δὲν ἐπίσταται οὐδὲν, φυλάσσεται τοῦλάχιστον ἐναντίον οἰασθήποτε παρατόλμου καὶ ἀπερισχέπτου γνώμης καὶ παροτρύνεται νὰ ἀναζητήσῃ καὶ ἀνεύρῃ τὴν ἀγνωστον ποθητὴν ἀλήθειαν. Περὶ δὲ τῶν παθῶν, ὀφειλόμεν — διὰ τὸ συμφέρον τῆς ἀληθείας καὶ τῆς ἡμετέρας διανοίας, διὰ τὸ συμφέρον τῆς ἡμετέρας καρδίας καὶ τῆς καθόλου ἀνθρωπίνης υπάρξεως καὶ ἀξιοπρεπειάς — νὰ τὰ καταπολεμήσωμεν καὶ νὰ γεινώμεν κύριοι αὐτῶν, οὐχὶ βεβαίως ὅπως τὰ ἐκρίζωσωμεν, τοῦθ' ὅπερ οὔτε δυνατὸν θὰ ἦτο οὔτε ἔλλογον, ἀλλ' ὅπως κανονίσαντες αὐτὰ τὰ συναρμολογήσωμεν πρὸς τὸν ὑψιστὸν σκοπὸν τῆς τε φύσεως καὶ τῆς Θείας Προνοίας.

Κατὰ τοῦτον μόνον τὸν τρόπον ἡ ἡμετέρα διάνοια, καθαιρομένη ἀπὸ παντὸς ῥύπου, ἀποβαίνει πιστότατον καὶ ἀγνὸν κάτοπτρον τῆς πραγματικότητος καὶ φωτεινότατον κέντρον τῆς ἠθικῆς ἡμῶν οὐσίας. Εἰς τοιαύτην κεκαθαρμένην ψυχὴν εἰσδύει ἀκωλύτως ἡ ἀλήθεια καὶ κατοικεῖ εἰς αὐτήν ὡς εἰς ἱερὸν καὶ προσφιλὲς ἐνδιαίτημα. Οὕτως ἀνταμείβονται αἱ προσπάθειαι καὶ ὁ ζῆλος ἡμῶν περὶ τὴν γνῶσιν καὶ τὴν σοφίαν. Οἱ θεῖοι οὗτοι θησαυροὶ εἶναι τότε κτῆμα ἀναφαίρετον πάσης καρδίας καθαρᾶς. Οἱ τούτους κατέχοντες θὰ ἴδωσι καὶ τὴν ἀλήθειαν τῶν ἀληθειῶν, τὸ θεῖον.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Εἰς τὴν

ΜΕΛΕΤΗΝ ΤΗΣ ΠΟΙΗΣΕΩΣ.

(Συνέχεια· ἴδε προηγούμενον φυλλάδιον.)

ΞΤ.

Τὸ δράμα καλεῖται ποιήσις τῆς πράξεως, τοῦ πνεύματος, τῆς συνειδήσεως, καὶ τῆς ἐλευθερίας· ὡς ὀργανικὴ δ' ἔνωσις τοῦ ἔπους καὶ τοῦ μέλους, ἀναπτύσσεται φυσικῶς μετ' αὐτὰ, καὶ εἶναι τῆς ποιήσεως ἡ κορωνίς. Μετὰ τὸν Ὅμηρον καὶ τὸν Ἀλκαῖον ἤχησαν ὁ Αἰσχύλος καὶ ὁ Σοφοκλῆς, οἱ συναρμολογήσαντες τὴν ἐπικὴν τῶν ἀγγέλων διήγησιν μετὰ τῶν λυρικῶν τοῦ χοροῦ μελῶν. Τὸ δράμα διηγεῖται μὲν, ὡς τὸ ἔπος, οὐχὶ ὅμως ὅπως ἀναμνήσῃ ἀπλῶς ἱστορικὰ γεγονότα, ἀλλ' ὅπως ἐξυπνίσῃ τὸ θυμοειδὲς καὶ διεγείρῃ τὰ πάθη καὶ τὰς βουλάς τοῦ προσώπου, οὗ τινος ἐντὸς ὀλίγου θὰ φανῶσιν αἱ πράξεις καὶ τὰ παθήματα. Τὸ δράμα ἀποκαλύπτει μὲν, ὡς ἡ λυρικὴ, τὰ βάθη τῆς καρδίας, ἀλλὰ καρδίας βουλευομένης καὶ ἀπορασιζούσης ἵνα ὀριστικῶς ἐπενεργήσῃ ἐπὶ τὸν ἐκτὸς κόσμον. Τὰ τοῦ δράματος πρόσωπα ὑπάρχουσι τὸ κέντρον τοῦ κόσμου ὡς ἐν τῇ λυρικῇ· ἀλλὰ καὶ ὁ ἐξωτερικὸς κόσμος ἔχει ἤδη πραγματικότητα καὶ κύρος ὡς ἐν τῷ ἔπει. Ἐν τῷ δράματι συνδιαλλάσσονται ἀμφότεροι οἱ κόσμοι· τὰ πρόσωπα αὐτοῦ, προτοικειούμενα εἰς τὸν ψυχικὸν βίον τινὰς σχέσεις τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου, ἀγωνίζονται ὅπως διὰ τοῦ ἰδίου χαρακτήρος ὀρίσῃσι κατὰ τὸ αὐτοῖς δοκοῦν τὴν ἐξωτερικὴν πορείαν τῶν πραγμάτων, οὕτω δὲ γίνονται αὐτὰ παραίτια τῆς εὐτυχίας ἢ τῆς δυστυχίας αὐτῶν.

Ὁ ἐπικός ἦρωσ παρίσταται πρόμαχος τοῦ ἔθνους του καὶ ὄργανον τῆς μοίρας ἢ τῆς βουλῆς τῶν θεῶν· σκοπὸς αὐτοῦ εἶναι ὁ καθόλου ἐθνικός σκοπός, οὗ τινος εἰς τὴν ἐκτέλεσιν πάντες ἀπὸ κοινοῦ συνεργοῦσι. Τὸ ἀντίστροφον ὁ ἦρωσ ὁ δραματικός· οὗτος, κηδόμενος περὶ ἑαυτοῦ μόνου καὶ περὶ τῶν ἰδίων βουλῶν, χωρίζεται ἀπὸ τῶν ἄλλων ἀν-

θρώπων και ἔρχεται εἰς σύγκρουσιν πρὸς αὐτούς. Ὡς νόμον ὑπέρτατον τοῦ κόσμου τὴν ἀτομικὴν αὐτοῦ θέλησιν ἀνακηρύττων και ὑπὲρ ταύτης ἐναντίον τῆς τοῦ κόσμου τάξεως ἀγωνιζόμενος, ἡ ἡττάται και τιμωρεῖται διὰ τὴν ὕβριν του, ἡ νικά, και τότε ὡς ὄν τι ἔξοχον και ὑπὲρ ἀνθρώπων κατορθοῖ ὅπως ἀνατείνων ἡμέραι λαμπρότερα και φαιδρότερα. Ὁ Ἡρακλῆς και ὁ Θησεύς, ὁ Ἀχιλλεύς και ὁ Ἀλέξανδρος, Κάρολος ὁ μέγας και Γοδοφρέδος ὁ Βουλλονίου εἶναι ἥρωες ἐπικοί· ὁ Προμηθεύς και ὁ Οἰδίπους, ὁ Ὀρέστης και ὁ Κολόμβος, ὁ Βαλλενστεινός και ὁ Ναπολέων Α' εἶναι ἥρωες δραματικοί.

Τὸ κύριον τοῦ δραματικοῦ νεῦρον εἶναι ἡ σύγκρουσις και διαπάλη ὁ ἥρωας, καταχρώμενος τὴν ἐλευθέραν αὐτοῦ θέλησιν και πάντα λίθον ὑπὲρ τῆς ἐκτελέσεως τοῦ σκοποῦ του κινῶν, διεγείρει ἐναντίον ἑαυτοῦ ἀντιπάλους, ἡ περιπίπτει εἰς ἀντίφασιν πρὸς ἑαυτόν. Οἱ διαλογισμοὶ τότε ἄρχονται κατηγοροῦντες ἡ ὑπεραπολογούμενοι ἀλλήλων· ἡ τοῦ ἥρωος καρδία ἀποβαίνει ἀληθῆς παλαίστρα, ἐν ἡ διαμάχονται αἱ ἐναντία δυνάμεις· ὁ ἀγὼν ἐκτελεῖται πρῶτον ἐν τῇ ψυχῇ τοῦ Οἰδίποδος, τῆς Ἀντιγόνης, τοῦ Ὀθέλλου, τοῦ Μακθέβου, εἶτα δὲ ἀποκαλύπτεται διὰ πράξεων ἐξωτερικῶν. Ἐν τῷ ἔπει ὁ κόσμος κρατεῖ τὸν ἥρωα· ἐν τῷ δράματι ὁ ἥρωας, ὡς ἄλλος Ἄτλας, κρατεῖ τὸν κόσμον.

Ὁ ἐποποιὸς ἀποβλέπει εἰς τὸ παρελθόν, και διηγεῖται τὰ γενόμενα. Ὁ ὕψιστος τῆς ἀνθρωπότητος σκοπὸς ἐπραγματιώθη κατ' αὐτὸν ἐν τῷ παρελθόντι, τῷ ἀποτελοῦντι ὅλον τι τέλειον, συμπαγὲς και ἀναλλαίωτον, ὅπερ ἕκαστος δύναται νὰ παρατηρήσῃ μετ' ἡρεμίας. Ὁ μελαποιδὸς ἀποβλέπει εἰς τὸ παρὸν και ἐκφράζει τὸ ἄμεσον περὶ αὐτοῦ αἰσθημα. Τὴν μὲν ἰσχὺν αὐτοῦ διατρανοῖ διὰ τῆς πληθμονῆς τῶν αἰσθημάτων, τὴν δὲ ἐλευθερίαν του διὰ τῆς σχετικῆς ὑπάρξεως, ἡν ἀποδίδει εἰς τὸν ἐκτὸς κόσμον, καθ' ὅσον οὗτος συνάπτεται μετὰ τοῦ ψυχικοῦ αὐτοῦ βίου, ὅστις νομίζεται ἐνταῦθα πηγὴ πάσης ὑπάρξεως και ζωῆς. Ὁ δραματικός ἀποβλέπει εἰς τὸ μέλλον, τὸ ὅποιον αὐτὸς διὰ μόνῃς τῆς ἐλευθερίας του θέλει νὰ μεταποιήσῃ κατὰ τὸ δοκοῦν και μετατρέψῃ εἰς παρὸν. Ἀλλὰ τὸ ἄδηλον και πλήρες κινδύνων μέλλον ἐμποιεῖ ἡμῖν φόβους και μερίμνας· οὕτω δὲ διακρίνεται ὁ δραματικός τῆς ψυχῆς ἐρεθισμὸς ἀπὸ τῆς ἐπικῆς ἡρεμίας. Ἀλλ' ἐπὶ τέλους ὁ ἀγὼν πρέπει νὰ λυθῇ, ἡ σύγκρουσις πρέπει νὰ ἀρθῇ· πρέπει νὰ συνδιαλλαχθῇ ἡ τῆς προσωπικότητος ἐλευθερία μετὰ τῆς εἰμ αρμ ἐνης και τῆς ἀνάγκης τῶν περιστάσεων, ὡς ἔλεγον οἱ Ἕλληνας, — μετὰ τῆς θείας βοουλῆσεως, ὡς λέγουσιν οἱ Χριστιανοί, — μετὰ τῶν ἠθικῶν.

νόμων τῶν διεπόντων τὴν τῶν ὄλων φύσιν, ὡς λέγουσιν οἱ φιλόσοφοι. Ἐν τοιαύτῃ συνδιαλλαγῇ συναισθανόμενος ὁ ἀνθρώπος τὴν ἰδίαν ἀσθένειαν και τὴν θεῖαν παντοδυναμίαν, μετριάξει ἑαυτόν και τὰς ἰδίας ὀρέξεις, ἐπιγινώσκει ὅτι «πολλῷ τὸ φρονεῖν εὐδαιμονίας μείζον ὑπάρχει» και ὅτι «τῶν μὲν ἀγαθῶν τὸ ὕψιστον δὲν εἶναι ἡ ζωὴ, τῶν δὲ κακῶν τὸ μέγιστον εἶναι τὸ πταῖσμα.»

Ὀρίζων ὁ Ἀριστοτέλης τὴν τραγωδίαν λέγει· «Ἔστιν οὖν τραγωδία μίμησις πράξεως σπουδαίας και τελείας, μέγεθος ἐχούσης· ἡδυσμένῳ λόγῳ, χωρὶς ἐκάστω τῶν εἰδῶν ἐν τοῖς μορίοις· δρώντων, και οὐ δι' ἀπαγγελίας· δι' ἐλέου και φόβου περαίνουσα τὴν τῶν τοιούτων παθημάτων κάθαρσιν.» Ἡ πράξις ἡν μιμεῖται ἡ τραγωδία εἶναι σπουδαία κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὸ ἀστεῖον τῆς κωμωδίας· ἔχει ἀρχὴν και μέσον ἡ δέσιν και τελευτὴν ἡ λύσιν ἡ περιπέτειαν· κεῖται μετὰ τοῦ ἐπ' ἀόριστον ἐκτεινομένου ἐπικοῦ ποιήματος και τοῦ λίαν συνεσταλμένου και συμπεπεκνωμένου λυρικοῦ· ἡ γλῶσσα αὐτῆς εἶναι ἡρτυμένη μὲν ποιητικῇ καλλοῦ ἡ και μέτρῳ και μουσικῇ και ὀρχηστικῇ, ποικιλλεται δὲ κατὰ τὰ διάφορα τῆς τραγωδίας μέρη, τὸν διάλογον δηλονότι και τὸν χορόν· τελεῖται δὲ ἡ μίμησις διὰ προσώπων δρώντων και οὐ δι' ἀπαγγελίας, κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὸ ἔπος. Ἡθικῇ τῆς τραγωδίας ἐπίδρασις εἶναι ἡ δι' ἐλέου και φόβου κάθαρσις τῆς ψυχῆς ἀπὸ τῶν τοιούτων παθημάτων.

Ἡ τραγωδία λοιπὸν διεγείρει ἔλεον και φόβον· διεγείρουσα φόβον καθαίρει τὴν ψυχὴν ἀπὸ τοῦ φόβου· διεγείρουσα ἔλεον καθαίρει τὴν ψυχὴν ἀπὸ τοῦ ἐλέου· πῶς εἶναι τοῦτο δυνατόν;

Ἡ ἑλληνικὴ τραγωδία προέκυψεν, ὡς γνωστὸν, ἐκ τῶν ἑορτῶν τοῦ Διονύσου, ἐν αἷς ἐπανηγυρίζοντο τὰ πάθη τοῦ θεοῦ τούτου, καθ' ὃν τρόπον δισχίλια ἔτη ὕστερον ἡ τῶν χριστιανικῶν ἐθνῶν τραγωδία προέκυψεν ἐκ τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ δράματος, ἐν ᾧ παριστῶντο τὰ πάθη τοῦ σωτήρος ἡμῶν Χριστοῦ. Λαμβάνουσα λοιπὸν τὴν ὑπόθεσιν αὐτῆς ἐκ τῶν μύθων θεῶν και ἡρώων, παρίστα ἐκάστοτε «ἡρωϊκῆς τιμῆς τύχης περίστασιν», τουτέστι τὴν μεταβολὴν ἡρωος ἐκ δυστυχίας εἰς εὐτυχίαν ἡ ἐξ εὐτυχίας εἰς δυστυχίαν. Οἱ ἥρωες οὗτοι, εἴτε ἐξ ἰδίου πταίσματος εἴτε κατὰ βούλησιν τῶν Μοιρῶν, διὰ μακρῶν παθημάτων σχολῆς διερχόμενοι, και διὰ τῶν παθημάτων καθαιρόμενοι, συνδιαλλάσσονται ἐν τέλει πρὸς ἑαυτοὺς και πρὸς τὴν θεότητα, λαμπρύνονται και μεθίστανται εἰς ἀνωτέραν και βελτίονα ὑπαρξίν. Ὅποταν λοιπὸν, ἐν τῷ κόσμῳ ἡ ἐπὶ τῆς σκηνῆς, τεθῇ πρὸ τῶν ἡμετέρων ὀμμάτων τραγωδία τις, ἐν ἡ

τελειοῦται ἡ τύχη πολυπαθοῦς ἥρωϊκοῦ βίου, τότε δὴ διὰ τὸ ὁμοιοπα-
θὲς τῆς ἀνθρωπότητος συναισθανόμεθα καὶ ἡμεῖς τῶν ὁμοφύλων τὰ
παθήματα, τοὺς φόβους καὶ τὰς μερίμνας, τοὺς πόους καὶ τὰς λύπας,
καὶ τὴν τελείαν αὐτῶν ἀπὸ πάσης τοῦ βίου ἀνάγκης ἀπελευθέρωσι.
Ἐὰν μάλιστα οἱ περὶ ὧν ὁ λόγος ἄνθρωποι ἦσαν ἐξοχώτεροι, εὐδαμο-
νέστεροι καὶ ὑπέρτεροι τοῦ συνήθους μέτρου τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως,
τότε ἐκόντες ἀκοιτες ἀναλογίζομεθα ὅτι, ἀπ' οὗ ὁ ὀλεθρὸς ἐπέστηφεν
ἐπὶ τοὺς εὐτυχοῦντας ἐκείνους, ὁπότε, ἀσφαλεῖς ἑαυτοὺς ὑπολαμβάνον-
τες, ἤμιστα προτεδόντων αὐτῶν, πολλῶν δὴ μᾶλλον κινδυνεύομεν ἡμεῖς
ἵνα περιπέσωμεν εἰς ὅμοιον δυστύχημα, τὸ ὁποῖον δὲν διεξέφυγεν οὐ-
δεὶς ἐκ γυναικὸς γεννηθείς. Ὅποταν βλέπωμεν ὅτι καὶ ὁ τοῖς θεοῖς φίλ-
τατος Προμηθεὺς, τὸ πρότυπον πάσης ἀνθρωπίνης σοφίας, περιπίπτει
εἰς κακοδαμονίαν, μόλις δὲ, ἅμα ἐκπιῶν τὸ πικρότατον μυρίων παθη-
μάτων ποτήριον, συνδιαλλάσσεται πρὸς τὴν θεότητα—ὁπότεν βλέπω-
μεν ὅτι καὶ ὁ βασιλόπαις καὶ βασιλεὺς Οἰδίπους, ὁ τὸ δυσξύνετο τῆς
ἀρπαξάνδρας καὶ σκληρᾶς αἰδοῦ αἰνίγμα ξυνετῶς λύσας, καὶ τὸν λαὸν
τῶν Θηβαίων ἐκ τῆς φθορᾶς σώσας, γίνεται μετ' ὀλίγον αὐτὸς ἔρμαιον
τῆς φθορᾶς, μόλις δὲ, ἅμα διελθὼν ἀνὰ μέσον πάντων τῶν ἐπιγείων
παθημάτων, λύεται ἀπὸ τῆς πλάνης τοῦ βίου τούτου, τίς τότε δύναται
νὰ καυχήσῃ ὅτι εἶναι ἄμοιρος παθημάτων; Καὶ ὁ ἀκούων τοιαύτας
τραγικὰς τύχας καταλαμβάνεται ὑπὸ φρίκης καὶ ἐλέου· «ὥστε καὶ τὸν
ἀκούοντα τὰ πράγματα γιγνόμενα καὶ φρίττει καὶ ἐλεεῖν ἐκ τῶν συμ-
βαινόντων», διότι «καὶ αὐτὸς τοιοῦτός ἐστιν οἷος παθεῖν, καὶ γὰρ ἄλλοι
μεῖζους ἔπαθον.» Συγχρόνως ὅμως φαιδρὰ τις ὑποφώσκει εἰς τὴν βεβα-
ρημένην αὐτοῦ καρδίαν ἐλπίς, ὅτι, καθὼς οἱ τῆς τραγωδίας ἥρωες, οὐ-
τω καὶ αὐτὸς ἐνδεχόμενον ἐν τέλει ν' ἀπαλλαγθῇ ἀπὸ τῶν παθημά-
των ἐκείνων κεκαθαμένως· ὥστε ἐν τῷ μέτρῳ τοῦ καταλαμβάνοντος
αὐτὸν φόβου αἰσθάνεται ἐν ἑαυτῷ καὶ τὸ φάρμακον, οὕτω δὲ πληροῦ-
ται τὸ παρὰ τοῦ θεοῦ τῆς Ἰταλίας ποιητοῦ ῥήθην «*che saetta pre-
visa vien più lenta*», διότι ὁ πολλὰ παθὼν ἄνθρωπος δὲν καταπιέ-
ζεται τοσοῦτον ὑπὸ τῶν ὑστέρων δυστυχημάτων, ὅσον ὁ μὲν πρότερον γευ-
σάμενος αὐτῶν.

Ὁ Πλάτων, εἰ καὶ ὀνομάσας τὴν τραγωδίαν «τὸ δημοτερεπέστατον
τε ἅμα καὶ δημαγωγικώτατον» τῆς ποιήσεως, ἀπέκλειπεν ὅμως τὸ
πλεῖστον ταύτης μέρος ἐκ τῆς ἑαυτοῦ Πολιτείας ὡς ἀγανακτικῆς
κὸν, κινῶν διλοῦντι τὰ πάθη. Τῷ ὄντι καὶ αὐτὸς ὁ Αἰσχύλος εἶπε πο-
τε ὅτι ἐσπούδαζεν οὐχὶ ἵνα κινήσῃ εἰς δάκρυα καὶ εἰς συμπάθειαν, ἀλλ'

ἵνα προξενήσῃ σφοδρότατος τῆς καρδίας δονήσεις, «ἐκπλήξῃν τερατώ-
δη.» Ὁ Ἀριστοτέλης τούναντίον ἐδογματίσεν ὅτι ἡ τραγωδία, καὶ
παρὰ τῷ δρῶντι πρόσωπῳ καὶ παρὰ τοῖς θεαταῖς, περαίνει τῶν παθη-
μάτων τὴν κάθαρσιν διὰ τῆς τοῦ ἐλέου καὶ τοῦ φόβου διεγέρσεως, ὁ-
σάκις ὁ πάσχων συναισθανόμενος ἐν τῷ βάθει τῆς καρδίας τὸν κατα-
βάλλοντα αὐτὴν πόνον «ἀποδύρεται καὶ ἀποκλαίεται τὰ κακὰ» ἐνώ-
πιον τῶν μὴ πασχόντων. Τὸ ὅμοιον ἐνταῦθα θεραπεύεται διὰ τοῦ ὁμοίου
ὁμοιοπαθητικῶ τῷ τρόπῳ· τὸ πάθος εἶναι συγχρόνως καθαρτήριο τοῦ
πάθους κατὰ τὸ ἀρχαῖον λόγιον «κακὸν κακῷ, πάθος πάθει ἰάσθαι,—
ὁ τρώσας καὶ ἰάσεται.»

Σημειωτέον ἐν τούτοις ὅτι ὁ τραγικὸς φόβος, ὁ ἐκ τῆς θέας τῆς κοι-
νῆς τῶν βροτῶν τύχης προκύπτων, ψυχολογικῶς θεωρούμενος, πολὺ
διαφέρει τοῦ φόβου ἐν τῷ κοινῷ βίῳ. Ὁ κοινὸς φόβος προέρχεται ἀπὸ
τινος ἐπὶ τῆς κεφαλῆς ἡμῶν ἐπικειμένου πραγματικοῦ κινδύνου, ἀπαι-
ροῦντος ἡμᾶς πᾶσαν αἴσθησιν καὶ φρένα καὶ συνείδησιν, ἐκπλήττοντος
καὶ σχεδὸν εἰπεῖν καταπνίγοντος ἡμᾶς. Ὁ τραγικὸς τούναντίον φόβος
προκύπτει ἐκ κινδύνου ἀπωτέρου, ἐνδεχομένου, ἰδεώδους, πρὸς ὃν ἀπο-
βλέπομεν σώας ἔχοντες τὰς τε φρένας καὶ τὴν συνείδησιν. Τοιοῦτος
ιδεώδης φόβος συστέλλει μὲν τὴν καρδίαν ἡμῶν, ἀλλὰ καὶ καθαίρει ἅμα
καὶ ἀνοῦσθι, διότι καίτοι ἐν τοῖς παθήμασι τῶν ὁμοφύλων τὰ ἡμέτερα
αὐτῶν παθήματα ἀνευρίσκοντες, συναισθανόμεθα ὅμως ὅτι τὸ ἐλευθεροῖ
ἡμῶν πνεῦμα ἴσταται ὑπὲρ ἅνω τῶν τε ἀλλοτρίων καὶ τῶν οἰκείων πα-
θημάτων. Ἐντεῦθεν ἡ ἐπὶ τῷ τραγικῷ ἐνδόμουχος καὶ κρυφία ἡμῶν
χαρὰ. Ἡττάται μὲν ἡ ὕλη, διαμένει δὲ ἀήττητον τὸ πνεῦμα καὶ ἡ ἡ-
θικὴ δύναμις. Ἡ καταστροφή τοῦ ἐν ἡμῖν φαρτοῦ καὶ προσκαίρου καὶ
ἐπιγείου βεβαιῶ ἡμᾶς περὶ τοῦ ἀφλόγτου καὶ ἀθανάτου καὶ αἰωνίου τῆς
βελτίους μερίδος τῆς οὐσίας ἡμῶν.

Ἡ τοῦ Ἀριστοτέλους θεωρία περὶ τοῦ ἠθικοῦ ἀποτελέσματος τῆς
τραγωδίας ἀναλογεῖ πρὸς τὴν τοῦ Πλουτάρχου περὶ τῆς καθαρτικῆς καὶ
θεραπευτικῆς δυνάμεως τῆς ἱερᾶς μουσικῆς (1). Ἡ θεὰ τῆς τύχης, τῆς
εἰς πάντας τοὺς ἀνθρώπους κοινῆς, καθιστᾷ ἀνεκτότερα τὰ ἡμέτερα
αὐτῶν δυστυχήματα. «Ἐν τε τῇ κωμῳδίᾳ καὶ τραγωδίᾳ ἀλλότρια πά-
θη θεωροῦντες ἴσταμεν τὰ οἰκεία πάθη καὶ μετριώτερα ἀπεργαζόμεθα
καὶ ἀποκαθαίρομεν.» Ὁ ὕψιστος τοῦ δράματος σκοπὸς συίσταται εἰς

(1) Ἡ θρηνοῦσα καὶ ὁ ἐπιμήκειος ἀλλὰ ἐν ἀρχῇ πάθος κινεῖ καὶ δάκρυον ἐκ-
βάλλει, προάγων δὲ τὴν ψυχὴν εἰς αἴτην, οὕτω κατὰ μικρὸν ἐξαιρεῖ καὶ ἀνα-
λαίσει τὸ λυπητικόν.

τὸ διδάξαι τὸν ἄνθρωπον τὸ «γινῶθι σαυτὸν» διὰ τῶν ἰδίων συμπαθειῶν καὶ ἀντιπαθειῶν αὐτοῦ. Ἐφ' ὅσον γινώσκει ἑαυτὸν ὁ ἄνθρωπος διατελεῖ δίκαιος, μέτριος, ἐπιεικής, εἰλικρινής, ἀνεκτικός. Τὸ δρᾶμα δεῖκνυει τῷ ἀνθρώπῳ τὸ τί ἐστὶν αὐτὸς καὶ τὸ τί δεῖ αὐτὸν εἶναι, εἰσάγει αὐτὸν εἰς τὰ ἐνδόμυχα τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς καὶ τὸν ἀναγκάζει ἵνα συνειδῇ τίνι τρόπῳ τὸ πάθος ἀφ' ἑαυτοῦ τιμωρεῖται, καθαίρεται καὶ θεραπεύεται. Καθ' ὃν τρόπον ἡ σωματικὴ νόσος ὀφείλει νὰ φθάσῃ εἰς τὴν ἀκμὴν τῆς καὶ ἐξαντληθῇ, ὅπως ἐπέβη ὕστερον ἢ ἀνάβρωσις καὶ ἡ τοῦ ὀργανισμοῦ ἰσορροπία, οὕτω καὶ ἡ ψυχὴ ὀφείλει νὰ διέλθῃ τὴν φοικτὴν ὄραν τοῦ ἐπαπειλοῦντος κινδύνου καὶ τοῦ κακοῦ, ἐὰν ἀληθῶς θέλῃ νὰ διεκφυγῇ ἀμφοτέρω.

Ἡ τῆς ψυχῆς κάθαρσις ἐνεργεῖται οὐ μόνον διὰ τοῦ τραγικοῦ πόνου, ἀλλὰ καὶ διὰ τῆς κωμικῆς παιδείας. Ἡ κωμωδία πραγματευομένη τὸν βίον οὐχὶ ὑπὸ τὴν σπουδαίαν, ἀλλ' ὑπὸ τὴν γελαιάν αὐτοῦ ὄψιν, παίζει ὅπως σπουδάζῃ καὶ ἐπιδιώκει τὸν αὐτὸν ὡς ἡ τραγωδία σκοπὸν. Ἐν τῇ τραγωδίᾳ ἡ δύναμις τῆς ἠθικῆς θελήσεως κατισχύει πάντων τῶν προσκομμάτων, καταφαίνεται δὲ καὶ ἡ νικηφόρος δύναμις τῆς θείας θελήσεως, μεθ' ἧς ἔρχεται εἰς σύγκρουσιν ἡ θέλησις ἡ ἀνθρωπίνη. Ἐν τῇ κωμωδίᾳ ὁ δόλος, ἡ μωρία καὶ ἡ διαστροφή ὑποτάσσεται εἰς τὸ κράτος τοῦ δικαίου καὶ τοῦ ἀγαθοῦ. Ἡ κωμωδία περιπτώσα ἡμῖν ὑπὸ φαιδρὰν προκοπίδα τὸ γελᾶν, τὸ ψευδὲς καὶ τὸ ποταπὸν ἀνυφοῖ ἡμᾶς εἰς τὰ σπουδαῖα, τὰ ἀληθῆ καὶ τὰ ὑψηλά. Ἡ χαρὰ δὲ ἐπὶ τῇ ἐξελέγξει τοῦ σκαίου καὶ τοῦ μωροῦ πηγάζει ἐκ τῆς πνευματικῆς ἡμῶν ἡδονῆς, ἣτις συνδέεται μεθ' ἧς ἔχομεν ἤδη ἐπιγνώσεως τοῦ ἀγαθοῦ, τοῦ ἀληθοῦς, τοῦ καλοῦ. Τὸ γελᾶν ἐπὶ ταῖς μωρίαις τῆς ἀνθρωπότητος εἶναι τεκμήριον πνευματικῆς ὑγείας καὶ ἐλευθερίας· διότι, οὐχὶ αὐτὸς ἑαυτοῦ καταγελάσῃ ὁ γελῶν, ἀλλὰ καταγελάται ὑπ' ἄλλων. Καὶ περὶ τῆς κωμωδίας λοιπὸν ἰσχύουσι οἱ τοῦ Ἀμλέτου λόγῳ περὶ τοῦ δράματος καθόλου, ὅτι προτίθεται νὰ δείξῃ εἰς τὴν φύσιν τὸ κάτοπτρον αὐτῆς, εἰς τὴν ἀρετὴν τὰ αὐτῆς ἔχνη, εἰς τὸ αἶσχος τὸ ἀπεχθὲς τύπωμα τῆς μορφῆς τῆς, εἰς πᾶσαν ἐποχὴν τὴν εἰκόνα τῆς. Ἐνὶ λόγῳ τραγωδία καὶ κωμωδία ἐκ τῆς θρησκείας προκύψασαι ἐπιδιώκουσι δι' ἄλλης ὁδοῦ τὸν αὐτὸν ὄνπερ καὶ ἡ θρησκεία σκοπὸν, τὴν διὰ τῆς ποιητικῆς τέχνης κάθαρσιν τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, κατὰ τὴν ῥήτραν τοῦ μεγάλου ποιητοῦ «ἡ παγκόσμιος ποίησις εἶναι ἡ παγκόσμιος συνδιαλλαγὴ».

Τὸ ἐλληνικὸν ἔθνος, τὸ ἐν ταῖς ἀποικίαις καὶ ταῖς νήσοις τὴν παιδικὴν καὶ ἐφηβικὴν ἡλικίαν διανύσαν, ἠνδρώθη καὶ ἤχημασεν ἐν τῇ Ἀτ-

τικῇ, ἐνθα δεξιῶς συνεκεράσθησαν τὰ κάλλιστα πάντων τῶν Ἑλληνικῶν προσόντα, ἡ δωρικὴ σεμνότης μετὰ τῆς ἰωνικῆς ζωηρότητος, ἡ ἐμβρίθεια μετὰ τῆς χάριτος, ἡ σπουδὴ μετὰ τῆς παιδείας, ἡ ἰσχὺς μετὰ τοῦ μέτρου, ἐπῆλθε δὲ οὕτως ἡ ἐποχὴ τῆς τελειότητος ἐν τε τῇ ἀνθρωπότητι καὶ ἐν τῇ τέχνῃ. Τὰ ἀλλαγῶθι τῆς Ἑλλάδος πρότερον ἀκμάσαντα ἦσαν ἢ τὸ πρὸς τὸν ἐκτὸς κόσμον ἐστραμμένοι παιδικὸν ἔπος, ἢ ἡ πρὸς τὸν ἐντὸς κόσμον ἐστραμμένη νεανικὴ καὶ μονομερῆς ἔκφρασις τοῦ μόλις ἐξυπνήσαντος ἐσωτερικοῦ ἀνθρώπου.

Ἡ ἀττικὴ ποίησις συνηρομολόγησε τὸν ἐκτὸς κόσμον μετὰ τοῦ ἐντὸς, τὴν φύσιν μετὰ τῆς τέχνης, τὴν ἐλευθερίαν μετὰ τοῦ νόμου. Εἰς τοῦτο συνετέλεσαν πολλαὶ δεξιάις περιπτώσεις, ἢ τοὺς ἐμφυλίους πολέμους παύσασα τοῦ Σόλωνος νομοθεσία, ἢ ἡπίος τυραννία τοῦ προστατεύσαντος τὰς καλὰς τέχνας Πεισιστράτου, ἢ διὰ τοῦ Κλεισθέους πολιτικὴ τῶν Ἀθηναίων ἀναγέννησις, ἢ ἐπὶ τῶν μηδικῶν ἡγεμονία καὶ θαλασσοκρατία, ὁ παρὰ τῶν συμμάχων εἰς Ἀθήνας συρρέυσας πλοῦτος, δι' οὗ προαχθεῖται αἱ καλαὶ τέχναι ἐκράτυαν τὴν περὶ τοῦ καλοῦ αἰσθητικὴν κρίσιν τοῦ ἔθνους καὶ ἀπετέλεσαν τηλικούτον μέρος τοῦ δημοσίου βίου, ὥστε οἱ Ἀθηναῖοι ἐδαπάνων κατὰ Πλούταρχον πλείονα ἐν τοῖς θεάτροις καὶ ταῖς πανηγύρεσιν ἢ ἐν τοῖς πολέμοις αὐτῶν. Ἀπὸ τῶν μηδικῶν μάστιχα πολέμων, κατὰ τοὺς ὁποίους ἐνίκησεν ἡ Εὐρώπη τὴν Ἀσίαν, οἱ ὀλίγοι τοὺς πολλοὺς, τὸ πνεῦμα τὴν ὕλην, ἡ ἐλευθερία τὴν δουλείαν, καὶ ὁ πολιτισμὸς τὴν βαρβαρότητα, ἀνεδείχθη παρὰ τοῖς Ἀθηναίοις γενναϊότερον καὶ νεανικώτερον τὸ φρόνημα, μεῖζων ἢ ἐκάστου πεποιθήσις εἰς ἑαυτὸν, σφοδρότερα ἢ φιλοπατρία καὶ διακαέστερος ὁ ὑπὲρ τῆς διὰ πολλῶν ἀγῶνων σωθείτης ἐλευθερίας ἐνθουσιασμός. Ἡ ἀρχὴ καὶ ἡ τελείωσις τῆς ἐλληνικῆς ποίησεως, τὸ ἔπος καὶ τὸ δρᾶμα, εἶναι τὰ κάλλιστα τρόπαια, τὰ ὁποῖα κατὰ τῆς φιλαρπαγίας καὶ τῆς δουλοφροσύνης τῶν βαρβάρων ἐστήσατο ἢ τε περὶ τῆς δικαιοσύνης συνειδήσις καὶ ἡ ἀκράτητος πρὸς τὴν ἐλευθερίαν ὁρμὴ τῶς Ἑλλήνων· διότι, ὡς ἡ νίκη, ἢ ἐν τῷ τρωϊκῷ πολέμῳ ἤρατο ἡ Ἑλλάς κατὰ τῶν ἐξ Ἀσίας γυναικοκλῶπων παρήγαγε τὸ ἔπος, οὕτω καὶ τὸ δρᾶμα παρήχθη ἐκ τῆς ἡττης ἢ ἐπαθον οἱ θελήσαντες νὰ δουλώσωσι τὴν Ἑλλάδα Πέρσαι. Ὁ ἐθνικὸς τῶν Ἑλλήνων χαρακτήρ ἐλαμπρύνθη διὰ τοῦ δράματος.

Τὰ τρία τοῦ ἐλληνικοῦ δράματος εἶδη, ἡ τραγωδία, ὁ σάτυρος καὶ ἡ κωμωδία, διεκρίθησαν ἀπ' ἀλλήλων, ὁπότε τὸ δρᾶμα ἔλαβε τύπον καλλιτεχνικόν. Ἐν ταῖς ἑορταῖς τοῦ θεοῦ τῆς λύπης καὶ τῆς χαρᾶς

Διονύσου ἀνεμιγνύοντο τὰ σπουδαῖα μετὰ τῶν γελοίων, οἱ ἱεροὶ ὕμνοι μετὰ τῆς βακχικῆς παραφροσύνης, αἱ σατυρικά ὀρχήσεις μετὰ τῶν ὀρησκευτικῶν τελετῶν, οὕτω δὲ ἀνέκαθεν κατεφάνη ἡ καθαρτικὴ τοῦ θεοῦ δύναμις, ἡ μετριάζουσα τὴν τε ὑπερβολικὴν ἀλγυθόνα καὶ τὴν ὑπέμετρον ἁρμονίαν. Ἐκ τοιαύτης συγχύσεως ἐμελλε νὰ προκύψῃ τὸ δράμα! Εἰς τὸν ἄδοντα τὸν διθύραμβον καὶ εὐρύθμως ὀρχούμενον χορὸν προσετέθη ὑπὸ τοῦ Θεσπίδος ὁ πρωταγωνιστής, ὅστις ἦτο ἐπεισόδιόν τι, ἃ τε δὴ ἀπλῶς προλογίζων ἢ διηγούμενος· βραδύτερον δὲ προσέθηκε τὸν δευτεραγωνιστὴν ὁ Αἰσχύλος καὶ τὸν τριταγωνιστὴν ὁ Σοφοκλῆς. Τὴν σπουδαίαν τραγωδίαν ἀπὸ τῆς Ἰλαρᾶς κωμωδίας διέκρινε πρῶτος ὁ Φρόνιχος, τὸν ὅποιον ὅμως διδάξαντα τῆς Μιλήτου τὴν ἄλωσιν καὶ εἰς δάκρυα τὸ θέατρον κινήσαντα «ἐζημίωσαν ὡς ἀναμνήσαντα οἰκῆα κακὰ χιλιῆσι δραχμῆσι καὶ ἐπέταξαν» μηκέτι μηδένα χρᾶσθαι τούτῳ τῷ δράματι· διότι «τῆς τέχνης ἔργον εἶναι οὐχὶ τὸ δεσμεύειν ἀλλὰ τὸ λύειν ἀπὸ τῶν δεσμῶν τὸ πνεῦμα, οὐχὶ τὸ καταποντίζειν αὐτὸ ὑπὸ τὴν πραγματικότητα, ἀλλὰ τὸ ἀναυθιάζειν αὐτὸ ὑπεράνω ἐκείνης, οὐχὶ τὸ ἐξασθενεῖν τὴν δύναμιν διὰ κατακλιώντων τὴν καρδίαν αἰσθημάτων, ἀλλὰ τὸ κρατύνειν αὐτὴν διὰ τῆς παραστάσεως μεγάλων ἀγώνων καὶ διὰ παντός ἄλλου ὅ,τι ἐν τε τῷ ἀνθρώπῳ καὶ ἐν τῇ τέχνῃ εἶναι μέγα καὶ ἰσχυρὸν καὶ λαμπρὸν.»

Καὶ μετὰ τὴν γένεσιν τῆς τραγωδίας ὁ χορὸς ἔμεινε τοῦ δράματος ὁ πυρήν. Χορικὸν μέλος καὶ δραματικὴν πράξιν, ἣν ἦνωσε τὸ πρῶτον ἡ συγκυρία, συνεχώνευσε ὕστερον ἡ τέχνη εἰς ἀδιάσπαστον ὅλον. Ὁ χορὸς, ὡς ἐν πρόσωπον παριστάμενος, καὶ περιορισθεὶς εἰς τὴν ὀρχήστραν, ἐγένετο ἀπὸ μετόχου τῆς πράξεως συμπαθῶν θεατῆς. Ὡς ἐν καλῇ εἰκόνι μᾶλλον ἐξαιρέται καὶ καταφαίνεται ὁ πρωτεύων ἥρωϊς διὰ τῆς περιωρεύσεως ἄλλων δευτερευόντων συμπαθούντων προσώπων, οὕτω καὶ ὁ χορὸς, θεώμενος τὰς πράξεις τοῦ ἥωος, προσωκειοῦτο μὲν αὐτὰς ἀμερολήπτως, διὰ μεγαλοπρεποῦς δὲ καὶ μελωδικῆς φράσεως ἐμήνυεν ὕστερον αὐτὰς τοῖς θεαταῖς μετὰ πολλῶν ἐμβριθῶν καὶ σπουδαίων παρατηρήσεων. Διὰ τῶν χρυσῶν τῆς πειθοῦς χαλιῶν διήθθυε τὴν ἠθικὴν κρίσιν, ἐνεθάρρυνε τοὺς ἀγαθοὺς, ἐκουθέει τοὺς ἀδικούντας, κατέπαυε τὰς ὀργὰς, ὕμνει τοὺς φυλάσσοντας τὴν πολιτείαν νόμους, ἠύχετο τοῖς θεοῖς ὅπως βοηθῶσι τοὺς δυστυχεῖς καὶ ταπεινῶσι τοὺς ὑπερηφάνους, ἐτήρει τὸ μυστικόν, ἵστατο μετὰ τῶν δρώντων προσώπων καὶ τῶν θεατῶν ὡς ἀντιπρόσωπος τῆς δικαιοσύνης, τῆς ἀληθείας καὶ τῆς θεοσεβείας, καὶ ἐχαλιναγώγει τὴν βιαίαν τῶν ἀνυπομόνων καὶ

πρὸς τὸ τέρμα σπευδόντων θεατῶν περιέργειαν, ἀναγκάζων αὐτοὺς εἶνα καὶ πάλιν στρέψωσι φιλόσοφον πνεῦμα εἰς τὴν διανοθεῖσθαι ἤδη ὁδόν.

Διὰ τοῦ χοροῦ κατέστη ἡ σκηνὴ σχολὴ ἠθικῆς. Ἡ τραγωδία συνεκέρα ἐν τῇ κύλικι τῆς Μελοπομένης πᾶν ὅ,τι ἠδύνατο νὰ ἐνισχύσῃ ἅμα καὶ νὰ πραύνη, νὰ ἀνυψώσῃ ἅμα καὶ μετριάσῃ τὸ πνεῦμα· δεικνύουσα δὲ συγχρόνως τὸν μέγιστον βαθμὸν τῆς τελειότητος καὶ τῆς ἀτελείας τῶν ἀνθρώπων, κατέπαυε τὸ αὐθαίρετον τῆς ὑπερφιλαιτίας καὶ ἐκάθαιρε τὴν καρδίαν κατακλονοῦσα τὰς λεπτοτάτας αὐτῆς ἴνας. Ἀτενὲς ὅμμα ἔστρεφεν ἡ τραγωδία διὰ παντός καὶ ἀσκαρδαμυκτὶ εἰς μόνιον τὸν ὕψιστον, ἀνευ τινός ἐνδοιασμοῦ, ἀνευ λοξοβλεπούσης ἀμφιλογίας, καὶ ἀπαξιούσα νὰ συμβιβασθῇ μετὰ τῆς συγχύσεως καὶ τῆς ἀταξίας τοῦ κόσμου τούτου. Σπουδαζούσα ὅπως παιδαγωγῆσῃ καὶ ἠθικῶς ἀναθρέψῃ τὸν ἄνθρωπον, ἐδίδασκεν αὐτὸν εἶνα αἰσθάνηται ἠδονὴν καὶ ἀηδίαν ἐν πρέποντι καιρῷ καὶ τόπῳ, ἠδονὴν μὲν ἐπὶ τῇ καλλονῇ καὶ γενναίῳ τητι τοῦ φρονήματος, ἀηδίαν δὲ ἐπὶ τῇ ἀνελευθερίᾳ αὐτοῦ καὶ ἀπειροκαλίᾳ. Ἐν ᾧ τὸ νεώτερον δράμα καὶ ἰδίως ἡ κωμωδία συγγέει πολλάκις ἀμφοτέρω καὶ σκανδαλίζει τὸ ἠθικὸν αἶσθημα, ἡ ἀρχαία τραγωδία διέκρινεν αὐτὰ αὐστηρῶς καὶ σαφῶς· ὅπου δὲ τυχὸν ἐκινδύνευεν ὁ θεατῆς εἶνα περιπέτῃ εἰς δισταγμὸν, μέγας παρίστατο αὐτῷ βοηθὸς τὸ καθαρτικώτατον κάτοπτρον τοῦ χοροῦ. Διὰ παντοίων τῆς ἱστορίας παραδειγμάτων ἐκήρυττεν ἡ τραγωδία τὸ εὐλαβεῖσθαι τοὺς θεοὺς καὶ ἀποφεύγειν τὴν ὕβριν. Ἡ πτώσις καὶ ἡ περιπέτεια τῶν δυνατῶν καὶ τῶν βασιλέων, ἀντὶ τοῦ τέρπειν δῆθεν τοὺς σφόδρα δημοκρατικοὺς Ἀθηναίους, μεγάλη τῇ φωνῇ ἐδίδασκε τοὺς παρ' αὐτοῖς ἰσχυροὺς καὶ ὑπερηφάνους τὴν φρόνησιν καὶ τὴν μετριοπάθειαν, παρώτρυνε δ' αὐτοὺς ὅπως συνειδότες τὰ στενὰ τῆς ἀνθρωπίνης αὐθαιρεσίας ὅρια, πολλῶ μᾶλλον ἐκτιμήσωσι τὴν ἄπειρον δύναμιν τῆς ἠθικῆς ἐλευθερίας.

α) Πατὴρ τῆς τραγωδίας ὁμολογεῖται ὁ Αἰσχύλος, τέκνον τοῦ Ἄρεως καὶ τῶν Μουσῶν, οὗ τινος ὁ ἰσχυρὸς βραχίων δεξιῶς ἐκίνησε κατὰ τῶν Περσῶν τό τε ξίφος καὶ τὴν γραφίδα. Ἐν τῇ ποιήσει αὐτοῦ ἐσοπτρίζεται ὁ ἥρωϊκὸς χαρακτήρ, ἡ ἀπλότης, ἡ ἐμβριθία καὶ ἡ περὶ τὰ ἠθῆ αὐστηρότης τῆς ἐποχῆς του. Ἐντεῦθεν τὸ ἀρχαῖον καὶ αὐθαδὲς τῆς δικνοίας καὶ τῆς φράσεως, τὸ βαρύφθογγον τῶν λέξεων, τὸ βροντωδὲς τῶν ἐπιθέτων, τὸ καινοφανὲς τῶν ὀνομάτων, καὶ ἐν γένει ἡ μεγαλοφροσύνη καὶ μεγαλοφωνία αὐτοῦ. Διὰ τὸ νεαρὸν εἰσέτι καὶ μειρακιῶδες τῆς τέχνης ὁ μῦθος παρ' αὐτῷ οὐδὲν ἔχει ἐπιθεβουλευμένον, ἀλλ' εἶναι ἀπλοῦς καὶ ἀπόνηρος, ἀνευ περιπλοκῶν, ἀνευ ἀπροσδοκῆτου καταστρο-

φής. Οί χαρακτήρες του ἀπλᾶ ὄντες σχεδιογραφήματα ὁμοιάζουσι πρὸς τὰ πλαστικά τῶν συγχρόνων του ἔργα. Ὅσα ἀδυνατεῖ νὰ ἐκδηλώσῃ διὰ λέξεων, ἐκφράζει διὰ τῆς σιωπῆς. Ἐν τῇ Νιόβῃ κἀθηται ἡ ὁμῶνυμος μήτηρ παρὰ τὸν τάφον τῶν τέκνων κεκαλυμμένη καὶ σιωπῶσα καθ' ὅλον τὸ δρᾶμα· ἐπίσης σιωπᾷ ἐν τῇ πρώτῃ σκηνῇ ὁ πρὸς τὸ Καυκάσιον ὄρος σιδηροῖς δέσμοις προσηλούμενος καὶ παρὰ τῶν ὑπηρετῶν τοῦ Διὸς σκωπτόμενος θρασύστομος Προμηθεύς. Ἡ μουσά του, ἀποκλείουσα τὸ τερπνὸν τῶν Χαρίτων, δὲν καταδέχεται νὰ ἐμπνεύσῃ αἰσθήματα τρυφερά ἢ νὰ κινήσῃ εἰς δάκρυα. Οἱ ἥρωες ἠρώως καὶ ἀξιοπρεπῶς ἀνέχονται τὰ δεινὰ καὶ ἀπαιτοῦσιν οὐχὶ οἰκτὸν ἀλλὰ θαυμασμόν. Γνήσιος ὢν Ἕλληρ τὸ θρήσκευμα προσπαθεῖ ὅπως συνδιαλλάξῃ ἐν τῇ καρδίᾳ τῶν Ἀθηναίων τὰ δύο ἐχθρικῶς ἀλλήλοις διακειμενα γένη τῶν θεῶν· ὁ σιδηροῦς νόμος τῆς τυφλῆς φυσικῆς ἀνάγκης, ὁ παρὰ τῶν Τιτάνων ἐκπροσωπούμενος, κάμπτεται ὑπὸ τῆς πάντῃ ἐλευθέρας βουλῆσεως τῶν Ὀλυμπίων θεῶν· ὑπεράνω δ' ἀμφοτέρων ἵσταται ὁ τὰ πάντα εἰς αἴσιον τέλος ἄγων Ζεὺς σωτήρ, ὁ διὰ θεοῦ τινος ἢ ἥρωος διενεργῶν τὴν συνδιαλλαγὴν. Τὸν Προμηθεῖα ἐλευθεροῖ καὶ συνδιαλλάσσει ὁ Ἡρακλῆς· τὸν Ὀρέστην λύδουσιν ἀπὸ τοῦ δεσμοῦ τῶν Ἐρινύων ὁ Ἀπόλλων καὶ ἡ Ἀθηναῖα· οὕτως ὁμολογεῖται ἡ ἀδίστακτος πίστις πρὸς τὴν ἀόρατον καὶ ὑπερτέραν δύναμιν, τὴν αἰρούσαν τὰς ἀντιφάσεις καὶ μεταποιοῦσαν εἰς ἀρμονίας τὴν ὑφεστῶσαν διαφωνίαν τοῦ φυσικοῦ καὶ τοῦ ἠθικοῦ κόσμου. Ἐν τοῖς Πέρσαις ἀνήγειρεν ὁ Αἰσχύλος κάλλιστον τρόπον τῆς φιλοπατρίας καὶ τοῦ ἠρωϊκοῦ θάρρους ἐν τῷ ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας ἄγωνι· διενεργῶσε δὲ καὶ τὸ πολιτικὸν αὐτοῦ φρόνημα ἐπαιέσας αὐτόθι διὰ τοῦ Ἀμφιαράου οὐχὶ τὸν δημοκρατικὸν Θεμιστοκλέα ἀλλὰ τὸν ἀριστοκρατικὸν Ἀριστείδην, ἀγορεύσας ἐν τῇ Ὀρεστείᾳ ὑπὲρ τῆς σεμνῆς ἐξ Ἀρείου Πάγου βουλῆς καὶ πολλαχοῦ ἀλλοθι παραινέσας τοὺς Ἀθηναίους ἵνα τηρῶσι τὸ μέτρον ἐν τῇ ἀσκήσει τῆς ἐλευθερίας καὶ ἀποφεύγωσι τὴν ὕβριν καὶ τὴν φιλαρχίαν. Παρ' αὐτῷ ἡ τριλογία συνιστᾷ συνεχῆς τι ποιητικὸν ὄλον· αὕτη δὲ τῶν τραγωδιῶν ἢ τριάς ἀναμνησθεῖ τὴν ἐπικήν τῶν μύθων διασκευὴν, ἐξ ἧς ἠρόντο οἱ πρῶτοι τραγωδοποιοῖ· τούτου ἕνεκα ὠνομάσε καὶ ὁ Αἰσχύλος τὰς τραγωδίας του τεμάχῃ τῶν Ὀμήρου μεγάλων δαίπνων. Τὸ ἔπος ὁμοιάζει πρὸς εἰκόνα· ἢ τριλογία πρὸς σύμπλεγμα ἀγαλμάτων ἐχόντων ἐκάστου βάσιν ἰδίαν. Ὁ Σοφοκλῆς πρῶτος ἀφαιρέσας τὸν ἐπικὸν τοῦτον πέπλον ἐφιλοτέχνησε κατ' ἰδίαν ἐκάστην τῶν τραγωδιῶν αὐτοῦ, ἣν ἀνέδειξε τέλειον καλλιτέχνημα ὅμοιον πρὸς τὰ ἀγάλματα τοῦ συγχρόνου Φειδίου.

β') Ἐσωτερικῶς καὶ ἐξωτερικῶς ἐτελείωσε τὴν τραγωδίαν ὁ τραγικὸς Ὀμηρὸς, ἢ νέα Σείρη, ὁ γλαφυρὸς καὶ μελωδικὸς Σοφοκλῆς, ὁ μετὰ ὕψους καὶ μεγαλοπρεπειᾶς συνδυάσας τὴν γλυκύτητα καὶ τὴν χάριν. Φιλοπονήσας κατ' ἰδίαν τὰ τῆς τριλογίας μόρια ἀνέδειξεν ἐκάστην τραγωδίαν ὀργανικὸν τι ὄλον, ἐν ᾧ πληροῦται ὁ κύριος ταύτης σκοπὸς, ἢ δι' ἐλέου καὶ φόβου κάθαρσις· τοιοῦτω τρόπῳ τὸ ἐπικὸν εὔρος τοῦ Αἰσχύλου μετεποικῆθη εἰς βᾶθος λυρικόν. Τὸ δρᾶμα δηλονότι παρὰ τῷ Αἰσχύλῳ εἶναι ἐπικὸς τις ἢ ἐξωτερικὸς τῆς φύσεως καὶ τῆς ἐλευθερίας ἄγων, παρασύρων εἰς ὄλεθρον καὶ τὸν ἄνθρωπον, καὶ λήγων ὁπότεν μεσολαβοῦσά τις θεότης ἐξευμενίσῃ καὶ συνδιαλλάξῃ τὰς δύο πολεμίας δυνάμεις. Παρὰ τῷ Σοφοκλεῖ τὸ δρᾶμα εἶναι λυρικῆς τις ἢ ἐσωτερικῆς διαπάλης τῆς ἀνθρωπίνης ἐλευθερίας καὶ τῆς ἀνάγκης τοῦ νόμου. Ἐνταῦθα ὁ ἔλεος καὶ ὁ φόβος προκύπτουσιν ἐκ τοῦ ἀνίσου ἁγῶνος τῆς τοῦ ἀνθρώπου ἀσθενείας πρὸς τινὰ δύναμιν ὑπερτέραν· ἢ κάθαρσις γίνεται, δίδοντας δίκας τοῦ ἀμαρτήσαντος καὶ συνδιαλλαττομένης παραχρῆμα τῆς ἀνθρωπίνης ἐλευθερίας καὶ τοῦ θεοῦ νόμου· ἢ δὲ τραγικὴ τοῦ πάσχοντος ἥρωος καταστροφή ἀποβαίνει τὸ καθαρτήριο πῦρ δι' οὗ καὶ ἐξ οὗ ὁ ἥρωος μεθίσταται εἰς τοὺς θεοὺς. Κυριώδης τῶν τραγωδιῶν τοῦ Αἰσχύλου χαρακτήρ εἶναι τὸ παθητικόν, ἢ τοῦ ἀνθρώπου ἀσθένεια ἀπέαντι τῆς τοῦ θεοῦ παντοδυναμίας. Ἡ τῶν ἀσθενεστέρων ὕβρις καὶ ὑπερηφανία διεγείρει ἐναντίον ἀθῶων τε καὶ μὴ ἀθῶων τὴν τῶν ἰσχυροτέρων ἐκδίκησιν, τὴν ἐξίλασκομένην ἐν τέλει διὰ τῆς ταπεινώσεως καὶ τῆς ὑποταγῆς. Κυριώδης τῶν τραγωδιῶν τοῦ Σοφοκλέους χαρακτήρ εἶναι τὸ ἠθικόν, ἢ σύγκρουσις τῶν καθηκόντων. Τὸ ἀνθρώπινον πταῖσμα προσκαλεῖ τὴν θεῖαν ποινήν, τὴν ἀνυψοῦσαν τοὺς ταπεινοὺς καὶ ταπεινοῦσαν τοὺς ὑπερηφάνους. Ὁ Σοφοκλῆς, ἐν ἀνθρώπινῳ κόσμῳ κινούμενος, προσήγαγε τὴν τραγωδίαν πλησιέστερον τοῖς ἀθρώποις, καὶ ἀπεμάκρυνεν ὀλίγον ἀπ' αὐτῶν τὸν θεῖον κόσμον, ἐν ᾧ κινεῖται ὁ Αἰσχύλος, ἐμπνεύσας αὐτοῖς μείζονα πρὸς τοῦτον εὐλάβειαν καὶ φόβον. Τὸν ὠραῖον τοῦτον θεοῦ καὶ ἀνθρώπου σύνδεσμον διέδρῆξεν ὕστερον ὁ Εὐριπίδης ὀλοσχερῶς· κατὰ τοῦτον οἱ μὲν θεοὶ εἶναι ἢ κενὰ φαντασίας πλάσματα ἢ τύραννοι ιδιότροποι· τὰ δὲ τῶν ἠρώων δεινοπαθήματα πηγάζουσιν ἢ ἀπὸ τῆς ἀδίκου βουλῆς τῶν θεῶν ἢ ἀπὸ τινος ἑτεροδοξίας, ἐξελεγχούσης τοὺς πάσχοντας ὡς ἀξίους οἴκτου μωρούς. Αἰσχύλος ὁμῶς καὶ Σοφοκλῆς, θρησκευτικώτατοι ὄντες, πιστεύουσι μὲν ἀμφοτέροι ὅτι ἡ ἠθικὴ δύναμις κατισχύει τῆς φυσικῆς ἀνάγκης, ἀλλ' ὁ μὲν Αἰσχύλος ὑπολαμβάνει ὡς ἀντιπροσώπους τῆς ἠ-

θικῆς δυνάμεως τοὺς Ὀλυμπίους θεοὺς κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τοὺς Τι-
τάνιας, ὁ δὲ Σοφοκλῆς ὑπολαμβάνει κοινωνικούς καὶ μετόχους τῆς ἡ-
θικῆς δυνάμεως τοὺς τε θεοὺς καὶ αὐτὸν τὸν ἄνθρωπον. Ἐξυμῶν τὴν
παντοδυναμίαν τῶν θεῶν ὁ Αἰσχύλος λησμονεῖ τὴν τοῦ ἀνθρώπου ἀξίαν·
ὁ Σοφοκλῆς ὁμῶς ἀνυφοῖ αὐτὴν τὴν ἀνθρωπότητα ἐξαιρῶν τὸ ἐν αὐτῇ
θεῖον· κατὰ τοῦτον ὁ ἄνθρωπος ἴσταται πολλῶ ἐγγύτερον τοῖς θεοῖς·
διότι ἀμφότεροι εἶναι ὄντα συγγενῆ. Ἡ μὲν παρὰ τῷ Αἰσχύλῳ σιδηρᾶ
καὶ ἀμειλικτὸς τοῦ κόσμου κυβέροντις μαλάσσεται παρὰ τῷ Σοφοκλεῖ
διὰ τῆς ἀγάπης καὶ τῆς πεποιθήσεως· ἡ δὲ τυφλὴ τῆς φύσεως ἀνάγκη,
εἰς ἣν ὑπέικουσι ἄνθρωποι τε καὶ θεοί, προσλαμβάνει ἤδη τὸν τύ-
πον εἰεργετικωτάτου νόμου, τηροῦντος τὴν τάξιν καὶ ἀναχατίζοντος
τὴν ἀκόλαστον ὑπερφημίαν. Ὡς πολιτικὸς ἀνὴρ ὁ Σοφοκλῆς, μνήμων
τῆς ὑψηλῆς ἐντολῆς του, ἀνεδείχθη ὑπέρτερος τῶν φατρῶν. Ἡ μούσα
αὐτοῦ ἀπηξίωσεν ἵνα γένηται θεραπαινὶς τῆς πολιτικῆς, ἡ κολακεία
τοῦς τυράννους. Βλέπων προβαίνουσαν τὴν ἀχαλίωτον δημοκρατίαν
συνέστησεν ἔμφροια ὑποταγὴν πρὸς τοὺς νόμους. Τὸν καλῶς οἰκοῦντα
τὸν ἑαυτοῦ οἶκον κρίνει ἀξίον ὅπως προστατεύσῃ καὶ τῆς πόλεως· τὸν
ἀθετοῦντα τοὺς νόμους καὶ θέλοντα νὰ προστάτῃ τοῖς ἀρχουσιν κη-
ρύττει ἀνάξιον ἐπαίνου (1). Ἀριστοτέλης ἀνεδείχθη ὁ Σοφοκλῆς καὶ
ἐν τῇ διαγραφῇ τῶν χαρακτήρων, οἷτινες δὲν εἶναι οὔτε ἀπλᾶ σχεδιο-
γραφήματα ὡς παρ' Αἰσχύλῳ, οὔτε ἀπλᾶ ἀπεικασματα τοῦ κοινοῦ καὶ
ποταποῦ βίου ὡς παρ' Εὐριπίδῃ, ἀλλὰ τελειόταται εἰκόνες, ὧν ἕκαστον
ἔχνος μαρτυρεῖ τὸ ἐν αὐταῖς ἐνοικοῦν πνεῦμα. Ἡ στρυφνότης καὶ τρα-
χύτης τῶν χαρακτήρων τοῦ Αἰσχύλου πρᾶνεται ἐν τούτῳ ὑπὸ εὐγε-
νοῦς τινοῦ καὶ ὄντως ἀνθρωπίνης εὐαισθησίας. Μόνος ὁ Σοφοκλῆς δεόν-
τως ἐξετίμησε καὶ δεξιῶς παρέστησε τὸ εὐγενὲς τῆς γυναικείας φύ-
σεως ἐν τῇ Δηϊανείρᾳ καὶ τῇ Τεκμήρῳ, καὶ ἀντιπαρέθηκε τὸ ἥρωϊκὸν
θάρρος πρὸς τὸ ἥπιον τῆς γυναικὸς ἦθος ἐν τοῖς πρωτόποις τῆς Ἡλέ-
κτρας καὶ τῆς Χρυσολέμιδος, τῆς Ἀντιγόνης καὶ τῆς Ἰσμήνης. Ὡς
παρ' Αἰσχύλῳ τὸ ἀρρενωπὸν καὶ ὑψηλόν, οὕτω παρὰ Σοφοκλεῖ ἐπικρα-
τεῖ τὸ λεπτόν καὶ τὸ χάριεν, ὅπερ ὁμῶς οὐδέποτε ἐκφυλλίζεται μέχρι

(1) Ἀντιγ. 661—663.

Ἐν τοῖς γὰρ οἰκείοισιν ὅς τις ἔστ' ἀνὴρ
χρηστὸς, φανέται κἀν πόλει δίκαιος ὢν·
ὅς τις δ' ὑπερβᾶς ἢ νόμους βιάζεται,
ἢ τοῦπιόσσειν τοῖς κρατοῦσιν ἔνοσι,
οὐκ ἔστ' ἐπαίνου τοῦτον ἐξ ἐμοῦ τυχεῖν.

τοῦ ἀνάνδρου καὶ θηλυπρεποῦς. Οἱ ἀρχαῖοι ἐκάλεσαν αὐτὸν «γλυκύν»,
καὶ «μέλισσαν». Ἡ αὐτὴ χάρις καὶ γλυκύτης ἐπικάθηται εἰς τὸν ἐξω-
τερικὸν τύπον τῶν τραγωδιῶν αὐτοῦ. Ἡ γλώσσα τοῦ γλυκυφθόγγου
Σοφοκλέους διαφεύγει ἐπίσης τὸ οἶδημα καὶ τὴν στυφότητα τοῦ Αἰσχύ-
λου, καὶ τὸν ῥητορικὸν καλλωπισμὸν τοῦ Εὐριπίδου, οὔσα οὐχὶ φορτικὴ
ἢ σοφιστικὴ, ἀλλ' ἀπλῆ, κεκοσμημένη εἰς ἀρμοδίῳ σχημάτων καὶ με-
ταφορῶν, ἰδίως δὲ πειστικὴ. Ἐν τοῖς βραχυτάτοις τοῦ σοφοῦ καὶ ζωη-
ροῦ διαλόγου ἀμοιβαίαις, τὰ μὲν τοῦ Αἰσχύλου διασημάτα ὁμοιάουσι
πρὸς τὰ ὀρμητικῶς καταπίπτοντα τρύφη ἀποτόμου πέτρας, τὰ τοῦ Εὐ-
ριπίδου πρὸς σφαιρία δεῦρο κάκειτε χάριν παιδιᾶς ῥιπαζόμενα, τὰ δὲ
τοῦ Σοφοκλέους πρὸς δέξια καὶ εὐστόχως ἐξακοντιζόμενα βέλη. Ἐνθεν
μὲν τηρεῖ τὸ ὀρθὸν μέτρον ἐν τοῖς παθητικοῖς λόγοις τοῦ πόνου καὶ τοῦ
πάθους, ἔθεν δὲ ἀναπτύσσει διὰ τῶν διηγουμένων τὰ ὀπισθεν τῆς σκη-
νῆς συμβαίνοντα ἀγγέλων ὄλην τὴν λαμπρότητα καὶ γλυκύτητα τῆς
ποιητικῆς γλώσσης, οὐδαμῶς παραβλάπτων τὴν ἐσωτερικὴν ἀλήθειαν,
ἣν ἀθετεῖ ὁ Εὐριπίδης χάριν ἀπλῆς εὐπεείας. Ἐν ᾧ παρ' Αἰσχύλῳ ἐ-
πικρατεῖ τὸ λυρικόν, ὁ χορὸς, παρὰ Σοφοκλεῖ ἀποκαθίσταται ἡ ὀρθὴ ἀ-
ναλογία μεταξὺ πράξεως καὶ χοροῦ, οὔτινος οἱ μὲν ῥυθμοὶ εἶναι μελω-
δικώτεροι, τὰ δὲ νόηματα ἀδιασπάστως συνδέονται μετὰ τῆς πράξεως.
Παρὰ τῷ Σοφοκλεῖ κατ' ἐξοχὴν ἐκτελεῖ ὁ χορὸς ἣν περ ἀνωτέρω ἐξη-
γήσαμεν ἐντολὴν αὐτοῦ. Ὁ ἀμίμητος περὶ τὴν διασκευὴν τοῦ μύθου
ποιητῆς διαπλέκει τὴν πρᾶξιν τεχνικῶς, προκατασκευάζει λειληθότως
τὴν καταστροφὴν, ἀναπτύσσει κατὰ μικρὸν τὰ πάθη αὐξάνων τὴν ταρα-
χὴν τοῦ θεατοῦ, ἐπιταίνει τὴν δέσιν, πάλιν παρενσπείρει ἐν τῷ μεταξὺ
καὶ τινος ἀκαρικίως λάμποντα, καὶ τὸν θεατὴν παραμυθούντας σπινθη-
ρας ἐλπίδος, ἕως οὗ ῥίψη αὐτὸν εἰς ταραχὴν μέγιστον διὰ τῆς τελείας
καταστροφῆς.

γ') Τελευταῖος τῶν μεγάλων τραγικῶν εἶναι ὁ σκηρικὸς φιλόσοφος,
ὁ σκυθρωπὸς τὸ ἦθος καὶ ἀμειδῆς καὶ μιτόγελως, ἀλλὰ καὶ σοφιστῆς
καὶ ῥήτωρ καὶ τραγικώτατος Εὐριπίδης. Ἐξεταζόμενος καθ' ἑαυτὸν, φαί-
νεται μέγας, ἔστιν ὅτε δὲ καὶ ἀπαράμιλλος· συγκρινόμενος ὁμῶς πρὸς
τοὺς προτέρους δύο, δὲν παρίσταται ἄμιος ἐλαττωμάτων. Ὡς γνή-
σιον τέλειον τῆς ἐποχῆς του, μετέτρεχε τῶν κακιῶν αὐτῆς, ἅτε δὴ παρα-
συρθεὶς ὑπὸ τοῦ χειμάρρου καὶ καταττάς αὐτόχρημα ποιητῆς τῆς ὀχλο-
κρατίας, διὸ καὶ αἱ τραγωδίαι αὐτοῦ, πλείττας μὲν ἄλλως ἔχουσαι τὰς
ἀρετάς, μαρτυροῦσι τὴν καθόλου παρακμὴν τοῦ βίου καὶ τῆς τέχνης τῶν
Ἑλλήνων. Ἐπὶ τοῦ πελοποννησιακοῦ πολέμου, καθ' ὃν ἤκμασεν ὁ Εὐ-

ριπίδης, ὁ δημόσιος βίος ἀπέβαλεν ὅλην αὐτοῦ τὴν ἀξίαν ἕνεκα τῆς ἀναγωγῆς δημοκρατίας, ἠθικὴ διαφθορὰ διέτειπε τὰς βάρεις τοῦ οἰκογενειακοῦ βίου, ὥχθη δὲ πᾶσα ἀρετὴ πολιτικὴ τε καὶ ἀνθρωπίνη. Ἐπὶ μὲν τῶν Μηδικῶν ὁ εὐκλεῆς ὑπὲρ τῆς πατρίδος καὶ τῆς ἐλευθερίας ἀγῶν ἀνεπτέρωσε τοὺς Ἕλληνας διανοητικῶς τε καὶ πολιτικῶς· ὁ δεινὸς ὅμως καὶ ἀλέθριος πόλεμος, ὁ καθ' Ἑλλήνων Ἕλληνας ἐξοπλίσας, ἀπέβη φαγέδαινα κατεστῆουσα βαθμηδὸν τῆς Ἑλλάδος τὰς σάρκας μέχρις οὗ τέλει παρέλυσε τὰς βιωτικὰς τοῦ ἔθνους δυνάμεις. Ἀπόλετο τὸ γενναῖον καὶ νεανικὸν φρόνημα· ἐξημβλύθη ἢ κρίσις τοῦ ὑψηλοῦ καὶ καλοῦ· δοξαστοῖα ἀντικατέστη τὴν προτέραν ἀπλοϊκότητα, λόγοι δὲ ἐριστικοὶ καὶ γνωμολογίαι καὶ εἰκοτολογίαι, καὶ παντοῖαι ἄλλαι ῥήσεις, τοῦ μὲν κενὰ ἀλλὰ κομπῶδεις καὶ κεκαλλιευμέναι, ἐξέρροντο ἀνὰ πάντων τὰ στόματα. Φιλόσοφοι καὶ σοφισταὶ ὑπέσκαψαν τὰ θεμέλια τῆς πίστεως· ἀδιαφορία πρὸς τὴν θρησκείαν καὶ ψυχρότης τοῦ πνεύματος κατέσθεσαν τὰ ἱερώτατα αἰσθήματα τῆς ψυχῆς· οἱ περὶ θεῶν μῦθοι ἐχλευάσθησαν καὶ διεστράφησαν· χαμαιῆλος διάοια ἐξηγείσθη τὸ ἐν ἀνθρώπῳ θεῖον, ἐπεκράτησε δὲ ὑλικὴ τις καὶ παχυλοτάτη περὶ ἀνθρώπου καὶ κόσμου καὶ θεοῦ θεωρία, ἀευρίσκουσα τὸ μὲν ἀκρότατον τῶν ἀγαθῶν ἐν τῇ ἡδονῇ, τὸ δὲ τῶν κακῶν ἀκρότατον ἐν τῇ ἐνδείᾳ. Οἱ τῆς οἰκογενείας δεσμοὶ διεσπάρθησαν· τοῦ γάμου τὴν ἱερότητα κατεμόλυναν τὸ τε ὑπερπλεονάσαν σμῆνος τῶν ἑταίρων καὶ αἰπαρὰ φύσιν ἡδοναί· ἐξέλιπε πᾶσα πίστις πρὸς τὴν γυναικείαν ἀρετὴν, τὸ δὲ ἀσθενὲς φύλον ἐγέετο ἔρμαιον τοῦ μίους καὶ τοῦ χλευασμοῦ τῆς κακοηθεστάτης ὀλιγαρχίας.—Αἰσχύλος καὶ Σοφοκλῆς ἐποῦδαζον διὰ παντός ὅπως ἐνθουσιάζωσι καὶ ἀνυψώσωσι ὑπεράνω τοῦ κοινοῦ καὶ συνήθους βίου τοὺς ἑαυτῶν συγχρόνους, παριστῶντες αὐτοῖς ἐν κατόπτρῳ ὡς βελτίονα καὶ εὐγενέστερον τὸν ποιητικὸν κόσμον τοῦ μυθώδους αἰῶνος· ὁ Εὐριπίδης τὸναντίον, μετενεργῶν τὰ φρονήματα καὶ τὸ πνεῦμα τῆς ἰδίας ἐποῆς εἰς τοὺς ἡρωϊκοὺς χρόνους, περιέαλφε τὰς ἀσθενείας καὶ τὰ ἐλλείμματα τῶν συγχρόνων, διὸ καὶ ἐκακίστη ἐν τοῖς Βατραχίοις ὅτι «ἐκ χρηστῶν καὶ γενναίων μοχθηροτάτους ἀπέδειξεν, ὅτι λαλιὰν ἐπιτηδεῦσαι καὶ στωμυλίαν ἐδίδαξε καὶ τοὺς παρὰ τοὺς ἀνέπειρεν ἀναγαγεῖν τοὺς ἀργουσί». Οἱ περὶ τὴν θρησκείαν ἐλευθεριάζοντες ἡρώες αὐτοῦ, εἰ καὶ συνεχῶς τοῖς θεοῖς συνομιλοῦντες, ἀμφιβάλλουσι ὅμως δίκην σοφιστῶν εἰς τῶν θεῶν τὴν ὑπαρξίν ἢ ἐπικρίνουσι τὰς τῶν θεῶν πράξεις κατὰ τὸν ἠθικὸν γνώμονα τῆς τοῦ Σωκράτους φιλοσοφίας· τοιαύτην ἀπέθειαν διακωμωδῶν ὁ Ἀριστοφάνης

ἐν τῇ περὶ τῶν πρωτείων ἐριδι τοῦ Αἰσχύλου καὶ τοῦ Εὐριπίδου, λίαν εὐφυῶς παριστᾷ ἐκεῖ οἱ μὲν ἐπικαλούμενοι ὡς προστάτιδα θεῶν τὴν Δημητρά, τοῦτο δὲ τὸν αἰθέρα τὸ ἑαυτοῦ βόσκημα, καὶ τῆς γλώσσης τὸν στρόφιγγα, καὶ τὴν ξύμπλην καὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς μυκτῆρας!—Τὴν Ἑλληφιν ἀληθοῦς ἀρετῆς ἀναπληροῖ ἢ μέγρι κόρου χρεῖσις τῆς ῥητορικῆς εὐφραδείας καὶ τῶν φιλοσοφικῶν γνώμων, ἕνεκα τῶν ὁποίων ὁ Εὐριπίδης καὶ παρὰ τοῦ Σωκράτους πρὸς πάντοτε ἄλλου ποιητοῦ ἐτιμήθη, καὶ παρὰ τῆς ἀρχαιότητος πάνσοφος ὠνομάσθη, καὶ αὐτὸς οὗτος σεμνυόμενος εἶπεν ὅτι λαβὼν τὴν τέχνην παρὰ τοῦ Αἰσχύλου «οἰδοῦσαν ὑπὸ κομπασμάτων καὶ ῥημάτων ἐπαχθῶν, ἴσχανε καὶ τὸ βάρος ἀφεῖλεν ἐπυλλίοις καὶ περιπάτοις καὶ τευτλίοισι λευκοῖς, χυλὸν διδοὺς στωμυλμάτων, ἀπὸ βιδλίων ἀπηθῶν.»—Ὡς μέγας καρδιογνώστης ὁ Εὐριπίδης ἐπιτυχάει μὲν θαυμασίως εἰς τὴν πολλὰκις βραχυλόγον τῶν χαρακτήρων διαγραφὴν· δὲν μεταρσιούται ὅμως εἰς τοὺς ἡρωϊκοὺς αἰῶνας, περὶ οὓς κατ' ἐξοχὴν στρέφεται ἡ ἀρχαία τραγωδία, ἀλλ' ἔρπει χαμαὶ καὶ ποιεῖ τοὺς ἀνθρώπους οὐχὶ οἴους δεῖ εἶναι, ἀλλ' οἴοι εἶσι καὶ οἴους ἐφαντάζοντο οἱ σύγχρονοι Ἀθηαῖοι. Ὁ σφόδρα δημοκρατικὸς ποιητὴς, ὁ μὴδὲν ἄλλο ἐπιβώθιας ἢ τὸ ἀρέσκειν τῷ δήμῳ, ἐπιτηδὲς περιγράφει τοὺς βασιλεῖς ὡς ὠμοτάτους τυράνους, ἀμοίρους πάσης μεγαλειότητος καὶ ἀξίας. Οἱ ἡρώες αὐτοῦ φαίνονται εὐφυχοὶ καὶ θαρβυλάοι ὅπου πρόκειται ἵνα ἐνεργήσωσι καὶ δύνως. Τὴν Ἑλένην ζοινοῦσιν ἀνάνδρως ὁ Ὀρέττης καὶ ὁ Πυλάδης, εἰδύοντες ἐπὶ τινὶ προφάσει εἰς τὸν θάλαμον αὐτῆς, ἀπομακρύνοντες ἢ αὐτὴν ἐπιήγετο θεραπείαν καὶ ἀπάγοντες τὴν τοῦ Μενελάου θυγατέρα Ἐρμιόνην ὡς ἐνέχυρον τῆς ἑαυτῶν σωτηρίας· ὁ αὐτὸς Ὀρέττης ἐν τῇ Ἀνδρομάχῃ αἶρει ἐκ τοῦ μέσου τὸν ἀνταγωνιστὴν τοῦ Νεοπτόλεμον ἐν Δελφοῖς, ἐρεθίζων κατ' αὐτοῦ τὸν δῆμον διὰ παντοίων ψευδολογιῶν· ἐν τῇ Ἑλένῃ δολίως ἐξαπατᾷ ὁ Μενελάος τὸν Θεοκλύμενον ὅπως ἀπολάβῃ τὴν ἑαυτοῦ σύζυγον· καὶ ἐν τῇ Ἑκάθῃ δὲ ἀγροίκως χλευάζει τὴν γραῖαν ἡδὴ καὶ δυστυχοῦσαν αἰχμάλωτον ὁ Ὀδυσσεύς.—Γνωστὴ καὶ παροιμιώδης εἶναι ἢ πρὸς τὸ θῆλυ γένος καταφορά τοῦ Εὐριπίδου, ἐξ ἧς ἀφθοροῦ ὕλην ἠρύτατο ὁ κωμικὸς ἵνα ποιῆσῃ τὰς Θεσμοφοριαζούσας· τὰς γυναικας, τῶν ὁποίων τὴν ἠθικὴν ἀξίαν ἀπαραμύλλως περιέγραψεν ὁ φιλοanthρωπώτατος Σοφοκλῆς, ἀποκαλεῖ ὁ πρὸς τὸ φαινόμενον μισογύνης Εὐριπίδης «κίβδηλο ἀθρώποις κακόν» καὶ κηρύσσει αὐτὰς ἀμοίρους πάσης ἠθικῆς ἀξίας, πλήν τιων εὐαίθμων ἡρωίδων, ἃς πρὸ αὐτοῦ ἐξύμνησεν ἢ σεμνὴ ἀρχαιότης.—Τοὺς μύθους διασκευάζει ὁ Εὐ-

ριπίδης μετὰ μεγάλης αὐθαιρεσίας, καὶ ἐνίοτε οὐχὶ δεξιῶς, πολλάκις δὲ καὶ μεταποιεῖ αὐτοὺς ἐπὶ τῇ ἑαυτῶν βλάβῃ. Ἀγνοῶν τὸν ὕψιστον τοῦ ἀνθρώπου προορισμόν, οὐδαμῶς διεγείρει ἀληθῶς τραγικὸν πόνον τῆς ψυχῆς, ἀλλὰ τιθεὶς συνήθως τὴν περιπέτειαν εἰς ἐξωτερικὴν τινα κάκοπραγίαν, παριστᾷ τοὺς πλουσίους περιπίπτοντας εἰς πενίαν, διὸ καὶ διαπαίχεται ὡς «πτωχοποιός, ρακισυρράπτιδης, πρῶτος τοὺς βασιλεύοντας βράκι' ἀμπίσχω» ἢ ἔλεεσσι τοῖς ἀθρώποις φαινοτάται». Ὁ Εὐριπίδης ἐγίνωσκε μὲν ἵνα κατανύσῃ τῶν θεατῶν τὰς καρδίας διὰ σκηρῶν παθητικωτάτων, τοιοῦτον δὲ κινήσῃ αὐτοὺς εἰς δάκρυα καὶ εἰς αἶκτον, ὡς τε καὶ παρὰ τοῦ Ἀριστοτέλους προσηγορεῖσθαι ὁ τῶν ποιητῶν τραγικώτατος (1). ἀλλ' εἰ καὶ θαυμασίως διεγείρων τὸν τε ἔλεον καὶ τὸν φόβον, οὐδέποτε ἐφρόντισεν ὅπως διὰ τῆς καθάρσεως τούτων καὶ τῶν τοιούτων παθημάτων δώσῃ ἐν τέλει ἀποχρῶσαν καὶ εὐάρεστον λύσιν, ὡς ἐπραξάν οἱ ἄλλοι τραγικοί. Τὰ δράματα τὰ εἰς δυστυχίαν ἀπολήγοντα οὔτε ἀνυψοῦσι τὸ πνεῦμα οὔτε ἀναπαύουσι τὴν καρδίαν τῶν θεωρῶν, ἀλλὰ παραμυθοῦνται αὐτοὺς διὰ τῆς κοιῆς ῥήτρας «στερῆρά γάρ ἀνάγκη», καὶ «πολλὰ δ' ἀέλπτως κραίνοισι θεοί». Κατηγορηθεὶς ὑπὸ τιῶν ἐπὶ τούτῳ, ἐπεχείρησεν ἵνα λύσῃ τὰς ἀντιράσεις καὶ ἀρῇ τὰς ἐν ταῖς τύχαις τῶν ἥρώων του διαφωνίας διὰ λύσεως αἰτίας καὶ εὐτυχούς. Καὶ ἐν τούτῳ ὁμῶς ἐφάνη ὀλίγον ἐπιτυχῆς, διότι ἡ εἰς εὐτυχίαν μεταβολὴ πηγάζει οὐχὶ ἐξ αὐτοῦ τοῦ δράματος, ἀλλ' ἐκ τινος ἐξωτερικῆς δυνάμεως ἢ τοῦ ἐκ μηχανῆς θεοῦ. Παρ' Εὐριπίδῃ πρῶτον γίνεται ἡ τῆς τραγικῆς τύχης λύσις δι' ἐνὸς ἢ δυῶν γάμων καὶ δι' ἡ καὶ γάμων ἀπορασιζθέντων πρότερον ἐν οὐρανῷ. Ἐν τῷ Ὁρέστῃ διεργεῖ ὁ Ἀπόλλων δύο γάμους, τὸν τοῦ Ὁρέστου μετὰ τῆς Ἑρμιόνης καὶ τὸν τοῦ Πυλάδου μετὰ τῆς Ἠλέκτρας· ἡ Ἀνδρομάχη ἐν τῷ ὁμώνυμῳ δράματι νυμφεύεται μετὰ τοῦ Ἑλένου ἐν τῇ Ἑλένη καὶ ἐν τῇ Ἀλκίηστι δὲ δύο ἄνδρες λαμβάνουσι πάλιν τὰς ἑαυτῶν συζύγους. Τοιούτῳ τρόπῳ ἡ τραγωδία προτεγγίχει τῇ μετ' ὀλίγον ἀναπτυχθησομένῃ κωμῳδίᾳ οὐ μόνον κατὰ τὴν λύσιν ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν ὅλην οἰκονομίαν τοῦ δράματος, τὸ ὁποῖον ἀσχολεῖται ἤδη περὶ τὰς συνήθεις τοῦ ἀνθρώπου βίου σκηρῆς καὶ περὶ πολλὰς, δολίως μὲν προβεβουλευμένας δεξιῶς δὲ εὐδοουμένας μηχανορραφίας, ὡς μαρτυροῦσιν ὁ τε Ὁρέστῃς

(1) Καὶ ὁ Εὐριπίδης, εἰ καὶ τὰ ἄλλα μὴ εὖ οἰκονομεῖ, ἀλλὰ τραγικώτατός γε τῶν ποιητῶν φαίνεται. (Ποιητ. 13, 40.) — Ἔστι μὲν οὖν φιλοπινώτατος ὁ Εὐριπίδης δύο ταυτὶ πάθη, μανίας τε καὶ ἔρωτος ἐκτραγηδῆσαι, καὶ τούτοις ὡς οὐκ οὐδ' εἴ τισιν ἑτέροις ἐπιτυχέστατος. (Λογγίν. 15, 3.)

καὶ ἡ Ἰφιγένεια ἢ ἐν Ταύροις. — Συνελόντι εἰπεῖν ἢ τοῦ Εὐριπίδου τραγωδία διακρίνεται οὐσαυδῶς ἀπὸ τῆς τοῦ Αἰσχύλου καὶ τοῦ Σοφοκλέους. Ἀντὶ τῆς μεγαλοπρεποῦς ἀπλότητος τοῦ Αἰσχύλου καὶ τῆς ἀξιοθαυμάστου τέχνης τοῦ Σοφοκλέους φαίνεται παρ' Εὐριπίδῃ ἀσύγνωστός τις ὀλιγόφρησις ἐν τῇ ὀργανικῇ οἰκονομίᾳ τοῦ μύθου, διότι ἢ ἐλλείπει ἢ κυρίως δραματικῆς πράξεως, ὡς ἐν ταῖς Τρωάσι, ἢ ἀπεχκῶς συνδέονται ἐν ἐνὶ μόνῳ δράματι δύο τραγικὰ συμβάντα, ὡς ἡ σφαγὴ τῆς Πολυξένης καὶ ἡ τιμωρία τοῦ Πολυμήστορος ἐν Ἑκάβῃ, ἢ λύεται ἢ δέσσις παρὰ φύσιν, διακοπτομένου τοῦ δεσμοῦ παρὰ τοῦ ἐκ μηχανῆς θεοῦ, ὡς ἐν τῷ Ὁρέστῃ, ἢ διαπλέκεται ὁ μῦθος ἐπικῶς διὰ τῶν ἐπεισοδίων, ὡς ἐν Φοινίσσαις. Κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ἡ τραγωδία, ἐπιλαβομένη τῆς ὑψηλῆς αὐτῆς ἐπολῆς, δὲν εἶναι πλέον μεγαλοπρεπῆς ὕμνος, δι' οὗ δοξολογεῖται ὁ τὰς τύχας θεῶν τε καὶ ἀνθρώπων διέπων δάκτυλος τῆς θείας παντοκρατορίας, ἀλλ' ἀποστατοῦσα κατὰ τῆς θρησκείας δογματικῆς ὅτι τὴν τύχην τῶν ἡρώων ὀρέουσιν ἐνθεν μὲν ἢ ματαιοδοξία καὶ τὰ πάθη τῶν ἀνθρώπων, ἐνθεν δὲ ἡ ὀργὴ καὶ ἡ ζήλοτυπία τῶν θεῶν. Φυσικῶς τῷ λόγῳ ἔκτοτε ἐπαύσατο καὶ τὸ λυρικὸν στοιχεῖον ἀποτελοῦν ὀργανικὸν τοῦ ὅλου μόριον, ὁ δὲ χορὸς, οὐδαμῶς συναγωνιζόμενος, ὡς παρατηρεῖ ὁ Ἀριστοτέλης (1), προσεπιπίθεται ὡς περιττόν τι καλλώπισμα καὶ λυρικῆ ἐκφρασεως ξένης ἐννοίας ἠθικῆς ἢ μυθολογικῆς (2). Ὅσα δὲ μᾶλλον ἀρίσταται ἀπὸ τῆς πράξεως ὁ χορὸς, τοσοῦτῳ μᾶλλον προτεγγίχει ἡ τραγωδία τῷ ἔπει, ὡς φαίνεται ἐν ταῖς προλόγοις καὶ ἐν ταῖς διεξοδικαῖς διηγήσεσι τῶν τὰ ὀπισθεν τῆς σκηρῆς συμβαίνοντα μηχανούντων ἀγγέλων. Τοὺς προλόγους τούτους, οὓς ἀπαγγέλλουσι πολλάκις πρόσωπα μηδαμῶς μετέχοντα τῆς πράξεως, ἐπειθήσεν ὁ Εὐριπίδης ὅπως διευκολύνῃ παρὰ τῷ ὀλίγῳ τὴν κατανόησιν τῶν ἑαυτοῦ δραμάτων, ἵσως δὲ καὶ ὅπως αἰτιολογήσῃ ὅσας ἐπέφερον εἰς τὴν διασκευὴν τοῦ μύθου μεταβολὰς. Αἱ μακρᾶ καὶ λεπτολόγοι τῶν ἀγγέλων διηγήσεις, ἐξασθενίζουσαι τὴν ὀλικὴν ἐντύπωσιν, ἀποβάλλουσι ἐνίοτε καὶ πᾶσαν ἐσωτερικὴν πιθανότητα. Καὶ ἐν τοῖς διαλόγοις δὲ ὑπάρχουσι οἱ συνήθεις τότε παρὰ τοῖς

(1) Καὶ τὸν χορὸν δὲ ἕνα δεῖ ὑπολαβεῖν τῶν ὑποκριτῶν καὶ μόριον εἶναι τοῦ ὅλου καὶ συναγωνιζέσθαι, μὴ ὡς παρ' Εὐριπίδῃ, ἀλλ' ὡς παρὰ Σοφοκλεῖ.

(2) Οὗτος γὰρ εἰσάγει τοὺς χοροὺς οὐ τὰ ἀκόλουθα φεγγόμενους τῇ ὑποθέσει, ἀλλ' ἱστορίας τινὰς ἀπαγγέλλοντας, ὡς ἐν ταῖς Φοινίσσαις, οὔτε ἐμπροσθὶς ἀντιλαμβάνομένους τῶν ἀδικηθέντων, ἀλλὰ μεταξὺ ἀντιπίπτοντας.

(Σχολ. Ἀριστοφ. Ἀγ. 447.)

Ἀθηναίους δικαιοὶ καὶ πολιτικοὶ τρόποι τοῦ λέγειν, οἷοι αἱ ῥητορικαὶ ἀντιβόρσεις τοῦ Πηλέως καὶ τοῦ Μειέλου ἐν τῇ Ἀνδρομάχῃ τῆς Ελένης καὶ τῆς Ἐκάβης ἐν ταῖς Τρωάσι, τοῦ Ἀγαμέμνονος καὶ τοῦ Μειέλου ἐν τῇ Ἰφιγενείᾳ ἐν Ἀυλίδι. Τούτου ἕκα συνίστα αὐτὸν ὁ Κυντίκιος τοῖς περὶ τὴν τῶν λόγων τέχνην ἀσχολουμένοις, ἐν ᾧ δὲ αὐτὰ τοῦτο κακίεται παρ' ἄλλων, οἷτινες ἀσμεῖονται εἰς τὸ σπουδαῖον καὶ ὑψηλὸν καὶ τοῦ κοθόρου ἀξιώτερον ἕως τοῦ Σοφοκλέους.—Τελευταῖον καὶ ἐν τῇ γλώσῃ τοῦ Εὐριπίδου ἀναφαίνεται ἅπαντα τὰ πλεονεκτήματα καὶ τὰ ἐλαττώματα τῆς συγχρόνου φράσεως, ἔθην μὲν τὸ καθαρὸν καὶ ἐαργές, τὸ λεῖον καὶ γλαφυρὸν, τὸ εὐχαρι καὶ γλυκὺ, ἔθην δὲ τὸ εὐκόλον καὶ ἄνετον, τὸ ἀδόλεστον καὶ στωμύληθρον, τὸ εἰρωτικὸν καὶ σκαπτικόν.

Ἄλλ' ὅπως δῆποτε ὁ Εὐριπίδης ἦτο ὁ προσφιλέτης καὶ κεχαρισμένος τῷ πλήθει ποιητής. Τὸ ὅπως οὖν ἀριστοκρατικὸν πνεῦμα, τὸ ἐν ταῖς τραγωδίαις τοῦ Αἰσχύλου καὶ τοῦ Σοφοκλέους ἐπικαθήμενον, ἐνεποίησε τῷ δήμῳ θάμβος ὅμοια καὶ σεβασμόν· ὁ Εὐριπίδης ὅμως, δημοκρατικώτατος ὢν ποιητής, ὡς αὐτὸς εἶπεν ἐν τοῖς Βατραχίοις, «δημοκρατικὸν ἔδρων,» καταβάς ἀπὸ τοῦ ποιητικοῦ ὕψους εἰς τὰς ταπεινὰς χώρας τοῦ ὄχλου, ἐφρόνει καὶ ἐλάλει ὡς αὐτὸς οὗτος καὶ ἐσεμνύνετο μάλιστα παρ' Ἀριστοφάνει ὅτι τὰ πλήθη

λεπτῶν τε καὶ ὀνίαν, εἰσβολὰς, ἐπὶν τε γωνιασμοῦς, νοεῖν, ὄραν, ξυνιέναι, στρέφειν, ἐραν, τεχνάζειν, καχυποπο-εἶθα, πενοῖν ἅπαντα, οἰκεία πράγματα εἰσάγων, οἷς χρώμθ' οἷς ξύνεσμεν, ἐξ ὧν γ' ἂν ἐξηλεγχόμεν· ξυνειότες γὰρ οὐοὶ ἤλεγγον ἂν μὲν τῆς τέχνης.

Τὰ πλήθη ἐξεπλήρουντο θεώμενα διδασκομένης τὰς τραγωδίας τοῦ Αἰσχύλου καὶ τοῦ Σοφοκλέους· ὁ Εὐριπίδης ὅμως, «ὁ τὸ θέατρον μεστῶσας ἡδονῆς,» ἕτερπεν αὐτὰ τοσοῦτον, ὡς τε καὶ μετὰ τὴν δεῖσάτην ἐν Σικελίᾳ παύλοθριαν πολλοὶ αἰχμαλωτευθέντες Ἀθηναῖοι ἔτυχον τῆς ἐλευθερίας ἀπαργεῖλαντες τοὺς στίχους τοῦ προσφιλέτου αὐτοῖς ποιητοῦ.

δ) Τελειωθείσης τῆς τραγωδίας, ἀνεπύχθη ἢ μετὰ τῶν παιδρῶν τοῦ Βάκχου ὕμῳ καὶ τῶν ἀκολάστον ἰθυσαλλικῶν μελῶν στυγερόμενη κωμῳδία, ἢ τὸ γελοῖον καὶ ἀνώδυνον αἶσχος πρὸς διόρθωσιν ἡθῶν ἐπιτηδεύουσα (1). Ἐπὶ μὲν τῶν μηδικῶν πολέμων καὶ τῆς συγχρόνου

(1) Κατὰ τὸν Ἀριστοτέλιν εἶναι ἡ κωμῳδία «μίμησις φαυλοτέρων μὲν, οὐ μένοι κατὰ πᾶν κακίαν, ἀλλὰ τοῦ αἰσχροῦ, οὗστι τὸ γελοῖον μέρος» τὸ γὰρ γελοῖον ἐστὶν ἀμύθημα καὶ αἶσχος ἀνώδυνος καὶ οὐ φθαρτικόν.

τούτοις σώφρονος δημοκρατίας, ἢ κωμῳδία, ἀτομικὴ τις οὕσα ἀπλῶς διαγραφὴ καὶ τὰ ἐλαττώματα ὀριθιμένων προσώπων στηλιτεύουσα, δὲν διήγειρε παρὰ τοῖς Ἀθηναίοις τὸ αὐτὸ διάφορον οἷον τὰ σπουδαῖα καὶ τραγικὰ δράματα τοῦ Αἰσχύλου καὶ τοῦ Σοφοκλέους. Ὀφθαίτερον ὅμως, ὅτε, ἀποτοβήθητος τοῦ ἐξωτερικοῦ κινδύου καὶ ἐπαναληθθέντος τοῦ παλαιοῦ ἀγῶνος τῶν δημοκρατικῶν καὶ τῶν ὀλιγαρχικῶν, ἤρξατο διὰ τοῦ Περικλέους τελείαν νίκην ἢ δημοκρατία, οἱ μὲν Ἀθηναῖοι ἐπέδοθησαν μετὰ πλείονος ζήλου εἰς τὴν μελέτην καὶ ἐξέλεγε τῶν κατὰ τὴν πολιτείαν, ἢ δὲ κωμῳδία ἐγένετο δημοσίαις πολιτικῆς λογοκρισίας. Οἱ πολιτικοὶ χαρακτήρες, οὗς ἐκ τοῦ δημοσίου βίου ἐλάμβανε καὶ διέσυσεν ἢ κωμῳδία, ἦσαν τὸ ἀντίτροπον τῶν ἡρωικῶν χαρακτήρων, οὗς ἐκ τῶν ἀρχαίων μύθων ἐλάμβανε καὶ ἐτι μᾶλλον διεκθάβαιε καὶ ἀνύψου ἢ σεμνὴ τραγωδία. Καθὼς ἄλλοτε τὸ ἔπος καὶ ὁ ἴαμβος, οὕτω καὶ οὖν ἢ τραγωδία καὶ ἢ κωμῳδία παρέστησαν τῇ ἀντίθεσιν προγεεστέρας ἐποχῆς ἐνδόξου καὶ ἰδεώδους πρὸς τὴν ἐποχὴν τὴν παρούσαν, τὴν ἀδόξου καὶ ταπεινῆς. Ὑπῆρχον μὲν εἰσέτι ἅπαντες ἐν τῇ πολιτείᾳ οἱ ἀγροὶ τύποι, ἀπέδρα ὅμως τὸ ἐν αὐτοῖς πρότερον ἐνοικοῦν ὑψηλὸν καὶ εὐγενὲς πνεῦμα. Καὶ κατὰ τοῦτο λοιπὸν ἢ κωμῳδία εἶναι πιστὴ τῆς ἐποχῆς εἰκὼν, ὅτι διὰ μὲν τῶν καλῶν καὶ ἀγῶν τύπων τῆς τραγωδίας παριστᾶ τὸ αἰσχρὸν καὶ ρυπαρὸν τῶν συγχρόνων ἦθος, διὰ δὲ τοῦ μεγαλοτρεποῦς τῆς τραγωδίας ὕψους ἐξαγγέλλει φρονήματα ἀνελεύθερα καὶ χαμερπῆ.

Ἐκ τῶν ἀρχαίων κωμῳδοποιῶν μάλιστα διέπρεψαν ὁ Κρατίσιος, ὁ Ἀριστοφάνης καὶ ὁ Εὐπόλις, κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον διαφέροντες ἀλλήλων, καθ' ὃν καὶ οἱ τρεῖς τῶν μεγίστων τῆς τραγωδίας ἡρώων. Ὁ Κρατίσιος, ἔχων τὸ πικρὸν τοῦ Ἀρχιλόχου, «γυμνῆ τῇ κεφαλῇ» ἰάμβιζε τὰς τῶν συγχρόνων κακίας καὶ μωρίας, οὐδαμῶς μετριάζων τοὺς σαρκασμοὺς αὐτοῦ διὰ τῆς χάριτος τοῦ ἐξωτερικοῦ εἶδους τε καὶ τῆς φράσεως. Φαιδρὸς καὶ ἐπίχαρις τοῦναντίον ὑπῆρξεν ὁ Εὐπόλις, οὗτινος καὶ τὸ ὕψος χαρίεν καὶ λεπτὸν, καὶ λίαν εὐστοχα τὰ εὐτράπελα βέλη. Μέστην ὁδὸν ἐτράπη ὁ ἀστεῖος καὶ κατὰ Πλάτωνα χαριέστατος Ἀριστοφάνης, ὁ τὸ ἐπίχαρι τοῦ Εὐπόλιδος καὶ τὸ πικρὸν τοῦ Ἀρχιλόχου πᾶν δεξιῶς συγκεράσας.

Ὁ Ἀριστοφάνης, «τὸ ἀνάγωγον τοῦτο καὶ προσφιλές ἀγαλμα τῶν Χαρίτων,» ἔστιν εἶπερ τις ἐκ τῶν ἀρχαίων ποιητῶν ἀγγίσειαν εὐστοχον καὶ ἀεξάντητον, καρδίαν εὐαίσθητον καὶ ἀτρόμητον καὶ φαντασίαν ἰσχυράν καὶ γόνιμον καὶ πυρώδη. Κυριωτέρα τάσις τῶν κωμῳδιῶν

αὐτοῦ εἶναι ἡ παρωδία· παρωδία τοῦ τραγικοῦ θεάτρου, παρωδία τῆς ἐκλειπούσης χρησιμότητος, παρωδία τῆς δι' ἀρνησιβείων σοφιστῶν διενεργουμένης ἀγωγῆς, ἡ παρωδία τῆς πολιτείας, καθ' ἣν ὅτε μὲν γυναῖκες ἀγανακτοῦσαι ἐπὶ τῇ φαύλῃ κυβερνήσει εἰσάγουσι γυναικοκρατίαν καὶ ἰσοκτισμότητα, ὅτε δὲ ἄνδρες δυσηρεστημένοι κτίζουσιν ἐν τῷ ἀέρι πόλιν κατὰ βελτίονας καὶ ὑγιεινέρας ἀρχάς, ὅτε δὲ πάλιν γυναῖκες φιλοπάτριδες, ποιοῦσαι τὴν παύσιν τοῦ μακροῦ καὶ ἐμφυλίου πολέμου, ἀποφεύγουσι τὰς περιπτώξεις τῶν συζύγων τῶν ὅπως ἐξαναγκάσωσιν αὐτοὺς ἵνα ποιήσωσι τὴν εἰρήνην. Ὁ δὲ ξυδερκέστατος Ἀριστοφάνης διεῖδεν, ὅτι τὰς βάσεις τῆς πολιτείας καὶ τοῦ μετ' αὐτῆς συνειδημένου πολιτικοῦ βίου ὑπέσκαψαν πολλὰ καὶ παντοῖα κακὰ, οἷα λ. γ. ἡ ἐν τῷ ἀναίδει Κλέωνι ἐνσαρκωθεῖσα ἀγαλίωτος δημοκρατία μετὰ τῶν συκοφαντῶν, τῶν ῥητόρων, τῶν αἰσχροκερδῶν ἀρχόντων καὶ τῶν ἄλλων οὐδενὸς ἀξίων ὁπαδῶν αὐτῆς· ἡ εἰς τὸ πρόσωπον τοῦ Σωκράτους δυστυχῶς καὶ ὡς μὴ ὤφελεν ἀποδοθεῖσα δοκησιτορία τῶν σοφιστῶν, ἡ τὴν θεότητα ἀπαρηναμμένη, τὴν τῶν ὄλων φύσιν ὡς κερὸν τινα μηχανισμόν ὑπολαβοῦσα, αὐτὴ ἑαυτὴν ἀποθεώσασα καὶ τὰ ἀγὰ τῷ δήμῳ αἰσθηματὰ βεβηλώσασα· αἱ παρὰ τοῦ Εὐριπίδου ἐκπροσωπηθεῖσαι κεναὶ τῶν ποιητῶν ἐπιδείξεις, αἱ ἀνελεύθερα διασημὰ εἰς κεκοσμημένας φράσεις περικαλύψασαι, τὴν περὶ καλοῦ αἰσθητικὴν κρίσιν τοῦ ἔθνους ἀμβλύνασαι, καὶ τὸ ἥρωϊκὸν αὐτοῦ φρόνημα διὰ παντοίων γυναικοκρατῶν αἰσθημάτων διαθρύψασαι καὶ ἐκνευρίσασαι· ἡ ματαιοφροσύνη, ἡ πλεονεξία, ἡ ἀσωτεία, καὶ ἡ ἐκομανία τῶν Ἀθηναίων, ἡ ἀνεμμένη τῶν παιδῶν ἀγωγή, ἡ τῶν νέων διαφθορά, αἱ τῶν ἀνδρῶν ὕβρεις καὶ ἀκολασίαι, καὶ ἡ τῶν γυναικῶν θρασύτης καὶ μαχλοσύνη. Καθὼς βραδύτερον ὁ Δημοσθένης καὶ ὁ Φωκίων, παρέστη θαρράλειος εἰς τὸ μέσον καὶ ὁ Ἀριστοφάνης δημόσιος κατήγορος τῶν δημοφθόρων, οὐδαμῶς φοβηθεὶς τὸν ἴδιον κίνδυνον καὶ τὴν δυσμέειαν τῶν ἰσχυρῶν. Μετ' εὐλόγου παρρησίας σεμνύνεται ἐνώπιον τοῦ δήμου, «αὐτὸς εἰμι πολλῶν ἀγαθῶν ὑμῖν ἄξιος»

παύσας ὑμᾶς ξενικοῖσι λόγοις μὴ λίαν ἐξαπατᾶσθαι,
μὴθ' ἠδεσθαι θωπευομένους, μὴτ' εἶναι χαινοπολίτας·

τούτου ἕνεκα ἐγένετο αὐτὸς μὲν ἐξάκουστος, λαοὶ δὲ καὶ ἡγεμόνες φλονοῦσι τοὺς Ἀθηναίους ἕνεκα τοῦ ποιητοῦ·

τοιγάρτοι νῦν ἐκ τῶν πόλεων τὸν φόρον ὑμῖν ἀπάγοντες
ἤξουσιν, ἰδεῖν ἐπιθυμοῦντες τὸν ποιητὴν τὸν ἄριστον,
ὅστις παρεκινδύνευσεν Ἀθηναίους εἰπεῖν τὰ δίκαια.
Ὅτω δ' αὐτοῦ περὶ τῆς πόλεως ἤδη πόρρω κλέος ἦκει,

ὅτε καὶ βασιλεὺς, Λακεδαιμονίων τὴν πρεσβείαν β. σαυίτων, ἤρωτησεν πρῶτα μὲν αὐτοὺς, πότεροι ταῖς ναυσὶ κρατοῦσιν· εἶτα δὲ τοῦτον τὸν ποιητὴν, ποτέρους εἴποι κατὰ πολλά· ταύτους γὰρ ἔφη τοὺς ἀνθρώπου· πολὺ βελτίους γεγενῆσθαι, καὶ τῷ πολέμῳ πολὺ νικᾶσαι, τοῦτον ξύμβουλον ἔχοντας. Διὰ ταῦθ' ὑμᾶς Λακεδαιμόνιοι τὴν εἰρήνην προκαλοῦνται, καὶ τὴν Αἴγιαν ἀπαιτοῦσιν· καὶ τῆς νήσου μὲν ἐκεῖνης οὐ φροντίζουσ', ἀλλ' ἵνα τοῦτον τὸν ποιητὴν ἐφ' ἴλωνται. Ἄλλ' ὑμεῖς μήποτε ἀφίσεθ', ὡς κωμωδίησι τὰ δίκαια φησὶν δ' ὑμᾶς πολλὰ διδάξειν ἀγαθ' ὥστ' εὐδαίμονας εἶναι, οὐ θωπεύων, οὐθ' ὑποτεινῶν μι θοῦς, οὐδ' ἐξαπατῶλλον οὐδὲ πανουργῶν, οὐδὲ κατάρδων, ἀλλὰ τὰ βέλτεστα διδάσκων.

Οὐδέποτε ὑπῆρξεν ὁ Ἀριστοφάνης σκληροκάρδιος καὶ ἐπιχαιρέκακος ἐγγελαστής, οὐδὲ ἐβουλεύσατο ὅπως ἀνατρέψῃ τὰ καθεστῶτα διὰ τῶν ὀξυτάτων καὶ δηλητηρίων σκωμμάτων του· ἡ καρδία αὐτοῦ ἐπαλλεν ἀείποτε ὑπὲρ τῆς ἰδέας τοῦ ἀγαθοῦ καὶ καλοῦ, ὡς φαίνεται ἐν Νεφέλαις, ἐνθα ὁ πρὸς τὸν λόγον τὸν ἀδίκον ἐρίων δίκαιος λόγος ἐξυμνεῖ τὴν ἐν τοῖς ἀρχαίοις χρόνοις αὐστηράν τῶν παιδῶν ἀνατροφήν, τὴν χρησιμότητα καὶ εὐσέβειαν τῶν νέων, τὴν πρὸς τοὺς γέροντας σεβασμὸν, τὴν πρὸς τοὺς γονεῖς αὐτῶν ὑπακοήν καὶ πάντ' ἐκεῖ α ἐξ ὧν «ἄνδρας Μαραθῶνα μάχους ἢ ἑαυτοῦ παιδεύσις ἔθρεψεν». Ὁ Ἀριστοφάνης, εἰ καὶ σκώπτων τοὺς περὶ θεῶν μύθους καὶ παρεπιτάγων εἰς τὰς κωμωδίας θεοὺς διαδραματίζοντας πρόσωπον ἤμιστον ἄξιον, οὐδέποτε παύεται σέβων καὶ τιμῶν τὴν θεότητα καὶ τὸ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ θεῖον· ἐπιθυμεῖ ὅπως οἱ Ἀθηναῖοι πιστεύωσι μᾶλλον εἰς τὸν Δία τὸν πατρῶον ἢ εἰς τὸν ἀνεμόμενον Δῆιον· σκώπτει μὲν τὸν ἐπιτελικὸν τύπον τῆς ἐλληνικῆς θρησκείας, πλὴν ἀλλ' ὅμως τιμᾷ τὸ δίκαιον καὶ τὸ ἀγαθόν, τὸ ἐκδηλούμενον οὐχὶ ἐν ταῖς ἀφηρημέναις ἐνοίαις τῶν σοφιστῶν, ἀλλ' ἐν τοῖς διασημασίαι καὶ τοῖς λόγοις καὶ ταῖς πράξεσι ἀνδρῶν καλῶν καγαθῶν καὶ εὐγεγονότων. Αἱ ἀστείότητες αὐτοῦ εἶναι μὲν πολλάκις δριμεῖλι καὶ φορτικαί· τοῦτο ὅμως ἀποδοτέον εἰς αὐτὴν τὴν φύσιν τῆς ἐκ τοῦ ἰθυφάλλου παραχθείσης κωμωδίας καὶ εἰς τὴν φαιδεράν τῆς πανηγύρεως ὥραν, καθ' ἣν ἅπαντες παρεδίδοντο εἰς ἀκολασταίνοντά τινα ἀστείωτον, διαχύσεως καὶ ἀναπαύσεως χάριν, καὶ ὅπως λησμοήσωσιν ἐπὶ μικρὸν τοῦ βίου τὴν σπουδαιότητα (1). Εἰς τὰ πλεονεκτήματα τοῦ πνεύματος καὶ τῆς καρδίας προστεθήσασιν αἱ σπάνια ἀρεταὶ φαντασίας ὑψηλοῦ, δι' ἧς ὁ Ἀριστοφάνης ἀνεδείχθη μέγας καὶ πρωτότυπος

(1) Καθόλου γὰρ οἰκεῖόν ἐστι τῇ τοῦ ἀνθρώπου φύσει, μὴ μόνον ἐπιτελεσθαι ἀλλὰ καὶ ἀνίστασθαι ἵνα καὶ διακριτῶς πρὸς τοὺς ἐν τῷ ζῆν πόνους. (Πλούτ. περὶ β. Ὀμ.)

ποιητής. Τῶν δραμάτων του οἱ μῦθοι εἶναι τὸ εὐφύεστατον προϊόν τῆς κωμικῆς ποιήσεως, ἀληθῆ φαντασίαι δημιουργήματα, οὐκ ἅπλα μύθων ἐπεξεργασίαι, ὡς παρὰ τοῖς τραγικοῖς, οὐκ ἅπλα παρωδίαι τῶν περι θεῶν καὶ ἡρώων μύθων, ὡς παρὰ τοῖς σικελοῖς κωμικοῖς, οὐδὲ ἀντιγραφαὶ τοῦ κοινοῦ βίου, ὡς ἐν τῇ νεωτέρᾳ κωμικῇ. Πάντοτε φαίνεται νέος, πάντοτε ποικίλος, ὡς αὐτὸς εἶπε·

κἀγὼ μὲν τοιοῦτος ἀνὴρ ὢν ποιητής, οὐ κομῶ,
οὐδ' ὑμᾶς ζητῶ ἕπαταῖν, εἰς καὶ τρεῖς ταῦτ' εἰσάγων,
ἀλλ' ἀεὶ καινὰς ιδέας εἰσφέρων σοφίζομαι,
οὐδὲν ἀλλήλοισιν ὁμοίας καὶ πάσας δεξιάς.

Ὁ βίος καὶ αἱ πράξεις τῶν παρ' αὐτῷ Ἀθηναίων εἶναι μὲν μωρία, ἀλλὰ μωρία ποιητικῆ· ἰστάμεθα μὲν ἐπὶ τῆς πραγματικότητος, ἀλλὰ καὶ λεληθότως αἰρόμεθα εἰς ὑψηλότερον βίον· ἀναγόμεσι δὲ συγχρόνως ἐπὶ τὸ ρεύμα πυρώδους γλώσσης καὶ ἐθουσιάζοντος ρυθμοῦ, ἐξερχόμεθα τῶν ὁρίων τοῦ κόσμου τούτου, καὶ ἀπαντῶμεν παράδοξα τέρατα, οὔτε εἰς τὸν ἐπίγειον κόσμον οὔτε εἰς τὸν Ὀλυμπιον ἀνήκοντα, καὶ ὅμως εἰς ἀμφοτέρους τοὺς κόσμους εἶλα καὶ ἀσπαστά. Ἐν τῷ μέσῳ τοιοῦτου πολυταράχου θορύβου παραβαίνει εἰς ἴσπε προεστάμενος τοῦ χοροῦ ὁ ποιητής ἵνα ἐπίτηδες ἄρῃ τὸ πέπλον τῆς ἀπάτης καὶ διαπαυδαγωγίᾳ τὸν δῆμον γελῶν μετὰ σπουδαιότητος. Οὐδεὶς ἄλλος ποιητής, συνειδώς τὴν ἰδίαν ὑπεροχὴν, ἔφερε καὶ ἤγειν εὐχερέτερον τοὺς ἑαυτοῦ θεατὰς κατὰ τὸ δοκοῦν· οὐδεὶς ἄλλος εὐκολώτερον ἐξηράτα καὶ πάλιν ἐξήγαγεν αὐτοὺς ἀπὸ τῆς ἀπάτης· οὐδεὶς ἄλλος ἐπιτυχέστερον κατέρωθεν ὅπως συναρμολογήσῃ τὸ ὑψιστον καὶ τὸ ταπεινότατον εἰς ὀργανικὸν καὶ καλλιτεχνικώτατον ὅλον. Τὸ δὴ μέγιστον, ὡς ἡ ἔθεος μαιᾶς διὰ τῶν αὐτομάτων κινήσεων τῆς δὲν ἀναφλέγει τὰς τῆς σαρκὸς ὀρμάς, ἀλλ' ἐμποιεῖ θάρρος καὶ διεγείρει συμπαιθούντα ἐνθουσιασμόν, οὕτω διδάσκει καὶ διορθοῖ ἡμᾶς ἡ μαιᾶς μουσα τοῦ θαυμασίου ποιητοῦ, τοῦ ὁποῦ τὴν ψυχὴν ὁ σωφρονέστατος τῶν φιλοσόφων ἐξύμνησεν ὡς ἀρθίτον καὶ αἰώιον τέμενος τῶν Χαρίτων (1).

Αἱ Χάριτες τέμενός τι λαθεῖν, ὅπερ οὐχὶ πεσεῖται,
Ζητούσαι ψυχὴν εὖν Ἀριστοφάνους.

(1) Περί ποιήσεως, περί δράματος καὶ τῶν εἰδῶν αὐτοῦ καθόλου, καὶ περί τῶν ἑλλήνων δραματούργων ἰδιαιτέρως πρὸς τὴν «Αἰσθητικὴν» τοῦ Θεοφίλου, τὴν τοῦ Καριέρ, καὶ τοῦ Λατώ, τὴν «Ἑλλάδα» καὶ τὴν ἀγωγὴν τῶν ἑλλήνων εἰς τὴν ἠθικότητα τοῦ Φ. Ζακώβς, τὰ περί δραματικῆς τέχνης τοῦ Σχλέγκελ, καὶ τὰς ἱστορίας τῆς ἑλληνικῆς γραμμικολογίας τοῦ Κ. Ο. Μύλλερ καὶ Γ. Βερνάρδ.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ.

Ἡ ποιητὴς ὑπῆρξεν ἡ μεγάλη καὶ διαρκὴς διδάσκαλος τῶν ἑλλήνων· μουσα τοὺς νέους τὰς πρώτας ἀρχὰς τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ ὑψηλοῦ δὲν ἔμενεν ἀξίως ἐνώπιον τῶν ἀνδρῶν, ἀλλὰ διὰ παντός, ὑπὸ τῆς μουσικῆς καὶ τῆς ὀρχητικῆς συοδουμένη, παρίστατο ἐνώπιον αὐτῶν κατὰ τὰς ἱεράς τοῦ βίου των στιγμὰς ἐν ταῖς ἑορταῖς καὶ ταῖς παρηγύρῃσι, καὶ ἀνεῖθα ἔ τὸν νοῦν αὐτῶν καὶ τὴν καρδίαν εἰς ὑψηλότερον καὶ ἀγνότερον κόσμον. Ἡ ἑλληνικὴ ποιητὴς ὑπῆρξε καὶ ὑπάρχει ἡ μεγάλη καὶ διαρκὴς διδάσκαλος τῆς ἀνθρωπότητος· τὰ παρ' αὐτῆς πανταχόσε διαχέμενα σπέρματα ἀποέρουσι καρποὺς μυριοπλασίας, ὡς ὁ σῖτος, δὴ ἀπὸ τοῦ πτερωτοῦ τῆς Δήμητρος ἄρματος ἔσπειρε ποτε ὁ Τριπτόλεμος εἰς τὴν Ἀττικὴν. Τὸ ἑλληνικὸν ἔθος ἠρμόησεν ἡ λαλήσῃ διὰ πολλῶν ποιητῶν, ἡ δὲ λαλιὰ αὐτοῦ γράμμασιν ἀνεξιτήλοις ἐνεχαράχθη εἰς τὴν αἰώιον βίβλον τῆς ἀνθρωπότητος. Οἴχεται ἡ Ἑλλάς τοῦ Περικλέους, οἴχεται ἡ Ἑλλάς τοῦ Ἀλεξάνδρου, ὡς πρότερον ἔπεσον τὰ βασίλεια τῆς Βαβυλώνης καὶ τῆς Νικυῖ· ἡ φωνὴ ὅμως τοῦ Ὀμήρου καὶ τοῦ Πινδάρου, ἡ τοῦ Αἰσχύλου καὶ τοῦ Σοφοκλέους θὰ ἀκούηται εἰς αἰῶνας αἰῶνων καθὼς ἀκούονται οἱ ψαλμοὶ τοῦ Δαυὶδ καὶ τοῦ Σολομώντος ἡ σοφία· διότι ὁ λόγος, δὴ ὁ ποιητὴς ἐκέρει ἀπὸ τῆς βαθείας αὐτοῦ φρεὸς διὰ τῆς ἀρωγῆς τῶν Χαρίτων, ἡ μακρότερον παρὰ πᾶσαν ἀνθρωπὴν πράξει (1). Καθὼς οἱ ἑλληνες ὠμασθησαν ὁ ὠραῖος καὶ νεανικὸς τῆς ἀνθρωπότητος λαὸς, οὕτω καὶ ἡ ἑλληνικὴ ποιητὴς εἶναι καὶ λέγεται γλώσσα τῆς νεότητος. Ἀλλὰ καὶ οἱ ἄνδρες καλῶς θὰ ἐποίουν ἀναπολοῦντες εἰς τὴν νεανικὴν αὐτῶν γλώσσαν, θερμαίνοντες καὶ ἀναεοῦντες τὴν καταφυγομένην καὶ γηράσκουσαν αὐτῶν φαντασίαν διὰ τῆς ποιήσεως, μνήμῃ εἰς τοῦ χρυσοῦ λογίου ὅτι «ἐπὶ τοῦ φαρμακοφόρου ζέδρου τῆς ζωῆς δύο γλυκύτατοι καρποὶ ὠριμάζουσι, τὸ τῆς ποιήσεως νέκταρ καὶ ἡ μετὰ τῶν χρηστῶν ἀνδρῶν ὁμιλία». Ὅπου συγχρόνως ἀκμάζουσι νοῦς καὶ φαντασία, ὅπου ὁ μὲν νοῦς διασώζει τὴν φαντασίαν, ἡ δὲ φαντασία θερμαίνει τὸν νοῦν, ἐκεῖ ἀληθῆς καὶ καλὸς καὶ φιλόανθρωπος διασητικὸς βίος. Ὁ μὴ θελγόμενος τούναντίον παρὰ τῆς ποιήσεως, ἐγήρασεν ἤδη καὶ ὠρίμασε κατὰ τὸ πνεῦμα, ἐφ' ὃ μετ' ὀλίγον καταφέρεται τὸ δρέπανον τοῦ θανάτου.

(1) Ῥῆμα δ' ἐργμάτων χρονιώτερον βιοτεύει,
ὅτι καὶ σὺν Χαρίτων τύχη
γλώσσα φρενὸς ἐξέλη βεθείας. (Νεμ. 4. 6.)

Εὐμενεστάτη φίλη τοῦ ἀνθρώπου, τῶν εὐγενῶν ψυχῶν παρήγορε καὶ διδάσκαλε, τῆς ποιήσεως Μοῦσα! Σὺ ἀφρόως ἐπιδαφιλεύεις πᾶν ὅ,τι λίαν φειδωλῶς ἢ οὐδόλως χαρίζονται αἱ λοιπαὶ τέχναι. Σὺ ἐπὶ τοῦ σπουδαίου τῆς σοφίας μετώπου ἐπιτίθης τὸ ἀγάφορον μείδιμα τῶν Χαρίτων. Σὺ ἐπὶ τὰ χεῖλη τοῦ αὐστηροῦ δι' ασκάλου ἐπιχεῖς τὸ γλυκύτατον τῆς πειθοῦς μέλι. Εἰς τὴν τρυφερὰν καρδίαν τοῦ νεανίου καὶ τῆς παρθένου, Σὺ ἐμπνέεις ἱερὸν καὶ ἅγιον ἐνθουσιασμόν. Τὴν καρδίαν τοῦ καθεστηκότος ἀνδρός, τὴν στενοχωρουμένην ἐν τῇ στενότητι τοῦ βίου τούτου, Σὺ εὐρύνεις διὰ τῶν ἰνδαλμάτων βελτιόνων καιρῶν. Ὅπου ταν λύπη καὶ πόνος καταλαμβάνουσιν ἡμᾶς ἐπὶ ταῖς συμφοραῖς τοῦ βίου ἢ ἐπὶ τῇ τελευτῇ γονέων, συζύγων, τέκνων, συγγενῶν τε καὶ φίλων, κλαίεις καὶ Σὺ καὶ φιλανθρώπως δακρύεις μεθ' ἡμῶν, καὶ ἐσαλάζεις ἡδονὴν εἰς τὰ ἡμέτερα δάκρυα. Ὅπου ταν δέ τις διανύσας τὸ ἔαρ τῶν ἡμερῶν αὐτοῦ φθάσῃ εἰς τὸν χειμῶνα τῆς ζωῆς του καὶ μεμνημένος κἀθηται ἐν τῷ ἰδίῳ κοιτῶνι περιμένων μέχρις οὗ ἔλθῃ τὸ πεπρωμένον τέλος καὶ σημάνη ἡ ὥρα ἢ καὶ τοῦτον προσηκαλοῦσα πρὸς τοὺς κεκοιμημένους αὐτοῦ πατέρας, καὶ τότε Σὺ ψάλλεις αὐτῷ ἄσματα ὑψηλοτέρης καὶ οὐρανοῦ σοφίας περὶ ἀρετῆς, περὶ αἰωνιότητος, περὶ ἀθανασίας!

ΠΕΡΙ ΤΟΥ

ΚΑΤΑ ΜΑΤΘΑΙΟΝ ΕΥΑΓΓΕΛΙΟΥ.

Μετάφρασις ἐκ τῆς τετάρτης ἐκδόσεως τῆς ὑπὸ τοῦ (λατίνου) διδάκτορος τῆς Θεολογίας Ἰωάννου Λεονάρδου Οὐγου γερμανιστὶ συγγραφείσης, Εἰσαγωγῆς εἰς τὰς ἱερὰς Γραφὰς τῆς Καινῆς Διαθήκης ὑπὸ τοῦ ἀρχιμ. Φ. ΒΡΥΕΝΝΙΟΥ.

(Συνέχεια. Ἰδε Ἄριθ. 2, Τεῦχος Α΄.)

Περὶ τῆς χρήσεως τῆς ἑλληνικῆς ἰσλώσεως ἐν Παλαιστίνῃ ὅτε ὁ ἀπόστολος Ματθαῖος ἔγραψε τὸ Εὐαγγέλιόν του. (*)

Ὁ Ματθαῖος, γράφων τὸ Εὐαγγέλιόν του, ἤθελε βέβαια νὰ ἦναι καταληπτὸς εἰς τὴν χώραν, ἣν ἐν πρώτοις νὰ φωτίσῃ καὶ διδάξῃ δι' αὐτοῦ προϋτίθετο· ὥστε ἐὰν θέλωμεν νὰ κρίνωμεν περὶ αὐτοῦ ὡς συγγραφέως, δὲν εἶναι περιττὸν νὰ μορφώσωμεν ἰδέαν ὀρθὴν περὶ τῆς χρήσεως τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης ἐν Παλαιστίνῃ ὅτε ἐπεχείρησε τὴν συγγραφὴν τοῦ Εὐαγγελίου του. Κατὰ τινὰς ἡ ἑλληνικὴ γλώσσα ἔχαιρε τινικαῦτα μεγάλα προνόμια παρὰ τῇ ἐγχωρίῳ γλώσσῃ (1), παρ' ἄλλων ὅμως ἡ γνώμη αὕτη

(1) Τοὺς περὶ τῆς ὑποθέσεως ταύτης γράψαντας ἐσημείωσεν ὁ Kuinoel ἐν τῇ βιβλιοθ. τοῦ Φαβρ. ἐκδ. Harles T. IV. L. IV. c. 7 p. 760. Ἐνταῦθα ἀνήκει καὶ ἡ πραγματεία τοῦ Dominici Diodati S. C. Neapolitani, de Christo graece loquente. Neapoli 1767, τὴν ὁποίαν ὅμως ἡμεῖς καὶ ἐν αὐτῇ τῇ Νεαπόλει ζητήσαντες δὲν ἠδυνήθημεν νὰ εὐρωμεν. Βλέπε πρὸς τοῦτοις καὶ Fr. Guil. Schubert, dissertat. qua in sermonem, quo Evangel. Matthaei conscriptum fuerit, inquiruntur. Goetting. 1810.

(*) Σημ. τοῦ Μεταφρ. Διὰ τῆς § ταύτης, ἣτις καθ' ἐσπῆν θεωρουμένη παρὰ πάντων ἐπιδοκιμάζεται, ἔνθεν μὲν ἀποκρούει ὁ πολυμαθὴς Οὐγος πᾶς περὶ τῆς χρήσεως τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης ἐν Παλαιστίνῃ ἐπὶ τῶν ἡμερῶν τῆς πρώτης ἐπιεκδόσεως τῆς Εἰσαγωγῆς αὐτοῦ (1808) ἐπικρατούσας πλάνας, ἐκεῖθεν δὲ κατασκευάζει τὴν θέσιν αὐτοῦ, ὅτι ὁ εὐαγγελιστὴς Ματθαῖος οὐ μόνον ἠδύνατο (ἐναντίον τῶν δι' ἄσχετων ὅτι οὐκ ἔξῃν αὐτῷ ἰουδαίῳ ὄντι βιβλίον ἱερὸν εἰς γλώσσαν ἑλληνικὴν ἐκδοῦναι) ἀλλὰ καὶ ὤφειλε νὰ γράψῃ ἑλληνιστῶν, ἐὰν εἰς τὰς κατακτήσεις ἀπέβλεπε τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης ἐν τῇ χώρᾳ ἐκεῖνῃ, καὶ τὰ σημεῖα τῶν καιρῶν διέκρινεν, ἐν οἷς τινικαῦτα τὸ ἔθνος αὐτοῦ εὕρισκετο.

τοσοῦτον ἀποδοκιμάζεται, ὥστε ἐάν τις ἀναγνῶ αὐτοὺς, ἀμφιβάλλει ἂν ὑπῆρχέ τις ἐν Παλαιστίνῃ τὴν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν ὁμιλῶν, ἂν ἐγίνωσκεν αὐτὴν ὁ Πέτρος, ὁ Ἰωάννης, ὁ Ἰάκωβος, ὁ Ἰούδας καὶ αὐτὸς δὴ ὁ Ματθαῖος, ὅστις πρὸ πάντων ὡς ἄνθρωπος τοῦ τελωνείου ὤφειλε νὰ ἔχῃ γνῶσιν αὐτῆς (2). Ἄλλ' ἐὰν ἀποβλέψωμεν ἐπὶ τὰς μεταβολὰς τὰς εἰς τὰ μέρη ἐκεῖνα ἐπισυμβάσας, ἠέλομεν καταστήσει εἰς πάντη διάφορον συμπέρασμα.

Διὰ τῶν κατακτήσεων τῶν Μακεδόνων πολλαχῶς ἡλλοιώθησαν τῶν λαῶν τῆς Ἀσίας καὶ ὁ τρόπος τῶν σκέπτεσθαι καὶ τὰ ἦθη καὶ ἡ ἐπιστήμη καὶ ἡ γλῶσσα, ὧν ἡ ἱστορία δι' ἔλλειψιν εἰδήσεων οὐδέποτε μὲν ἐντελῶς διαλευκανθήσεται, προσεκτικῶς ὅμως ἀνελλισσομένη, ἱκανῶς ἡμᾶς διαφωτίζει· ὅσα περὶ τῆς γλώσσης ἡμεῖς ἐνταῦθα λέγομεν ἀποβλέπουσιν ἰδίως εἰς τὴν Παλαιστίνην.

Αἱ πρὸς διὰδοσιν τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης καὶ τοῦ πολιτισμοῦ εἰς τὴν Ἀνατολὴν προσπάθειαι τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου, ὅπως ἐξομοιωθῶσιν οἱ ἠττηθέντες λαοὶ πρὸς τὸν νικητὴν, εἰσὶ γνωσταί. Ὁ αὐτὸς, ὡς γνωστὸν, προσφκειοῦτο ἐνιαχοῦ τὰ ξένα ἰδιώματα, ὅπως ἐλυκίσθη οὕτω τὴν ἀγάπην τῶν λαῶν καὶ τὴν σκοπούμενην αὐτῷ κοσμηκρατορίαν ἐπὶ τοῦ νοῦς καὶ τῆς καρδίας αὐτῶν θεμελιώσῃ (3)· καὶ στρατόπεδα δὲ καὶ φρούρια κατασκευάζεν ὡς ἐρείσματα καὶ ὀρμητήρια τῶν πολεμικῶν αὐτοῦ ἐπιχειρήσεων καὶ πόλεις ἔκτισε διὰ τοὺς ἀπομάχους στρατιώτας. Τὴν αὐτὴν ὁδὸν ἐπορεύθησαν καὶ οἱ διάδοχοι αὐτοῦ ὅπως κρατύνωσι τὰς ἑαυτῶν δυναστείας.

Τί βούλονται, λέγει τις τῶν ἀρχαίων συγγραφέων (4), πόλεις ἑλληνικαὶ ἐν χώραις βαρβαρικαῖς καὶ παρ' Ἰνδοῖς καὶ Πέρσαις ἡ γλῶσσα τῶν Μακεδόνων; Πόλεις ἑλληνικαὶ ἀνηγέρθησαν ὑπὸ τῶν Μακεδόνων καὶ ἐν Μηδίᾳ (5). Ἡ ἐπὶ τὸν Τίγριν Σελεύκεια κατωκίετο τὸ πλεῖστον ὑπὸ Ἑλλήνων (6). Νοτιοανατολικῶς δ' αὐτῆς ἔκειτο ἡ λαμπρὰ Κτησι-

(2) Giambernardo de Rossi, della lingua propria di Christo etc. Parma 1772. Ἡ πραγματεία αὕτη ἐγράφη ἰδίως κατὰ τοῦ Διοδώτου. Ὁ διάσημος αὕτης συγγραφεὺς συγγέει ἐνίοτε διαφοροὺς ἐποχάς, πολλάκις μεταχειρίζεται πρὸς ὑπεράσπισιν αὐτοῦ ἄλλα ὄπλα, ἀλλ' εἶναι ἀγωνιστής. (3) Βλέπ. Πλουτάρχ. περὶ τῆς Ἀλεξ. τύχης ἡ ἀρετῆς, καὶ βίον Ἀλεξ. κεφ. 47.

(4) Seneca consolat. ad Helviam c. 6.

(5) «Εἰσὶ δὲ καὶ Ἑλληνίδες πόλεις κτίσματα τῶν Μακεδόνων ἐν τῇ Μηδίᾳ,» Στράβ. βιβλ. 11 σελ. 524, ἔκδ. Casaub.

(6) Ἰωσήφ. Ἀρχ. βιβλ. 18 κεφ. 9 § 8 «Οἰκοῦσι δὲ αὐτὴν (Σελεύκεια) πολλοὶ τῶν Μακεδόνων καὶ πλεῖστοι Ἑλλήνες,» Δίων. Κασσ. βιβλ. 11 σελ. 128 καὶ 130 ἔκδ. Wechel 1606· «Σελεύκεια πλεῖστον τὸ ἑλληνικὸν καὶ τῶν ἔχουσα.»

φῶν (7) καὶ βορειοδυτικῶς ἡ Σιττάκη, ἀμφότεραι πόλεις ἑλληνικαὶ (8). Ἦθη καὶ ἔθιμα μακεδονικὰ προσέλαβε καὶ ἡ Βαβυλών, ἧς τὰ περίχωρα κατῴκουν Ἕλληνες καὶ Μακεδόνες (9)· ἐπὶ δὲ τοῦ Εὐφράτου ποταμοῦ πρὸς τὸ ἄνω μέρος ἔκειτο ἡ πόλις Νικηφόριον, πόλις καὶ αὕτη ἑλληνικὴ καὶ ὑπὸ ἄλλων ὠσαύτως ἑλληνίδων πόλεων περικυκλωμένη (10)· πορρωτέρω δὲ ἐν Μεσοποταμίᾳ ἦσαν αἱ Κάρραι, ἀποικία Μακεδονικὴ (11). Ἄλλ' ἵνα μὴ ἐνδιατριβόμεν καταλέγοντες ἐνταῦθα μίαν πρὸς μίαν τὰς ἑλληνικὰς πόλεις, παραπέμπομεν τὸν ἀναγνώστην εἰς τὸν μακρὸν κατάλογον τοῦ Ἀππιανοῦ περὶ τῶν ἐν τῇ ἄνω καὶ κάτω Συρίᾳ ἑλληνικῶν πόλεων (12). Ὅτε ὁ Ἀρμένιος Τιγράνης διὰ τῆς Συρίας ἐπήρχαστο κατὰ τῆς Φοινίκης, κατέστρεψε δώδεκα πόλεις ἑλληνικὰς (13). Μεταξὺ δὲ τῆς Συρίας καὶ τῆς Βαβυλώνος ἀπαντῶσι τὰ εἰρήπια τῆς Παλμύρας φέροντα πλείονας ἑλληνικὰς ἢ παλμυρικὰς ἐπιγραφὰς (14)· καὶ ἐξ αὐτῶν δὲ τῶν παλμυρικῶν ἑνὶ εἰσὶν ἐν γράμμασι μόνον τοιαῦται, τὴν δὲ γλῶσσαν ἑλληνικὴν (15). Πλείονες Ἕλληνες, ὡς ἦν ἐπόμενον ἔκ τε τῆς τοποθεσίας καὶ τῆς γειτνιασεως, ἐγκατεστάθησαν ἐν τῇ ἄνω Συρίᾳ, ἐν τοῖς μεθορίοις τῆς Παλαιστίνης καὶ ἐν αὐτῇ τῇ Παλαιστίνῃ, εἰς δ' ἀφθόνοους ἀφορμὰς ἔδωκαν αἱ ἐνταῦθα ἐπισυμβᾶσαι πολλαὶ διενέξεις. Περὶ τῆς κατοχῆς τῶν χωρῶν τούτων ἐπὶ μακρὸν χρόνον διαμφισβητοῦντες πρὸς ἀλλήλους οἱ

(7) Ἰωσήφ. αὐτόθι § 9· «Κτησιφῶντα . . πόλις ἑλληνίδα.»

(8) Plin. H. N. Lib. VI. C. 31 «Oppidum ejus Sittace graecorum; ab ortu est Sabbeta; ab occasu autem Antiochia.»

(9) Plin. H. N. Lib. VI. C. 30. «Babylonia libera hodie ac sui juris Macedoniaeque moris.» Ἰωσήφ. Ἀρχ. 14 κεφ. 5 § 11 «καὶ γὰρ οἱ ταύτη κατοικοῦντες Ἑλλήνες καὶ Μακεδόνες.»

(10) Δίων. Κασσ. βιβλ. 40 σελ. 126. «Ὁ Κράσσος τὰ τε φρούρια καὶ τὰς πόλεις τὰς ἑλληνίδας μάλιστα, τὰς τε ἄλλας καὶ τὸ Νικηφόριον ὠνομασμένον προσεποιήσατο.» Ἐκδ. wechel 1606.

(11) Τοῦ αὐτοῦ βιβλ. 37 σελ. 31 «Καρραῖοι, Μακεδόνων τε ἀποικοῦντες.»

(12) Ἀππιαν. Συριακ. κεφ. 57 τομ. α. σελ. 622 - 623. Ἐκδ. Schweigh.

(13) Στράβων. βιβλ. 11 περὶ τὸ τέλος.

(14) Rob. Wood, the ruins of Palmira, otherwise Tedmor in the desert. Lond. 1753 ἀναφέρει 26 ἑλληνικὰς ἐπιγραφὰς, καὶ μόνον 13 παλμυρικὰς. Τὰς ἑλληνικὰς ἐπιγραφὰς ἐκ τῶν πρώτων ἀγγλικῶν εἰδήσεων ἀρυσθεὶς, ἀνέγραψε καὶ ὁ Corn. le Brun, voyage au Levant. Paris 1714 p. 345—66.

(15) Barteley. Reflexions sur l'alphabet et sur la langue dont on se servoit autrefois à Palmyre, ἐν τοῖς mémoires de l'Académie des inscript. et belles lett. T. XLV 8. p. 179 seq.

Πτολεμαῖοι καὶ οἱ Σελευκίδαι, ἔφερον μεθ' ἑαυτῶν τοὺς Ἑλληνας τῶν, ἐξ ὧν καὶ διοικητὰς ἐγκαθίστων καὶ τὰς πόλεις συνφύκίζον τὰς τε ἀρχαιοτέρας καὶ τὰς νεωστὶ ἀνεγειρομένας καὶ ἀντὶ φρουρῶν αὐτοὺς εἶχον.

Ἡ Ἀντιόχεια, ἡ πρώτη πόλις τῆς ἄνω Συρίας, ἡ εἰς μεγαλειτέραν συγκοινωνίαν μετὰ τῆς Παλαιστίνης διατελοῦσα, συνφύκισθη ὑπὸ τοῦ ἰδρυτοῦ αὐτῆς ἐκ Μακεδόνων καὶ Ἑλλήνων (16) καὶ ἐγένετο ἐξάκουστος διὰ τὸν πολιτισμὸν καὶ τὰ ἑλληνικὰ αὐτῆς γράμματα (17). Οὐ μόνον δὲ ἐν Ἀντιοχείᾳ, ἀλλὰ καὶ εἰς πολλὰς ἄλλας πόλεις τῆς κάτω Συρίας ἀναφέρονται κατοικοῦντες Μακεδόνες καὶ Ἕλληνες καὶ μετὰ τούτων Ἰουδαῖοι (18).

Ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῶν ἀρχαιοτέρων πόλεων Τύρου καὶ Σιδῶνος, πρὸς ἃς διὰ τὸ μεγαλεῖον αὐτῶν ἠπιώτερον προσηνέχθησαν οἱ κατακτηταί, καὶ ἐπ' αὐτῶν ἐπέδρασεν ἡ Ἑλλάς, μεταλλάξασα τὴν γλῶσσαν αὐτῶν. Διότι, ἀφροῦ ὕστερον οἱ τὰ πράγματα τοῦ Ῥωμαϊκοῦ κράτους διέποντες κατέστησαν τὸ μεγαλεῖον αὐτῶν σεβαστὸν εἰς τὰς πόλεις ταύτας, διέτασσαν ἵνα τὰ εἰς Τύρον ἀποστελλόμενα διατάγματα τῶν δημοσιεύωνται εἰς δύο γλώσσας, τὴν ἑλληνικὴν καὶ τὴν λατινικὴν, ἵνα παρὰ πάντων ἀναγινώσκωνται (19). Τὸ αὐτὸ ἔδει γίνεσθαι καὶ ἐν Σιδῶνι, τὸ Ῥωμαϊκὸν διάταγμα ἔπρεπε νὰ δημοσιεῖται Ῥωμαϊστὶ καὶ ἑλληνιστὶ (20). Ἐτερον δὲ πάλιν διάταγμα ἀπευθυνόμενον καὶ πρὸς τὰς τρεῖς πόλεις Τύρον καὶ Σιδῶνα καὶ Ἀσκάλωνα συνοδεύεται μετὰ τῆς αὐτῆς παραγγελίας, ἵνα δηλ. ἐκτεθῆ ἐν τῷ ναφ ἑλληνιστὶ καὶ Ῥωμαϊστὶ (21). Τὰ διατάγματα λοιπὸν ταῦτα ἐξεδίδοντο, ὡς ἕκαστος ἐνοεῖ, εἰς τὴν γλῶσσαν τῶν ἀρχόντων καὶ εἰς τὴν τῶν ἀρχομένων. Ἐκ τῆς Σιδῶνος διεσώθη ἐπὶ μαρμαροῦ καὶ ψήφισμά τι τῆς πόλεως ἑλληνιστὶ γενόμενον περὶ τὸ ἔτος 144—43 πρὸ χριστοῦ, δι' οὗ ἡ πόλις ἐπαινεῖ τὸν ἀρχισωματοφύλακα Πτολε-

(16) Ἰωσήφ. Ἀρχ. βιβλ. 12 κεφ. 3. Ἰουδ. πολ. βιβλ. 7 κεφ. 3. § 3.

(17) Cicero pro Archio poeta c. 3 ὁ Ἀρχίας ἐγενήθη ἐν Ἀντιοχείᾳ loco nobili, celebri quondam urbe et copiosa, atque eruditissimis hominibus, liberalissimisque studiis affluenti.

(18) Ἰωσήφ. Ἀρχ. βιβλ. 12 κεφ. 3. «Καὶ γὰρ Σέλευκος ὁ Νικάτωρ ἐν αἷς ἑκταὶς πόλεσι ἐν τῇ Ἀσίᾳ καὶ τῇ κάτω Συρίᾳ . . . τοῖς ἐροικισθεῖσιν ἰσοτίμους ἀπέδειξε Μακεδόσι καὶ Ἑλλήσιν . . . τοὺς Ἰουδαίους.»

(19) Ἰωσήφ. Ἀρχ. βιβλ. 14 κεφ. 12. §. 5. εἰρ αὐτὸ (τὸ διάταγμα) εἰς τὰς δημοτοὺς ἐντάχθη δέλιτους γράμμασι Ῥωμαϊκοῖς καὶ ἑλληνικοῖς καὶ ἐν τῷ ἐπιφανεστάτῳ ἔχθη αὐτὸ γεγραμμένον, ὅπως ὑπὸ πάντων ἀναγινώσκεσθαι δυνησῆται.»

(20) Ἰωσήφ. Ἀρχ. 14, 10. §. 2. «βύλομαι δὲ ἑλληνιστὶ καὶ Ῥωμαϊστὶ ἐν δέλιφ χαλκῇ τοῦτο ἀνατεθῆναι.»

(21) Ἰωσήφ. Ἀρχ. βιβλ. 14 κεφ. 10 § 3.

μαίου τοῦ Φιλομήτορος (22). Ἀλλ' ἰδίως ἀξιοσημείωτος ἡμῶν εἶναι ἡ πόλις Ἀσκάλων, ἥτις, κειμένη ἐν Παλαιστίνῃ, ἀπετέλει κατὰ διαφόρους ἐποχὰς μέρος τοῦ Ἰουδαϊκοῦ κράτους, γυν δὲ, ὡς αἱ ἐπιφανέστεραι πόλεις, παρῆγε καὶ αὐτὴ ἄνδρας διαπρέποντας ἐπὶ παιδείᾳ ἑλληνικῇ, φιλοσόφους, ἱστοριογράφους καὶ γραμματικούς (23).

Τὸ αὐτὸ ἐπιμαρτυρεῖ καὶ περὶ τῆς ἀρχαίας Βηρυτοῦ ἐπιγραφή τις τῆς πόλεως ταύτης. Πρὸς ἀνατολὰς τῆς σημερινῆς πόλεως σώζονται λείψανα τῆς κιονοστοιχίας ναοῦ τινος, ἐν ᾧ Ἕλληνες ἐλειτούργουν ἱερεῖς ἐκ τῆς τάξεως τῶν ἐπαιτούντων (mendicandem): διότι καὶ τοιοῦτους εἶχεν ὁ ἀρχαῖος ἐθνικὸς κόσμος. Ἐπὶ τῶν εἰρηπίων δὲ τούτων εὑρηται ἡ ἀκόλουθος χαριστάτη ἐπιγραφή, ἥτις ἐφεικνύετο τὴν εὐγνωμοσύνην τῶν προσερχομένων, ἔχουσα οὕτω: «Τῆς τοῦ προσιόντος ἀνδρὸς εὐνοίας ἀεὶ σαφῆς ἐλεγχος ἢ πρόσφυξις γίνεται. Δίδου προθύμως ὃ παρέχεις ἢ μὴ δίδου, παρὰ γὰρ τὸ μικρὸν γίνεται πλήρης χάρις.» Τὴν ἀρχαιότητα τῆς ἐπιγραφῆς ταύτης ἀκριβῶς νὰ ὀρίσωμεν δὲν δυνάμεθα: ἐκ τοῦ σχήματος ὅμως ὅπερ φέρει ἐν αὐτῇ τὸ γράμμα Σ, φαίνεται ὅτι ἀνάγεται τοῦλάχιστον εἰς τὴν πρώτην τοῦ χριστιανισμοῦ ἑκατονταετηρίδα (24).

Ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῶν κορυφῶν τοῦ Λιβάνου διατηροῦνται εἰσέτι ἀρχαῖα κτίρια μετ' ἐπιγραφῶν ἑλληνικῶν, ἐξ ὧν ἐν ἀνατίθεται τῷ αὐτοκράτορι Τιβερίῳ, ὃ δὲ πως ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙ ΤΙΒΕΡΙΩΙ ΚΛΑΥΔΙΩΙ ΚΑΙΣΑΡΙ ΣΕΒΑΣΤΩΙ ΚΑΙ κτλ. (25).

Ὅτε ἐπὶ Ἀντιόχου τοῦ ἐπιφανοῦς ἡ κατὰ τῶν Ἰουδαίων βία ἐκορυφώθη, οἱ εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς χώρας ὑπὸ ἀρχηγούς τοὺς ἀνδρείους Μακκαβαίους ἀντέστησαν μὲν διὰ τῶν ὄπλων κατὰ τῆς γλώσσης καὶ τῶν ἐθίμων τῶν ἑλληνικῶν, ἀλλὰ πολλὰς πόλεις, ἃς εἶχον ἀρπάσει ἀπὸ τῶν Ἰουδαίων οἱ

(22) Voyage de Paul Lucas dans la Crèce, l'Asie Mineure et l'Afrique, T. II, ἐνθα ὀπισθεν τοῦ δευτέρου μέρους ὑπὸ τὸν τίτλον Inscriptions trouvées à Seide Nr. 5. εὑρηται τὸ εἰρημένον ψήφισμα, ὅπερ ἐγὼ ἀναγινώσκω ὡς ἐξῆς: «Ἡ πόλις Ἀρίαν Δαμοθέτου, κρηττα, τὸν ἀρχισωματοφύλακα καὶ ἐπὶ τῆς πόλεως, ἀρετῆς ἕνεκεν καὶ εὐνοίας τῆς εἰς βασιλέα Πτολεμαῖον καὶ βασιλίσσαν Κλεοπάτραν, τὴν ἀδελφὴν, θεοῦς φιλομήτορος, καὶ τέκνα αὐτῶν, καὶ τῆς εἰς αὐτὴν εὐεργεσίας.» Πτολεμαῖος ὁ Φιλομήτωρ, λαβὼν εἰς γυναῖκα τὴν ἀδελφὴν αὐτοῦ Κλεοπάτραν, ἐξέωσε τοῦ βασιλείου τῆς Συρίας Δημήτριον τὸν Σωτῆρα καὶ τὸν Ἀλέξανδρον καὶ ἀνηγορεύθη βασιλεὺς τῆς Αἰγύπτου καὶ τῆς Συρίας: βλ. α. Μακκαβ. 11, 8—13.

(23) Στεφάν. Περὶ πόλεων ἐν λέξ. Ἀσκάλων.

(24) Maundrell, εἰς τὴν 18 Μαρτίου.

(25) Otto Friedr. v. Richter, Wallfahrten, in Morgenlande 1822 § 103.

βασιλείς τῆς Συρίας καὶ ἐν αἷς ἐν τῷ μεταξύ εἶχον ἐγκαταστήσει ἄλλους κατοίκους, δὲν ἠδυνήθησαν νὰ ἀνακτήσωσιν.

Ἡ δόξα αὕτη ἐπεφυλάττετο τοῖς διαδόχοις Ἀριστοβούλῳ καὶ Ἀλεξάνδρῳ, οἵτινες καὶ πρῶτοι ἐκ τῶν Μακκαβαίων τοῦ βασιλικῆς ἔτυχον ἀξιώματος. Ἐπὶ τῆς τελευταίας τοῦ δευτέρου ἦσαν ὑποτεταγμένοι τοῖς Ἰουδαίοις πᾶσαι αὐταὶ αἱ πόλεις μετὰ καὶ ἄλλων πολλῶν, ὧν δὲ οἱ κάτοικοι δὲν ἠθέλησαν νὰ ἀσπασθῶσι τὸν Ἰουδαϊσμόν, κατέστράφησαν (26) ἄλλ' ἡ κατάστασις αὕτη δὲν διήρκεσεν ἐπὶ πολὺ. Διότι ὅτε ὁ Πομπηϊός, ἐπιστρέφων ἀπὸ τῆς κατὰ τοῦ Μιθριδάτου ἐστρατείας, κατῆλθε μετὰ τῶν λεγεῶνων του εἰς τὴν Συρίαν, τότε λαβὼν ἀφορμὴν ἐκ τῆς διχονοίας τῶν Ἰουδαίων ἡγεμόνων, ὑπήγαγε τὴν Παλαιστίνην ὑπὸ τοὺς Ῥωμαίους· συγχρόνως δὲ ἀφελὼν ἀπὸ τῶν Ἰουδαίων τὰς πόλεις ἃς οὗτοι εἶχον ἐκσπάσει ἐκ τῶν χειρῶν τῶν βασιλέων τῆς Συρίας, διέταξεν ἵνα ἐπιστραφῶσι πᾶσαι εἰς τοὺς προτέρους αὐτῶν κατοίκους καὶ αἱ καταστραφεῖσαι ἀνοικοδομηθῶσι, ἦσαν δὲ αὐταὶ τὰ Γάδαιρα, ἡ Ἰππῶς ἢ Σκυθόπολις, ἡ Πέλλα, ἡ Δίος, ἡ Σαμάρεια, ἡ Μάρισα, ἡ Ἀζωτος, ἡ Ἰαμερία, ἡ Ἀρέθουσα, ἡ Γάζα, ἡ Ἰόππη, ἡ Δόρα καὶ ὁ τοῦ Στράτωνος Πύργος (27)· ἐξ ὧν μετ' οὗ πολὺ ἀνοικοδομήθησαν αἱ πόλεις Σαμάρεια, Ἀζωτος, Σκυθόπολις, Ἀθηδών, Ῥαφία, Δόρα, Μάρισα καὶ Γάζα (28). Αἱ εἰρημναι πόλεις κατακοῦντο πιθανὸν πᾶσαι εἰ καὶ μὴ ὅλως ἀλλὰ γε ἐν μέρει ὑπὸ Ἑλλήνων ἢ ἑλληνιστῶν ὀμιλούντων Σύρων.

Περὶ τινῶν ἐξ αὐτῶν γινώσκωμεν τοῦτο μετὰ βεβαιότητος. Ἡ Δόρα, πόλις ποτὲ τῆς Γαλιλαίας, διημισηθήτει μετὰ ταῦτα πρὸς τοὺς Ἰουδαίους τὸ δικαίωμα τοῦ πολίτου, ἕως οὗ ὁ Κλαύδιος διακρίνας τὰ τῆς ἐριδος ἀπέδωκε τοῦτο καὶ τοῖς Ἰουδαίοις (29). Αἱ πρὸς ἀνατολὰς δὲ τῆς Γαλιλαίας κείμεναι πόλεις Γάδαιρα καὶ Ἰππῶς εἶχον ἀποθεῖ ἐξ ὀλοκλήρου πόλεις ἑλληνικαί (30), ἐξ ὧν μάλιστα ἡ πρώτη ἀνέδειξε καὶ ἄνδρας διασήμους ἐν τοῖς ἑλληνικοῖς γράμμασιν (31). Ἡ δὲ Βαιθάν ἢ ἐν τῇ καρδίᾳ τῆς Παλαιστίνης μεταξὺ Γαλιλαίας καὶ Ἰουδαίας ἐν τῷ μέσῳ κειμένη, ὑπὸ τὴν Γαλιλαίαν δὲ ὑπαγομένη, μετωνομάσθη ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων

(26) Ἰωσήφ. Ἀρχ. 13, 15. §. 4.

(27) αὐτόθ. 64, 4. §. 4.

(28) αὐτόθ. 14, 5. §. 3.

(29) αὐτόθ. 19, 6, §. 3. « ἔτι μέντοι καὶ συμπολιτεύεσθαι τοῖς Ἑλλήσι. »

(30) αὐτόθ. 16, 11, §. 4. « Γάδαιρα καὶ Ἰππῶς Ἑλληνίδες εἰς πόλεις. » Παράβλ. Ἰουδ. πολέμ. 2, 6, §. 3.

(31) Στράβ. βιβλ. 16, σελ. 759 ἐκδ. δευτέρα, Casauboni.

Βαιθάν πόλις (32). Οὐ μόνον δὲ τὸ ὄνομα τῆς πόλεως μετήλλαξαν οἱ ἐν αὐτῇ κατοικήσαντες Ἕλληνες, ἀλλὰ καὶ τὴν σύστασιν αὐτῆς εἰς τοὺς μυθικοὺς τῆς Ἑλλάδος χρόνους ἀπέδιδαντες αὐτὴν εἰς τὸν Διόνυσον (33) καὶ ἑαυτοὺς Νυσαίους καὶ Σκυθοπολίτας ἀπεκάλουν ἐν τοῖς ἑαυτῶν νομίμασι, καὶ ἐν τῇ ἱστορίᾳ ἀξιωμακλήμενοι ἐγένοντο ὡς προδόντες καὶ κατασφάζαντες ἀγενῶς τοὺς συμπολίτας αὐτῶν (34). Ἑλληνικὴ πόλις ἦν καὶ ἡ Γάζα, ἣν ἀπαντᾶμεν εἰς τὸ νοτιοδυτικὸν κράσπεδον τῆς Ἰουδαίας (35).

Ὅτι δὲ καὶ ἡ Ἰόππη δὲν διέμεινεν ἀγευστος τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης, τεκμαίρομεθα ἐκ τῶν περιπετειῶν αὐτῆς· διότι ἕνεκα τῆς θέσεως αὐτῆς καὶ τῆς σημαντικότητος τοῦ λιμένος πολλάκις αὐτὴν ἀρπάσαντες ἀπὸ τῶν Ἰουδαίων οἱ τῆς Ἀλεξανδρείας καὶ Συρίας βασιλεῖς κατεῖχον ἀνυπόμοτοι διὰ τῶν φρουρῶν, ἃς ἔβαλλον ἐν αὐτῇ (36). Ἐπὶ δὲ τῶν ἡμερῶν τοῦ Στράβωνος (37) εἶχον ἤδη μεταφυτεύσει ἐν αὐτῇ τὸν Ἑλληνικὸν μῦθον τῆς Ἀνδρομέδας ὅπως περιποιήσωσιν εἰς τὸν τόπον ἀρχαιολογικὴν ἐπιστημότητα καὶ τὴν σύστασιν τῆς πόλεως εἰς χρόνους ἀνοσγάγῃσι, καθ' οὓς δὲν ὑπῆρχεν εἰσέτι ἔθνος Ἰουδαϊκόν.

Ὅτε δὲ μετὰ ταῦτα διὰ τῆς εὐνοίας τοῦ Ἀντωνίου καὶ ὕστερον τοῦ Ἀγούστου κατώρθωσε νὰ ἀναβῆ καὶ στερεωθῆ ἐπὶ τοῦ θρόνου τῶν Μακκαβαίων ὁ Ἡρώδης, ἤρξατο καὶ αὐτὸς οἰκοδομῶν νέας πόλεις πρὸς τιμὴν

(32) Τὸ ὄνομα Βαιθάν ἀπαντᾷ ἐν τῷ βιβλ. Ἰησ. τοῦ Ναυῆ ἐν κεφ. 17, 11 τῆς μεταφρ. τῶν Ὁ ἄνευ τινὸς ἐπεξηγήσεως· ἀλλ' ἐν τῇ βίβλῳ τῶν Κριτῶν 1, 27, λέγεται, « Βαιθάν, ἢ ἐστὶ Σκυθῶν πόλις. » Πρῶτος δὲ τῶν θύραθεν συγγραφέων, ἐν ᾧ εὐρίσκομεν τὸ ὄνομα « Σκυθῶν πόλις », εἶναι ὁ Πολύβιος 5, 70. §. 4.

(33) Ὁ μῦθος εἴρηται παρὰ Πλινίῳ καὶ Σωλίνῳ, διὰ τοῦτου δὲ τοῦ μύθου ὁ Liebe (Gotha numaria. p. 335. 36) διεφώτισε τὰ νομίματα τῆς πόλεως ταύτης, ἅτινα ὑπεγράφησαν « Νυσαίων τῶν καὶ Σκυθοπολιτῶν ». Παραβλ. Eckhel, doctrin. num. vet. P. I. Vol. III p. 439.

(34) Ἰωσήφ. περὶ τοῦ Ἰουδ. Πολ. 2, 18 §. 3. 4, καὶ ἐν βίῳ Ἰωσήφου κεφ. 6. Οἱ ἐν Σκυθοπόλει Ἕλληνες, στασιάζαντες πρὸς ἀλλήλους, ἐτάραττον τὴν πόλιν ἢ ἕτερα τῶν δύο μερίδων προσεκαλέσατο εἰς βοήθειαν τοὺς συμπολίτας αὐτῆς Ἰουδαίους, οἵτινες συνδραμόντες κατέβαλον μετὰ τοὺς ἐναντίους, ἀλλὰ πρὸς ἀμοιβὴν ἐσφάγησαν ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων, ἐπιπεσόντων αἰφνης κατ' αὐτῶν. Ὅτι οἱ Σκυθοπολίται ἦσαν Ἕλληνες, δὴλον ἐκ τῆς μακρᾶς ὀμιλίας τοῦ Ἰωσήφου. Ἰουδ. Πολ. 7, 8. §. 429.

(35) Ἰωσήφ. Ἀρχ. 17, 11. §. 4. Ἰουδ. Πολ. 2, 6. §. 3.

(26) Διοδ. Σικελ. 19, 59 καὶ 93. ἄ. Μακκαβ. 10, 75. 12, 33, 3, 13, 11. 14, 34. β'. Μακκαβ. 12, 3. Ἰωσήφ. Ἀρχ. 13, 9 §. 2. 14, 10. §. 22.

(37) Στράβων. βιβλ. 16 σελ. 759. βλ. καὶ Πλίνιον, Μετὰ καὶ Σωλίνον.

των αυτοκρατόρων, τὰς παλαιὰς καλλωπίζων καὶ Ἑλληνας ἐν αὐταῖς ἐνοικίζων καὶ τὸ παράδειγμα τοῦ πατρὸς ἐμιμήθησαν ἔπειτα καὶ οἱ υἱοὶ αὐτοῦ. Ἡ μερίστη καὶ λαμπροτάτη, ἢ μετὰ τὴν Ἱερουσαλήμ πρωτεύουσα πόλις τῆς Παλαιστίνης, ἡ Καισάρεια, κατῳκεῖτο κατὰ τὸ πλεῖστον μέρος ὑπὸ Ἑλλήνων (38), οἵτινες, τελευτήσαντος τοῦ Ἡρώδου, ἀγνωμονοῦντες, ἠρνήθησαν τοῖς Ἰουδαίοις τὴν συμμετοχὴν εἰς τὰ τῆς πόλεως πράγματα καὶ ἄρχοντες ὕστερον τῆς πόλεως ἀνεκηρύχθησαν ὑπὸ τοῦ Νέρωνος, κατὰ τὸν ἀρχόντου τοῦ Ἰουδαίου (39). Ἐπὶ τὸ χεῖρον ἔβαινον τὰ πράγματα τῶν Ἑλλήνων ἐν Τιβερείδι, ἔνθα ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ μονάρχου ἐπιπεσόντες οἱ Ἰουδαῖοι κατὰ τῶν συμπολιτῶν αὐτῶν Ἑλλήνων, διέφθειραν αὐτοὺς εἰς τὸ παντελὲς (40). Ὀλίγα εἰσὶ τῇ ἀληθείᾳ τὰ περὶ τῶν πόλεων τοῦ Ἡρώδου καὶ τῶν υἱῶν αὐτοῦ ἐνταῦθα παρατιθέμενα, ἀλλὰ καὶ αἱ ἱστορικαὶ μαρτυρίαι, ὅσαι τυχαίως μέχρις ἡμῶν κατήλθον, ὀλίγαι, καὶ ἡ πηγὴ ἐξ ἧς ἀρῶμεθα αὐτὰ μία καὶ μόνη, ὁ Ἰώσηπος, ὅστις τότε μόνον ποιεῖται μνησθῆναι τῶν Ἑλλήνων, ὡς αἰεὶ ὑπὸ ἀξιωματημονεύτου τινὸς συμβάντος εἰς τοῦτο παρακινεῖται.

Περὶ τῆς διαδόσεως τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης εἰς ἄλλας πόλεις τεκμαιρόμεθα ἐκ τινῶν περιστατικῶν μόνον ἢ ἐκ τῶν μαρτυριῶν τῆς νομισματικῆς. Ἡ κατὰ τὸ Πάνειον Καισάρεια (41) ἦν ὁ Φίλιππος φηκοδόμησεν, εἶχεν ἐπὶ Ἀγούστου Γαίου Καίσαρος καὶ ναὸν Ἑλληνικὸν καὶ θέατρον καὶ νομίσματα εἰς ἑλληνικὴν γλῶσσαν κεχαραγμένα· τοὺς τύπους τῶν νομισμάτων ἄλλων πόλεων εὐρίσκει τις εὐκόλως παρὰ τῷ *Eckhel* καὶ τῷ *Rasche*.

Προσέτι ὁ Ἰώσηπος ἀναφέρει ἱκανὰς πόλεις τιμωρηθείσας ὑπὸ τῶν Ἰουδαίων διὰ τὴν παρὰ τῶν ἐν Καισαρείᾳ Ἑλλήνων διαπραχθεῖσαν αὐτοῖς ἀδικίαν (42). Αἱ πόλεις αὗται αἱ τιμωρηθεῖσαι διὰ τὴν σφαγὴν τῶν ἐν Καισαρείᾳ Ἰουδαίων ἦσαν πάντως, ὡς ἕκαστος εὐκόλως εἰκάζει, ἑλλη-

(38) Ἰουδ. Πολ. 3, 9. «Καισάρειαν μερίστην τῆς τε Ἰουδαίας πόλιν καὶ τὸ πλεον ὑφ' Ἑλλήνων ἐνοικουμένην.» Παραβλ. βιβλ. 2, 13 §. 7.

(39) Ἰουδ. Πολ. 2, 14. §. 4 «καὶ οἱ Καισαρέων Ἑλληνας νικήσαντες παρὰ Νέρωνι τῆς πόλεως ἄρχοντες.»

(40) Ἐν βίῳ Ἰωσήφ. κεφ. 12. ἔνθα λέγεται ὅτι οἱ Ἰουδαῖοι «πάντας τοὺς ἐνοικοῦντας Ἑλλήνας» ἐθανάτωσαν.

(41) Οὕτως ὠνομάζετο τὸ ἄντρον ἐξ οὗ ἐπήγαγεν ὁ Ἰορδάνης, Πάνον, τούτεστι Πανὸς ἄντρον, διότι ἦν ἀφιερωμένον εἰς τὸν Πάνα, εἰς τὰς Νύμφας, ὡς μαρτυροῦσιν αἱ ἐξωθεν ἐπὶ τοῦ βράχου ἑλληνικαὶ ἐπιγραφαί. *Seetzen*, in v. *Zachs monatl. Corresp.* Octobr. 1808 S. 343. *Burkhardt*, *Travels in Syria. Journal of a Tour from Damascus in the countries of the Libanus and Antilib.* p. 39.

(42) Ἰωσήφ. Περὶ τοῦ Ἰουδ. πολέμ. βιβλ. 2, κεφ. 18.

νικαὶ πόλεις· ἄλλως τε μεταξὺ αὐτῶν μνημονεύονται καὶ πολλαὶ, ὡς ἡμεῖς ἀνωτέρω κατεδείξαμεν Ἑλληνικὰς, οἷον τὰ Γάδειρα, ἡ Ἰππῶς, ἡ Σκυθόπολις, ἡ Ἀσκάλων καὶ ἡ Γάζα, ὥστε οὐδεμία ἀμφιβολία ἐναπολείπεται καὶ περὶ τοῦ εἶδους τῶν λοιπῶν. Τὸ ὅτι δὲ ὁ ἱστοριογράφος ἐν τῷ μέρει τούτῳ ὀνομάζει τοὺς οὕτω ἐν Καισαρείᾳ κατὰ τῶν Ἰουδαίων προσερχθέντας οὐχὶ Ἑλληνας, ὡς ἀλλαχοῦ αὐτοὺς ἀποκαλεῖ, ἀλλὰ Σύρους, καὶ τὰς περὶ ὧν ὁ λόγος πόλεις, συριακὰς, ἐξηγεῖται εὐκόλως, ἐὰν λάβωμεν ὑπ' ὄψιν ὅτι ἐν μὲν τῇ κάτω Συρίᾳ (43) διακρίνει ὁ Ἰώσηπος ἀκριβῶς Ἑλληνας καὶ Σύρους, ἐν δὲ τῇ ἄνω μεταχειρίζεται τὰς λέξεις Ἑλληνας καὶ Σύρους ἀδιαφόρως καὶ ὡς συνωνύμους, ὡσανεὶ οὐδεμία διαφορὰ ὑπῆρχεν ἐνταῦθα μεταξὺ Ἑλλήνων καὶ Σύρων (44).

Αἱ περὶ ὧν ὁ λόγος πόλεις, ὧν ὁ Ἰώσηπος ὀνομαστικῶς μνημονεύει, εἰσὶν αὗται· πέραν μὲν τοῦ Ἰορδάνου, πρὸς τὸ ἀνατολικὸν μέρος, ἡ Φιλαδέλφεια, τὰ Γάρασα, ἡ Πέλλα, τὰ Γάδειρα, ἡ Ἰππῶς· ἐντεῦθεν δὲ τοῦ Ἰορδάνου ἡ Σκυθόπολις, πρὸς τὴν ἄκραν ἐπὶ τῶν μεθοριῶν τῆς Τύρου καὶ τῆς Γαλιλαίας ἡ Κέδασα, κατὰ μῆκος τῆς μεσογείου θαλάσσης ἡ Πτολεμαῖς, ἡ Γαβὰ, ἡ Καισάρεια, ἡ Ἀσκάλων, ἡ Γάζα, ἡ Ἀνθεδών, καὶ ἐν τῷ μέσῳ τῆς Παλαιστίνης ἡ Σεβαστία. Ἐκ τῶν πόλεων τούτων αἱ ἐξ πρώτων ἦσαν πόλεις τῆς δεκαπόλεως, περὶ ὧν διαφωτίζουσιν ἡμᾶς οὐκ ὀλίγον καὶ αἱ κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους γενόμεναι ἀνακαλύψεις. Ἡ λαμπρότης τῆς Φιλαδελφείας φαίνεται εἰσέτι ἐπὶ τῶν εἰρηπιῶν αὐτῆς, τῶν ναῶν καὶ ἄλλων οἰκοδομῶν ἑλληνικῆς κατασκευῆς· τὸ θέατρον αὐτῆς εἶναι τὸ μέγιστον ἐν Συρίᾳ. Ἡ δὲ πόλις Γέρασα ὑπερέχει τὴν Φιλαδέλφειαν ἂν ὄχι κατὰ τὴν λαμπρότητα, ἀλλὰ γε κατὰ τὴν διατήρησιν τῶν οἰκοδομῶν τῶν ναῶν καὶ τῶν παλατιῶν, τῶν κατὰ τὸ πλεῖστον κορινθιακοῦ βυθμοῦ, τῶν δύο θεάτρων, τῆς Ναυμαχίας καὶ τῶν λουτρῶν αὐτῆς. Ταῦτα πάντα ὡς καὶ τὰ ἀνευρεθέντα τεμάχια ἑλληνικῶν ἐπιγραμμάτων, μαρτυροῦσι προφανῶς περὶ τοῦ ἑλληνικοῦ βίου τῶν πόλεων τούτων (45).

(43) Ἰωσήφ. Ἀρχ. βιβλ. 18, κεφ. 9 § 8 καὶ 9.

(44) Ἰωσήφ. Περὶ τοῦ Ἰουδ. πολ. βιβλ. 2, κεφ. 13, §. 7. Παραβλ. κεφ. 14, §. 4. καὶ τὸ 11 κεφ. τοῦ βίου τοῦ Ἰωσήφ. καὶ Ἀρχαιολ. βιβλ. 17, κεφ. 5, §. 7. Ὁρ. καὶ *Histoire de l'Académie des Inscript. et bell. lett t. II. p. 170—71.*

(45) Τὸ ἐπὶ τινος τετραυμένης στήλης δημοσίου τινὸς οἰκοδομημάτων τῶν Γερασῶν εὐρισκόμενον ἐπιγράμμα λίαν ἡμαρτημένως ἀντιγραφὸν παρὰ τοῦ *Buckingham* (*Travels in Palestine*, ch. XXI, p. 378), διορθωτέον καθ' ἡμᾶς ἐν μέρει τοῦλάχιστον οὕτω· ἐπι του μεγαλοπρεπεστατου . . . καὶ ἀρχοντος ἐγενετο το ἐργον του εμβολου· ἐτέραν δὲ ἐπιγραφὴν εὐρεθείσαν ἐν *Suf*, μίαν καὶ ἡμίσειαν ὥραν μακρὰν τῶν Γερασῶν, ἀναγινώσκωμεν ἡμεῖς οὕτω· ἀγαθὴ τυχη . . . *Δι' ἀγαθῆς καὶ ἐθελῶς*

Τοιαῦται ὑπῆρχον καὶ αἱ ἐπαρχίαι Αὐρανίτις καὶ Τραχονίτις ἐπὶ τῶν χρόνων τοῦ Σωτῆρος, ἡγεμονεύοντος τῆς Ἰουδαίας τοῦ Ἡρώδου καὶ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Φιλίππου. Ὁ διαβάτης ἀπαντᾷ εἰσέτι ἐν αὐταῖς πόλεις ἐρήμους καὶ πολλαχοῦ οἰκοδομὰς ἀρχαίας τέχνης καταρρέουσας καὶ ἐπιγραφὰς ἑλληνικὰς ἐπὶ ναῶν, βασιλικῶν (basiliken), θυρῶν, βρύσεων καὶ τάφων. Ἐκ τῶν ἐπιγραφῶν τούτων ἐκείναι, ὅσων ἡ ἀρχαιότης διαγινώσκειται, ἀνήκουσιν εἰς τοὺς χρόνους τοῦ Τραϊανοῦ ἢ τοῦ Ἀδριανοῦ καὶ τῶν Ἀντωνίωνων καὶ εἰσὶν αἱ περισσότεραι (46). Καὶ εἶναι μὲν αὐταὶ μεταγενέστεραι τῶν ἀποστολικῶν χρόνων, ἀλλὰ μία πόλις δὲν ἀλλάσσει τὴν γλῶσσαν αὐτῆς ἐν διαστήματι εἴκοσιν ἐτῶν οὐδὲ πενήκοντα. Ὁ ἐν ταῖς χώραις ταύταις ἐνθωροῦμενος ἑλληνισμὸς τότε μόνον ἐξηγεῖται, ὅταν προῦποτεθῇ ὅτι πρὸ πολλῶν γενεῶν Ἕλληνες τὰς πόλεις ταύτας κατόκησαν.

Τὰ ὀνόματα Τραχονίτις καὶ Αὐρανίτις ὑπερβυμίζουσιν ἡμῖν τὴν Ἀθηναίην, τὴν τετραχιαν τοῦ Αὐσανίου. Μεταξὺ Δαμασκοῦ καὶ Βααλβέκ ἐπὶ λόφου Νεβι-αβέλ ὀνομαζομένου, ἴσταται ναὸς δωρικῆς κατασκευῆς, ἡ ᾧ ἀναγινώσκειται ἑμμετρὸς τις ἐπιγραφή εἰς γλῶσσαν ἑλληνικὴν, ἀναγγέλλουσα τὴν φήμην τοῦ ἀρχιτέκτονος, τὸ ὄνομα τῆς ἀνδρυσάσης τὸ ἔθρον καὶ τὸ ἔτος τῆς ἡγεμονείας Αὐσανίου τοῦ τετραρχοῦ τῆς Ἀθηληνῆς, δι' οὗ σημαίνεται ὁ χρόνος τῆς ἀνεγέρσεως τοῦ ἐν λόφῳ ναοῦ (47).

Ἐκ τῶν εἰρημένων γίνεται δῆλον ὅτι τὸ μὲν ἀνατολικὸν μέρος τῆς τότε Ἰσραηλίτιδος γῆς ἀνωθεν μὲν πρὸς βορρᾶν ἦν μεστὸν ἑλληνικῶν συνοικιῶν καὶ πόλεων, κάτωθεν δὲ πρὸς νότον κατεῖχετο τὸ πλεῖστον ὑπὸ ἐλευθέρων πόλεων ἑλληνοτρόπων, προστατευομένων ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων, τῆς Φιλαδελφίνης, Γερασίνης, Γαδαρίτιδος, Ἰππῆνης μετὰ τῶν περιχώρων αὐτῶν—εἰς δὲ τὸ πρὸς δυσμὰς ἀπέναντι μέρος ἐξετείνετο κατὰ μῆκος ἐπὶ τῆς συριακῆς, φοινικικῆς καὶ ἰουδαϊκῆς παραλίας ἀπὸ Ἀντιοχηρῶν, καὶ ἠλιῶν, ἀμερῶν, ῥοι, Δημητρίου παιδαίου . . . Ἀγχιος ἀπελευθερος τον βωμοι ἀνεθηκε κατ ευρηγ. λυκαβαρτε . . .

(46) Ὁ Seetzen συνέλεξεν 69 ἐπιγραφὰς, ἀπάσας ἑλληνικὰς, ἐκτὸς μιᾶς, γεγραμμένης γράμμασι παλμυρικοῖς· δυστυχῶς ὅμως αἱ ἐπιγραφαὶ αὗται ἀπωλόθησαν· βλ. v. Zach. monatliche correspondenz, Mai 1806. S 311. Αἱ τοῦ Βυρχαρδίου εἰσὶ γνωσταί βλ. Journal of an excursion into the Haouran a 1810, καὶ Journal of a tour from Damascus into the Haou'an a. 1812. ἐν τῇ πραγματείᾳ αὐτοῦ Travels in Syria. Ἀλλὰ παρὰ τῷ Otto Friedr. V. Richter, Waf-Mahrten im Morgenlande, σελ. 554—562, εὑρηνται καὶ τινες ἄλλαι διαφυγοῦσαι τὸν ἡμέτερον Βυρχαρδίον.

(47) Pokocke, Beschreib. des Morgenlandes II. Thl. 7s. Hptst. §. 177.

χρεῖας μέχρις Αἰγύπτου σιρὰ πόλεων, ἐν αἷς ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα, εἰ καὶ μὴ ἦν ἡ μόνη, ἀλλὰ γοῦν ἡ ἐπικρατοῦσα· ὅτι ἐπομένως καὶ οἱ ἐν τῷ μεταξὺ τῶν δύο τούτων συνόρων μεσόγειοι οἱ κατοικοῦντες τὴν ταινίαν τῆς Γαλιλαίας καὶ Ἰουδαίας, κἂν ἀπεστρέφοντο τὰ τῶν Ἑλλήνων, οὐδαμῶς ὅμως ἠδύναντο νὰ ᾧσιν ἀπῆλλαγμένοι τῆς μετ' αὐτῶν ἐπιμιξίας, καὶ μάλιστα καθ' ὅσον ἐπὶ Ἡρώδου πολλαὶ παραθαλάσσιοι πόλεις, ὡς ἡ Ἰόππη, ἡ Ἀσκάλων, ἡ Γάζα, ἡ Ἀνθεδὼν καὶ διαπαντὸς ἡ Καισαρεία, ἀπετέλουν μέρος τῆς ἰουδαϊκῆς χώρας, καὶ καθ' ὅσον εἰς τὰ ἐνδότερα μετὰ τῆς Συκιοπόλεως καὶ ἄλλαι ἐπίσημοι διέπρεπον πόλεις, οἷον ἡ Σεβαστία, ἡ Τιθερίας καὶ ἡ κατὰ τὸ Πάνειον Καισαρεία κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἤτταν ὑπὸ ἑλληνιστὶ ὁμιλούντων λαῶν συνωκισμένα. Ἀληθῶς ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα δὲν ἠδυνήθη νὰ ἀπελάσῃ τὴν ἐγγύριον, ἔχαιρεν ὅμως ἐγγὺς αὐτῆς σημαντικὰ δικαιώματα καὶ ὑπὸ τῶν περιστάσεων εὐνοηθεῖσα ἐξηπλώθη καὶ ἐκραταιώθη.

Ἀπὸ τοῦ Πομπηίου καὶ ἐντεῦθεν εἶχεν ἀρβῆ πλεον ἀπὸ τοῦ μέσου ἢ κατὰ τῆς εἰσορῆς τῶν Ἑλλήνων εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς Παλαιστίνης ἀντιστασις, ἕκτοτε δὲ οὐ μόνον αἱ μάχαι τῆς ἀντιδράσεως ἐθραύσθησαν, ἀλλὰ καὶ εὐνοούμενοι ἦσαν οἱ Ἕλληνες· ἔτι δὲ μᾶλλον κίνηθη τὸ ἑλληνικὸν ἐπὶ Ἡρώδου, ὅστις πρῶτος τοὺς Ἕλληνας τῶν Ἰουδαίων προτιμήσας ἀναφανδὸν (48), καὶ διὰ λόγων καὶ διὰ πολυδαπάνων οἰκοδομῶν ἔδειξεν ὅτι καὶ μάλα ἐσπούδαζεν εἰς τὸ ἐξελληνίσαι τοὺς Ἰουδαίους.

Αὐτὸς ᾠκοδόμησε θέατρον καὶ ἀμφιθέατρον ἐν Καισαρείᾳ (49), στάδιον, ἀμφιθέατρον καὶ θέατρον ἐν Ἰεριχῷ (50), στάδιον καὶ ἀμφιθέατρον κάτωθεν τῶν τειχῶν τῆς Ἰερουσαλήμ, θέατρον τέλος καὶ ἐντὸς αὐτῆς τῆς ἁγίας πόλεως (51). Ἡ ὑπέριμετρος χρηματικὴ ποσότης ἡ δαπανηθεῖσα κατὰ τὴν τοιοῦτου εἶδους κτιρίων καὶ μάλιστα εἰς τὰ ἐνδότερα μέρη τῆς χώρας, καθὼς εἰς τὴν Ἰεριχῷ καὶ εἰς αὐτὴν τὴν Ἰερουσαλήμ, μαρτυρεῖ τὴν σταθερὰν τοῦ Ἡρώδου ἀπόφασιν τοῦ ἐξοικειῶσαι τοὺς Ἰουδαίους μετὰ τοῦ ἑλληνικοῦ δράματος καὶ τῶν αἰμοχαρῶν θεαμάτων τῶν Ῥωμαίων.

Κατὰ πόσον δὲ ἡ ἐπελθούσα ὕστερον Ῥωμαϊκὴ κυριαρχία, ἀντιπροσω-

(48) ἁῖ Ἕλληνοὶ πλεον ἢ Ἰουδαίους οἰκείως ἔχεν ὁμολογούμενος Ἰωσήφ. Ἀρχ. βιβλ. 19. κεφ. 7. §. 5.

(49) Ἀὐτόθ. βιβλ. 15. κεφ. 9. σελ. 773. Παράβλ. βιβλ. 16, κεφ. 5.

(50) Ἰωσήφ. Περὶ Ἰουδ. πολ. 1, 33, §. 6 καὶ 8. Ἀρχ. 17, 6. §. 5 καὶ 3. σελ. 884.

(51) Περὶ τοῦ Ἰουδ. πολ. 2, 3. §. 1. Ἀρχ. 15, 8 σελ. 766. «θέατρον ἐν Ἰερουσαλὺμοις ᾠκοδόμησεν.» Παράβλ. Eichhorn, de Iudaeorum re scenica. Commentat. Sō R. scient. Goetting recentior. Vol. II Class. Antiq. p. 10—13.

πειομένη υπό τῶν ἡγεμόνων τῆς Ἰουδαίας καὶ τῶν ἐπαρχῶν τῆς Συρίας, ὑφ' οὗς οἱ πρῶτοι ὑπήγοντο, συνετέλεσαν εἰς τὴν διάδοσιν τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης, ἢ κατὰ πόσον διεκόλυσε τὴν πρόοδον αὐτῆς, εἶναι ἄξιον ἐρωτήσεως, καὶ τὴν ἐρώτησιν ταύτην διατυπούμεν ἡμεῖς ὡς ἐξῆς· εἰς ποίαν γλῶσσαν ὠμίλου οἱ ἐπαρχοὶ τῆς Συρίας καὶ οἱ ἡγεμόνες τῆς Ἰουδαίας, ὁ Οὐιτήλλιος, ὁ Πετρόνιος, ὁ Πιλάτος, ὅτε ἐν τοῖς δικαστηρίοις ἐδίκαζον ἢ ὁσάκις ἄλλοτε πρὸς τὸ πλῆθος τοῦ λαοῦ συνδιελέγοντο;

Τὸ πάλαι μὲν Ῥωμαῖστὶ συνήθως ὠμίλου οἱ Ῥωμαῖοι ἄρχοντες ἔτι καὶ ἐκεῖ ὅπου δὲν κατενόουν αὐτοὺς, ὡς ἐν Ἑλλάδι καὶ ἐν Ἀσίᾳ· ἀλλ' ἡ συνήθεια αὕτη τοσοῦτον παρημελήθη κατ' ὀλίγον μέχρι Τιβερίου, ὥστε, ὡς συγγραφεὺς τις τῶν χρόνων ἐκείνων διηγείται, τὸ μέρος ἐνθα συνήρχετο ἐν Ῥώμῃ ἢ Γερουσίᾳ μέχρι ἐκκωφεύσεως ἀντήχει ὑπὸ ἑλληνιστὶ διεξαγομένων ὑποθέσεων (52). Ἐν ᾧ δὲ πρότερον δι' ἑρμηνέων μόνον ἠκροάζοντο τοὺς πρέσβεις τῶν Ἑλλήνων ὅπως ἀπαντήσωσιν εἰς τὰ αἰτήματα αὐτῶν (53), νῦν ἀπέτεινε πρὸς αὐτοὺς ὁ αὐτοκράτωρ τῆς Ῥώμης σχοινοτενῆ λόγον εἰς γλῶσσαν ἑλληνικὴν (54).

Καὶ αὐτὸ δὲ τὸ Ῥωμαϊκὸν δίκαιον ἀνεφέρετο ἐνίοτε εἰς γλῶσσαν ἑλληνικὴν ἐν τοῖς δικαστηρίοις. Δίων ὁ Κάσσιος διηγούμενος περὶ τοῦ Τιβερίου ὅτι ἐν παρομοίᾳ περιπτώσει κατ' ἐξαιρέσειν δὲν ἠθέλησε νὰ παραδεχθῆ εἰς ἑλληνικὴν γλῶσσαν τὴν μαρτυρίαν ἑκατοντάρχου τινός, παρατηρεῖ ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ δὲν ἐφάνη συνεπὴς πρὸς ἑαυτὸν· διότι ἐν τῷ αὐτῷ δικαστηρίῳ πολλὰς ἄλλοτε δίκας ἠκροάσθη καὶ διεξήγαγεν ἑλληνιστὶ (55). Περὶ τοῦ Κλαυδίου δὲ πάλιν λέγεται ὅτι εἰς τὰς δικαστικὰς αὐτοῦ ἀποφάσεις ἀνεμίγνυε πολλάκις καὶ στίχους ἑμνηρικῶς (56), καὶ ὅτι πολλά-

(52) Valer. Max. L. II. C. 2. § 3.

(53) Aul. Gell. noct. att. L. VII. C. 14.

(54) Sueton. Claudius c. 42. Πρὸς ἐκείνους μόνον τοὺς πρέσβεις ὠμίλει ὁ αὐτοκράτωρ λατινιστὶ καὶ λατινικὴν τὴν ἀπάντησιν ἀπῆται, ὅσοι, ἐν ταῖς ἐπαρχίαις ὄντες ἐγκατεστημένοι, ὑπῆρχον Ῥωμαῖοι τὸ γένος. Δίων. Κασσ. βιβλ. 60. σελ. 676, ἐκδ. Wechel 1606. Sueton, Claud. c. 16.

(55) Δίων. Κασσ. βιβλ. 57, σελ. 612 ἐκδ. Wechel. καὶ σελ. 419, ἐκδ. Robert Steph. Ὡς πρὸς τοῦτο ὁ Σουετόνιος ἐκφράζεται περὶ τοῦ Τιβερίου ὡς ἐξῆς· sermone graeco . . . non tamen usquequaque usus est. Abstinit maxime in senatu. Tiber. c. 71. Ὅσακις δὲ ὁ Τιβέριος τὴν λατινικὴν γλῶσσαν μετεχειρίζετο, ἐπετηδεύετο ὅπως καθ' ἑαυτὸν ὠμίλει καὶ γράφει. Δίων. Κασσ. βιβλ. 57, σελ. 611. καὶ 420 ἐνθ. ἀνωτ. Παραβλ. καὶ Sueton. de illustr. grammat. c. 22.

(56) Sueton. Claud. c. 42.

κις δυσηρέσει αὐτὸν ἢ θρασυτής τῶν Ἑλλήνων (57). Ὁ δὲ Νέρων, ὅτε τὸ πρῶτον κατῆλθεν ἐν τῷ σταδίῳ τῶν πολιτικῶν πραγμάτων, ὠμίλησεν ἐνώπιον τοῦ Ὑπάτου περὶ μὲν τῆς ὑποθέσεως τῶν Βονωνίων λατινιστὶ, περὶ δὲ τῆς τῶν Ῥοδίων καὶ Ἰλιέων ἑλληνιστὶ (58).

Ἐὰν λοιπὸν καὶ αὐτοὶ οἱ αὐτοκράτορες ἐν Ῥώμῃ ἑλληνιστὶ ὠμίλου καὶ ἐδίκαζον περὶ τῶν ἐπαρχιακῶν πραγμάτων, ἐὰν αἱ ὑποθέσεις τῶν Ἑλλήνων διὰ τῶν ἀντιπροσώπων αὐτῶν ἑλληνιστὶ διεξήγοντο ἐν τῇ Γερουσίᾳ ἐνώπιον τοῦ Ὑπάτου, ἅς συμπεράνη ἕκαστος πῶς ὠμίλου καὶ ἐδίκαζον οἱ Ῥωμαῖοι ἐν Ἑλλάδι καὶ ἐν Ἀσίᾳ.

Ἀλλὰ δὲν ἑλλείπουσιν ἡμῖν περὶ τούτου καὶ μαρτυρίαι ἱστορικαί. Ὅτε ὁ Κικέρων μετέβη ποτὲ εἰς Συρακούσας, ὠμίλησεν ἐν τῇ αὐτοῦ ἑλληνικῇ Γερουσίᾳ ἑλληνιστὶ, ἐφ' ᾧ καὶ κατεμέμφοτο αὐτοῦ ὁ Οὐάρρων (59)· ὁ Κικέρων ὅμως δὲν ἔπραττεν εὐκόλως τι, τὸ ὅποιον δὲν ἠδύνατο νὰ δικαιολογήσῃ ἐξ ἄλλων γεγονότων. Πούπλιος δὲ πέλις ὁ Κράσσοις, ὅστις ὡς ἀνθύπατος τὸν Ἀριστόνικον ἐν Ἀσίᾳ νὰ καταπολεμήσῃ τὴν ἐντολήν εἶχεν, ἐπὶ τοσοῦτον προσέβη, ὥστε πρὸς ἐκάστην ἑλληνικὴν φυλὴν τῇ ἰδίᾳ αὐτῆς διαλέκτῳ διελέγετο, πρὸς τὸν Ἴωνα ἰωνιστὶ, πρὸς τὸν Αἰολέα αἰολιστὶ, οὕτως ἀποκρινόμενος καὶ ἐντελλόμενος ὅπως αὐτῷ ἕκαστος προσεφθέγγετο (60). Ὡσαύτως καὶ ὁ Αὐγουστος ὡς νικητὴς καὶ μονάρχης ἑλληνιστὶ ὠμίλησεν εἰς τὸν λαὸν τῆς Ἀλεξανδρείας (61). Δι' ἑλληνικῆς εὐγλωττίας ἔπεισε καὶ ὁ Μούκιος τοὺς Ἀντιοχεῖς ὅπως κηρυθῶσιν ὑπὲρ τοῦ Οὐεσπασιανοῦ (62). Καὶ αὐτῆς δὲ τῆς αὐτῆς τῶν ἐν Ἀσίᾳ καὶ Συρίᾳ ἀνθυπάτων γλῶσσα φαίνεται ὅτι ἦν ἡ ἑλληνικὴ (63).

Ἐρωτῶμεν λοιπὸν καὶ αὖθις, ποίαν γλῶσσαν μετεχειρίζοντο ἐν τοῖς δικαστηρίοις οἱ ἡγεμόνες τῆς Παλαιστίνης, ὁ Πιλάτος, ὁ Πόρκιος, ὁ Φῆστος; Ποίαν οἱ ἐπαρχοὶ τῆς Συρίας, Πετρόνιος καὶ Οὐιτήλλιος, ὅτε πρὸς τὸν λαὸν ὠμίλου, ὅπερ συνεχῶς ἐγένετο; Ὅτι οἱ Ῥωμαῖοι τῆς Συρίας καὶ τῆς Φοινίκης τὴν ἑλληνικὴν μετεχειρίζοντο, πειθόμεθα ἐκ τῶν εἰρημένων, ἐὰν δὲ οἱ ἐν Παλαιστίνῃ μετεχειρίσθησάν ποτε διερμηνεῖα, οὔτε ἔχνος που φαίνεται, οὔτε παρὰ τῷ Ἰωσήφῳ, οὔτε ἐν τῇ ἀγίᾳ Γραφῇ.

(57) Sueton. Claud. c. 15.

(58) Sueton. Nero c. 7. Παραβλ. Seneca, controvers. Lib. IV. p. 291. ἐκδ. Bipont.

(59) Cicer. in Verr. lib. IV. c. 66.

(60) Valer. Max. lib. VII. c. 7. §. 6.

(61) Δίων. Κασσ. βιβλ. 51, σελ. 454 ἢ 307.

(62) Tacit. Histor. libr. II. c. 8.

(63) Seneca epist. 12. de ira, libr. II. c. 5.

Μεταβῶμεν ἤδη εἰς τοὺς Ἰουδαίους. Αἱ ἀνώτεροι τάξεις τοῦ Ἰουδαϊκοῦ ἔθνους ἕνεκα τῶν κοινωνικῶν σχέσεων εἰς ἃς τὸ ἔθνος εἶχε περιέλθει, δυσκόλως ἠδύνατο νὰ ἀγνοῶσι τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν· ὡς πρὸς τὸ πλῆθος δὲ καὶ τὸν πολὺν ἐν γένει ὄχλον, τοῦτο ἐξήρτάτο ἐκ τῶν περιστάσεων καὶ τῶν σχέσεων τοῦ βίου αὐτῶν. Ὀλίγοι τῶν Ἰουδαίων, λέγει ὁ Ἰωσήπος περαινῶν τὴν ἑαυτοῦ Ἀρχαιολογίαν, θέλοντες θὰ εἶχον τὴν ἰκανότητα νὰ συντελέσωσι τὸ ἔργον τοῦτο (τὴν Ἀρχαιολογίαν) εἰς γλῶσσαν ἑλληνικὴν, ὡς μὴ κεκτημένοι τὴν γραμματικὴν ἐμπειρίαν τῆς γλώσσης ταύτης, ἐν ἣ ἔγὼ δύναμαι νὰ καυχῶμαι, καίτοι καὶ ἐγὼ δὲν ὀμιλῶ αὐτὴν καλῶς διὰ τὴν πάτριον συνήθειαν· διότι παρ' ἡμῖν ἡ γνώσις τῶν ξένων γλωσσῶν ὡς καὶ ἡ περὶ τὴν προφορὰν αὐτῶν ἀκρίβεια θεωροῦνται ὡς κοινὰ, ἐπειδὴ ταῦτα δύναται καὶ ἐκ τῶν ἐλευθέρων οἱ τυχόντες νὰ προσκτῶνται καὶ ἐξ αὐτῶν τῶν οἰκετῶν οἱ ἐπιθυμοῦντες. Ἐκεῖνοι δὲ μόνον θεωροῦνται παρ' ἡμῖν σοφοί, ὅσοι εἶναι ἐμπειροὶ τοῦ νόμου καὶ δυνατοὶ περὶ τὴν ἐρμηνείαν τῶν ἱερῶν βιβλίων (64).

Κατὰ ταῦτα ἄρα μόνον ἡ ἀκριβὴς γνώσις τῶν ἀρχαίων γλωσσῶν καὶ ἡ περὶ τὰ ἱερὰ βιβλία ἐμπειρία ἦσαν πράγματα σπάνια καὶ τῆς ὑψηλοτέρας Ἰουδαϊκῆς ἀγωγῆς ἴδια, ἡ δὲ καθόλου γνώσις τῆς ἑλληνικῆς ἦν πρᾶγμα κοινὸν καὶ εἰς τὰς ἀνωτέρας καὶ εἰς τὰς κατωτέρας τάξεις τῶν Ἰουδαίων (εἰς τοὺς τυχόντας τῶν ἐλευθέρων) καὶ εἰς αὐτοὺς ἔτι τοὺς οἰκέτας, οἵτινες εὐκόλως αὐτὴν ἐμάνθανον διὰ τὴν πάγκοινον αὐτῆς χρῆσιν. Διδασκαλεῖα κοινὰ τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης ἐν Παλαιστίνῃ δὲν ὑπῆρχον, ὡς τοιαῦτα δὲν ὑπῆρχον καὶ τῆς τότε γλώσσης τοῦ λαοῦ, τῆς ἀραμναϊκῆς ἢ συροχαλδαϊκῆς· διὰ τοῦτο καὶ αὐτοὶ τῶν ἀνωτέρων τάξεων οἱ Ἰουδαῖοι ἐγίνωσκον μὲν τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν, οὐχὶ ὅμως καὶ γραμματικῶς, ὡς ἐκμανθάνοντες αὐτὴν διὰ τῆς καθημερινῆς μόνον ἐπιμιξίας, τῶν διαφορῶν αὐτῶν σχέσεων καὶ τῆς συναλλαγῆς τοῦ ἐμπορίου, καθὼς ἐμάνθανον αὐτὴν καὶ αἱ κατώτεροι τάξεις, αἵτινες συνήθως δὲν εἶναι εἰς κατάστασιν νὰ μανθάνω-

(64) α λέγω δὲ θαρσύνει ἤδη διὰ τὴν τῶν προτεθέντων συντέλειαν, ὅτι μηδεὶς ἂν ἕτερος ἠδυνήθη θελήσας, μήτε Ἰουδαῖος μήτε ἀλλόφυλος τὴν πραγματείαν ταύτην οὕτως ἀκριβῶς εἰς Ἑλληνας ἐξενεργεῖν. Ἐγὼ γὰρ ὠμολογοῦμαι παρὰ τῶν ὁμοειθῶν πλεῖστον αὐτῶν κατὰ τὴν ἐπιχώριον παιδείαν διαφέρειν, καὶ τῶν ἑλληνικῶν δὲ γραμμάτων ἐσπούδασα μετασχεῖν, τὴν γραμματικὴν ἐμπειρίαν ἀναλαβὼν, τὴν δὲ περὶ τὴν προφορὰν ἀκρίβειαν πάτριος ἐκόλωσε συνήθεια. Παρ' ἡμῖν γὰρ οὐκ ἐκείνους ἀποδέχονται τοὺς πολλῶν ἐθνῶν διάλεκτοι ἐκμανθάνοντας διὰ τὸ κοινὸν εἶναι νομίζεῖν τὸ ἐπιτήδευμα τοῦτο, οὐκ ἐλευθέρων τοῖς τυχοῦσι μόνον, ἀλλὰ καὶ τῶν οἰκετῶν θέλουσι· μόνους δὲ σοφίαν μαρτυροῦσι τοῖς τὰ νόμιμα σωφῶς ἐπισταμένοις καὶ τὴν ἱερῶν γραμμάτων δύναμιν ἐρμηνεύσαι δυναμένοις. v

εἶν, ὅσα δι' ἰδιαιτέρας καὶ τακτικῆς μόνον διδασκαλίας ἄλλοι νὰ προσκτῶνται δύναται.

Οἱ θρησκευτικῶς προϊστάμενοι τῶν Ἰουδαίων οὐ μόνον δὲν ἠναντιοῦντο εἰς τὴν διάδοσιν τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης, ἀλλὰ καὶ ἐσέβοντο αὐτὴν ὑπὲρ πᾶσαν ἄλλην συγγράμματα ἑλληνιστὶ γεγραμμένα συγκατελέγοντο μετὰ τῶν σοφῶν ἑβραϊκῶν συγγραμμάτων καὶ ἐξίσου ἐτιμῶντο, ἡ δὲ χρῆσις τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης ἐπετρέπετο ἔτι καὶ εἰς θρησκευτικὰς δίκας. Περὶ πάντων τούτων πληροφοροῦμεθα ἐκ τοῦ ἀρχαιστάτου καὶ μᾶλλον ἀξιόπιστου τῶν Ταλμουδικῶν βιβλίων, τῆς Μίσνα, παραλείποντες τὰ πολλὰ τῶν μεταγενεστέρων Ἰουδαίων ὄνειρα, ὡς ἀνάξια πίστεως.

Ἴδου τί ἔλεγεν εἰς τῶν διασήμεων κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους Ἰουδαῖον διδασκάλων, ὁ Ραββὴν Συμεὼν, ὁ υἱὸς τοῦ Γαμαλιήλ, οὗ ἡ ῥήτρα εἶχε λάβει ἰσχὺν νόμου. Ἀπαγορεύεται τοῖς Ἰουδαίοις τὸ συγγράφειν βιβλία εἰς πᾶσαν γλῶσσαν· ἔξεστι δ' αὐτοῖς (ἐκ τῶν ξένων γλωσσῶν) τῇ ἑλληνικῇ μόνον πρὸς τοῦτο χρῆσθαι (65).

Ὡσαύτως τὸ βιβλίον ἀποστασίου ἠδύνατο νὰ ἦναι γεγραμμένον ἑλληνιστὶ ἢ ἑβραϊστὶ ἢ καὶ εἰς τὰς δύο γλώσσας συνάμα, καὶ ὑπογεγραμμένον ὑπὸ τῶν μαρτύρων ἑλληνιστὶ ἢ ἑβραϊστὶ· διότι εἴτε εἰς τὴν μίαν εἴτε εἰς τὴν ἄλλην γλῶσσαν ἦν συντεταγμένον καὶ εἴτε ἑλληνικὰς εἴτε ἑβραϊκὰς ἔφερεν ὑπογραφάς, ἦν ἐγκυρον (66)· τοσοῦτον συγκαταβατικοὶ ἐγένοντο οἱ Ἰουδαῖοι περὶ τὸ νόμιμον τοῦτο, περὶ οὗ ῥητῶς διελάμβανεν ἡ μωσαϊκὸς νόμος, καίτοι ἄλλως ἦσαν ὑπερευλαβεῖς περὶ τὴν ἱεράν ταύτην ὑπόθεσιν, διότι οὔτε ἐνστασιν ἢ ἐπέμβασιν οἰανδῆποτε ἀλλοτρίου ἦταν

(65) Mischn. Tract Megill. c. 1. §. 8. Κατὰ τὴν ἐρμηνείαν τοῦ R. B. Majemon καὶ τοῦ Obadia von Bartenora οὐκ ἄλλως εἶχε τὸ πρᾶγμα ἢ ὡς ἔλεγεν ἡ ῥήτρα τοῦ Ραβ. Συμεὼν. Παράβλ. c. II. §. 1. ἔνθα ἀμφότεροι οἱ ραββῖνοι ὡς ἀδιάφορον θεωροῦσιν ἐάν τις τὸ βιβλίον Megille χαλδαῖστὶ ἢ ἑλληνιστὶ ἀνεγίνωσκεν. Ἐντεῦθεν αἴρεται ἡ ἐνστασις τοῦ Βερθόλδου, διατεινομένου ὅτι Ἰουδαῖος Παλαιστίνος (δηλ. ὁ Ματθαῖος) ἐπιχειρῶν νὰ γράψῃ τὸ βιβλίον αὐτοῦ εἰς γλῶσσαν ἑλληνικὴν εὐὰ ἔπραττεν ἐναντίον τῶν καθεστώτων (Bertholdt, hist. Einleit. in die Schriften des A. und N. T. III Thl. §. 320. S. 1176.) Ἐν τῷ χωρίῳ τοῦ Ἰωσήπου (Ἀρχ. Προσίμ. §. 2.) ὅπερ ὁ σοφὸς οὗτος ἀνὴρ ἀναφέρει πρὸς ἀπόδειξιν, γίνεται λόγος ἀπλῶς μόνον περὶ τῶν δυσχερειῶν ὅσας ἔχει νὰ ὑπερπηδήσῃ ὁ θέλων νὰ γράψῃ ξένην τινὰ γλῶσσαν κατὰ τοὺς κανόνας καὶ τοὺς ἰδιωτισμοὺς αὐτῆς, διότι ὁ Ἰωσήπος δὲν ἠθέλην ἀπλῶς μόνον νὰ γράψῃ τὴν ἑλληνικὴν, ἀλλὰ καὶ κανονικῶς καὶ γλαφυρῶς· βλ. Ἀρχ. βιβλ. 14. ἐν τῇ ἀρχῇ.

(66) Mischn. Tract. Gitin. c. IX. §. 8. παράβλ. τοῦ αὐτοῦ κατὰ φάλ. §. 7.

μη Ἰουδαϊκοῦ δικαστηρίου συνεχώρου ἐν αὐτῇ οὔτε μαρτυρίαν ἀπεδέχοντο ἄλλοφύλου (67).

Τὸ πρῶτον τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν ἀπαγορεύον διάταγμα ἐφάνη κατὰ τὰς τελευταίας ἡμέρας τοῦ Ἰουδαϊκοῦ κράτους, ὅτε ὁ Τίτος ἐπολιόρκει τὴν Ἱερουσαλήμ. Ἐπὶ τῆς ἐκστρατείας τοῦ Οὐεσπασιανοῦ κατηργήθη διὰ κοινου διατάγματος ὁ στέφανος τοῦ νυμφίου καὶ τὸ τύμπανον· ἐπὶ δὲ τῆς ἐκστρατείας τοῦ Τίτου ἀπήγορεύθη καὶ εἰς τὰς νύμφας ἢ χρῆσις τοῦ νυμφικοῦ στεφάνου, εἰς δὲ τοὺς γονεῖς ἀνηγγέλθη ἵνα εἰς τὸ ἐξῆς μὴ ἐπιτρέπωσι τοῖς υἱοῖς αὐτῶν νὰ μανθάνωσι τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν (68).

Ἐκ τῆς ἀπαγορεύσεως ταύτης ἠδύνατό τις νὰ ἐξηγήσῃ, ἐὰν ᾦτον ἀνάγκη, διατί ὁ Ἰώσηπος, ὁ ὑπὸ τοῦ Τίτου ἀποσταλεὶς νὰ πείσῃ τοὺς πολιορκουμένους ὁμοθνεῖς του εἰς ὑποταγὴν «τῆ πατρίῳ γλώσσῃ» καὶ «ἐβραϊζῶν» πρὸς αὐτοὺς ὠμίλησεν (69). Ἀλλὰ καὶ ἡ ῥηθεῖσα ἀπαγόρευσις ἐὰν δὲν προηγεῖτο, πάλιν τὸ πρᾶγμα ἦν εὐεξήγητον· διότι ἐν τῇ φωνῇ τοῦ Ἰωσήπου, φωνῇ πατρίῳ, ἐνέβλεπον οἱ πολιορκούμενοι καὶ τὴν ταυτότητα τοῦ γένους καὶ τὴν συμπάθειαν αὐτοῦ ἐν τοῖς δεινοῖς τῆς πατρίδος, ἐπομένως καὶ ἡ παραίνεσις αὐτοῦ ἐνεδύετο χαρακτῆρα εἰλικρινέσερον. Καὶ πραγματικῶς μὲ τοιοῦτον πνεῦμα ἔπεμψεν εἰς αὐτοὺς τὸν Ἰώσηπον ὁ Τίτος (70)· πῶς λοιπὸν ἡμεῖς ἠδυνάμεθα νὰ ὑποθέσωμεν ἐκ τούτου ὅτι οἱ πολιορκούμενοι ἠγνόουν τὴν ἑλληνικὴν;

Ἄξιον μνείας ἐνταῦθα εἶναι καὶ τὸ ἀκόλουθον. Ὅτε κατὰ τὰς τελευταίας κρίσιμους στιγμὰς οἱ ἐπαναστάται καταπεπονημένοι ἐζήτησαν νὰ συνδιαλεχθῶσι μετὰ τοῦ Τίτου, οὗτος, ὅστις ἕως τότε δι' ἄλλων διεπραγματεύετο, ἐντειλάμενος τοῖς Ῥωμαίοις ἀνακωχῆν, προσῆλθε νῦν αὐτὸς ἔχων παρ' ἑαυτοῦ διερμηνέα «ὅπερ ἦν τεκμήριον τοῦ κρατεῖν» ὡς ὁ Ἰώσηπος παρατηρεῖ, καὶ κατήρξατο πρῶτος τοῦ λόγου (71). Ἐνταῦθα ὠμίλησεν ὁ Τίτος δι' ἐρμηνέως, ἀλλ' ἄρα γε ὁ διερμηνεὺς παρίστατο ὅπως μεθερμηνεύῃ τοὺς λόγους τοῦ Τίτου εἰς τὴν ἐβραϊκὴν γλῶσσαν; Πρὸς τοῦτο εἶχεν ἂν οὗτος πρὸ πάντων τὸν Ἰώσηπον, ἀλλ' ὁ Ἰώσηπος, ὅστις οὐδέποτε ἐπιλανθάνεται ἑαυτοῦ ἐν τῇ ἱστορίᾳ, οὐκ ἦν ὁ διερμηνεὺς· διότι ἄλλως θὰ ἔλεγε τοῦτο. Ἀλλὰ καὶ ἄλλως πῶς εἰς τὸ αὐτὸ συμπέρασμα καταντῶμεν, εἰς τὸ ὅτι δηλονότι ὁ διερμηνεὺς δὲν συμπαρίστατο τῷ Τίτῳ

(67) *Gitin. c. 1. §. 5.*

(68) *Misch. in. Sotah. c. IX. §. 14.*

(69) Περὶ τοῦ Ἰουδ. πολέμ. βιβλ. 5. κεφ. 9. §. 2. βιβλ. 6. κεφ. 2. §. 1.

(70) α Τάχα ἐνδοῦναι πρὸς ὁμόφυλον δοκῶν αὐτοῦ. β Περὶ Ἰουδ. πολ. 5, 9, 2.

(71) Περὶ Ἰουδ. πολέμ. βιβλ. 6 κεφ. 6.

ὅπως ἐβραϊστὶ «πατρίῳ γλώττῃ» συνδιαλέγεται, διότι καὶ τούτου μνείαν θὰ ἐποιεῖτο πάντως ὁ Ἰώσηπος. Πρὸς τί οὖν, ἐρωτήσουσί τινες, ἦν ἀναγκαῖος ὁ διερμηνεὺς; Τὰ λόγια τοῦ ἱστορικοῦ παραδηλοῦσι τοῦτο εἰς τὸν βουλούμενον νὰ ἐνοήσῃ αὐτά. Ὁ Καῖσαρ ὠμίλησεν *ex majestate imperii*, τουτέστι Ῥωμαϊστὶ, κατὰ τὸ ἀρχαῖον Ῥωμαϊκὸν ἔθος· τοῦτο βούλονται κυρίως αἱ λέξεις «ὅπερ ἦν τεκμήριον τοῦ κρατεῖν», ἃς κακῶς τινες ἠνωσαν μετὰ τῆς ἐπομένης προτάσεως, ὡς εἰ ἔλεγεν ὁ Ἰώσηπος—πρῶτος, ὅπερ ἦν τεκμήριον τοῦ κρατεῖν, κατήρξατο τοῦ λέγειν—ἄμεινον δὲ ἦν, ἂν ἠκολούθουν τὴν μετάφρασιν τοῦ Ῥουφίνου, ὅστις προσεγγίζει τοῦλάχιστον εἰς τὸ πρᾶγμα, μεταφράζων *adhibitoque interprete, quo argumento superior ostendebatur*, ὁ δὲ διερμηνεὺς ἦν ἀναγκαῖος διότι παριστάμενος μετέφραζε τοὺς λόγους αὐτοῦ εἰς γλῶσσαν πλέον καταληπτήν, οὐχὶ ὁμῶς εἰς τὴν ἐβραϊκὴν, καθὼς ἡμεῖς ἀπὸ τῆς σιωπῆς τοῦ Ἰωσήπου τεκμαιρόμεθα, ὅστις, ὡς εἴρηται, οὐκ ἂν ἐσίγησεν, εἰ τοιοῦτόν τι συνέβαινε. Τίς δὲ ἄλλη παρά τὴν ἑλληνικὴν ἠδύνατο νὰ ᾦναι ἡ καταληπτοτέρα αὐτῆ γλῶσσα; Σημειωτέον δὲ ἐνταῦθα καὶ τὴν φήμην, ἣν εἶχεν ὁ Τίτος, ὅτι «τῆ μὲν Λατίνων ἐπιχωρίῳ γλώττῃ πρὸς τὰς τῶν κοινῶν ἐχρήστο διοικήσεις, ποιήματα δὲ καὶ τραγωδίας ἐλλάδι φωνῇ διεπονεῖτο.» Σουτδ. ἐν λέξ. Τίτος.

Ἐπανελέθωμεν ἤδη ἐπὶ τὸ προκείμενον. Ἀμφιβολία μὲν οὖν οὐδεμία πλέον λείπεται ὅτι μέχρι τῶν χρόνων, καθ' οὓς ὁ Ματθαῖος ἔγραφε τὸ Εὐαγγέλιόν του, ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα ἦν λίαν διαδεδομένη ἀνά τὴν Παλαιστίνην· ἀλλὰ τίς ἦν ἡ πρὸς ἀλλήλας σχέσις τῶν δύο γλωσσῶν, τῆς ἐγχωρίου καὶ τῆς ἑλληνικῆς, ἐκ τῶν μέχρι τοῦδε λεχθέντων καὶ παρατεθέντων δὲν ἐγένετο εἰσέτι ἀρίθμηλον. Περὶ τῆς σχέσεως ταύτης διαφωτίζει ἡμᾶς ἐν μέρει συμβάν τι ἐν τῷ βίῳ τοῦ ἀποστόλου Παύλου. Διασωθεῖς οὗτος ἐν Ἱεροσολύμοις ἐκ τῶν χειρῶν τῶν κατ' αὐτοῦ ἐνδον τοῦ ναοῦ ἐπιπεσόντων Ἰουδαίων τῇ βοήθειᾳ τῶν στρατιωτῶν τοῦ χιλιάρχου, ἐξαιτεῖται νὰ ὁμιλήσῃ πρὸς τὸ συρρέυσαν πλῆθος τοῦ λαοῦ, καὶ λαβὼν τὴν ἀδειαν παρὰ τοῦ πολιτικοῦ ἀρχόντου, σταθεῖς ἐπὶ τῶν ἀναβαθμῶν ὠμίλησεν αὐτοῖς ἐβραϊστὶ. (Πραξ. 21, 40.) «Ἀκούσαντες δὲ, προστίθησιν ὁ ἱστορικός, ὅτι τῇ ἐβραϊδὶ διαλέκτῳ προσεφώνει αὐτοῖς, μᾶλλον παρέσχον ἡσυχίαν.» (Αὐτόθ. 22, 2.) Ἐνταῦθα παρατηρεῖ ἕκαστος ὅτι τὸ ἐβραϊστὶ λαλῆσαι τὸν Παῦλον ἤρесе τῷ λαῷ· διὰ τῆς ἀκρας αὐτοῦ σιωπῆς ὁ λαὸς ἐξεδήλωσε τὴν ἰδιάζουσαν πρὸς τὴν πάτριον αὐτοῦ γλῶσσαν ἀγάπην. Ἀλλ' ἡ εὐαρέσκεια αὕτη δείκνυσι συγχρόνως ὅτι δυνατὸν ἦν καὶ ἄλλως πρὸς τὸν λαὸν συνδιαλεχθῆναι, ἐκ τῶν λέξεων μάλιστα τοῦ ἱστοριογράφου ὑπεμφαίνεται ὅτι τὸ πλῆθος ἠλπίζε νὰ ἀκούσῃ τὸν Παῦλον εἰς ἄλλην γλῶσσαν ὁμιλοῦντα, καὶ ἤκουσεν αὐτὸν ἀπολογοῦμενον ἐβραϊστὶ

καὶ εὐχαριστήθη διὰ τοῦτο. «Ἀκούσαντες δὲ ὅτι τῇ ἑβραϊδί διαλέκτῳ προσεφώνει αὐτοῖς μᾶλλον παρέσχον ἡσυχίαν.» Τίς δὲ ἦν ἡ ἑτέρα ἐκείνη γλῶσσα, ἐν ἣ τὸ πλῆθος προσεδῶκα νὰ ἀκούσῃ τὸν Παῦλον λαλοῦντα; Τὸ ἐγκλημα τούτου καὶ ἡ κυρία τῆς στάσεως αἰτία ἦν ὅτι Ἕλληνας εἰσήγαγεν εἰς τὸ ἱερὸν (Πράξ. 21, 28). Οἱ δὲ κατήγοροι αὐτοῦ ἦσαν ἑλληνισταὶ Ἰουδαῖοι ἐξ Ἰωνίας, οἵτινες πρὸ ὀλίγου εἶχον ἰδεῖ σὺν αὐτῷ Τρόφιμον τὸν Ἐφέσιον, ὃν ἐνόμιζον ὅτι εἰς τὸ ἱερὸν εἰσήγαγεν ὁ Παῦλος (αὐτόθ. 27—30). Ὡς ἐκ τοῦ ἐγκλήματος λοιπὸν καὶ ἐκ τῶν ἐγκαλούντων αὐτόν, οὐδεμία ἄλλη γλῶσσα προσδοκᾶτο παρὰ τὴν ἑλληνικὴν. Τὸ συμβεβηκὸς τοῦτο τόσούτο μᾶλλον εἶναι ἀξιόλογον καὶ σημαντικὸν καθόσον δὲν ἀναφέρεται εἰς τινα μόνον ἄτομα, ἀλλ' εἰς τὸν λαόν, ὅστις ἦν ὁ ἀκροατὴς τοῦ Παύλου, καὶ εἰς τὴν πόλιν, ἣτις ὅλη εἶχε συγκινηθῆ, καὶ ταραχθῆ ἐπὶ τῷ ἀκούσματι. Κρίνοντες δὲ ἐκ τοῦ γεγονότος τούτου δυνάμεθα νὰ εἰπώμεν ὅτι ἐὰν ἡ ἐπιχώριος γλῶσσα προετιμᾶτο ἐν Παλαιστίνῃ, ἔχουσα ὑπὲρ αὐτῆς τὴν ἀγάπην τοῦ ἔθνους οὐδὲν ἥττον τὸ πλῆθος—ἴσως ὑπῆρχον καὶ ἐξαιρέσεις κατὰ χιλιάδας—ὁ ὄχλος ἐγίνωσκε καὶ τὴν ἑλληνικὴν ὅχι βέβαια τόσον διότι εἶχε κλίσιν πρὸς τὰς ξένας γλώσσας καὶ τὰ ἦθη, ἀλλὰ μᾶλλον ἐνεκα τῶν καιρῶν καὶ τῶν περιστάσεων. Εἰ δὲ τις εἶποι ὅτι τοῦτο ἐγένετο κατὰ τὴν ἑορτὴν τοῦ Πάσχα, ὅτε πᾶμπολλοὶ συνήθως ξένοι συνήρχοντο εἰς Ἱερουσαλήμ—καὶ οὕτως ἡμῶς, ἀποκρινόμεθα, οἱ πλεῖστοι, ἐξ ὧν ἐμελλον ἀκούσαι τὸν Παῦλον ἑλληνιστὶ ὁμιλοῦντα καὶ οἵτινες ἀκούσαντες τὴν ἑβραϊκὴν εὐμενέστερον διέτέθησαν, ἦσαν ἐγγχώριοι.

Οὕτως ἐχόντων τῶν πραγμάτων ὀλιγώτερον ξενιζόμεθα εὐρίσκοντες καὶ ἐν αὐτῇ τῇ πρωτεύουσῃ, τῇ καθέδρᾳ καὶ τῷ κέντρῳ τοῦ ἰουδαϊσμοῦ, ἱερούς συνάξεις τόπους, ἐν οἷς συνήρχοντο ἑλληνισταὶ Ἰουδαῖοι ἐκ διαφόρων μερῶν, ἀποτελοῦντες ἐν Ἱερουσαλήμ κοινότητας περιθλέπτους, ὡς φέρ' εἰπεῖν οἱ Ἀλεξανδρεῖς, οἱ Κυρηναῖοι, οἱ Ἀσιάται καὶ ἄλλοι (Πράξ. 6, 9, 27).

Ἀλλὰ καὶ ἡ χριστιανικὴ Σχολὴ τῶν Ἱεροσολύμων ἐξ ἑλληνιστῶν ἤτοι ἑλληνιστῶν ὁμιλούντων Ἰουδαίων συνέκειτο ἐν μέρει, καὶ ὁ ἀριθμὸς αὐτῶν δὲν φαίνεται νὰ ἦτον μικρὸς ὡς γίνεται, δῆλον ἐκ τινος πρὸς τοὺς ἑβραῖους ἔριδος, ἐν ἣ διετίνοντο οἱ ἑλληνισταὶ ἴσα τούτοις διεκδικούμενοι δικαιώματα (Πράξ. 6, 1 καὶ ἐξ.).

Ἐνταῦθα δὲ γενόμενοι τοῦ λόγου, δὲν νομίζομεν ἀσυντελεῖς εἰς τὴν ὑπόθεσιν ἡμῶν, ὀλίγα τινα διαλαθεῖν καὶ περὶ τοῦ ζητήματος τῶν ἑλληνιστῶν. Τινὲς ἠθέλησαν νὰ ἐξώσωσιν ἐκ τῶν πράξεων τῶν Ἀποστόλων τούτους τοὺς ἑλληνιστῶν ὁμιλοῦντας Ἰουδαίους καὶ ἐξ ἰουδαίων χριστιανούς, ὅπως δὲ κατορθώσωσι τοῦτο, ἔδωκαν εἰς τὴν λέξιν ἑλληνιστῆς ὀρισμὸν, ὅστις ἐπὶ τινα χρόνον ἦν ἐγκαταλελειμμένος, τὸν ἀκόλουθον· οἱ ἑλ-

ληνισταὶ ἦσαν προσήλυτοι, οὗς οἱ ἑβραῖοι οἱ ἐκ τῶν δώδεκα φυλῶν τὸ γένος ἔλκοντες ἦτο οἱ Ἰουδαῖοι κατὰ τὴν στενωτέραν τῆς λέξεως ἔννοιαν, ὀλίγον πάντοτε ἐτίμων καὶ τοὺς ὁποίους διὰ τὴν ἑθρικὴν αὐτῶν καταγωγὴν ἑλληνιστὰς ὠνόμαζον (72).

Καὶ πρὶν ἢ ἐξετάσωμεν ἂν ὁ ὀρισμὸς οὗτος εἶναι ὀρθὸς ἢ οὐ, παρατηροῦμεν ἐκ τῶν προτέρων ὅτι ὁ σκοπὸς τῶν οὕτως ὀριζομένων τοὺς ἑλληνιστὰς ματαιοῦται· διότι ὅπως ποτ' ἂν ἦ οἱ περὶ ὧν ὁ λόγος προσήλυτοι ἑλληνιστῶν πάλιν πρέπει νὰ ὑποθεθῶσιν ὁμιλοῦντες, ὡς ἐξ ἐθνικῶν καταγόμενοι ἢ καὶ πρὸ ὀλίγου ἔτι ἐθνικοὶ ὄντες. Καὶ τί ἄλλο ἠδύνατό τις νὰ προσδοκᾷ ἐξ αὐτοχθόνων τῆς Κιλικίας καὶ μάλιστα τῆς Κυρήνης καὶ Ἀλεξανδρείας καὶ Ἰωνίας (Πράξ. 6, 9.); Εἰ δὲ τινες παραδείγματι χρώμενοι Φίλωνι τῷ Ἰουδαίῳ, βούλονται ἀποδειξάει ὅτι οἱ Ἀλεξανδρεῖς ἐνόουν καὶ τινα ἑβραϊκά, τὰ ἑβραϊκά ταῦτα ἦσαν πάντως ὀλίγιστα· ἄλλως τε καὶ ὀλίγοι εὐρίσκοντο τοσοῦτον πολυμαθεῖς καὶ λόγιοι ὡς ὁ Φίλων.

Ἀλλ' ἐπιστήσωμεν μικρὸν τὴν προσοχὴν ἡμῶν εἰς τὸ σημανόμενον τῶν τοιούτων λέξεων, καὶ ἴδωμεν τίς ἡ διαφορὰ μεταξὺ τῶν προσηγοριῶν Ἰουδαῖος, ἑβραῖος, ἑλληὴν καὶ ἑλληνιστῆς. Ἰουδαῖοι, ἐπὶ τῶν χρόνων τοῦ Κυρίου καὶ τῶν ἱποστόλων αὐτοῦ, καλοῦνται κοινῶς πάντες οἱ ἀπόγονοι ἐκείνων, οἵτινες τὸ ἀρχαῖον τοῦ Ἰουδα βασιλείου ἀπετέλουν, τοῦτέστιν τὰ τέκνα τοῦ Ἀβραάμ, ἀδιαφόρως καὶ ἀνεξαρτητῶς τῆς χώρας ἐν ἣ ἔζων (αὐφύσει Ἰουδαῖοι Γαλ. 2, 15. πάντες οἱ κατὰ τὴν οἰκουμένην Ἰουδ. Πράξ. 24, 5.), ἡ δὲ θρησκεία τοῦ γένους τούτου ὀνομάζεται Ἰουδαϊσμός (Γαλ. 1, 14.) ὅθεν καὶ τὰ Ἰουδαῖος, Ἰουδαῖοι ἀντιπαράθετα πρὸς τὰ ἐθρικὰ, ἔθνη ἢ καὶ πρὸς τὸ πρωτεῦον αὐτῶν ἔθνος, τοὺς ἑλληνας (Ῥωμ. 3, 29, 9, 24. Πράξ. 18, 4. Ῥωμ. 2, 9, 10, 12. ἀ. Κορ. 1, 24.). Τὸ δὲ τὰ Ἰουδαίων φρονεῖν καὶ πράττειν λέγεται Ἰουδαΐζειν, ἐθνικὸν δὲ βίον διάγειν ἐστὶ τὸ ἐθρικῶς ἔχειν (Γαλ. 2, 14), οὐδέποτε δὲ τοῦτο λέγεται ἑλληνίζειν. Προσήλυτοι δὲ καὶ υἱοὶ προσηλύτων ἐκαλοῦντο ὅσοι ἐξ ἐθνῶν νεωστὶ ἀσπαζόμενοι τὸν Ἰουδαϊσμόν, καὶ νεόφυτοι ἔτι ὑπάρχοντες ἐν αὐτῷ, δὲν ἐθεωροῦντο εἰσέτι ὑπὸ τοῦ ἔθνους ὡς ἀσφαλῶς ἐν τῷ ἰουδαϊσμῷ ἐστηριγμένοι καὶ φερέγγυοι (Πράξ. 6, 5, 13. Ἐπὶ δὲ τὴν φράσιν α Ἰουδαῖοι τε καὶ προσήλυτοι ἢ (Πράξ. 2, 10). συνηπακούεται τὸ σύνολον τῶν ὁμολογούντων τὴν ἰουδαϊκὴν θρησκείαν. Καθὼς δὲ οἱ ἰουδαῖοι πρὸς τοὺς ἑλληνας, οὕτως ἀντιπαράβάλλονται καὶ οἱ

(72) Περὶ τῆς ἐγγωρίου γλώσσης τῆς Παλαιστίνης ἐπὶ τῶν χρόνων τοῦ Ἰησ. Χριστοῦ καὶ τῶν Ἀποστόλων ὄρ. τὰ ὑπὸ τοῦ Dr. Pfannkuche κατὰ de Rossi γραφέντα ἐν τῇ Eichhorn's allgem. Biblioth. der bibl. Literatur. VIII, B. 3s St. S. 472.

ἑβραῖοι πρὸς τοὺς ἑλληνοιστάς· ἐν τίνι λοιπὸν ἀντιδιεστέλλετο ὁ ἑβραῖος τοῦ ἑλληνοιστοῦ καὶ υποδιαίρεισιν ἀπετέλει τοῦ ὀνόματος ἰουδαῖος; Πάντως οὐχὶ τῇ θρησκείᾳ· διότι ὡς πρὸς αὐτὴν καλεῖται ἰουδαῖος· οὔτε τῷ γένει ἢ τῇ φύσει· διότι καὶ κατὰ τοῦτο ἰουδαῖος ἐπωνυμεῖται, ἐν τίνι ἄλλῳ ἢ ἐν τῇ γλώσσῃ; Καὶ τῷ ὄντι ὁσάκις ὁ λόγος περὶ ἐθίμων, δοξασιῶν καὶ θείας λατρείας ἐστίν, εἶναι ἐν χρήσει πάντοτε ἡ λέξις Ἰουδαϊκός· ὁσάκις δὲ πρόκειται περὶ τῆς γλώσσης τῶν ἰουδαίων, τῶν βιβλίων καὶ τῆς σοφίας αὐτῶν, ἡ λέξις ἑβραϊκός· οὕτω παρ. χαρ. λέγεται ἑβραϊκῆ διάλεκτος (Πράξ. 22 2. 26, 14), ἑβραϊκὰ γράμματα Λουκ. 23, 38.) Πρὸς τούτοις λέγεται ὅτι ὀμιλεῖ τις καὶ γράφει ἑβραϊστὶ (Ἰωανν. 19, 17, 20) ἑβραϊκῆ φωνῆ, τῇ ἑβραϊδὶ διαλέκτῳ συνδιαλέγεται καὶ παρὰ τῷ Ἰωσήφῳ ἢ μήτηρ τῶν Μακκαθαίων πρὸς τοὺς υἱοὺς αὐτῆς (Ἰώσηπ, ἐν τῷ περὶ Μακκαθ. § 14.), οὐδαμοῦ δὲ φέρεται ἰουδαϊκῆ διάλεκτος, ἰουδαϊκὰ γράμματα καὶ τὰ τοιαῦτα. Ἀρκούντως ἄρα καταφαίνεται ἐν τίνι διακρίσει ὁ ἑβραῖος τοῦ Ἰουδαίου.

Εἰ δὲ τὸ ἰδίως χαρακτηρίζον καὶ διακρίνον τὸν ἑβραῖον εἶναι ἡ γλώσσα, οὐδόλως δυσχερὲς ἐξευρεῖν ποῖον τὸ σημαίνονμενον τῆς λέξεως ἑλληνοιστής, ἣτις ἀντιπαράκειται τῇ λέξει ἑβραῖος· τὸ διακρίνον τὸν ἑλληνοιστὴν εἶναι ἐπίσης ἡ γλώσσα· ὡς δῆλον γίνεται καὶ ἐκ τῆς ἀντιπαράθεσεως τοῦ ἑβραϊκοῦ πρὸς τὸ ἑλληνοιστὴν διότι ἑβραϊκοῦ παρὰ τῷ Ἰωσήφῳ σημαίνει λέγειν τῇ ἑβραϊκῇ γλώσσῃ «τὰ τοῦ Καίσαρος διηγήσειεν ἑβραϊκῶν» (περὶ Ἰουδ. πολ. 6, 3, 1). Τί ἄλλο λοιπὸν ἠδύνατο νὰ σημαίη τὸ ἑλληνοιστὴν ὀμιλεῖν; τί ἄλλο ἢ ὅτι ἀνέκαθεν καὶ διὰ παντός ἐσήμαινε, δηλαδὴ ἑλληνοιστὴν ὀμιλεῖν; οὕτω μεταχειρίζεται τὴν λέξιν καὶ ὁ Θεοκυδίδης λέγων «ἑλληνοισθησαν τὴν γλῶσσαν» ὃ ἐστὶν ἐξέμαθον ἀποδεξάμενοι τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν, τὴν ὁποῖαν νῦν ὀμιλοῦσι (βιβλ. 2, 48), καὶ ὁ Ξενοφῶν γράφων (εἰς τὴν Κύρου Ἀνάβασ. 7, 3) «ἑλληνοιστὴν γὰρ ἠπίστατο,» καὶ παρὰ τῷ Λουκιανῷ δὲ (ἐν τῷ Φιλοψευδ. κεφ. 16.) ὁ δαίμων ὃν ὁ Παλαιστίνος φυγαδεύει, «ἀποκρίνεται ἑλληνοιστῶν ἢ βαρβαρῶν» τουτέστι καὶ εἰς τὰς δύο γλώσσας τῆς Παλαιστίνης, καὶ εἰς τὴν ἐγχώριον βαρβαρῶν, καὶ εἰς τὴν ἑλληνικὴν ἑλληνοιστῶν. Κατὰ τὰ ταῦτα ἄρα ἡ λέξις ἑλληνοιστής ὀρθότατα ἐσχολιάσθη ὡς σημαίνουσα τὸν Ἰουδαῖον μὲν τῷ γένει, ἑλληνοιστὴν δὲ ὀμιλοῦντα (73), ὅπερ ἤδη ὁ Χρυσόστομος ἐκ μόνης, ὡς φαίνεται, τῆς μορφῆς τῆς λέξεως ἀσφαλῶς εἶκασε γνήσιος καὶ καλός

(73) Schol. in Act. Ap. VI, I. N. T, Frid. Matthaei « ἑλληνοιστῶν—τῶν ἑλληνοιστῶν φεγγομένων, καίτοι ἑβραίων ὄντων τῷ γένει».

(74) Ἰωάνν. τοῦ Χρυσόστ. ὑπομνήμ. εἰς τὰς Πράξ. τῶν Ἀποστ. 6, 1. 9. « ἑλληνοιστάς δὲ οἶμαι καλεῖν τοὺς ἑλληνοιστῶν φεγγομένους· οὗτοι γὰρ ἑλληνοιστῶν διελέγοντο ἑβραῖοι ὄντες».

ἑλλην ὑπάρχων (74). Ἐκ τοῦ ἑλλην, λέγει καὶ τις τῶν ἀρχαίων γραμματικῶν, γίνεται ἑλληνοιστῶν, ἐκ τούτου δὲ τὸ ἑλληνοιστῶν, ὡς ἐκ τοῦ δωροῦ δωροιστῶν, καὶ ἐκ τοῦ αἰολιστῶν αἰολιστῶν, ἄπερ προφανῶς περὶ τῆς γλώσσης καὶ τῶν ἰδιωτισμῶν αὐτῆς ἐνταῦθα λέγονται (75). ἑλληνοιστῶν λοιπὸν εἰσιν οἱ τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν ὀμιλοῦντες, δι' ἧς διακρίνονται ἀπὸ τῶν ἑβραῖστῶν ἢ ἀραμαῖστῶν φεγγομένων Ἰουδαίων.

Σημασίαν μεγαλειτέραν παρ' ὅ,τι τὸ δίκαιον ἀπαιτεῖ, (λέγομεν δὲ τοῦτο ἐξαιρέτως κατὰ τοῦ Βερθόλδου,) ἀποδίδουσιν εἰσέτι καὶ εἰς τοῦτο ὅτι ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς ἑβραῖστῶν ὀμιλῶν ἀναφέρεται, ὡς φέρ' εἶπεν, παρὰ τῷ εὐαγγελιστῇ Μάρκῳ 4, 41 λέγων «Ταλιθὰ, κοῦμι!» καὶ 7, 34 ἀναφωνῶν «ἐφραθὰ» καὶ ἀλλαχοῦ 15, 34 καὶ παρὰ Ματθαίῳ 27, 46. Ἀλλὰ πρὸς τοῦτο ἠδύνατό τις νὰ ἀντιπῆρ, ὅτι αἱ ἐν τοῖς χωρίοις τούτοις ἀναφερόμεναι ἑβραϊκαὶ λέξεις ἐμνημονεύθησαν ὑπὸ τῶν ἱερῶν εὐαγγελιστῶν ὡς σημειώσεως καὶ μνήμης ἄξιαι, ὅπερ δὲν θὰ ἐποίουν βεβαίως οἱ ἱεροὶ συγγραφεῖς, ἐὰν ὁ Κύριος ἑβραῖστῶν τὸ πλεῖστον διελέγετο. Καὶ ἀληθῶς τί θὰ εἶχον νὰ ἀντιτάξωσιν εἰς τὴν ἀπάντησιν ταύτην; Ἀλλ' ἔστω, ἡμεῖς δὲν ἀρνούμεθα ὅτι πρὸς τὰ πλήθη τῶν Ἰουδαίων δυνατὸν ὁ Κύριος νὰ ἐλάλει τὴν γλῶσσαν αὐτῶν, ἢν εὐαρέστως πάντοτε ἤκουον· ἐρωτῶμεν ὅμως ποῖαν γλῶσσαν ὀμιλεῖ πρὸς τὰ συμμιγῆ καὶ πολύφυλα ἐκεῖνα πλήθη, ἅτινα ἐκ διαφόρων χωρῶν καὶ πόλεων πρὸς αὐτὸν συνέρρεον; Πῶς ἐλάλει πρὸς τοὺς προσηλύτους καὶ ἐθνικούς; Πῶς ἐν τῇ χώρᾳ τῶν Γαδαρηνῶν (Ματθ. 8, 28. Μάρκ. 5, 1. Λουκ. 8, 26.); Πῶς ἐν τοῖς ὄροις τῆς Τύρου καὶ Σιδῶνος (Μάρκ. 7, 24), ἐνθα γυνὴ ἑλληνὶς συροφοινίκισσα μετ' αὐτοῦ συνδιελέχθη; Εἰς ποῖαν γλῶσσαν ἐδίδασκεν ἐν Δεκαπόλει, ἣτις ἐξ ἑλληνίδων πόλεων συνέκειτο, ὅποσαι ἦσαν ἡ Φιλαδέλφεια, τὰ Γέρασα, τὰ Γάδαρα, ἡ Ἰππῶς, ἡ Πέλλα καὶ ἄλλαι;

Ἐπειτα ἐκ τοῦ ὅτι ὁ Κύριος ἑβραῖστῶν πολλὰς διελέγετο τί συνάγεται περὶ τοῦ εὐαγγελιστοῦ Ματθαίου, ὅστις δὲν εἶχε νὰ ὀμιλῆ κατὰ μέρος καὶ κατὰ τὰς περιστάσεις πρὸς πλήθη ἐρχόμενα καὶ ἀπερχόμενα καὶ νῦν μὲν πρὸς ἑβραίους, νῦν δὲ πρὸς ἑλληνοιστάς, καὶ ἐπομένως ἀναλόγως νὰ ἀλλάσῃ τὴν γλῶσσαν αὐτοῦ; ὅστις ἐν τῇ ἐκλογῇ τῆς γλώσσης τοῦ εὐαγγελίου του ὤφειλε νὰ λάβῃ ὑπ' ὄψιν αὐτοῦ κύκλον ἀνθρώπων διαρκῆ καὶ παντοτεινόν, κύκλον, ἐν ᾧ περιελαμβάνετο ἡ σύγχρονος καὶ ἡ μέλλουσα γενεά, εἰς ἣν ἔξην ἴσως ἐμελλε νὰ ἦναι ἡ ἑβραϊκὴ γλῶσσα;

(74) Ἰωάνν. τοῦ Χρυσόστ. ὑπόμν. εἰς τὰς Πράξ. κεφ. 6, 1—9. « ἑλληνοιστάς δὲ οἶμαι καλεῖν τοὺς ἑλληνοιστῶν φεγγομένους· οὗτοι γὰρ ἑλληνοιστῶν διελέγοντο ἑβραῖοι ὄντες».

(75) Ἀπολλώνιος ὁ Ἀλεξ. ἐν τοῖς τοῦ Imman. Bekkeri Anecdosis graecis. Vol 2. p. 572.

Ἐνανεφαλοιούντες ἤδη τὰ μέχρι τοῦδε εἰρημένα βλέπομεν ὅτι

Α'. Διὰ τῆς κυριαρχίας τῶν Μακεδόνων ἡ Ἀσία ἐπληρώθη ἑλληνικῶν πόλεων κατὰ μῆκος τε καὶ πλάτος. Ἐν τῇ ἄνω Ἀσίᾳ συνέστησαν πολλαὶ τοιαῦται πόλεις διὰ τῆς δυναστείας τῶν Πτολεμαίων, καὶ μάλιστα τῶν Σελευκιδῶν· ἀρχαιότεραι δὲ πόλεις, ὅποια ἡ Τύρος καὶ ἡ Σιδῶν, ὑπὸ τὴν ἐπιφρόνῃ τούτων μετέβαλον τὴν ἑαυτῶν γλῶσσαν.

Β'. Ἐξαιρέτως ἡ συριακὴ, φοινικικὴ καὶ ἰουδαϊκὴ παραλία μέχρις Αἰγύπτου κατεῖχeto ὑπὸ ὅλων ἑλληνικῶν ἢ ἡμιελληνίδων πόλεων. Τὸ δὲ ἀνατολικὸν μέρος τῆς ἰσραηλιτικῆς χώρας ἀπὸ Ἄρνων καὶ ἄνωθεν, ὅπου ἡ Γιλεὰδ, ἡ Βασάν, ἡ Αὐρανίτις, ἡ Τραχωνίτις, συμπεριλαμβανομένης καὶ τῆς Ἀθηληνῆς, ἦν πρὸς βορρᾶν μὲν ἑλληνικόν, πρὸς νότον δὲ κατὰ τὸ πλεῖστον μέρος κατεῖχeto ὑπὸ Ἑλλήνων. Ἐν δὲ τῇ Ἰουδαίᾳ καὶ Γαλιλαίᾳ εὕρισκοντο πόλεις καθόλου ἢ ἐξ ἡμισείας τοῦλάχιστον ὑπὸ Ἑλλήνων κατοικούμεναι.

Γ'. Ἡρώδης ὁ Μέγας πάμπολλα ἐδαπάνησεν ὅπως ἐξελληνίσῃ τοὺς Ἰουδαίους.

Δ'. Τὴν τάσιν ταύτην πρὸς τὸν ἑλληνισμόν αἱ ῥωμαϊκαὶ ἀρχαὶ ὑπεστήριξαν καὶ προήγαγον μᾶλλον ἢ ἀνεχαίτισαν.

Ε'. Καὶ αὐτοὶ οἱ ἱεροὶ προσετώτες τῶν Ἰουδαίων οὐδαμῶς ἐκώλυον τὴν χρῆσιν καὶ διάδοσιν τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης, ἀλλὰ καὶ μέχρι τῶν τελευταίων ἡμερῶν τῆς Ἰερουσαλὴμ ἐσέβοντο αὐτήν, καὶ βιβλία ἐν αὐτῇ γεγραμμένα μετὰ τῆς ἱεραῆς αὐτῶν φιλολογίας κατέτασσον, καὶ δὴ καὶ αὐτῶν τῶν δικαστηρίων αὐτῶν οὐδὲν ἀπέβαλλον.

Σ'. Πανταχόθεν εὐνοουμένη ἡ γλῶσσα αὕτη ἐξηπλώθη διὰ τῆς ἐπιμυξίας καὶ τοῦ ἐμπορίου ἀνά πάσας τῶν Ἰουδαίων τὰς τάξεις τοσοῦτον, ὅστε καὶ αὐτὸς ὁ χυδὴν λαὸς, οὐχὶ βεβαίως ἀνευ ἐξαιρέσεων, κατενόει καὶ ἐλάλει αὐτήν, καὶ μείζονα ἀγάπην καὶ κλίσιν εἶχεν εἰς τὴν ἑαυτοῦ γλῶσσαν.

Ζ'. Τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν ὁμιλοῦσαι εὕρισκοντο ὁλόκληροι ἰουδαϊκαὶ κοινότητες καὶ ἐν αὐτῇ τῇ ἀγίᾳ πόλει Ἰερουσαλὴμ, σταθερῶς ἐν αὐτῇ οἰκοῦσαι μετὰ τῶν κτημάτων αὐτῶν· ἐξ ὧν ὕστερον μετὰ τῶν ἐξ Ἑλλήνων προσηλύτων συνέστη καὶ νυξήθη καὶ ἡ αὐτοῖσι χριστιανικὴ ἐκκλησία.

4) Φαντασθῶμεν ἤδη τὸν εὐαγγελιστὴν Ματθαῖον ἐν μέσῳ τοῦ κόσμου τούτου εὕρισκόμενον καὶ διανοούμενον περὶ τῆς γλώσσης, εἰς ἣν ἔδει νὰ γράψῃ τὸ ἑαυτοῦ εὐαγγέλιον. Ἄν οὗτος ἔγραφεν ἑλληνιστί, κατενόει αὐτὸν τὸ πλῆθος τοῦ λαοῦ, ἐκείνους δὲ ἐκ τῶν Ἰουδαίων, ὅσοι πιθανόν μόνον τὴν ἐγχώριον γλῶσσαν ὁμιλοῦν, ἀνεπλήρου διὰ τῶν πόλεων ἐκείνων, ἃς οἱ Ἕλληνες πρὸ πολλῶν ἡδὴ χρόνων εἶχον ὑπὸ τὴν καταχρῆν αὐτῶν, καὶ ἐκείνων, ἃς οὗτοι διὰ τῆς εὐνοίας τῶν Ἡρωδιαδῶν ἐν τοῖς ὁρίοις

ἢ καὶ ἐντὸς τῆς Παλαιστίνης ὡς κτηματῖαι καὶ συμπολίται μετὰ τῶν Ἰουδαίων ἐνέμοντο. Ἐτι δὲ καὶ διὰ τῶν κοινοτήτων τῶν ἐν Ἰερουσόλοις ἑλληνιστῶν καὶ τῶν ἐν τῇ χριστιανικῇ ἐκκλησίᾳ τελούντων ἑλληνιστῶν, μεθ' ὧν ἀδύνατον ἦν ἄλλως συνεννοηθῆναι. Ἄν δὲ ἐβραϊστὶ ἔγραφε τὸ εὐαγγέλιόν του, ἀπέκλειε τὸ μεγαλεῖτερον καὶ εὐγενέστερον ἴσως μέρος τῶν ἀναγνωστῶν, ὧν ἤδη ἐμνημονεύσαμεν.

2) Ἄν ἐῤῥίπτειν ἐν βλέμμα ἐπὶ τῆς Αὐρανίτιδος, τῆς Τραχωνίτιδος καὶ τοῦ λοιποῦ ἀνατολικοῦ μέρους τῆς Παλαιστίνης, τῶν πάλαι μὲν ποτε ἰουδαϊκῶν ἰδιοκτησιῶν, τότε δὲ ὑπὸ τῶν Δεκαπολιτικῶν κατεχομένων, εἶχεν ἰσχυρότατον λόγον ἑλληνιστί νὰ γράψῃ.

3) Ἄν ἀφ' ἑτέρου περιεσκοπεῖτο τὴν πρὸς δυσμὰς περιχώρον καὶ ἐβλεπε τὴν Ἀντιόχειαν, τὴν πρωτεύουσαν τῆς Συρίας, ἔνθα κατὰ πρῶτον οἱ πιστοὶ χριστιανοὶ ὠνομάσθησαν (Πράξ. 11, 26), καὶ τὰς ἄλλας γεινναζούσας εἰς αὐτὴν συριακᾶς κοινότητας (Πράξ. 15, 23, 41)· ἂν ἐλάμβανεν εἰς νοῦν τὴν Τύρον, ἐν ἣ ἤμαζεν ἤδη καὶ ἐκκλησία χριστιανικὴ (Πράξ. 21, 3, 4), τὴν Σιδῶνα (Πράξ. 27, 3), καὶ ἄλλας πόλεις κατὰ μῆκος τῆς φοινικικῆς παραλίας κειμένας (καθότι πᾶσαι αἱ πόλεις αὗται περιλαμβανονται ἐντὸς τοῦ ὁρίζοντος, ὃν ὁ Ματθαῖος εἶχε σ. γγράφων τὸ ἑαυτοῦ εὐαγγέλιον, βλ. § 2), δὲν ἠδύνατο νὰ ἀμφιβάλλῃ ἐπὶ πολὺ ποίαν γλῶσσαν νὰ προτιμήσῃ ἐν τῇ συγγραφῇ τοῦ εὐαγγελίου αὐτοῦ· τὴν ἑλληνικὴν, αὐτὴν καὶ μόνην ἔμελλε νὰ προτιμήσῃ.

4) Τέλος ἂν ἀπέβλεπεν εἰς τὰς τελευταίας κοισίμους ἐκεῖνας ἡμέρας τοῦ ἔθνους του, καθ' ἃς ἔγραφε τὸ εὐαγγέλιον, καὶ ἐπίστευεν ἀδιστακτικῶς εἰς τὰς προρρήσεις τοῦ διδασκάλου αὐτοῦ, δι' ὧν προεμνηνύετο ἐγγίζουσα τοῦ ἰουδαϊκοῦ κράτους ἡ καταστροφή (ἧς καὶ ἰδίως ὀφθαλμοῖς ἤδη ἐώρα τὰς ἀπαρχὰς), καὶ ἤθελεν ἵνα ἐνεργὸν διαμείνῃ τὸ εὐαγγέλιον αὐτοῦ καὶ μετὰ ταῦτα ἔτι ὅτε αἱ προρρήσεις ἐκείναι θὰ ἐξεπληροῦντο, ἂν ἤθελε νὰ ἐννοηται καὶ εἰς τοὺς μετὰ ταῦτα χρόνους ὅτε τὰ λείψανα τοῦ ἰουδαϊκοῦ ἔθνους ἀνευ ναοῦ καὶ θείας λατρείας ἀπάτριδες, ἐνθεν κἀκεῖθεν περιπλανώμενοι, ἄλλοις ἔμελλον ἐγκαταλεῖψαι τὴν χώραν καὶ τὰ κτήματα αὐτῶν, ἐνὶ λόγῳ ἂν ὁ Ματθαῖος, γράφων τὸ εὐαγγέλιον αὐτοῦ, οὐ μόνον εἰς ὀλίγους μῆνας ἢ δύο τρία ἔτη, ἀλλ' εἰς τοὺς μετέπειτα χρόνους ἀπέβλεπεν, οὐδέποτε ἠδύνατο νὰ γράψῃ εἰς τὴν γλῶσσαν τούτου τοῦ ἔθνους, τὸ ὅποιον μετ' ὀλίγον δὲν ἔμελλε πλέον νὰ ἦναι τοιοῦτον.

§ 11. Ὅτι οὐδέποτε ὑπῆρξε ἑβραϊκὸν κατὰ Ματθαῖον εὐαγγέλιον.

Ἄλλὰ φέρε σκεψόμεθα καὶ ἄλλως. Ἐκ τῆς σχέσεως τῆς ἐγχωρίου γλώσσης τῆς Παλαιστίνης πρὸς τὴν ἑλληνικὴν οὐδεμία ἀμφιβολία λείπει

ται, ὅτι οὐ μόνον οἱ Ναζωραῖοι καὶ οἱ Ἐβιωναῖοι καὶ οἱ ὀλίγοι ἰθαγενεῖς οἱ ἐμπαθῶς προσκειμένοι τοῖς ἥθεσι καὶ τῇ πατρίῳ γλώσσῃ αὐτῶν, ἀλλὰ πρὸς τούτοις καὶ πολλοὶ ἄλλοι τῶν ἰουδαίων τῶν κατὰ τὰς πόλεις τῆς Παλαιστίνης διεσπαρμένων καὶ εἰς Χριστὸν πιστευόντων κατανοοῦντες θὰ ἀνεγίνωσκον τὸ ἑβραϊκὸν πρωτότυπον τοῦ κατὰ Ματθαῖον εὐαγγελίου, εἰπερ τοιοῦτόν τι ἐδημοσιεύετο παρὰ τοῦ εὐαγγελιστοῦ, καὶ δυσκόλως πάντως θὰ ἀντήλλασσον αὐτὸ πρὸς μετάφρασιν ἑλληνικὴν. Τὸ εὐαγγέλιον τοῦτο ἔδει ἄρα νὰ πολλαπλασιασθῇ δι' ἀντιγράφων, καὶ εἰς πολλὰς πόλεις τῆς Παλαιστίνης νὰ διαδοθῇ, τὰ δὲ ἀντίγραφα αὐτοῦ οὐδαμῶς ἠδύναντο νὰ ἐξαφανισθῶσιν εἰς τοσοῦτον βαθμὸν, ὥστε οὐδὲν πλέον νὰ ἐναπολειφθῇ ἐξ αὐτῶν εἰμὴ ἀμφίβολόν τι ἔχνος παρὰ τοῖς Ναζωραίοις καὶ Ἐβιωνίταις.

Ἄλλὰ καὶ εἰς τὴν Συρίαν καὶ ἰδίως εἰς τὰς βορειοανατολικὰς αὐτῆς πόλεις, ἔνθα μετὰ πολλῆς τῆς ἰσχυρογνωμοσύνης καὶ ἰδιοτροπίας ἐφυλάσσετο ἡ συριακὴ γλῶσσα, καὶ ἔνθα ἐπὶ τῆς δευτέρας ἑκατονταετηρίδος ἤρξατο ἀνορθοῦσα ἐν τῇ γλώσσῃ ταύτῃ ἡ φιλολογία μετὰ τῆς ποιήσεως, βιβλίον τοιοῦτον, γεγραμμένον εἰς τὴν διάλεκτον τῆς Γαλιλαίας, ἀσμένως πάνυ ἔμελλον νὰ ἐγκολληθῶσιν οἱ Σύροι πρὸς ἰδιωτικὴν τε καὶ ἐκκλησιαστικὴν χρῆσιν, καὶ οὐδὲν ἐκόλυεν ὅτι ἦν γεγραμμένον γράμμασιν ἑβραϊκοῖς, διότι καὶ τὸ ἑβραϊκὸν ἀλφάβητον, καθόσον δυνάμεθα νὰ εἰκάσωμεν ἐκ τῶν ἐπιγραφῶν τῆς Παλμύρας, ἦν ἐν χρῆσει εἰς μέγα μέρος τῆς Συρίας· οἱ δὲ ἀγνοοῦντες τὸ ἀλφάβητον τοῦτο οὐδενὸς ἄλλου πρὸς κατανόησιν τοῦ συγγράμματος τούτου ἔχρηζον, εἰμὴ τῆς μεταλλαγῆς τῶν στοιχείων αὐτοῦ. Ἄρα τὸ εὐαγγέλιον τοῦτο, ὡς τὸ μόνον βοήθημα τῶν χριστιανῶν τῆς χώρας ἐκείνης, ἀδύνατον ἦν νὰ ἐλλείπῃ αὐτοῖς, τοῦλάχιστον μέχρι τῆς μεταφράσεως τῆς Καινῆς Διαθήκης εἰς τὴν γλῶσσαν αὐτῶν· καὶ ὅμως ὅτε ἡ μετάφρασις αὕτη ἐξεπονεῖτο, οὔτε εἶχον οὔτε ἐγίνωσκον οἱ χριστιανοὶ ἐκεῖνοι τοιοῦτόν τι κατὰ Ματθαῖον εὐαγγέλιον, ἀλλ' ἐκ τοῦ ἡμετέρου ἑλληνικοῦ Ματθαίου, τουτέστιν ἐκ μεταφράσεως καὶ οὗτοι μετέφρασαν· καὶ τοι ἐὰν ὑπῆρχε τοιοῦτον εὐαγγέλιον, ἐπιμελῶς θὰ ἐφυλάττετο καὶ παρ' αὐτοῖς ὡς ἱερὸν καὶ πολύτιμον κειμήλιον, καὶ αὐτὸ τοῦτο θὰ μετεχειρίζοντο ἰδίᾳ τε καὶ δημοσίᾳ, ἀφοῦ διεσκεύαζον ἐν αὐτῷ ὅσα χρεῖαν εἶχον διασκευῆς εἰς ἀκριβεστέραν αὐτοῦ πρὸς τὴν ἐαυτῶν γλῶσσαν μεθάρμοσιν.

Ἄλλ' οὐδ' ὁ Ὠριγένης, ὁ τοσαῦτα περὶ τὴν κριτικὴν τῶν ἁγίων Γραφῶν μοχθήσας, οὐδ' αὐτὸς ἠδυνήθη νὰ ἐξιχνιάσῃ τὸ κατὰ Ματθαῖον εὐαγγέλιον ἑβραϊστὶ γεγραμμένον· ὅ,τι πολλαχοῦ εὔρε καὶ εἶδε καὶ ἀνέγνω ἦν τὸ καθ' Ἐβραίους εὐαγγέλιον, ὃ τὴν ἐκτίμησιν τῆς ἀξίας εἰς τὴν ἰδίαν ἐκτίμησιν κρίσιν ἀφῆκε. Καὶ ὅμως ἡ ἀνακάλυψις τοῦ Ματθαίου ἐν τῇ πρω-

τοτύπῳ αὐτοῦ γλώσσῃ ἦν ἀξία πολλοῦ λόγου καὶ ἀναγκαιοτάτη εἰς αὐτόν· διότι ὥσπερ ἐν τῇ Παλαιᾷ Γραφῇ εἰργάζετο συμπαραβάλλον τοῖς ἑβδομήκοντα τὸ ἑβραϊκὸν πρωτότυπον, καὶ ἕτερα κριτικὰ βοηθήματα συλλέγων πρὸς διόρθωσιν τῆς τῶν Ο' μεταφράσεως, οὕτως ἐνησχολεῖτο καὶ ἐν τῇ κριτικῇ ἐρέσῃ τοῦ ἱεροῦ τῆς Καινῆς Διαθήκης κειμένου. Καὶ ἀληθῶς τὰ εἰς τὸν Ματθαῖον παρεισδύσαντα πολλὰ λάθη, ἅπερ ὁ σοφὸς οὗτος ἀνὴρ δεινοπαθῶν καταλέγει, οὐδαμῶς ἄλλως ἴσως ἀσφαλέστερον νὰ διορθώσῃ ἠδύνατο, εἰμὴ ἔχων ὑπ' ὄψιν αὐτοῦ, ὡς καὶ ἐπὶ τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, τὸ πρωτότυπον. Καὶ δὴ εἰκοσι καὶ ἄνω ἔτη περιηγεῖτο ἐπὶ τούτῳ τῷ σκοπῷ πρὸς ἀνεύρεσιν καὶ συλλογὴν κριτικῶν βοηθημάτων, ἤγαγεν εἰς φῶς πολλὰ τέως εἰς ἀχρηστίαν καὶ λήθην μεταπεσόντα χειρογράφα, ἅπερ ἄλλως ἐν τῇ ἀφανείᾳ δὲν θὰ διέφευγον ἴσως τὴν ἀπώλειαν αὐτῶν, οὐδὲν ἀζήτητον καὶ ἀνερεύνητον ἀφῆκε πρὸς διόρθωσιν τῶν Γραφῶν, διῆλθεν ἀναδιφῶν τὴν Παλαιστίνην καὶ τὴν Συρίαν, καὶ ἐν Τύρῳ ἐπεξεργασθεὶς καὶ διατάξας κατέστρωσε τὴν κριτικὴν αὐτοῦ συλλογὴν· καὶ ὅμως μεθ' ὅλην τὴν πολυχρόνιον ταύτην ἔρευναν, εἰς ἣν ἐπίτηδες ἐπὶ τούτῳ τῷ σκοπῷ ἐναπεδύθη ὁ πολυμαθὴς οὗτος ἀνὴρ, οὐδὲν οὐδαμοῦ τοιοῦτον ἀνεῦρε τοῦ κατὰ Ματθαῖον εὐαγγελίου πρωτότυπον.

Ἄσαύτως καὶ Πάμφιλος, ὁ ἐν Βηρυτῷ τῆς Φοινίκης γεννηθεὶς, ὁ μάρτυς, ὁ διδάσκαλος καὶ φίλος τοῦ Εὐσεβίου, ὁ ἐπὶ ἐμπειρίᾳ τῶν ἁγίων Γραφῶν διάσημος ἐν τῇ ἀρχαιότητι, πρὸς χρῆσιν τῆς ἐν Καισαρείᾳ ἐκκλησίας τὴν περιβόητον ἐν τοῖς ἀρχαίοις ἀνίδρυσε βιβλιοθήκην, ἐν ᾗ μετὰ πολλῆς τῆς ἐπιμελείας πανταχόθεν συνήγαγε βίβλους. Τὸ πλῆθος τῶν ἐναποκειμένων ἐν αὐτῇ χειρογράφων τῆς ἁγίας Γραφῆς καὶ ἄλλων χριστιανικῶν συγγραμμάτων εἴλκυσε πρὸς τοῖς ἄλλοις αὐτόσε καὶ τὸν Ἰερώνυμον, ὅστις μεγάλως ὠφελήθη ἐκ τοῦ θησαυροῦ ἐκείνου, ἀλλὰ καὶ ταύτην τὴν συλλογὴν οὐδὲν ἑβραϊκὸν ἀντίτυπον τοῦ Ματθαίου ἐκόσμη· ὅ,τι δὲ ἀνεῦρε καὶ εἶχεν ὁ Πάμφιλος ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ αὐτοῦ ἦν τὸ βιβλίον τῶν Ναζωραίων, ἔνθα εἶδε καὶ ἀνέγνω αὐτὸ καὶ ὁ Ἰερώνυμος, ὅστις καὶ μετέφρασεν αὐτὸ (1). Τοσοῦτον ἄκαρποι καὶ μάταιαι ὑπῆρξαν αἱ προσπάθειαι τῆς ἀρχαιότητος πρὸς ἀνεύρεσιν τοῦ λεγομένου πρωτοτύπου ἑβραϊκοῦ εὐαγγελίου τοῦ Ματθαίου, ὥστε τῇ ἀληθείᾳ οὔτε ὅτι ὑπῆρξέ ποτε τοιοῦτόν τι εὐαγγέλιον φαίνεται, καὶ ὁ περὶ ὑπάρξεως αὐτοῦ λόγος ἀπλῆ φήμη ἀποδείκνυται.

Ἄλλ' οὐδὲ περὶ τῆς ὑποτιθεμένης μεταφράσεως τοῦ κατὰ Ματθαῖον

(1) Hieronym. de Script. eccles. εἰς τὰς λέξ. Πάμφιλος καὶ Ματθαῖος· καὶ ἐν τῷ 3 βιβλ. Adv. Pelag. c. in Evangelio juxta Hebraeos. . . quod in Caesarensi bibliotheca habetur etc.)

εὐαγγελίου σαφές τι καὶ βέβαιον ἐγίνωσκον οἱ ἀρχαῖοι. Ὁ Παπίας, αὐτὸς καὶ ἐν τοῖς ἔμπροσθεν ἐμνήσθημεν, ἀναφέρειν ὅτι ὁ Ματθαῖος ἔγραψεν ἑβραϊστὶ, ἐπάγει ἀκολούθως: «ἠρμήνευσε δὲ αὐτὰ (τὰ λόγια τοῦ Ματθαίου) ὡς ἠδύνατο ἕκαστος.» (Εὐσεβ. Ἐκκλησ. ἱστορ. περὶ τὸ τέλος τοῦ 3 βιβλ.). Τί σημαίνουν αἱ λέξεις αὗται τοῦ Παπίου; οὐδὲν ἄλλο βέβαιον ἢ ὅτι οἱ χριστιανοὶ οἱ μὴ εἰδότες ἑβραϊκὰ ἠρμήνευσαν τὸ εὐαγγέλιον ὡς ἕκαστος εἶχε δυνάμειος καὶ ἰκανότητος· ἄλλαις λέξεσιν ἕκαστος τῶν μὴ ἐννοούντων αὐτὸ ἠρμήνευσεν αὐτό. Ἡ μήπως τάχα λέγει ὁ Παπίας ὅτι οἱ Ἕλληνες καὶ ἑλληνίζοντες χριστιανοὶ ἐμάνθανον ὀλίγα ἑβραϊκὰ ὅπως ἐν ἀνάγκῃ ἐννοῶσι τὸ εὐαγγέλιον τοῦ Ματθαίου; ἀλλ' εἰς τοιαύτην σύγχυσιν νοὸς καὶ εἰς τοιούτους παραλογισμοὺς ἐμπίπτει ἐκεῖνος μόνον ὁ συγγραφεὺς, ὅστις φέρων παραδίδωσιν ἑαυτὸν εἰς ψεῦδη καὶ φήμας ἀνυπάρκτους (2).

(2) Σημ. τοῦ Μεταφρ. Οὐδεὶς βέβαιον ἀρνεῖται τὸ βεβιασμένον καὶ πως καὶ παραδόξον τῆς ἐρμηνείας, ἣν ὁ ἡμέτερος Οὔγος δίδωσιν εἰς τὰς λέξεις τοῦ Παπίου· ὁμολογητέον ὅμως ὅτι καὶ ἡ ἔκφρασις τοῦ ἀποστολικοῦ Πατρὸς δὲν εἶναι σαφής, διὰ καὶ ἄλλοι ἄλλως ἠρμήνευσαν καὶ ἐρμηνεύουσι αὐτήν. Χάριν περιουσίας παραθέτομεν ἐνταῦθα καὶ ἑτέραν τῶν λέξεων τοῦ Παπίου ἐξήγησιν ἐνός τῶν κορυφαίων θεολόγων τῆς Γερμανίας, τοῦ γνωστοῦ Σλειερμαχέρου, οὐδὲν ἦττον καὶ ταύτην ἐσφαλμένην. Κατὰ τὸν Σλειερμαχέρου διὰ τοῦ «ἠρμήνευσε» δὲν σημαίνεται μεταγλώττισις εἰς ἄλλην γλῶσσαν, ἀλλ' ἀπλῆ ἐξήγησις καὶ διασαφής τῶν λογίων τοῦ εὐαγγελιστοῦ Ματθαίου, ὅ ἐστι τὰ οἰαδήποτε ἱστορικὰ, δογματικὰ καὶ ἠθικὰ ὑπομνήματα ὅσα ἕκαστος τῶν προεστώτων τῆς ἐκκλησίας ἐποιοῖτο πρὸς ἀνάπτυξιν καὶ διαλεύκανσιν τοῦ ἀποστολικοῦ συγγραμματος (βλ. τοῦ περιοδικ. θεολογ. συγγράμ. Stut. und Krit. ἔτ. 1832, σελ. 735.) Καὶ ὅμως αἱ λέξεις τοῦ Παπίου, ὅστις, εὐθὺς πρότερον περὶ τοῦ κατὰ Ματθαῖον εὐαγγελίου ὁμιλῶν, λέγει ὅτι *ἑβραῖδι διαλέκτῳ* τοῦτο ἔγραψεν, οὐδὲν ἄλλο παραδηλοῦσιν, ἢ ὅτι ἕκαστος τῶν λειτουργῶν τῆς ἐκκλησίας ἢ τῶν λογίων χριστιανῶν τῶν εἰδόντων τὴν ἑβραϊκὴν μετέφραζε τὸ κατὰ Ματθαῖον εὐαγγέλιον διὰ ζώσης φωνῆς ἢ καὶ διὰ γραφῆς χάριν τῶν χριστιανῶν ἐκείνων, εἰς οὓς ἡ ἑβραϊκὴ ἦν ξένη καὶ ἀκατάληπτος γλῶσσα. Καὶ ὁ μὲν Οὔγος ὁμολογεῖ τοῦλάχιστον ὅτι δὲν ἐννοεῖ τὰς λέξεις ταύτας τοῦ Παπίου, ὡς τοῦτο αὐτὸ ὁμολογοῦσιν καὶ ἄλλοι «*quid hisce vofuerit, equidem non percipio.*» (Harless, Weihnachtsprogramm. Erlang. 1844. pag 22.) Ἀλλὰ τί ἂν εἶποι τις περὶ ἐκείνων, οἵτινες λέγουσι μὲν ὅτι κατανοοῦσι τὰ λόγια ταῦτα τοῦ Παπίου καὶ ὅτι οὐδὲν ἄτοπον ἐν αὐτοῖς εὐρίσκουσιν, ἐρμηνεύουσι δὲ ὅπως καὶ ὁ Οὔγος; (βλ. Ebrard, Wissenschaftliche kritik der Evang. geschichte. Frankf. 1842, σελ. 952.) Ἐπειδὴ δὲ πολλαχῶς ἐσχολιάσθησαν αἱ λέξεις αὗται τοῦ Παπίου καὶ εἰσέτι κατ' ἐκάστην σχολιάζονται, δὲν κρίνομεν περιττὸν νὰ σημειώσωμεν καὶ ἡμεῖς ἐνταῦθα τὴν περὶ τούτων γνώμην ἡμῶν. Αἱ περὶ ὧν ὁ λόγος λέξεις τοῦ Παπίου, ἐκ παραδόσεως καὶ αὐταὶ εἰς αὐτὸν

ἔκεινο ὅμως γίνεται ἄλλον ἐκ τῶν λόγων τοῦ Παπίου, ὅτι οὔτε αὐτὸς, οὔτε ἄλλος τις τῶν ἀρχαίων, ἀφ' ὧν οὗτος τὰς παλαιὰς συνέλεξε παραδόσεις, ἐγίνωσκε τὸ πότε, ποῦ, ὑπὸ τίνος καὶ ἐπὶ τίνι αὐθεντικῇ κατηγορίᾳ ἢ ἑλληνικῇ μεταφρασί τοῦ κατὰ Ματθαῖον εὐαγγελίου· λέγομεν δὲ τοῦτο περὶ τοῦ Παπίου καὶ τῶν λοιπῶν, οἵτινες ἔζων κατὰ τοὺς πρώτους χρόνους τῆς Β' ἑκατονταετηρίδος, ἐπειδὴ οὗτοι ἐμελλον γινώσκειν πάντως τὰ περὶ τῆς μεταφράσεως, εἴπερ τοιαύτη τις ἐγίνετο· διότι ὁ Ματθαῖος τὸ πολὺ 60 ἔτη πρὸ τοῦ Παπίου συνέγραψε τὸ ἑαυτοῦ εὐαγγέλιον, ἢ μεταφρασίς ἐπομένως ἐμελλε νὰ ἦναι ἔτι τότε ἰκανῶς πρόσφατος καὶ νεαρὰ, καθὼς μάλιστα λέγεται ὅτι ἐπὶ τινὰ χρόνον οἱ χριστιανοὶ διετέλεσαν ἀνεπίσημοι καὶ αὐθεντικῆς μεταφράσεως (3).

Ἀνακεφαλαιοῦντες ἤδη τὰ εἰρημένα βλέπομεν, α') ὅτι οὔτε ὁ Πάμφιλος

κατελοῦσαι, φαίνονται ἡμῖν οὐχὶ τοσαῦτον ἀθῶαι, ὅσον θὰ ὑπελάμβανεν αὐτὰς ὁ ἀναγνώστης, ὁ ἀγνοῶν τὴν πρὸς τοὺς ἰουδαϊζόντας χριστιανούς σχέσιν τοῦ Παπίου. Αἱ λέξεις αὗται φαίνονται καθ' ἡμᾶς ἔχουσαι τὴν αὐτὴν πηγὴν, ἣν καὶ πᾶσα ἡ περὶ τοῦ ἑβραϊκοῦ κατὰ Ματθαῖον εὐαγγελίου παράδοσις, ἣν ἐν ἀπλότῃ ὁ Παπίας κατέγραψε, μὴ ἀναλογιζόμενος ὅποια δολιότης ὑπεκρύπτετο ἐν τῷ θρυλλήματι τούτῳ καὶ τί τοῦτο κυρίως ἐσκόπευε. Καὶ τί ἄρα γε ἠβούλοντο ταῦτα λέγοντες οἱ Ἑβριωνῶντες; Ὅτι ἠβούλοντο διακηρύττοντες καὶ ὅτι ἑβραϊστὶ τὸ κατὰ Ματθαῖον εὐαγγέλιον ἔγραψεν ἵνα συστήσωσι δηλαδὴ τὸ ἑαυτῶν εὐαγγέλιον ὡς τὸ μόνον γνήσιον, ἀνελλιπὲς καὶ ἀδιάφθορον. «Ἐρμήνευσε δὲ τὸ εὐαγγέλιον ὡς ἠδύνατο ἕκαστος» τὸ λόγιον τοῦτο, ἐκ τοῦ στόματος τῶν ἰουδαϊζόντων χριστιανῶν ἐξερχόμενον, ἀρκούντως ἴσως ἐξέφραζε τὸ αἴτιον τῆς ἐκ μέρους αὐτῶν ἀποδοκιμασίας τοῦ ἐν τῇ καθολικῇ ἐκκλησίᾳ ἑλληνιστὶ ἀναγινωσκόμενου εὐαγγελίου τοῦ Ματθαίου, ὅπερ ἐπίσης ὡς παρηλλαγμένον καὶ νεοθευμένον μετὰ τῶν λοιπῶν εὐαγγελίων τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας οἱ ὁπαδοὶ τῶν αἱρέσεων τούτων ἀπέρριπτον, καθὼς τοῦτο συντόμως καὶ σαφῶς ἐδήλωσεν ἡμῖν ὁ Εὐσέβιος εἰπὼν: «τῶν δὲ λοιπῶν εὐαγγελίων μικρὸν ἐποιοῦντο λόγον» (βλ. ἐν τοῖς ἔμπροσθεν § 8, σημ. 12 καὶ 13).

(3) Σημ. τοῦ Μεταφρ. Καθὼς περὶ πολλῶν ἄλλων, οὕτω καὶ περὶ τούτου εὐρίσκομεν τοὺς μεταγενεστέρους πολλῶν πλείω τῶν προγενεστέρων γινώσκοντας.

Περὶ τὰ μέσα τῆς τετάρτης ἑκατονταετηρίδος ἀπαντᾷ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ἡ παράδοσις, ὅτι μεταφραστὴς τοῦ κατὰ Ματθαῖον εὐαγγελίου ἐχρημάτισεν Ἰάκωβος ὁ Ἀδελφόςθεος, ὁ τῆς ἐν Ἱεροσολύμοις ἐκκλησίας ἐπίσκοπος.

Ἡ Ἀντιόχεια καὶ τὸ Σινᾶ ὅρος ἐκήρυττον ἐπὶ τῆς ἑκτῆς ἑκατονταετηρίδος ὡς μεταφραστὴν τὸν ἀπόστολον Παῦλον καὶ τὸν τούτου ἀκόλουθον καὶ συνεργόν, τὸν εὐαγγελιστὴν Λουκᾶν, τοὺς ἀποστόλους τῶν ἑθνῶν.

Ἐν Κωνσταντινουπόλει δὲ καὶ ἐν τοῖς πέριξ αὐτῆς ἐπὶ τῆς ἐνδεκάτης ἑκατονταετηρίδος ἢ μεταφρασίς ἀνεφέρετο εἰς τὸν εὐαγγελιστὴν Ἰωάννην τὸν κατὰ τὴν παράδοσιν ἐπιθεωρησάντα τὰ πρὸ αὐτοῦ γραφέν-

κατὰ τὴν Φοινίκην, οὔτε ὁ Ὀριγένης ἐν Παλαιστίνῃ ἠδυνήθησαν νὰ εἰδῶσιν τὸ γνήσιον ἑβραϊκὸν πρωτότυπον τοῦ Ματθαίου, καὶ β') ὅτι οἱ Σύροι, καί-
τοι ἐν τῇ διαλέκτῳ αὐτῶν ἦν γεγραμμένον τὸ εὐαγγέλιον τοῦτο καὶ πρὸς
διδασκαλίαν αὐτῶν ἀναγκαϊότατον, οὐδὲν ἤττον ἠγνούον τὴν ὑπαρξίν
αὐτοῦ περὶ τὰ τέλη τῆς Β' ἑκατονταετηρίδος. Πῶς λοιπὸν περιεκρύπτετο
τὸ ἑβραϊκὸν τοῦτο εὐαγγέλιον εἰ μήτε ἐν Παλαιστίνῃ ὑπῆρχε, μήτε ἐν
Φοινίκῃ, μήτε ἐν Συρίᾳ; Ἄφ' ἑτέρου δὲ παρατηροῦμεν ὅτι καὶ ἡδὴ ἀρχο-
μένης τῆς δευτέρας ἑκατονταετηρίδος οὐδεὶς οὐδὲν βέβαιον καὶ ὠρισμένον
ἐγίνωσκα περὶ τῆς μεταφράσεως τούτου τοῦ εὐαγγελίου τῆς πρὸς χεῖρας
δῆθεν τῶν μὴ ἰουδαϊκῶν κοινοτήτων γενομένης· τούναντίον δὲ εἰς τὰς χεῖρας
τῶν χριστιανῶν εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ἑλληνιστὶ μόνον φερόμενον τὸ κατὰ Ματ-
θαίου εὐαγγέλιον εὐρίσκουμεν, ὡσανεὶ οὐδένα ἄλλον οὔτοι παρὰ τὸν ἑλλη-
κὸν Ματθαίου καὶ εἶχον καὶ ἐγίνωσκον (4).

τα εὐαγγέλια. (βλ. περὶ τούτων Βίσαγ. εἰς τὴν Ἀγ. Γραφήν ὑπὸ Κ.
Κοντογόν. Ἀθην. 1859. σελ. 117.)

Ἐξ ἀπάντων μένος ὁ Ἰερωνύμος, τοῦ ὁποίου αἱ πηγαὶ ἦσαν αἱ αὐταί,
ὁποῖαι καὶ αἱ τοῦ Παπίου, δηλαδὴ οἱ Ναζωραῖοι καὶ οἱ Ἐβιωναῖοι, μόνος
αὐτὸς ἐκ τῶν μεταγενεστέρων ἠγνόει, ὡς καὶ οἱ περὶ τὸν ἐπίσκοπον τῆς
Ἱερουπόλεως, τίς ἦν ὁ τὸ κατὰ Ματθαίου εὐαγγέλιον ἐξἑλληνίσας «*quod
quis postea in graecum transtulerit, non satis certum est.*» (βλ.
ἐν τοῖς ἔμπροσθ. §. 9. σημ. 9. 1.) Νομίζομεν ὅτι ἡ παρατήρησις ἡμῶν
αὕτη, ἐξηγοῦσα ὡπωςοῦν τὴν ἄλλως ἀνεξήγητον ἐν τούτῳ ἄγνοιαν τοῦ
Ἰερωνύμου, ὑπεραπολογεῖται ἐν μέρει τῆς γνώμης, ἣν ἐξεφράσαμεν ἀνω-
τέρῳ περὶ τῶν λέξεων τοῦ Παπίου. Ἄλλως τε ἡ ἔκφρασις τοῦ λατινοῦ
Πατρὸς οὐσιαστικῶς συνάδει πρὸς τὴν πολυθρύλλητον ἔκφρασιν τοῦ ἀποστο-
λικοῦ πατρὸς «ἡμῆνευσε δ' αὐτὰ ὡς ἦν δυνατὸς ἕκαστος.» (βλ. ἀνω-
τέρῳ σημ. 2.).

(4) Σημ. τοῦ Μεταφρ. Τὸ ἐπιχείρημα τοῦτο εἶναι ἰσχυρότατον· δεδό-
σθω ἐπιφέρει ὁ Οὔγος ἐν τῇ § ταύτῃ, ὅτι ὁ Ματθαῖος συροχαλδαῖστὶ συ-
νέταξε τὸ ἑαυτοῦ εὐαγγέλιον διὰ τοὺς τότε ἐν Παλαιστίνῃ κατοικοῦντας
Ἰουδαίους, τοὺς Φοινίκας καὶ τοὺς Σύρους, ὅσοι ἢ παντάπασιν ἠγνούουν
τὴν ἑλληνικὴν, ἢ ἀμεινότερον καὶ εὐχερότερον θὰ ἀνεγίνωσκον αὐτὸ,
ἐὰν εἶχον τοῦτο γεγραμμένον εἰς τῆς χώρας αὐτῶν τὴν γλῶσσαν. Τὸ εὐαγ-
γέλιον τοῦτο ἐπόμενον ἦν, ὡς εἰκόσ, νὰ πολλαπλασιασθῇ δι' ἀντιγρά-
φων καὶ διαδοθῇ εἰς τὰς πόλεις τῆς Παλαιστίνης, τῆς Συρίας καὶ τῆς
Φοινίκης καὶ ἔπου ἀλλαχοῦ θὰ ἐνησμενίζοντο μᾶλλον εἰς τὴν οἰκίαν παρὰ
εἰς τὴν ξένην καὶ ἀλλοτρίαν ἑλληνικὴν γλῶσσαν, καὶ διατηρηθῇ ἐν τῷ
πρωτοτύπῳ ὡς καὶ πάντα τὰ λοιπὰ βιβλία τῆς Καινῆς Διαθήκης διατη-
ρήθησαν. Καὶ ὅμως οὐδαμοῦ οὐδὲν αὐτοῦ ἔγχοσ ἐναπολειφθὲν εὐρέθη,
οὔτε παρὰ τοῖς Παλαιστινοῖς καὶ τοῖς Σύροις εἰς οὗς εὐχεροτάτατον
ἂν ἦν τὸ βιβλίον ἐν τῇ γλώσσῃ αὐτῶν γεγραμμένον, οὔτε ἐν Φοινίκῃ
οὔτε ἀλλαχοῦ που. Εἴκοσι καὶ ὀκτὼ ἔτη περιηγείτο ὁ ἀνάματος καὶ

§ 12. Ὅτι ἑλληνιστὶ ἐγράφη τὸ κατὰ Ματθαίου εὐαγγέλιον.

Τὸ κατὰ Ματθαίου εὐαγγέλιον, ὅπερ καὶ σήμερον ἀνὰ χεῖρας ἔχομεν,
τὸ κατὰ τὴν μαρτυρίαν καὶ αὐτῶν τῶν εἰδεχθεστέρων αἰρέσεων τῆς πρῶ-

πολύτλας Ὀριγένης πρὸς ἀνέρες ἐν καὶ συλλογὴν κριτικῶν βοηθημά-
των πρὸς ἐκκαθάρισιν τοῦ κειμένου τῶν ἁγίων Γραφῶν, διήλθε τὴν
Παλαιστίνην, τὴν Συρίαν καὶ τὴν Φοινίκην, πανταχοῦ τοιοῦτους θη-
σαυροὺς ἀναζητῶν, ἤγαγεν εἰς φῶς πολλὰ ἐν ἀχρηστία καὶ λήθῃ ἕως
τότε διατελοῦντα χειρόγραφα, ἀλλὰ τοιοῦτον ἑβραϊκὸν κατὰ Ματθαίου
εὐαγγέλιον οὐδαμοῦ κατώρθωσε νὰ ἐξιχνιάσῃ. Ἄλλ' οὔτε ἢ ἐν Καισαρείᾳ
τῆς Παλαιστίνης περιβόητος καὶ πλουσία τοῦ Παμφίλου βιβλιοθήκη ἠρίθ-
μει τοιοῦτόν τι βιβλίον μεταξὺ τῶν πολυαριθμῶν θεολογικῶν αὐτῆς συγ-
γραμμάτων.

Τὶ ἐγένετο τὸ ἑβραϊκὸν πρωτότυπον τοῦ κατὰ Ματθαίου εὐαγγελίου;
Ἐἰς τὴν ἐρώτησιν ταύτην οἱ ὑπέρμαχοι τούτου ἀποκρίνονται συντόμως
καὶ ξηρῶς «Ἡ ἀπώλεια τοῦ ἑβραϊκοῦ πρωτοτύπου ἐξηγεῖται ἐκ τῆς
πρωτοῦ διαδόσεως τῆς ἑλληνικῆς μεταφράσεως» (βλ. Ebrard ἐνθ. ἀνωτ.
σελ. 953. Παράβλ. καὶ Meyer σελ. 8.), ὅπερ ἐστὶν ἡ ἐμφάνισις τῆς
ἑλληνικῆς μεταφράσεως ἔρριψεν εἰς ἀχρηστίαν τὸ πρωτότυπον ἑβραϊ-
κόν. Καὶ λοιπὸν ὅτι ὁ εὐαγγελιστὴς Ματθαῖος δὲν ἔκρινεν εὐλογον καὶ
ἀναγκαῖον νὰ πράξῃ, τοῦτο ἐτελέσθη ὑπ' αὐτῶν τῶν πραγμάτων·
λοιπὸν ὀλιγίστην ἢ μᾶλλον οὐδεμίαν ἀνάγκην ἑβραϊκοῦ εὐαγγελίου
εἶχον οἱ κατὰ τὴν Παλαιστίνην καὶ τὰ περὶχωρα αὐτῆς οἰκοῦντες Ιου-
δαῖοι, οὔτε οἱ Φοινίκες, οὔτε οἱ Σύροι, διότι ἠδύναντο κάλλιστα νὰ
διδάσκωνται ἐκ τοῦ ἑλληνικοῦ· τούναντίον δὲ ἀναγκαιοτάτη ἦν ἡ εἰς
τὴν ἑλληνικὴν ἔκδοσις αὐτοῦ, ὡς αὐτὰ τὰ πράγματα μαρτυροῦσι καὶ
κατ' αὐτῶν τῶν ἐναντιοφροσούντων τὴν ὁμολογίαν, ἅτε δὴ ἡ ἑλληνικὴ με-
τάφρασις πρῶτῳ γενομένη καὶ διαδοθεῖσα κατέστησεν ἀχρηστον καὶ
περιττὸν τὸ ἑβραϊκὸν πρωτότυπον. Τὴν ὀρθότητα λοιπὸν τῶν σκέψεων,
ἃς ὁ Οὔγος ποιεῖται περὶ τὰ τέλη τῆς 10 §, καὶ τὸ τελικὸν συμπέρασμα,
τὸ ὅποσον ἐντεῦθεν πορίζεται, καὶ ἄνοτες ἀνομολογοῦσιν οἱ ἀντίπαλοι
αὐτοῦ, οἵτινες, σημειωτέον δὲ καὶ τοῦτο ἐνταῦθα, ἐναντίον τῶν ἰσχυρῶν
καὶ ἀναμφισβητήτων ἀποδείξεων τῆς 9 § τοῦ Οὔγου, τὸ ἑβραϊκὸν τοῦ
Ματθαίου πρωτοτύπου εὐρίσκουσι περισπῶθεν μετὰ ὑστερογενῶν τιμῶν
προσθαφαιρέσεων εἰς τὰς χεῖρας τῶν Ἐβιωναίων καὶ Ναζωραίων, ἀλλὰ
καὶ εἰς τούτων καὶ μόνον τὰς χεῖρας, ὡσανεὶ αὐτοὶ καὶ μόνον ἦσαν
Ἑβραῖοι, πάντες δὲ οἱ λοιποὶ Ἑλληνισταὶ, οὐδεμίαν ἀνάγκην ἔχοντες
τοῦ ἑβραϊκοῦ!

Τούτων οὕτως ἐχόντων, ἄρα γε κρίνει τις παραλόγως ἢ ὑπερβολικῶς
καὶ ἐναντίον τῆς ἐπιστημονικῆς ἀκριβείας ἐὰν μετὰ τοῦ Οὔγου ἀποφανθῇ
ὅτι ὁ περὶ ἑβραϊκοῦ πρωτοτύπου τοῦ Ματθαίου λόγος ἦν ἀπλῆ καὶ φιλή
φήμη καὶ οὐδὲν πλέον, ἐπιτηδείως μὲν, δολίως δὲ καὶ σκοπίμως ὑπὸ τῶν
Ἐβιωναίων καὶ Ναζωραίων μεταδοθεῖσα, ἐν ἀπλότῃ δὲ παρὰ τῶν κατὰ
πρῶτον αὐτὴν ἀκουσάντων πιστευθεῖσα;

της τοῦ χριστιανισμοῦ ἐποχῆς καθ' ὅλον αὐτοῦ τὸ περιεχόμενον ὑπὸ τοῦ ἀποστόλου Ματθαίου συγγραφέν, ὡς παρακατιόντες ὑψόμεθα, τὸ εὐαγγέλιον τοῦτο ἐλληνιστὶ ἐγγράφη ἐξ ἀρχῆς ἐπὶ τοῦ συγγραφέως, διότι αἱ ὑπ' αὐτοῦ ἐκ τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης λαμβανόμεναι ῥήσεις ἐκφέρονται ἐν αὐτῷ ἐλληνιστὶ τοιοῦτοτρόπως, ὑπὸ τοιαύτην ὡς εἰπεῖν ποικίλην καὶ ἰδιάζουσαν ὄλως ἐσθῆτα, ὥστε ἡ ἐργασία αὕτη δὲν δύναται νὰ ἀποδοθῆ εἰς μεταφραστὴν, ἀλλ' εἰς αὐτὸν καὶ μόνον τὸν συγγραφέα, καθ' ὅσον μάλιστα ἐν τῇ ἐλληνικῇ ἐπεξεργασίᾳ τῶν ῥήσεων τούτων ἐμφαίνονται κατὰ μέγα μέρος αἱ ἰδιάζουσαι τοῦ συγγραφέως σκέψεις, αἱ τὸ πραγματικὸν μέρος τῆς ἱστορίας αὐτοῦ ἀποτελοῦσαι, τὰς ὁποίας οὗτος διὰ τῆς τοιαύτης ἐπεξεργασίας καὶ εἰς τοὺς ἄλλους φανερὰς νὰ καταστήσῃ προὔτιθετο.

Καὶ καθόλου μὲν εἰπεῖν ἐκ τῆς τῶν Ο' μεταφράσεως κατὰ λέξιν ἀναγράφονται αἱ ἐκ τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ τούτῳ ἀναφερόμεναι ῥήσεις· ἀλλ' ὑπὸ τὰ ὄμματα τοῦ συγγραφέως εὗρηται καὶ τὸ ἐβραϊκὸν κείμενον τῆς Γραφῆς, ὅπερ ἡδέως οὗτος συμβουλεύεται.

Οὕτω φέρ' εἰπεῖν ἐνθα οὐδεμίαν ἀνάγκη ἦν, ἀλλὰ μόνον ἡ ἄγαν λεπτότης καὶ ἀκριβεία (*delicatesse*) ἀπῆται, ἵνα φράσις τις ἀρμοδιώτερον πρὸς τὰ πράγματα ἐξενεχθῆ, ἐγκαταλείπει ὁ συγγραφεὺς τοὺς ἐβδομήκοντα καὶ δίδωσιν εἰς τὴν ῥῆσιν ἰδιαιτέραν τινὰ μορφήν προσφυστέραν τῷ τελικῷ τοῦ εὐαγγελίου αὐτοῦ σκοπῷ. Παραδείγ. χάριν οὐδὲν ἐκόλυε τὸν εὐαγγελιστὴν Ματθαίου νὰ μεταχειρισθῆ τὴν ῥῆσιν τοῦ Ἡσαίου 42, 1 καὶ ἐξῆς, ὅπως οἱ ἐβδομήκοντα αὐτὴν ἐξέδωκαν· πλὴν αἱ λέξεις αὐτὴ ἀκουσθήσεται ἢ φωνῆ αὐτοῦ ἔξω, αἵτινες ξηρῶς μόνον καὶ περιδεῶς οὕτως εἰπεῖν παρῆχον τὸ ἐβραϊκὸν κείμενον, δὲν ἦσαν εἰς τὸν συγγραφέα, ὅστις ἐξουσίαν εἶχε προσφυστέραν ἐκφρασιν νὰ μεταχειρισθῆ, οὔτε ὠρισμέναι οὔτε ἀρκούντως ἐπιτετυχημένοι ὅπως ἐναποτυπώσωσι τὴν εἰκόνα τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ, τοῦ κατ' ἐξοχὴν πρᾶου καὶ ταπεινοῦ τῆ καρδίᾳ. Ὁ εὐαγγελιστὴς λοιπὸν ἀναπτύσσει τὸν νοῦν τῶν ἐβραϊκῶν λέξεων πλατύτερον καὶ ἀρμοδιώτερον πρὸς τὰ ὑπ' αὐτοῦ ἱστορηθέντα καὶ ἐκφέρει τὴν ῥῆσιν διὰ λέξεων, ἃς αὐτὸς οἶεται καταλληλοτέρας, διὰ τῶν ἐξῆς «οὐκ ἐρίσει, οὐδὲ κραυγᾶσει οὐδὲ ἀκούσει τις ἐν ταῖς πλατείαις τῆν φωνῆν αὐτοῦ» (Ματθ. 12, 19). Καὶ τῷ ὄντι ἐν ταύταις βλέπει τις ζωηρῶς ἐξεικονιζόμενον τὸν γαλήνιον καὶ ἡσύχιον χαρακτῆρα καὶ τὴν ἄκραν ταπεινοφροσύνην τοῦ μεγάλου τῆς ἀνθρωπότητος διδασκάλου.

Τὰ λόγια τοῦ ψαλμοῦ «φθέγγομαι προβλήματα ἀπ' ἀρχῆς» (78, 2) ἦσαν ὀρθῶς μετεγλωττισμένα, καὶ ἐπομένως ἀφόβως ἠδύνατο νὰ μεταχειρισθῆ αὐτὰ ὁ εὐαγγελιστὴς· πλὴν διὰ τὸ κήρυγμα τῆς τοῦ Μεσσίου βρα-

σιλείας—ἧς τὴν ἔλευσιν καὶ θεμελίωσιν ἐπὶ τῆς γῆς νὰ διδάξῃ πρὸ πάντων ὁ Ματθαῖος ἐσπούδαζε φέρων τὰς δεῖξεις ἐκ τῆς Παλαιᾶς Γραφῆς—αἱ λέξεις αὗται δὲν ἦσαν ἀρκούντως σημαντικαί. Ἡ διὰ τοῦ Μεσσίου προσδοκωμένη ἀπολύτρωσις καὶ μακαριότης τοῦ ἀνθρώπου ἦν, ὡς καὶ οἱ τότε Ἰουδαῖοι κοινῶς ἐδόξαζον, ἀπ' αἰῶνων προσεχδιασμένη, ἦν ἡ προαιώνιος μυστηριώδης βουλή τοῦ Θεοῦ—τὰ «προεγνωσμένα ἀπὸ καταβολῆς κόσμου» (ἀ. Πέτρ. 1, 20. Ἐφεσ. 1, 4. ἐβρ. 9, 26), τὸ «ἀπ' ἀρχῆς» λοιπὸν προσέπιπτεν ἐνταῦθα λίαν χαλαρὸν καὶ ἄτονον, τοῦ δὲ ἐβραϊκοῦ κειμένου ἡ λέξις περιεῖχεν ἔννοιαν ἐμφαντικωτέραν· ὁ εὐαγγελιστὴς λοιπὸν ἀπέδωκε τὴν ἔμφρασιν ταύτην διὰ καταλληλοτέρας μεταφράσεως εἰπὼν ἐρεῦξομαι κεκρυμμένα ἀπὸ καταβολῆς κόσμου» (Ματθ. 13, 35.).

Τὴν μετάφρασιν τῶν λέξεων τοῦ Ἡσαίου κεφ. 53, 4, διὰ τῶν λέξεων «ἀσθενείας» καὶ «νόσους» (Ματθ. 8, 17), «αὐτὸς τὰς ἀσθενείας ἡμῶν ἔλαβε καὶ τὰς νόσους ἐβάστασεν», ἀνθ' ὧν οἱ Ο' ἔχουσιν «οὗτος τὰς ἀμαρτίας ἡμῶν φέρε καὶ περὶ ἡμῶν ὀδυνᾶται», τοσοῦτον προφανῶς σύμφωνά πρὸς τὸν σκοπὸν αὐτοῦ ἐξεπόνησεν ὁ ἱερὸς συγγραφεὺς, τοσοῦτον ἠχημώτισε τὸ προφητικὸν τοῦτο χωρίον πρὸς τὰ ὑπ' αὐτοῦ ἱστορηθέντα, ὥστε πολὺ τὴν ἐβραϊκὴν ἔκφρασιν ὑπερῆκόντισεν ἢ συμφώνως τῇ προθέσει τοῦ εὐαγγελιστοῦ γενομένη ἐλληνικὴ μετάφρασις (1).

Ἡ μαρτυρία τέλος, τὴν ὁποίαν ἀναγινώσκουμεν ἐν τῷ 9 καὶ 10 στίχῳ τοῦ 27 κεφ. τοῦ Ματθαίου, «τότε ἐπληρώθη τὸ ῥῆθὲν διὰ Ἰερεμίου τοῦ προφήτου, λέγοντος «καὶ ἔλαβον τὰ τριάκοντα ἀργύρια, τὴν τιμὴν τοῦ τετιμημένου, ὃν ἐτιμήσαντο ἀπὸ υἱῶν Ἰσραὴλ· καὶ ἔδωκαν αὐτὰ εἰς τὸν ἄγγρον τοῦ κεραμέως, καθὰ συνέταξέ μοι Κύριος», ἐλήφθη μὲν ἀναμφιβό-

(1) Ἐὰν αὐτὸς ὁ εὐαγγελιστὴς μετήνεγκε τὸ χωρίον τοῦτο ἐκ τοῦ ἐβραϊκοῦ, λέγει ὁ περικλητὸς Ἐιχόρνιος, πάντως ἐξεπίτηδες καὶ ἐκὼν ἔθετο τὰς λέξεις «ἀσθενείας» καὶ «νόσους» ἵνα ἐφαρμόσῃ τὴν προφητικὴν ῥῆσιν εἰς τὰς ἰάσεις καὶ θεραπείας τῶν ἀσθενειῶν, ὅσαι ὑπὸ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐγένοντο. Καὶ τῷ ὄντι δὲ ἡ χρῆσις τῶν λέξεων τούτων ἀντὶ τῶν ἐβραϊκῶν καθίστασι πιθανὸν ὅτι αὐτὸς ὁ Ματθαῖός ἐστιν ἐνταῦθα ὁ μεταφραστής. (Eichhorn in der allgem. Biblioth. der bibl. Literatur. 2 Bd. 6 Stück. S. 973.)

Σημ. τοῦ Μεταφρ. Πολλὰ καὶ διάφορά εἰσι τὰ παρὰ τῶν ἱερῶν ἐρμηνευτῶν ἀρχαίων τε καὶ νεωτέρων περὶ τῆς χρήσεως τῶν προφητικῶν τούτων λέξεων παρὰ τῷ ἱερῷ Ματθαίῳ λεγόμενα, εἰς οὓς καὶ παραπέμπομεν τὸν φιλομαθῆ ἀναγνώστην. Τὸ ἐφ' ἡμῖν δὲ τοῦτο μόνον παρατηροῦμεν ἐνταῦθα ὅτι αἱ προφητικαὶ λέξεις δὲν δύναται νὰ ἔχωσιν ἔννοιαν ἄλλην, παρὰ τὴν ὁποίαν αὐτὸς ὁ εὐαγγελιστὴς δίδωσιν αὐταῖς· διότι ἡ ἐρμηνεία τοῦ εὐαγγελιστοῦ ἐστὶν ἐρμηνεία τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, πᾶσα δὲ ἄλλα ἐκδοχὴ καὶ ἐξήγησις τούτων ἐστὶ σφαλρὰ καὶ ἀπαραδέχεται.

λως ἐκ τοῦ Ζαχαρίου, ἐγράφη δὲ παρὰ τοῦ εὐαγγελιστοῦ ἀπὸ μνήμης, καὶ εἰς τὸν Ἰερεμίαν κατὰ παραδρομὴν ἀπεδόθη (2). Διότι ὅσον εἶναι ἀπίθανον καὶ ἀδόκιμον ὅτι ὁ Ματθαῖος, πρὸς ἀπόδειξιν τῆς ταυτότητος τῶν χαρακτήρων τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ πρὸς τοὺς προδιαγραφέντας ἐν τῇ Παλαιᾷ Διαθήκῃ χαρακτήρας τοῦ Μεσσία, μαρτυρίας ἐδανείσθη ἐξ ἀποκρύφων βιβλίων καὶ ἀντὶ τῆς ἀπαιτουμένης εἰς τὴν ὑπόθεσιν αὐτοῦ δογμα-

(2) Σημ. τοῦ μεταφρ. Τὴν παρατήρησιν ταύτην ποιεῖται ἤδη ὁ ἱερός Αὐγουστίνος ἐν τῷ de cons. Evang. 3, 7. Ὁ πατήρ οὗτος ἀναφέρει ὅτι πολλὰ τῶν χειρογράφων ἐπὶ τῶν ἡμερῶν αὐτοῦ ἔφερον «διὰ τῶν προφητῶν» ἀντὶ τοῦ «διὰ Ἰερεμίου», προτιμᾷ ὅμως τὴν δευτέραν γραφὴν, ἣν, ὡς αὐτὸς οὗτος ὁμολογεῖ, ἔφερον τὰ πλεῖστα καὶ ἀρχαιότερα χειρόγραφα, ὑπεθυμίζον συνάμα τοῖς ἀμαθεστέροις, ὅσοι διὰ τὸ πρᾶγμα ἐσκανδαλίζοντο, ὅτι οὐδόλως ἦν ἀπίθανον, καὶ αὐτὸς ἤδη ὁ ἱερός Ματθαῖος νὰ ὁμολόγησεν ὅτι τοῦ Ζαχαρίου καὶ οὐχὶ τοῦ Ἰερεμίου ἦν ἡ μαρτυρία, ἀλλ' ὅτι ὅτε ἔγραφε τὸ ἑαυτοῦ εὐαγγέλιον, τὸ ὄνομα τοῦ τελευταίου προφήτου εἰς τὴν διάνοιαν αὐτοῦ αἰωρεῖτο καὶ οὐχὶ τοῦ Ζαχαρίου. Ὁ πατήρ προστίθησιν ὅτι ἡ συναλλαγὴ αὕτη τῶν ὀνομάτων δὲν ἐγένετο ἀνευ θείας εὐδοκίας, τὸ μὲν ἵνα φανερὰ γέννηται ἡ πρὸς ἀλλήλους συμφωνία καὶ ἐνότης ἀπάντων τῶν προφητῶν, οἵτινες ὑπὸ τοῦ ἐνός καὶ τοῦ αὐτοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐλλαμπόμενοι τὸν νοῦν ἐλάλησαν· τὸ δὲ ἵνα τοῖς πᾶσι δηλωθῇ ὅτι καὶ τὸ λόγιον τοῦ Ἰερεμίου 18, 2 οὐκ ἦν πάντῃ ἄσχετον πρὸς τὴν περίστασιν ταύτην τοῦ βίου τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ.

Ἄλλοι δὲ τινες τῶν νεωτέρων νομίζουσιν ὅτι τὸ «διὰ Ἰερεμίου» προήλθεν ἐξ ἀπροσεξίας τοῦ ἀντιγραφέως. Εἰσὶ δὲ καὶ οἱ λέγοντες ὅτι τὸ «διὰ Ἰερεμίου» ἐτέθη ὑπὸ τοῦ εὐαγγελιστοῦ, καθ' ὅσον οὗτος εἶχεν ὑπ' ὄψιν καὶ τούτου τοῦ προφήτου τὸ λόγιον.

Ὡς γνησίαν τὴν γραφὴν «διὰ Ἰερεμίου» ἀποδέχεται, καὶ τὸ χωρίον εἰς τὸν Ζαχαρίαν ἀναφέρει καὶ ὁ Ἰερώνυμος (ad Matth.) τοῦτο μόνον παρατηρῶν ὅτι ὁ εὐαγγελιστὴς δίδωσι μὲν τὰς ἐνοίας τοῦ προφήτου, ἀλλ' οὔτε τὴν τάξιν οὔτε τὴν λέξιν τοῦ προφητικοῦ λόγου ἀκριβῶς φυλάττει. Ὁ αὐτὸς δὲ ἐπισημειῖ ὅτι Ἑβραῖός τις ἐκ τῆς αἰρέσεως τῶν Ναζωραίων ἐπέδειξεν αὐτῷ βιβλίον τι τοῦ Ἰερεμίου, ἐν ᾧ ἀπαραλλάκτως ἔκειτο τὸ χωρίον ὅπως καὶ παρὰ τῷ Ματθαίῳ φέρεται, ὁ αὐτὸς ὅμως Ἰερώνυμος καὶ ὡς ὑποβολιμαῖον αὐτὸ ἐκσυρίττει.

Ἐν τῷ Ζαχαρίᾳ εὐρίσκουσι τὰς λέξεις τοῦ Ματθαίου καὶ ἀπαξάπαντες οἱ νεώτεροι, ὀλίγων μόνον τινῶν ἐξαιρουμένων, οἵτινες ὡς ὁ Ἰριγιένης καὶ Εὐθύμιος ὁ Ζιγαβηνὸς θεωροῦσι τὴν μαρτυρίαν εἰλημμένην ἐκ βιβλίου τοῦ Ἰερεμίου ἀπολεσθέντος, ἢ ἀναφέρουσι αὐτὴν εἰς λόγους τοῦ Ἰερεμίου ἀγράφους, διὰ τῆς παραδόσεως δὲ διασωθέντας, ἢ ὑποπτεύουσιν, ὡς ἤδη ἐν τοῖς ἀρχαίοις ὁ Εὐσέβιος καὶ μετ' αὐτὸν ὕστερον καὶ ὁ Ζιγαβηνὸς, ὅτι τὴν ῥῆσιν οἱ Ἰουδαῖοι ἐν τοῖς μετέπειτα χρόνοις ἀποκόψαντες ἐξηφάνησαν, ἢ ὅτι τέλος ἐξ ἀποκρύφου τινὸς βιβλίου αὐτὴν ἔλαβεν ὁ εὐαγγελιστὴς, ἐξ ὧν τὰς δύο τελευταίας γνώμας καὶ διαρρήθην ἀποδοκιμάζει ὁ ἡμέτερος Οὐγός.

τικῆς ἀκριβείας εἰς βιβλία ἐκτὸς τοῦ ἑβραϊκοῦ κανόνος εὐρισκόμενα κατέφυγεν, ἐξ ὧν μαρτυρίας χρώμενος θὰ ἀπέβαλλε πάντως τὸ πιστὸν καὶ ἀνυπόπτον ὅπερ ἀναγκασίον ἦν πρὸς διαβεβαίωσιν καὶ πληροφορίαν τῶν ἀναγνωστῶν αὐτοῦ — τοσοῦτον εἶναι ἀπαραδέκτον καὶ ἐναντίον πασῶν τῶν περὶ τοῦ ἑβραϊκοῦ κανόνος γενομένων ἐρευνῶν ὅτι ἀπὸ τῶν ἡμερῶν τοῦ εὐαγγελιστοῦ Ματθαίου καὶ ἐξῆς τεμάχια ἐκ τῆς Γραφῆς ἐξέπεσον καὶ ἀπωλέσθησαν.

Αἱ ἐνοιαὶ τῶν χωρίων εὐρίσκονται παρὰ τῷ Ζαχαρίᾳ, ἔτι δὲ καὶ αὐταὶ αἱ λέξεις, καίτοι αὗται καταγράφονται ὑπὸ τοῦ εὐαγγελιστοῦ, ὅπερ συμβαίνει εἰς τὰς ἀπὸ μνήμης ἀναφερομένας μαρτυρίας, οὐχὶ κατὰ τὴν αὐτὴν τάξιν καὶ ἀκολουθίαν καθ' ἣν καὶ παρὰ τῷ προφήτῃ κεῖνται. Καὶ ἡ μὲν πρότασις ἀκαὶ ἔλαβον τὰ τριάκοντα ἀργύρια» εὐρίσκεται ἀπαράλλακτος σχεδὸν ἐν τῷ προφήτῃ ὡς ἐξῆς **קכג סיבב סהרה**, ἔπειτα εὐρίσκομεν καὶ τὰς λέξεις «τὴν τιμὴν τοῦ τετιμημένου ὃν ἐτιμήσαντο» ἐν τοῖς **סו"ב סהרה יתרי קח קרה** — τὸ **סו"ב** συμπληροῦται διὰ τῶν λέξεων ἀπὸ τῶν υἰῶν Ἰσραὴλ», διότι ἔπεται **יב דהרה**, ἀνθ' ὧν ὁ εὐαγγελιστὴς ἀνέγνω **יב**. Ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ὁ κεραμεὺς εὐρηται ἐν τῷ πρωτοτύπῳ μετὰ τῶν λέξεων «καὶ ἔδωκαν εἰς τὸν ἀγρὸν τοῦ κεραμέως», διότι ἡ λέξις **ר"י** συνήθως τὸν κεραμέα δηλοῖ, ὅπερ καὶ ὁ κατὰ λέξιν μεταφράσας Ἀκύλας διὰ τοῦ πλάστης ἐξέφρασεν· ἡ δὲ λέξις **קח** παρὰ τῷ Ἑσδρα καὶ τῇ ἑβραϊκοχαλδαϊκῇ διαλέκτῳ σημαίνει καὶ τὸν ἀγρὸν. Ἐχομεν λοιπὸν πάσας τὰς διακριτικὰς ἐνοίας τῆς ῥήσεως καὶ δὴ καὶ τὰς μερικὰς προτάσεις καὶ τὸ σύνολον τῶν λέξεων, τὰς ὁποίας αὗται παρὰ τῷ Ματθαίῳ περιέχουσι. Λέγομεν λοιπὸν ὅτι τὴν τοιαύτην αὐτῶν συναρμολόγησιν καὶ εἰς τὸ ἑλληνικὸν ἔκθεσιν, τὴν οὕτω σύμφωνον πρὸς τὸν σκοπὸν καὶ τὰς ἰδέας τοῦ εὐαγγελιστοῦ, δυσκόλως πάντως ἠδύνατο ἄλλος τις παρὰ τὸν εὐαγγελιστὴν νὰ κατορθώσῃ, ὡς ἕκαστος τῶν εἰδημάτων ὁμολογήσει.

Οὕτω λοιπὸν ἢ ἐν τῷ εὐαγγελίῳ τοῦ Ματθαίου ἰδιότροπος χρῆσις τῶν ῥήσεων τούτων τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης δείκνυσι μᾶλλον τὸ πνεῦμα τοῦ συγγραφέως συνωδᾷ πρὸς τὰ νοήματα τοῦ εὐαγγελίου αὐτοῦ ἐργαζόμενον καὶ τὰ πάντα μετ' ἐκλογῆς πρὸς τι ἐσκεμμένον σχέδιον αἰχμαλωτίζον, ἢ μεταφραστὴν παρ' οὗ δυσκόλως θὰ περιεμένε τις νὰ εἰσδύσῃ ἐπὶ τοσοῦτον εἰς τὰ βᾶθη τοῦ πνεύματος τοῦ συγγραφέως καὶ τοσοῦτον συμφώνως πρὸς τὰς βουλὰς αὐτοῦ νὰ ἐργασθῇ ὅσον καὶ ὅπως μετὰ συντόνου μόνον προσοχῆς καὶ σκέψεως ὁ συγγραφεὺς αὐτὸς ἠδύνατο νὰ πράξῃ.

Ἐν τούτοις ὑπάρχουσι καὶ χωρὶα τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης ἐν τῷ κατὰ Ματθαίον εὐαγγελίῳ, ἐν οἷς ὁ συγγραφεὺς οὐδόλως φαίνεται συμβουλευόμενος τὸ ἑβραϊκὸν κείμενον, ἀλλὰ καταγράφει αὐτὰς ὅπως παρὰ τοῖς Οἰ-

ἔχουσι. Παράδειγμα ἡ ῥῆσις τοῦ Ἠσαίου 29, 13. Ματθ. 15, 9. Οἱ Ὁ' ἀποδίδουσι μὲν καθόλου τὴν ἔννοιαν τοῦ χωρίου τούτου οὐχ ὅμως καὶ ἀκριβῶς ὡς ἐν τῷ πρωτοτύπῳ ἔχει. Διότι οὐ μόνον ἡ λέξις *μάτην* οὐχ εὔρηται ἐν τῷ ἐβραϊκῷ κειμένῳ, ἐξ οὗ φαίνονται οἱ Ὁ' διαφόρως αὐτὸ ἀναγνόντες, ἀλλὰ καὶ ἡ λέξις *διδάσκοντες* ἐλλείπει. Τὸ δὲ ἸΗ ΟΗΗΙ ἀπέδωκαν διὰ τοῦ *σέβονταί με*, ὡσανεὶ ἐν τῷ πρωτοτύπῳ ἀνεγνώσκето ἰήρι Ἰηή, τὸ δὲ *Ἰηηη* μετέφρασαν «*διδάσκαλλαι*» ὡς ὄνομα πληθυντικῷ ἀριθμοῦ. Αὕτη οὖν ἡ ῥῆσις καίπερ οὕτω μεταπεφρασμένη ὑπὸ τῶν Ὁ' ἀναφέρεται ὑπὸ τοῦ Ματθαίου αὐτολεξεῖ. Καὶ εἶναι μὲν ἀληθές ὅτι ἐνταῦθα οὔτε ἐβραϊκὸν πρωτότυπον παρακείμενον βλέπομεν, οὔτε μετάφρασιν ἐπιτυχεστέρα, ὁρῶμεν ὅμως τὸν ἄνδρα, ὅστις, ὡς συγγραφεὺς ἐλεύθερος καὶ ἐν γνώσει τῶν πραγμάτων, εἰς τὸ ἔργον αὐτοῦ χωρεῖ (3).

(3) Σημ. τοῦ Μεταφρ. Τὴν ὑπόθεσιν ταύτην συμπῶνως πρὸς τὸν Οὖγον, ἀλλὰ συντόμως, ἐκτίθησι καὶ ἕτερος τῶν νεωτέρων (ὁ Bleek παρὰ De Wette Einl. in das N. T. σελ. 181, § 97, σημ. 2) ὡς ἐξῆς περίπου: Αἱ ἐκ τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης ἐν τῷ εὐαγγελίῳ τοῦ Ματθαίου φερόμεναι μαρτυρίαι εἶναι δύο εἰδῶν, αἱ μὲν ἀνήκουσι εἰς τὸν εὐαγγελιστὴν, ὅστις δι' αὐτῶν δείκνυσι τὴν ἐν τῷ βίῳ τοῦ Κυρίου πραγματικὴν ἐκπλήρωσιν τῶν προφητευθέντων καὶ εἰσὶν αἱ ἐξῆς Κεφ. 1, 23. 2, 6. 15. 18. 4, 15 κτλ. 8, 17. 12, 18—21. 13, 35. 21, 5. 27, 9, αἱ δὲ φέρονται εἰς τὸ στόμα τῶν ἐν τῇ διηγήσει ὁμιλούντων προσώπων ὅποια αἱ ἀκόλουθοι κεφ. 3, 3. 4, 6. 7. 10. 5, 5. 21. 27. 31. 33. 38. 43. 9, 13. 11, 10. 12, 7. 13, 14 κτλ. 15, 4. 8 κτλ. 19, 4 κτλ. 18 κτλ. 21, 13. 16. 42. 22, 24. 32. 37. 39. 44. 23, 39. 24, 15. 26, 31. Ἐξετάζοντες ἀκριβέστερον τὰ χωρία ταῦτα παρατηροῦμεν ὅτι αἱ ῥήσεις τῆς δευτέρας τάξεως φέρονται κατὰ τὴν μετάφρασιν τῶν Ὁ', καὶ τινες μὲν αὐτῶν αὐτολεξεῖ καὶ μετὰ τῶν διαφορῶν αὐτῶν ἀπὸ τοῦ ἐβραϊκοῦ κειμένου (ὡς φέρ' εἰπεῖν ἡ ἐν κεφ. 3, 3. 13, 14 κτλ. καὶ ἄλλαι), αἱ δὲ ἐλευθερότερον πως, οὐχ ὅμως καὶ οὕτως, ὥστε νὰ ὑποθέσῃ τις ὅτι ἐν ταύταις ὁ συγγραφεὺς εἶχε πρὸ ὀφθαλμῶν τὸ ἐβραϊκὸν καὶ ὅτι ἐκ τούτου προῆλθεν ἡ ἀπομάκρυνσις αὐτῶν ἀπὸ τῆς μεταφράσεως τῶν Ὁ' — Ἐξ ἐναντίας αἱ ῥήσεις τῆς πρώτης τάξεως φέρονται κατ' ἰδίαν αὐτοῦ τοῦ συγγραφεὺς μετάφρασιν ἐκ τοῦ ἐβραϊκοῦ κειμένου καὶ ὅπως οὖν διαφόρως ἢ ὅπως παρὰ τοῖς Ὁ' ἔχουσι, ὥστε σπανίως μόνον διορθῆ τις ἐν αὐταῖς τὴν ἔκφρασιν αὐτῶν. Τὸ φαινόμενον τοῦτο μὲν ὅλως ἀνεξήγητον ἐν αὐταῖς τὴν ἔκφρασιν αὐτῶν. Διότι περὶ τῶν ῥήσεων τῆς δευτέρας τάξεως, τῶν φερομένων ἐν ταῖς ὁμιλίαις τοῦ Κυρίου καὶ ἄλλων προσώπων, αἵτινες ὁμιλίαι τοῦλάχιστον κατὰ τὸ πλεῖστον αὐτῶν μέρος συροχαλδαῖστὶ ἐλέχθησαν, ἐὰν αἱ ὁμιλίας αὗται εἰς συροχαλδαῖκὴν γλῶσσαν πρωτοτύπως συνετάχθησαν ὑπὸ τοῦ εὐαγγελιστοῦ, εἶναι παντάπασι ἀπίθανον ὅτι αἱ ἐν αὐταῖς ἐμπερόμεναι ῥήσεις ἤθελον ἐξερεχθῆ κατὰ τὴν μετά-

Ἐνταῦθα ἐγκαταλείπομεν ἐπὶ μικρὸν τὸν ἡμέτερον εὐαγγελιστὴν, ἀλλ' ἔγραψεν τῶν Ὁ', καὶ μάλιστα, ὡς εἴρηται, αἱ μὲν αὐτολεξεῖ, αἱ δὲ καὶ ἐλευθερότερον πως διεσκευασμένοι. Ἡ τοιαύτη τῶν ῥήσεων τούτων κατασκευὴ θὰ ἦν τότε ἔργον τοῦ Ἑλληνος μεταφραστοῦ, τοῦ ὁποίου (ὅπως αἱ ῥήσεις αὗται εἰσι διεσκευασμένοι ἐν τῷ εὐαγγελίῳ τοῦ Ματθαίου) θὰ ἦν δύσκολον νὰ ἐξηγήσωμεν τὸν τρόπον τῆς ἐργασίας, ὅσον ἐντριβῆ καὶ ἂν ὑπεθέτομεν αὐτὸν περὶ τὴν μετάφρασιν τῶν Ὁ' καὶ ἐλευθερότερον περὶ τὴν ταύτης χρῆσιν· ἀνεξήγητον δὲ καὶ ὅλως ἀκατάληπτον θὰ ἔμενε τὸ διατί ὁ μεταφραστὴς οὗτος νὰ μὴ μεταχειρισθῆ τὴν αὐτὴν ἐλευθερίαν καὶ τὸ αὐτὸ τῶν Ὁ' κείμενον καὶ εἰς τὰ χωρία τῆς πρώτης τάξεως — ὁρθῶς ἄρα ἐντεῦθεν συναγεται ὅτι τὸ κατὰ Ματθαῖον εὐαγγέλιον ἐλληνιστὶ πρωτοτύπως συνεγράφη καὶ οὐχὶ ἐβραῖστὶ —

Ἰστέον δὲ ὅτι ὅπερ ὁ Οὖγος καὶ οἱ περὶ αὐτὸν νομίζουσιν ὡς παντάπασι ἀπίθανον, ἄλλοι θεωροῦσιν ὡς πιθανώτατον· ἐπειδὴ, λέγουσιν οὗτοι τὸ πρωτόγραφον τοῦ Ματθαίου οὐκ ἦν ἐβραῖστὶ, ἀλλὰ συροχαλδαῖστὶ γεγραμμένον, αἱ ἐκ τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης ἐν αὐτῷ ἀναφερόμεναι μαρτυρίαι ἐφέροντο ἀναμφιβόλως συροχαλδαῖστὶ ὁμοίως ὡς ἐν τῷ Ἑλληνικῷ Ματθαίῳ ἀναγινώσκονται, ὥστε τῆς ποικίλης τῶν ῥήσεων τούτων διασκευῆς, ὅποια αὕτη ἐνθεωρεῖται ἐν τῷ καθ' ἡμᾶς Ματθαίῳ, οὕτως ἐχοῦσης καὶ ἐν τῷ πρωτοτύπῳ, ὁ μεταφραστὴς οὐδὲν ἀφ' ἑαυτοῦ οὔτε προσέθετο, οὔτε ἀφείλετο, οὔτε μετέβαλεν, ἀλλ' ὅτι εὔρε, τοῦτο κατὰ λέξιν εἰς τὴν ἑλληνικὴν μετάφρασιν (Ebrard, ἐνθ. ἀνωτ. σελ. 929).

Ἀληθῶς ἡ δύναμις τῆς 12 § τοῦ Οὖγου θὰ κατεστρέφετο ὀλοτελῶς, ἐὰν οἱ ἐναντίοι ἠδύναντο νὰ στηρίξωσιν ὀπωσδήποτε τὴν ἑαυτῶν ὑπόθεσιν· ἀλλ' ἐναντίον αὐτῆς φαίνονται μαρτυροῦντα καθ' ἡμᾶς καὶ αὐτὰ τὰ πράγματα αὐτῶν. Ὁ Ἰερώνυμος λέγει ῥητῶς περὶ τοῦ καθ' ἐβραῖους εὐαγγελίου τῶν Ναζωραίων καὶ Ἐθιοπῶν ὅτι ἐν αὐτῷ ἀπασαὶ αἱ ῥήσεις τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης κατὰ τὸ ἐβραϊκὸν κείμενον τῶν Γραφῶν ἐρέροντο, ΟΥΔΕΜΙΑ ΔΕ ΚΑΤΑ ΤΟΥΣ ΕΒΔΟΜΗΚΟΝΤΑ (βλ. ἐν τοῖς ἐμπροσθεν §. 9. σημ. 9, 1.). Τὴν ὑπόμνησιν ταύτην ἡγούμεθα ἀναγκαίαν καὶ οὐ πάντη περιττὴν εἰς τοὺς φίλους τῆς εἰρημένης ὑποθέσεως, καθ' ὅσον μάλιστα κατ' αὐτοὺς τὸ καθ' ἐβραῖους εὐαγγέλιον ἦν αὐτὸ τὸ τοῦ Ματθαίου εὐαγγέλιον ὅπως ἐξ ἀρχῆς ὑπ' αὐτοῦ συροχαλδαῖστὶ ἐγράφη, καὶ δὲν πιστεύομεν, ἐπειδὴ οὐδὲ παρ' αὐτοῖς που εὔρομεν σημειῶσιν τοιαύτην, ὅτι καὶ κατὰ τοῦτο (ὡς πρὸς τὰς μαρτυρίας δηλαδὴ τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης) *πληρηλαγμένον ἦν τὸ καθ' ἐβραῖους εὐαγγέλιον*. Ἀκριβείας δὲ χάριν σημειοῦμεν ἐνταῦθα ὅτι οὐκ ὀλίγοι καὶ ἐξ αὐτῶν τῶν ὑπερμάχων τοῦ ἐβραϊκοῦ κατὰ Ματθαῖον εὐαγγελίου καθορώμενος τὸ ὅλως ἀσύστατον τῆς ὑποθέσεως τῶν ὁμοδόξων αὐτῶν, ἀποδοκιμάζουσιν αὐτὴν, ὁμολογοῦσι δὲ τὴν ὁρθότητα τῶν παρατηρήσεων τοῦ ἡμέτερου συγγραφεὺς, καίπερ ἄλλως πως τὸ πρᾶγμα διερμηνεύοντες.

Πρὸς συμπλήρωσιν τοῦ περὶ τῆς γλώσσης τοῦ κατὰ Ματθαῖον εὐαγγελίου ζητήματος δὲν κρίνομεν περιττὸν νὰ ἐπισημειώσωμεν καὶ τάδε: Ἴσως πολλοὶ τῶν ἡμετέρων ἀναγνωστῶν νομίζουσι, καὶ κατὰ τι

ἐπὶ τούτῳ καὶ μόνῳ τῷ σκοπῷ ὅπως περαιτέρω περὶ αὐτοῦ ἐρεῖνας παρασκευάσωμεν.

δικαίως, ὅτι πρῶτος κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους ἐγκαταλιπὼν τὴν περὶ τῆς ἀρχαίας γλώσσης τοῦ εὐαγγελίου τούτου παράδοσιν τῶν ἀρχαίων ὑπῆρξε μέγας τις καὶ βαθὺς θεολόγος τῆς θρησκευτικῆς ἀναμορφώσεως τοῦ 15. αἰῶνος, καὶ ὅτι τὸ πνεῦμα τοῦ πάθους καὶ τῆς παραφορᾶς παρώρμησεν αὐτὸν εἰς τὴν νεολογίαν ταύτην. Τὸ πρᾶγμα δὲν ἔχει οὕτω. Ἡ σημαία τῆς Ἐκκλησιαστικῆς μεταρρυθμίσεως ἐν Γερμανίᾳ δὲν εἶχεν ἀναπετασθῆ εἰσέτι, ὅτε ὁ πολυμαθὴς φιλόλογος Ἕβραϊσμός ἐν τοῖς σημειώμασιν αὐτοῦ εἰς τὴν Κ. Διαθήκην διὰ λόγους καθαρῶς φιλογολογικοὺς ἐκήρυξε κατὰ πρῶτον εἰς τὸν κόσμον τῆς ἀναγεννήσεως τῶν Γραμμάτων, ὅτι τὸ κατὰ Ματθαῖον εὐαγγέλιον ἑλληνιστὶ πρωτοτύπως ἐγράφη (Annotatt. in. N. T. Basil. 1516). Τὴν ἰδέαν ταύτην τοῦ Ἕβραϊσμοῦ ἠσπάσθησαν οἱ θεολόγοι τῆς εὐθὺς μετὰ ταῦτα ἐπελευθύνσεως μεταρρυθμίσεως τοσοῦτο μᾶλλον, καθ' ὅσον τὸ ἑλληνικὸν κείμενον τοῦ κατὰ Ματθαῖον εὐαγγελίου, ἐὰν ὑπετίθετο μετάφρασις, ἀπέβαινεν ἐπισηφάλης, τούτεστιν ἀπέβαλλε τὸ ἀπόλυτον κύρος, ἐπὶ δὲ δύο δὲ περίπου αἰῶνας ἐπεκράτει ἡ γνώμη αὕτη παρὰ τοῖς διαμαρτυρομένοις ἀνευ σχεδὸν ἀντιλογίας, ἕως οὗ ὕστερον ἤρξαντό τινες ἐπανακαμπτόντες εἰς τὴν ἐπικρατοῦσαν παρὰ τοῖς ἀρχαίοις ὑπόληψιν.

Ἡ γνώμη τῶν λεγόντων ὅτι τὸ κατὰ Ματθ. εὐαγγέλιον ἑβραϊστὶ συνεγράφη ὑπὸ τοῦ συγγραφέως αὐτοῦ, πηγὴν αὐτῆς καὶ ἀφετηρίαν καὶ μόνον ἔρεισμα ἔχει τὴν παρὰ τοῖς ἀρχαίοις περὶ τούτου φερομένην παράδοσιν, ἣν, ὡς ὁ Οὐγος ἤδη ἀνέλυσεν αὐτήν, ἠναγκάσθημεν νὰ διακηρύξωμεν ὡς ψιλὴν φήμην, ἐπιτηδεῖως ἅμα δὲ καὶ σκοπίμως ὑπὸ τῶν ἰουδαϊζόντων Χριστιανῶν διασπαρείσαν πρὸς ἐπισύστασιν τοῦ κατ' αὐτοὺς εὐαγγελίου. Οἱ ὀπαδοὶ τῆς γνώμης ταύτης διακρίνονται εἰς τρία στρατόπεδα: τὸ πρῶτον ἀποτελεῖται ἐξ ἐκείνων, ὅσοι θεωροῦσιν οὐδὲν ἦττον πρωτότυπον καὶ τὸν ἡμέτερον ἑλληνικὸν Ματθαῖον· τὸ δεῦτερον ἐξ ἐκείνων, ὅσοι ἀποδέχονται αὐτὸν ὡς ἀπλὴν μετάφρασιν, ἀλλὰ πιστὴν καὶ ἀπαράλλακτον πρὸς τὸ ἑβραϊκὸν πρωτότυπον· τὸ δὲ τρίτον ἐξ ἐκείνων, ὅσοι προβάλλουσιν ὅτι ἄλλο ἦν τὸ ἑβραϊκὸν τοῦ Ματθαίου εὐαγγέλιον καὶ ἄλλο τὸ ἡμέτερον ἑλληνικόν.

Σπουδαιότερα καὶ πλείονος προσοχῆς ἀξία ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ κατὰ Ματθαῖον εὐαγγελίου εἶναι ἡ τελευταία γνώμη. Τὴν γνώμην ταύτην, ὡς ἀπτομένην τῆς ἀκραιότητος τοῦ ἡμέτερου κατὰ Ματθαῖον εὐαγγελίου καὶ κατ' αὐτῆς κυρίως φερομένην, ἀναλύομεν κατωτέρω, ἔνθα ὁ λόγος περὶ τῆς γνησιότητος καὶ τῆς ἀκραιότητος τῶν εὐαγγελίων.

Οἱ θεωροῦντες οὐδὲν ἦττον πρωτότυπον καὶ τὸν ἡμέτερον ἑλληνικὸν Ματθαῖον ἐκδιᾶζονται εἰς τοῦτο ὑπὸ τῆς 12 § τοῦ Οὐγου.

Ἄλλὰ καὶ ὁ ἡμέτερος ἑλληνιστὶ σήμερον ἀναγινωσκόμενος Ματθαῖος, ὀφείλομεν νὰ ὀμολογήσωμεν, λέγει τις ἐξ αὐτῶν, ὅτι φέρει ἀναμφίβολα ἐσωτερικὰ τεκμήρια πρωτοτυπίας, περὶ ἧς πείθεταί τις ἐξαίρετως ἐκ τούτου, ὅτι αἱ ἐν αὐτῷ ἐκ τῆς Παλ. Διαθήκης φερόμεναι μαρτυραὶ οὔτε πρὸς τὸ ἑβραϊκὸν κείμενον καθόλου συμφωνοῦσιν, οὔτε πάλιν πᾶσαι κατὰ τοὺς

Ἐξ δομήκοντα ἐντελῶς ἀναγράφονται, ἀλλ' ἐκφέρονται μετὰ τοιαύτης καὶ τοσαύτης ἐλευθερίας καὶ ἰδιοτροπίας, ὅποιαν καὶ ὅσην δὲν δύναται τις νὰ ἀποδώσῃ εἰς συνήθη μεταφραστὴν· ὅθεν δέον νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι ἡ αὐτὸς οὗτος ὁ εὐαγγελιστὴς Ματθαῖος συνέγραψε καὶ τὸ ἑλληνικόν, ἢ ἕτερος μὲν ἐξελλήνισε τὸ ἑβραϊκὸν πρωτόγραφον, ἀλλ' ὑπὸ τὰ ὄμματα αὐτοῦ τοῦ συγγραφέως.» (Guericke, Gesamtgeschichte des N. T. oder neutestamentliche Isagogik. 2 Aufl. Leipz. 1854 σελ. 114—115.)

Ἄλλ' ἐπειδὴ εἰ οὕτως ἀληθῶς εἶχε τὸ πρᾶγμα καὶ ὁ Ματθαῖος συνέγραψε τὸ ἑαυτοῦ εὐαγγέλιον ἑβραϊστὶ καὶ ἑλληνιστὶ, ἢ, ὅπερ τὸ αὐτὸ σχεδὸν σημαίνει, ἦν ὁ ἐπιθεωρητὴς καὶ διασκευαστὴς τῆς ἑλληνικῆς μεταφράσεως (διότι τὸ « ὑπὸ τὰ ὄμματα τοῦ συγγραφέως » τοῦτο βέβαια σημαίνει, ὑπαγορεύοντος, δηλαδή, τοῦ Ματθαίου ἢ τοῦλάχιστον ἐπιθεωροῦντος τὴν μετάφρασιν), πάντως οὔτε οἱ περὶ τὸν Παπῖαν ἀγνοοῦντες τὸ πρᾶγμα θὰ ἐξεφράζοντο ἀορίστως, « ἠρμήνευσε δὲ αὐτὰ ὡς ἦν δυνατόν ἕκαστος, » οὔτε ὁ ἱερώνυμος θὰ ἔλεγε « τίς ὁ τοῦτο ὕστερον ἐξελλήνισας ἀγνοῦστος ». Διὰ τοῦτο ἕτεροι (βλ. Ebrard, ἀνθ. ἀνωτ. σελ. 953—54), ἀπορρίπτοντες τὴν ὑπόθεσιν ταύτην, καταφεύγουσιν εἰς ἑτέραν τὴν ἐξῆς: ὅτι οἷόν ἐστι τὸ ἑλληνικόν, τοιοῦτο ἦν καὶ τὸ ἑβραϊκὸν κατὰ Ματθαῖον εὐαγγέλιον, ὅτι ἐπομένως οὐδεμίαν δυσκολίαν ἀλλ' οὔτε ἀνάγκην τοῦ συγγραφέως εἶχεν ὁ μεταφραστὴς, καὶ ὅτι ζῶντος ἤδη τοῦ συγγραφέως καὶ ἴσως κατ' ἐντολήν αὐτοῦ ἤρξαντο πολλοὶ νὰ μεταφράζωσι τοῦτο.

Ἄλλ' ὡς ἕκαστος παρατηρεῖ, καὶ ἡ ὑπόθεσις αὕτη, ὡς καὶ πᾶσα ἄλλη ὑπὲρ ἑβραϊκοῦ πρωτοτύπου συνηγοροῦσα, ἐγκαταλείπει ὀπισθεν αὐτῆς παντάπασιν ἄλυτον τὴν ἐρώτησιν: τί ἐγένετο τὸ ἑβραϊκὸν πρωτότυπον, πῶς ἠδύνατο ν' ἀπολεσθῇ καὶ ἀποβῆ οὕτω ταχέως ἄφαντον ἐκ μέσου τῶν πολλῶν (ὀρθοδόξων) ἐξ ἰουδαίων χριστιανῶν καὶ τῶν ἄλλων, ὡς φέρ' εἰπεῖν τῶν Σύρων, δι' οὓς καὶ ἐν τῇ γλώσσῃ τῶν ὁποίων συνεγράφη.

ΧΑΡΙΚΛΗΣ.

ΕΙΚΟΝΕΣ ΑΡΧΑΙΩΝ ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΕΘΙΜΩΝ,

ὑπὸ

Γ. Α. ΒΕΚΚΕΡ.

ΣΚΗΝΗ ΤΕΤΑΡΤΗ.

ΟΙ ΤΡΑΠΕΖΙΤΑΙ.

Ἡ ἀγορὰ ἦν ἤδη πλήρης ὅτε ἤλθεν ὁ Χαρικλῆς· πανταχοῦ ἐν τοῖς καθ' ἕκαστον τμήμασι (1) διάφοροι πωληταὶ εἶχον ἐκτεθειμένα ἐπὶ θραυίων καὶ τραπεζῶν τὰ ἐμπορεύματά των. Ἐδῶ αἱ ἀρτοπώλιδες, ἔχουσαι ἐπισησωρευμένους πυραμιδοειδῶς τοὺς στρογγύλους ἀρτους καὶ τοὺς πλακοῦντάς των, ὕβριζον βαναύσως (2) τὴν κρημνίσαντα αὐτοὺς ἐξ ἀπροσεξίας διαβάτην· ἐκεῖ ἤτριζον οἱ λέβητες τῶν γυναικῶν, αἵτινες ἐπώλουν βρασμένους ἐρεβίνθους, κυάμους, φακὰς καὶ ἄλλα ὄσπρια (3)· ἀντικρῆ, ἐν τῇ ἀγορᾷ τῶν χυτρῶν, οἱ κεραμεῖς ἐπήνουν μεγαλοφώνως τὰ ἀγγεῖά των· παρέκει αἱ ὠραῖαι στεφανοπώλιδες (4) ἐδέχοντο παραγγελίας στεφάνων διὰ τὴν ἐσπέραν, καὶ . . . ἴσως καὶ ἄλλας τινάς. Πάντα τὰ τῷ καθημερινῷ βίῳ χρειώδη, ἀπὸ τῶν ἀλφίτων μέχρι τῶν σπανιωτάτων ἰχθύων, ἀπὸ

Σημ. (1). Ἡ ἀγορὰ τῶν Ἀθηνῶν (βεβαίως δὲ καὶ ἄλλων πόλεων) διήρτητο εἰς τμήματα, ἀναλόγως τῶν ἐν αὐτοῖς πωλουμένων, πολλάκις δὲ θέλοντες νὰ ὀνομάσωσι μέρος τι τῆς ἀγορᾶς ἔλεγον τὸ ὄνομα τοῦ ἐν αὐτῷ πωλουμένου· π.χ. εἰς τοῦτον, εἰς τὸν χλωρὸν τυρὸν κτλ. Τὰ τμήματα ταῦτα ἔκαλοῦντο καὶ «κύκλοι».

Σημ. (2). Πρβλ. Ἀριστοφ. Σφηξί 1389 καὶ Βατράχοις 857 «λοιδορεῖσθαι ὡς περ ἀρτοπώλιδας».

Σημ. (3). Αἱ γυναῖκες αὗται ἔκαλοῦντο «λεκιθοπώλιδες», καὶ ἐπώλουν βρασμένα ὄσπρια διὰ τοὺς πένητας καὶ τοὺς ἐργάτας· ὁ Φύλαρχος παρ' Ἀριστοφάν. Λυσιστρ. 560 ἀγοράζει «λέκιθον (φάβαν) παρὰ γραδός.»

Σημ. (4). Αἱ στεφανοπώλιδες ἐπώλουν στεφάνους καὶ ταινίας διὰ τὰ συμπόσια. Εὐκόλως δὲ ἐννοεῖται, ὅτι πολλῶν ἐκ τούτων τὸ ἐμπόριον δὲν περιορίζετο εἰς τοὺς στεφάνους καὶ τὰς ταινίας μόνον. Ἡ γυνὴ παρ' Ἀριστ. Θεσμωφ. 458 εἶχει νὰ παραδώσῃ εἴκοσι συσθηματικούς στεφάνους.

τοῦ σκοροῦδου μέχρι τοῦ λιθωνωτοῦ, τὸ καθαρὸν καὶ διαυγέστατον ἔλαιον, πολυτιμώτατα μύρα, νωπὸς τυρὸς, ὑμῆττειον μέλι, δόκιμοι μάγειροι, δοῦλοι, δοῦλαι, καὶ ἐν γένει πάντα ἀντεπροσωπεύοντο ἐκεῖ ἕκαστον ἐν τῇ οἰκείᾳ θέσει. Ἀναμέσον δὲ τοῦ πλήθους τῶν σκηναῶν καὶ παραπηγμάτων (5) διάφοροι μικρέμποροι περιέφερον τὰ ἐμπορεύματά των, καὶ ἐνίοτε ἠκούετο ἢ φωνὴ τοῦ δημοσίου κήρυκος ἀναγγέλλοντος ὑψηλοφώνως τὴν ἀφίξιν νέων καὶ εὐθηνῶν πραγματειῶν παρὰ τῷ δεῖνι ἐμπόρῳ, τὴν πώλησιν οἴκου, ἢ τὴν ὀρισθεῖσαν ἀμοιβὴν ἐπὶ συλλήψει κλέπτου, προσαγωγῇ ἀπολεσθέντος δακτυλίου, παιδός, ἢ δούλου φυγόντος τὸν κύριόν του (6).

Δοῦλοι, δοῦλαι καὶ ἐλεύθεροι ἄστοι, ἐλθόντες εἰς τὴν ἀγορὰν διὰ νὰ προμηθευθῶσι τὰ χρειώδη, περιεφέροντο ἐκλέγοντες καὶ φιλονεικούντες περὶ τῆς τιμῆς εἰς τὰς τάξεις τῶν ἐμπόρων. Τινὲς δὲ, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον γένοι, ἔμενον πλείοτερον χρόνον παρὰ τινι ὠραίᾳ ἐμπόρῳ, καὶ ἄλλοι πάλιν ἐπλησίαζον εἰς τὰς κοφίνους τῶν ὀπωροπωλῶν, ἀρχίζοντες μετ' αὐτῶν συνομιλίαν, ὅπως δυνηθῶσιν, ἐνῶ ἄλλος ἠγόραζεν ἢ ἤλλασσε δραχμὴν, νὰ καταβροχθίσωσι τινὰς ὀπώρας (7).

Τὴν στιγμὴν ἐκεῖνην ἠκούσθη ὁ ἀγγέλλων τὴν ἔναρξιν τῆς ἀγορᾶς τῶν ἰχθύων κώδων· πάντες ὤρμησαν πρὸς τὴν ἰχθυοπωλίτιδα ἀγορὰν (8), ὅ-

Σημ. (5). Ἀρποκρατίων ἐν λέξει σκηναίτης· «ἐν σκηναῖς ἐπιπράσκειτο πολλὰ τῶν ὀνίων.»

Σημ. (6). Ἀπόλεια, κλοπὴ καὶ εὔρεσις πραγμάτων, ἀπὸ ῥασις δούλου καὶ τὰ ὅμοια ἐγνωστοποιούντο εἰς τὸ κοινὸν ἢ διὰ τοῦ κήρυκος, ἢ δι' εἰδοποιήσεων τοιχοκολλομένων εἰς τὰ μᾶλλον συνηθόμενα τῆς πόλεως μέρη. Πρβλ. Λουκιαν. Δημ. 17 καὶ Φυγ. 27 «Εἴ τις ἀνδράποδον Παρπλαγονικὸν τῶν ἀπὸ Σινώπης βαρβαρῶν, ὄνομα τοιοῦτον οἶον ἀπὸ κτημάτων, ὑπωχρον, ἐν χρῆ κουρίαν, ἐν γενεῖω βαθεῖ, πήραν ἐξημμένον καὶ τριβώνιον ἀμπεχόμενον, ὀργίλον, ἀμουσόν, τραχύφωνον, λοῖδορον, μηνύει» κτλ. Πρβλ. καὶ Δίωνα Χρυσόστομον Ζ'. 123· καὶ Letronne ἐν Journal des Savants 1833 σελ. 329 «Παῖς ἀνακεχώρηκεν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, ᾧ ὄνομα Ἐρμῶν, ὃς καὶ Νεῖλος καλεῖται, τὸ γένος Σύρος ἀπὸ Βαμβύνης, ὡς ἐτῶν ἡ', μεγέθει μέσος, ἀγένειος, εὐκνήμος, κοιλογένειος, φακὸς παρὰ βίνα ἐξ ἀριστερῶν, οὐλὴ ὑπὲρ χαλίνου ἐξ ἀριστερῶν, ἐστιγμένος τὸν δεξιὸν καρπὸν γράμμασι βαρβαρικοῖς, δέσιν ἔχων χρυσίου ἐπιστήμου μναεῖα γ', πίνας ε', κρίκον σιδηροῦν ἐν ᾧ λήκυθος καὶ ξύστραι, καὶ περὶ τὸ σῶμα χλαμύδα καὶ περικύμα· τοῦτον ὃς ἂν ἀναγάγῃ, λήψεται χαλκοῦ τλ. βγ' . . . μνησὺν δὲ τὸν βουλόμενον τοῖς παρὰ τοῦ στρατηγῶν κτλ.»

Σημ. (7). Ὁ Θεόφρ. συγκαταλέγει τὸ τοιοῦτον ἐν τοῖς χαρακτηριστικοῖς τῆς βδελυρίας· «Πληθυσίως τῆς ἀγορᾶς προσελθὼν πρὸς τὰ κάρυα ἢ τὰ μύρτα, ἢ τὰ ἀκρόδρα ἐστηκώς τραγηματίζεσθαι, ἕνα τῷ πωλοῦντι προσλαλῶν.»

Σημ. (8). Ἡ πώλησις τῶν ἰχθύων ἤρχιζε καθ' ὀρισμένην ὥραν, διδόντος τὸ σημεῖον τοῦ κώδωνος, τότε δὲ πάντες ὤρμηον πρὸς τὰ ἰχθυοπωλεία· διότι οἱ πρόγονοι ἡμῶν ἠγάπων ὑπερβαλλόντως τοὺς ἰχθύας, καὶ ὄψον (ὄψαριον) λέγοντες ἐ-

πως ἀγοράσωσι τὸ σπουδαιότατον τῶν ὄψωνίων. Ἡ ὁδὸς, ἣν ἐμελλε νὰ διαβῆ ὁ Χαρικλῆς ὅπως φθάσῃ εἰς τῶν κολλυβιστῶν τὸ τμήμα, ἔφερε διὰ τῶν ἰχθυοπωλείων περιεργεῖα κινούμενος, ἔστη καὶ παρετήρει πόσα μέσα καὶ πόσους γλυκεῖς λόγους μετεχειρίζοντο οἱ ἀγορασταί, ὅπως πείσωσι τοὺς ἐμμένοντας εἰς τὰς τιμὰς ἰχθυοπώλας. «Πόσου οἱ δύο οὗτοι κέφαλοι;» ἠρώτησε πλησίον τοῦ τις ἓνα τούτων. «Δέκα ὀβολῶν,» ἀπήντησεν οὗτος (9) βλέπων ἀλλαχοῦ. «Εἶναι πολὺ,» προσέθηκεν ὁ ἀγοραστής· αὐτοὺς δίδεις ὀκτώ;» «Ἄν θέλῃς τὸν ἓνα μόνον,» ἀπήντησε μετ' ἀδιαφορίας καὶ ψυχρότητος ὁ ἰχθυοπώλης. «Φίλε,» ἐπαπέλασεν ὁ ἐπιθυμῶν νὰ ἀγοράσῃ τοὺς κεφάλους, δεικνύων συγχρόνως τοὺς ὀκτὼ ὀβολοὺς, «λάβε καὶ μὴ ἀστεΐζου.» «Ἐγὼ δὲν ἔμαθα πολλοὺς λόγους,» ἀπεκρίθη μετὰ θυμοῦ ὁ πωλητής, «τόσου τιμῶνται· ἂν δὲν σοὶ συμφέρῃ, δεῖξέ μοι τὴν βράχιν σου.» Τοιαῦται σκηναὶ ἦσαν συνήθεις ἐν τοῖς ἰχθυοπωλείοις· κατ' ἐκείνην δὲ τὴν ἡμέραν, διὰ τὴν σπανιότητα τῶν ἰχθύων, οἱ ἰχθυοπῶλαι ἦσαν ἀκαμπτοί.

νόου αὐτοὺς κυρίως (Ἀθῆν. 7, 276). Πλούταρχος Συμποσίῳ Δ', 4, 2 «Καὶ γὰρ ὀψοφάγους καὶ φιλόφους λέγομεν οὐχὶ τοὺς βοεῖους χαίροντας. . . ἀλλὰ τοὺς περὶ τὴν ἰχθυοπωλίαν ἀναδιδόντας ἐκάττοτε καὶ τοῦ κώδωνος ὀξείως ἀκούοντας.» Ὁ Στράβων ἐν ΙΔ', 2, 21 διηγεῖται ὅτι ποτὲ «κιθαρωδοῦ ἐπιδεικνυμένου τέως μὲν ἀκροᾶσθαι πάντας, ὡς δ' ὁ κώδων ὁ κατὰ τὴν ὀψοπωλίαν ἐψόφησε, καταλιπόντας ἀπελθεῖν ἐπὶ τὸ ὄψον πλὴν ἐνὸς δυσκώφου· τὸν οὖν κιθαρωδὸν προσιόντα εἰπεῖν ὅτι, ὦ ἄνθρωπε, πολλήν σοι χάριν οἶδα τῆς πρὸς ἐμὲ τιμῆς· οἱ μὲν γὰρ ἄλλοι ἅμα τῷ κώδωνος ἀκοῦσαι ἀπίοντες οἴχονται· ὁ δὲ, τί λέγεις; ἔφη, ἦδη γὰρ ὁ κώδων ἐψόφηκεν; εἰπόντος δὲ, ναί, εὔσοι εἶη, ἔφη· καὶ ἀναστὰς ἀπῆλθε καὶ αὐτός.»

Σημ. (9). Ἄμφις παρ' Ἀθηναίῳ Σ', 5, 224
«Οὗς ἂν ἐπερωτήσῃ τις, ἢ λαθῶν τι τῶν παρακειμένων ἔκυψεν ὡσπερ Τήλεφος πρῶτον σιωπῇ—καὶ δικαίως τοῦτό γε· ἅπαντες ἀνδροφῶνοι γὰρ εἰσιν ἐνὶ λόγῳ· ὡσεὶ δὲ προσέχων οὐδὲν οὐδ' ἀκηκῶς ἔκρουσε πόλυπὸν τιν'· ὁ δ' ἐπρήσθη κοῦ λαλῶν ὅλα βήματα, ἀλλὰ συλλαβὴν ἀφελὼν, ἴσρων ὀβολῶν γένοιτ' ἂν· ἢ δὲ κέστρα ἄκτῳ ὀβολῶν.»

Καὶ ὁ Ἀλεξίς αὐτόθι Γ'.

«Τοὺς δ' ἰχθυοπώλας τοὺς κάκιστ' ἀπολουμένους ἐπὶν ἴδω κάτω βλέποντας, τὰς δ' ὄφρως ἔχοντας ἐπάνω τῆς κορυφῆς, ἀποπνίγομαι· ἐὰν δ' ἐρωτήσῃς, πόσου τοὺς κέστρας πωλεῖς δὴ ὄντας; δέξ' ὀβολῶν, φησιν.—βαρὺ, ὀκτὼ λάβοις ἂν;—εἴπερ ὦνεϊ τὸν ἕτερον.— ὦ τᾶν, λαβὲ καὶ μὴ παιζε—τοσουδί· παράτρεχε.»

Ὁ Χαρικλῆς εὐχαριστεῖτο πολὺ νὰ βλέπῃ καὶ νὰ ἀκούῃ, καὶ θὰ ἔμενε ἐπὶ πολλὴν ἔτι ὥραν, ἂν δὲν εἶχε μεθ' ἑαυτοῦ τὸν Μάνητα μετὰ τὸ κιθώτιον ὑπὸ μάλης. Ἐν τῇ στοᾷ τῶν τραπεζιτῶν ἀπήντησε τὸν Κτησιφῶντα, ὅστις περιεπάτει ἐκεῖ ἀναμένων τὴν ἀφίξιν του. Πόσον ἐπεθύμει ν' ἀνακοινώσῃ εἰς τὸν φίλον τὰ περὶ τοῦ θησαυροῦ! ἀλλ' ὅμως ὁ παράδοξος γέρον τῷ εἶπε ῥητῶς νὰ μὴ ἀναφέρῃ εἰς οὐδένα περὶ τούτου· ἠρέκθη λοιπὸν νὰ διηγηθῆ ὅτι ἀνέκτησε τὸν πατρικὸν οἶκον, καὶ ὅτι ἐγνώρισε τὸν Φορίωνα ὡς τὸν ἀφιλοκερδέστατον καὶ δικαιοτάτον ἀνδρῶν ἀπάντων. «Δὲν δύναμαι νὰ ἐνοήσω, προσέθηκε περαιῶν τὴν διήγησίν του, πῶς εἶναι δυνατόν ὁ πατήρ, ὅστις εἶναι ἢ ἐνσάρκωσις τῆς ἐλευθεριότητος καὶ δικαιοσύνης, νὰ θεωρῆται ὡς φιλάργυρος καὶ τοκογλύφος.»

«Οὕτω συμβαίνει συνήθως, εἶπεν ὁ Κτησιφῶν. Ὁ ὄχλος κρίνει ἐκ τοῦ ἐξωτερικοῦ μόνον, καὶ πολλὰκις παραγνωρίζων τὸν ἐνάρετον, θεωρεῖ ὡς πρότυπον ἀρετῆς τὸν αἰσχρὸν καὶ κακοήθη. Καθ' ἣν ὥραν μετὰ ἀπήντησας τοιαῦτά τινα ἐσκεπτόμην· βλέπεις ἐκεῖ κάτω ἐν τῇ στοᾷ ἐκεῖνον, μετὰ ὡς κάρδαμον (10) δριμύ πρόσωπον, μετὰ τὸν μακρὸν πώγωνα, τὸν ἀνυπόδητον καὶ λακωνίζοντα, ὅστις βαδίζει παρὰ τὸν τοῖχον, καὶ φαίνεται ὡς νὰ μὴ προσέχῃ διόλου εἰς τὰ περὶ αὐτόν; Δὲν σοὶ φαίνεται ὡς εἰκὼν ἀνδρικής σοβαρότητος καὶ ἀπλῶν ἀρχαίων ἠθῶν; Καὶ ὅμως, φίλτατε, σὲ διαβεβαιῶ ὅτι τὴν νύκτα μετὰ τῶν ἐταίρων του διαπράττει πᾶσαν αἰσχρότητα (11). Ἐν γένει, προσέθηκεν, ὁ θέλων νὰ σπουδάσῃ τοὺς ἀνθρώπους μαθηταῖν πολλὰ περιφερόμενος ἐνταῦθα. Βλέπεις τοῦτον, ὅστις ἔρχεται πρὸς ἡμᾶς ἀκολουθούμενος ὑπὸ τριῶν δούλων; βλέπει ὑπερηφάνως κατὰ γῆς, ὅπως μὴ ἀναγκασθῆ νὰ προσαγορευθῆ κἀνένα· τὸ ἱμάτιόν του

Σημ. (10). Βλέπεις νᾶπυ, κάρδαμα, ἢ ὀρίγανον ἐπὶ σοβαρῶν· πρὸλ. Ἀριστοφ. Ἰππεῦσι 631 καὶ Σφηξί 453. Εὐστάθ. εἰς Ἰλιάδος 16, 200, 1054, 52 «Ἐκ τούτων δὲ παρενεχθέντες ἄλλοι ἔγραψαν ἐπὶ τοιούτων ἀνδρῶν—τὸ βλέπειν αὐτοὺς νᾶπυ ἢ ὀρίγανον, ἦγον δριμυεῖς εἶναι.»

Σημ. (11). Τοὺς τοιούτους, οἵτινες ἐμιμοῦντο πρὸς τὸ θεαθῆναι μόνον τὰ Σπαρτιατικὰ ἔθιμα, (λακωνίζειν, λακωνισταί,) σκόπτει ὁ Σωκράτης παρὰ Πλάτωνος Πρωταγ. 342, ἐνθα λέγει ὅτι οἱ Λακεδαιμόνιοι φυλάττουσι μυστικὴν τὴν σοφίαν των. «Νῦν δὲ ἀποκρυφόμενοι ἐκεῖνο ἐξηπατήκασι τοὺς ἐν ταῖς πόλεσι λακωνίζοντας, καὶ οἱ μὲν ὧτά τε κατάγνυνται μιμούμενοι αὐτοὺς, καὶ ἱμάνας περιεπιττοῦνται καὶ φιλογυμναστοῦσι καὶ βραχείας ἀναβολὰς φοροῦσιν, ὡς δὴ τοῦτοις κρατοῦντας τῶν Ἑλλήνων τοὺς Λακεδαιμόνιους.» Πλούταρχ. Φωκ. 40 «Ἦν δὲ τις Ἀρχεβιάδης ἐπικαλούμενος λακωνικός, πώγωνά τε καθεμίμενος ὑπερφύη μεγέθει, καὶ τρίβωνα φορῶν ἄει καὶ σκυθρωπάζων.» Καὶ Δημοσθ. κ. Κόνωνος 34 «Οἱ μετ' ἡμέραν μὲν ἐσκυθρωπάκασι, καὶ λακωνίζειν φασί, καὶ τρίβωνας ἔχουσι, καὶ ἀπλῶς ὑποδίδονται· ἐπειδὴν δὲ συλλεγῶσι καὶ μετ' ἀλλήλων γέγονται, κἀκῶν καὶ αἰσχυρῶν οὐδὲν ἐλλείπουσι.»

φθάνει μέχρι τῶν σφυρῶν, οἱ δὲ δάκτυλοί του κοσμοῦνται ἕκαστος μὲ πλείονας τοῦ ἐνὸς δακτυλίου. Ὅμιλεῖ γεγωνυῖα τῇ φωνῇ πρὸς τοὺς δούλους, ὅπως τὸν ἀκούωσιν οἱ διαβαίνοντες, περὶ ἀργυρῶν καὶ χρυσῶν κρατῆρων καὶ κυμβίων· νομίζει ὅτι δὲν τὸν χωρεῖ ἡ πόλις (12). Ποῖος λέγεις ὅτι εἶναι υἱὸς πειεστάτων γονέων, αἴφνης πρὸ μικροῦ πλουτήσας, καὶ νομίζων ὅτι ἡ εὐγένεια συνίσταται εἰς τὸ ἐπιδεικνύειν τὸν πλοῦτον δι' ἀνοήτου πολυτελείας, καὶ διατρίβειν τὴν ἡμέραν ὀλόκληρον παρὰ τοῖς τραπέζιταις. Πιστεύσας ὅτι μεταβάλλων τὸ ὄνομά του γίνεται εὐγενής, προσέθηκεν εἰς αὐτὸ δύο συλλαβὰς καὶ οὕτως ἀντὶ Σίμωνος ἐγένετο Σιμωνίδης (13). Πολλάκις τὸν εἶδον ἐνδεδωμένον πενιχρὰ καὶ ῥυπαρὰ ἱμάτια νὰ μεταφέρῃ ἐκ τῆς ἀγορᾶς τὰ ὑφάσματα τοῦ μὲν καὶ τοῦ δὲ ἀντὶ δύο ἢ τριῶν χαλκῶν· τὴν ὁμῶς πιστεύω ὅτι θὰ ὀργισθῇ πολὺ ἂν κακοενδεδυμένος τις ἐξ ἀπροσεξίας τὸν ἐγγίσῃ. Παρατήρησον πρὸς ἀριστερὰ, ἐκεῖ πλησίον τῶν ἰχθυοπωλείων, τὸν ἰσχνὸν ἐκεῖνον μὲ τὴν αὐχμηρὰν κόμην, ὅστις περιφέρεται μὴ ἀγοράζων τίποτε, ἀλλὰ περιεργαζόμενος τοὺς πάντας· ὁ ἄνθρωπος ἐκεῖνος εἶναι ἐπικίνδυνος συκοφάντης· ὡς ἔχιδνα, ὡς σκορπίος ἔρπει πανταχοῦ τῆς ἀγορᾶς ἔτοιμον ἔχων τὸ ἰσθόλον του κεντρὸν καὶ παρατηρῶν τίνα οἰκογενειάρχην θὰ καταστρέψῃ, παρὰ τίνος θὰ λάβῃ εὐκολώτερον χρήματα ἀπειλῶν ὅτι θὰ τὸν καταμηνύσῃ. Μετ' οὐδενὸς δὲν θὰ τὸν ἰδῆς ποτε λαλοῦντα ἢ συναναστρεφόμενον· συνοδεία του εἶναι ἡ ἀρὰ, τὸ μῖσος, ὁ φθόνος, τὸ ψεῦδος καὶ ἡ κακεντρέχεια. Οἱ θεοὶ φαίνεται κατηράσθησαν τὴν πατρίδα μας νὰ τρέφῃ καὶ πρᾶστατεύῃ τὴν ἰσθόλον τῶν συκοφαντῶν γενεάν, ὅπως τοὺς μεταχειρίζεται ὡς κατηγόρους.

Σημ. (12). Ἡ μωρὰ ὑπερηφάνεια τῶν ἐκ βαλαντίου γενναίων (Σουίδα) περιγράφεται μὲ τὰ ζωηρότερα χρώματα ὑπὸ πολλῶν ἀρχαίων συγγραφέων. Ὁ Μειδίας κατὰ τὸν Δημοσθ. κ. Μειδ. 158 «τρεῖς ἀκολούθους ἢ τέσσαρας αὐτὸς ἔχων διὰ τῆς ἀγορᾶς σοβεῖ, κυμβία καὶ βυτὰ καὶ φιάλας ὀνομάζων οὕτως ὥστε τοὺς παριόντας ἀκούειν.» Ὁ Αἰσχίνης κατὰ τὸν αὐτὸν Παραπρεσβ. 314 «διὰ τῆς ἀγορᾶς πορεύεται τοῖς ἱματίων καθεὶς ἄχρι τῶν σφυρῶν, ἴσα βαινῶν Πυθοκλεῖ, τὰς γνάθους φυτῶν.» Ὁ Νικόβουλος, κατ. τ. αὐτ. κ. Πανταίν. 52 «ἐπίφθονός ἐστι καὶ ταχέως βαδίζει καὶ μέγα φθέγγεται καὶ βακτηρίαν φορεῖ.» Τὸν Μειδίαν (ἐν λόγ. 200) «ἡ πόλις οὐ χωρεῖ.» Θεοφράστ. 24 (ὑπερηφάνου) «ἐν ταῖς ὁδοῖς πορευόμενος μὴ λαλῆν τοῖς ἐπιτυχάνουσι κάτω κεκυφώς.» Περβλ. Ἀριστοφάν. Ἐκκλησ. 631. Λουκιανῶν Ἀλέκτορα 14. πῶς δεῖ ἰσθ. συγγράφειν 20 Πλάτωνος Πολιτείας 495.

Σημ. (13). Λουκιανῶν Ἀλέκτορα 14 «ἐναγχος γοῦν ἐγὼ μὲν ἰδὼν προσιόντα, χαῖρε, ἔφη, ὦ Σίμων· ὁ δὲ ἀνανακτῆσας, εἶπατε, ἔφη, τῷ πτωχῷ μὴ κατασμικρύνειν μου τοῦνομα· οὐ γὰρ Σίμων, ἀλλὰ Σιμωνίδης ὀνομάζομαι» καὶ 29 παρὰ τὸν Σίμωνα, «ὡς ἀντὶ δισυλλάβου τετρασύλλαβος ἤδη πλουτήσας εἶναι ἀξιοῖ.» Περβλ. ε' Δημ. πρὸς Στεφ. 400.

καὶ νομοθέτας· ὁ φιλήσυχος καὶ εἰρηνικός πολίτης εἶναι ἠναγκασμένος νὰ κολακεύῃ καὶ περιποῖται τοιαῦτα τέρατα ἂν ἀγαπᾷ τὴν εὐημερίαν καὶ ἀσφάλειάν του (14).»

«Πολλοὺς ἤκουσα καθαπτομένους τῶν Ἀθηνῶν διὰ ταῦτα, εἶπεν ὁ Χαρικλῆς· ἀλλ' ἤξεύρεις τίνας, ἐξ ὧν μέχρι τοῦδε ἐν τῇ ἀγορᾷ εἶδομεν, δὲν δύναμαι νὰ ὑποφέρω; τοὺς νέους ἐκεῖνους, οἵτινες περιφέρονται πρὸ τῶν μυροπωλείων. Ἴδὲ πόσον φιλαρέσκως καὶ μαλθακῶς βαδίζουσιν πρὸ τῶν τεθλασμένων ὁ τράχηλός των, πῶς ὑψώνουσι τὴν χεῖρα διὰ νὰ ζύσωσι μὲ τὴν ἄκραν τοῦ δακτύλου τὴν κεφαλὴν, ἢ νὰ τακτοποιήσωσι τρίχας τινὰς τῆς κόμης των, ἢ τὴν μελανότητα ἠγόρασαν ἴσως πρὸ ὀλίγου ἐν τινι μυροπωλείῳ. Οὐδὲν μοὶ εἶναι ἀπεχθέςτερον νέου γυναικοπροσώπου, λαλοῦντος μὲ προσπεποιημένη φωνῇ, ἀποπνέοντος μύρων καὶ κρατοῦντος εἰς τὴν χεῖρα ἀνθοδέσμην ἢ εὐώδη τινὰ καρπὸν (15). Πόσον ὁ βίος οὗτος ἐν τῇ ἀγορᾷ ἀντίκειται εἰς τὰς περὶ τῶν χρόνων τῆς νεότητός του διηγήσεις τοῦ πατρός μου, ὅτε οἱ νέοι ἀπέφευγον τὴν ἀγορὰν, καὶ ἂν ποτε ἠναγκάζοντο νὰ διέλθωσι δι' αὐτῆς, διότι δὲν ὑπῆρχεν ἄλλα ὁδὸς, ἢ διότι εἶχον ἄλλην κατεπείγουσαν ἐργασίαν, τὸ ἔπραττον μετὰ πολλῆς αἰδοῦς καὶ σωφροσύνης (16).»

Σημ. (14). Ἡ περιγραφή τοῦ συκοφάντου ἐλήφθη ἐκ τοῦ Δημοσθ. Ἀριστογ. 1, 52 «πορεύεται διὰ τῆς ἀγορᾶς, ὡς περ ἔχῃ ἢ σκορπίος, ἠρκῶς τὸ κέντρον, ἄπτων δεῦρο κἀκείσε, σκοπῶν τίνι ξυμφορὰν ἢ βλασφημίαν ἢ κακὸν τι προστριψάμενος καὶ καταστήσας εἰς φόβον ἀργύριον πράττειται· οὐδὲ προσποιτᾷ πρὸς τι τούτων τῶν ἐν τῇ πόλει κουρείων ἢ μυροπωλείων ἢ τῶν ἄλλων ἐργαστηρίων οὐδὲ πρὸς ἐν, ἀλλ' ἄσπειστος, ἀνδρῶτος, ἄμικτος, οὐ χάριν, οὐ φίλιαν, οὐκ ἄλλ' οὐδὲν ὡν ἄνθρωπος μέτριος γιγνώσκων· μεθ' ὧν δ' οἱ ζωγράφου τοῖς ἀσεβέσι γράφουσιν ἐν Ἄδου. μετὰ τούτων, μετ' ἀρᾶς καὶ βλασφημίας καὶ φθόνου καὶ σάσεως καὶ νείκους περιέρχεται.» Κατὰ Νεαίρας 43 «οὔτε γὰρ ἀπὸ τῆς πολιτείας προτῆει Στεφάνῳ τούτῳ ἄξιον λόγου· οὐ γὰρ πῶ ἦν ῥήτωρ, ἀλλ' ἔτι συκοφάντης προτῆει Στεφάνῳ τούτῳ ἄξιον λόγου· οὐ γὰρ πῶ ἦν ῥήτωρ, ἀλλ' ἔτι συκοφάντης τῶν παραθούωντων παρὰ τὸ βῆμα καὶ γραφομένων μισθοῦ καὶ φαινόντων, καὶ ἐπιγραφόμενων ταῖς ἀλλοτρίαις γνώμασι.» Ξενοφ. Συμπόσιον 4, 30 «ἐγὼ τοῖνον ἐν τῆδε τῇ πόλει, ὅτε μὲν πλούσιος ἦν, πρῶτον μὲν ἐφοβούμεν, μὴ τίς μου τὴν οἰκίαν διορύξας καὶ τὰ χρήματα λάβοι καὶ αὐτὸν τί με κακὸν ἐργάσαιτο· ἔπειτα δὲ καὶ τοὺς συκοφάντας θεράπευον, εἰδὼς ὅτι παθεῖν μᾶλλον κακῶς ἰκανὸς εἶην ἢ ποιῆσαι ἐκείνους.» Καὶ Αυσίου περὶ τοῦ Σηκοῦ 39 «οὐχ ὡς ἀδικούντα ἐλπίζων ἀποδείξειν, ἀλλ' ὡς ἀργύριον ἀπ' ἐμοῦ λήψεσθαι προσδοκῶν.»

Σημ. (15). Λουκιανῶν Ῥήτορ. 11 «Πάγκαλον ἄνδρα, διασεσαλευμένον τὸ βάδισμα, ἐπικεκλασμένον τὸν αὐχένα, γυναικίον τὸ βλέμμα, μελιγρὸν τὸ φῶνημα, μύρων ἀποπνέοντα, τῷ δακτύλῳ ἄκρω τὴν κεφαλὴν κνόμενον.» Περβλ. Ἀριστοφ. Ἴππ. 1372 καὶ Σφηξί 687. «Ὅτι δὲ σύνηθες ἦν τὸ φέριν καρπὸς καὶ ἄνηθ ἐν χερσίν, ἀποδεικνύεται ἐκ τῶν ἐξῆς τοῦ Κλεάρχου παρ' Ἀθηναίῳ 12, 79 λόγων «διὰτὶ μετὰ χεῖρας ἄνηθ καὶ μῆλα καὶ τὰ τοιαῦτα φέρομεν.»

Σημ. (16). Καὶ Σωκράτης ἐν Ἀρειοπαγ. 48 αὐτοῦ δὲ ἔφευγον τὴν ἀγορὰν,

«Οἱ καιροὶ ἐκεῖνοι παρήλθον πρὸ πολλοῦ, ὑπέλαβεν ὁ Κτησιφῶν, καὶ ἡμεῖς εἴμεθα νέοι, καὶ ὅμως εὐρισκόμεθα ἐν τῇ ἀγορᾷ.»

«Οὐχὶ ὅμως ἄνευ ἀνάγκης, ἀπήντησεν ὁ Χαρικλῆς· μοὶ ἐνθυμίζεις δὲ ἢ δέοντι ὅτι πρέπει ν' ἀναζητήσω Λύκωνα καὶ Διότιμον τοὺς τραπεζίτας· ἂν δὲν ἔχῃς ἀσχολίαν τινά, ἐλθὲ σὲ παρακαλῶ μετέμοῦ, διότι, ἂν καὶ αἱ μετὰ τῶν τραπεζιτῶν συναλλαγαὶ γίνωνται συνήθως ἄνευ μαρτύρων (17), πιθανὸν νὰ ἔχω ἀνάγκην τοιοῦτου τινός, καθ' ὅσον οἱ πλείστοι τῶν ἀργυραμοιβῶν εἶναι ἀσυνεῖδητοι καὶ συνειρίζουσι νὰ σύρῳσιν ἐκ τῆς ρίνος (18) τοὺς ἀπείρους, ἐξαπατῶντες αὐτοὺς διὰ κενῶν ὑποσχέσεων καὶ προφάσεων.»

Ὁ Κτησιφῶν συγκατένευσεν εὐχαρίστως νὰ συνοδεύσῃ τὸν φίλον.

Οἱ δύο τραπεζίται, παρ' ὧν ὁ Χαρικλῆς ἔμελλε νὰ παραλάβῃ τὸ μεγαλύτερον τῆς πατρικῆς του περιουσίας μέρος, ἦσαν ὅλως διόλου ἀντιθέτου χαρακτῆρος. Ὁ εἷς τούτων, ὁ γέρον Διότιμος, ἐφημιζετο ὡς δικαιοτάτος καὶ τιμιώτατος εἰς τὰς συναλλαγὰς του· ἦν δὲ οὐ μόνον ὁ τραπεζίτης τοῦ Χαρίνου, ἀλλὰ καὶ πιστὸς φίλος καὶ οἰκεῖός του· ὅτε δὲ ὁ πατὴρ τοῦ Χαρικλέους ἀπεφάσισε, φοβούμενος τὴν καταγγελίαν, νὰ ἐγκαταλίπῃ τὰς Ἀθήνας, προσκαλέσας αὐτὸν τῷ ἀνέθικε τὴν ἐκποίησιν τοῦ οἴκου, τῶν δούλων καὶ τῆς λοιπῆς περιουσίας του, καὶ τὸν ἄφησε πληρεξούσιον ἀντιπρόσωπόν του ὅπως εἰσπράξῃ ὅσα διάφοροι Ἀθηναῖοι καὶ ξένοι τῷ ὄφειλον (19). Σημαντικὴ ποσότης ἔμενεν ἤδη παρ' αὐτῷ, τὴν ὁποίαν καὶ ἔμελλεν ὁ Χαρικλῆς ν' ἀπαιτήσῃ.

Ὅτε ἦλθον παρ' αὐτῷ οἱ δύο νέοι, ὁ Διότιμος ἐμέτρα εἰς τινα, κατὰ τὸ φαινόμενον, χρήματα. Ἐπὶ τῆς τραπεζῆς, ἐξ ἧς ἐλάμβανε τὰς στήλας τῶν νομισμάτων ὁ ξένος, ἔκειτο φύλλον χάρτου, τὸ ὁμόλογον. «Ἐγὼ μὲν,

ὥστε εἰ καὶ ποτε διελευθῆν ἀναγκασθεῖν, μετὰ πολλῆς αἰδοῦς καὶ σώφροσύνης ἐφαίνοντο τοῦτο ποιοῦντες.» Πρβλίστ. Ἰσαίου κληρ. Κλεων. 2. Ἐν Σπάρτῃ ἦν ἀπηγορευμένον τὸ νὰ καταβαίνωσιν εἰς τὴν ἀγορὰν οἱ νεώτεροι· τῶν 30 ἐτῶν κατὰ τὸν Πλούταρχ. ἐν βίῳ Λυκούργου 25.

Σημ. (17). Ἰσοκρ. Τραπεζ. 2 καὶ 53. «Τὰ μὲν γὰρ συμβόλαια τὰ πρὸς τοὺς ἐπιταῖς τραπεζαῖς ἄνευ μαρτύρων γίνονται.»

Σημ. (18). Ἡθέλομεν ἀποφύγει τὴν χυδαίαν ταύτην ἔκφρασιν, ἂν δὲν ἦτον ἐλληνικὴ παροιμία. Λουκ. διὰλ. θεῶν Β, 3 «Καὶ ἄγει σε καὶ φέρει τῆς ρίνος κτλ. ἔλκων.» Ἐρμολογ. 73 «καὶ διὰ τοῦτο εἶλεν ὕμῃς τῆς ρίνος.» Πρβλ. τοῦ αὐτοῦ φιλόσοφ. 23 καὶ Ἰουλιαν. 294 Β.

Σημ. (19). Λυκούργ. κ. Λεωκρ. 22 «μεταπεμφόμενος ἐντεῦθεν Ἀμύνταν, τὸν τὴν ἀδελφὴν ἔχοντα τὴν πρεσβυτέραν, καὶ τὸν φίλον Ἀντιγέννην Ξυπετιῶνα, καὶ δεηθεὶς τοῦ κηδεστοῦ πείσασθαι παρ' αὐτοῦ τ' ἀνδράποδα καὶ τὴν οἰκίαν ἀποδόσθαι ταλάντου· ἐπὶ τούτοις προσέταξε τοῖς τεχρήσταις ἀποδοῦναι τὰ ὀφειλόμενα καὶ τοὺς ἐράνους διενεγκεῖν, τὸ δὲ λοιπὸν αὐτῷ ἀποδοῦναι.»

σοὶ παραδίδω μετρητὰ ὅσα χρήματα μὲ ἐζήτησας, εἶπεν ὁ τραπεζίτης, σὺ δὲ μοὶ ἀφίνεις τεμάχιον χάρτου μόνον, τὸ ὅποιον μόνις ἀξίζει δύο χαλκοῦς· ἀναλογίσθητι ὅμως ὅτι ὑπάρχουσι νόμοι, οἵτινες θέλουσι μὲ προστατεύσει ἂν θελήσῃς νὰ μὲ ἀπατήσῃς (20).» Ὁ ξένος διαβεβαίωσας ὅτι θέλει ἐκπληρῶσαι πάντας τοῦ συμβολαίου τοὺς ὅρους, ἀπεμακρύνθη, ὁ δὲ Διότιμος λαθὼν τὸ λογιστικὸν βιβλίον του ἐσημείωσεν ἐν αὐτῷ λέξεις τινάς, ἐρύψιπε τὸ ὁμόλογον εἰς τὸ κιβώτιον, περιέχοντος καὶ ἄλλα ἔγγραφα, καὶ ἐστράφη πρὸς ἕτερον, ὅστις περιέμενε συνοδευόμενος ὑπὸ τινος πενιχρῶς ἐνδεδυμένου. «Παρὰ τοῦ κυρίου τούτου, εἶπεν οὗτος, ἤγώρασα δούλον ἀντὶ δύο μῶν· ὡς δὲ παρετήρησα ἐν τῷ βιβλίῳ μου, ἔχω παρὰ σοὶ πεντακοσίας δραχμὰς εἰσέτι· δὸς λοιπὸν ἀπέναντι αὐτῶν δύο μῶν εἰς τὸν ἄνδρα (21).» Ὁ τραπεζίτης λαθὼν πάλιν τὸ βιβλίον του καὶ παρατηρήσας ἐν αὐτῷ εἶπεν· «Ἐχεις δίκαιον, ἀλλὰ, φαίνεται, ἐλησμώνησας τὰς τριακοσίας πεντήκοντα αἰγινήτικὰς δραχμὰς, τὰς ὁποίας ἐμέτρησα διὰ τοὺς ἐλεφαντόδοντας εἰς τὸν Πασῶν.» «Ναί, ναί, σύγγνωθι, τὸ ἐλησμώνησα», ἀπήντησεν ὁ πελάτης. Ἀφοῦ δ' ἐπληρώθησαν αἱ δύο μναὶ καὶ ἀνεχώρησαν ὁ τε πωλήσας καὶ ἀγοράσας τὸν δούλον, ὁ Διότιμος ἰδὼν τοὺς δύο νέους, οἵτινες ἴσαντο ὀλίγα βήματα μακρὰν τῆς τραπεζῆς, ἀπετάθη πρὸς τὸν πρῶτον πλησιάσαντα Χαρικλῆ καὶ τὸν ἠρώτησε τίς ἦν καὶ τί παρ' αὐτῷ ἐζήτηι.

«Εἰμὶ Χαρικλῆς, ὁ υἱὸς τοῦ Χαρίνου, ἀπήντησεν ὁ νεανίας, ἐπιστρέφων ἐκ Συρακουσῶν, καὶ ἐλθὼν πρὸς σὲ ὅπως ἀπαιτήσῃ τὴν παρὰ σοὶ κατατεθειμένην πατρικὴν του κληρονομίαν. Ἰδοὺ ὁ γνωστός σοι σφραγιδόλιθος τοῦ πατρός μου.»

«Τί! ἀπέθανεν ὁ Χαρίνος;» ἀνεφώνησεν ἐκπληκτος ὁ τραπεζίτης. «Ἡ κόνις του, ἀπήντησεν ὁ νέος, ἀναπαύεται ἐν τῇ Σικελικῇ γῆ, ἕως οὗ ὁ πιστότατος δούλος καὶ υἱὸς του τὴν μεταφέρῃ καὶ τὴν καταθέσῃ ἐν τοῖς τάφοις τῶν προγόνων του.» Ὁ γέρον καλύψας διὰ τῶν χειρῶν τὸ πρό-

Σημ. (20). Δημοσθ. Διονυσόδ. τλ. 4 «λαθὼν γὰρ ἀργύριον φανερόν καὶ ὁμολογούμενον, ἐν γραμματιδίῳ δυοῖν χαλκοῖν ἐωνημένῳ καὶ βιβλιδίῳ μικρῷ πάνυ τὴν ὁμολογίαν καταλείοιπε τοῦ ποιῆσαι τὰ δίκαια· ἡμεῖς δ' οὐ φαμέν δώσειν, ἀλλ' εὐθὺς τῷ δανειζομένῳ δίδομεν τὸ ἀργύριον. Τῷ αὐτῷ ποτε πιστεύοντες καὶ τί λαθόντες τὸ βέβαιον προείμεθα; Ὑμῖν, ὦ ἄνδρες δικασταί, καὶ τοῖς νόμοις τοῖς νόμοις τοῖς ὑμετέροις, οἱ κελεύουσιν ὅσα ἂν τις ἐκῶν ἕτερος ἐτέρῳ ὁμολογήσῃ ταῦτα κύρια εἶναι.»

(Σημ. (21). Οἴκοθεν ἐννοεῖται ὅτι ἕκαστος εἶχε βιβλίον, ἐν ᾧ ἔγραφε τὰς προσόδους καὶ τὰς δαπάνας. Ἀριστοτ. Νεφέλ. 19.

«Ἄπτε, καὶ, λύχον
κάκφερε τὸ γραμματεῖον, ἵν' ἀναγῶν λαθὼν
ὁπόσοις ὀφείλω, καὶ λογίσωμαι τοὺς τόκους.»

σωπον έκλαιε (22). «Κατὰ τὴν διαθήκην τοῦ πατρὸς μου, προσέθηκε μετὰ παρέλευσιν στιγμῶν τινῶν ὁ νεανίας, μένουσι παρὰ σοὶ ἐν τάλαντον καὶ τετρακισχίλια δραχμαὶ ἐτι ἴσως λάβω ἀνάγκην αὐτῶν μετ' ὀλίγας ἡμέρας.»

«Λαυθά, σεσαι, τέκνον μου, ὡς πρὸς τὸν ἀριθμὸν, ἀπάντησεν ἀπομάσων τὰ ἐπὶ τῶν ἐρυτιδωμένων παρειῶν του δάκρυα ὁ τραπεζίτης· ἀλλὰ βεβαίως ὁ μακαρίτης πατήρ σου δὲν ἠδύνατο νὰ γνωρίζῃ τὰ συμβάντα. Μόλις πρὸ ὀλίγων ἡμερῶν μοὶ ἐμετρήθησαν τρεῖς χιλιάδες δραχμῶν διὰ λογαριασμὸν του, τὸ δὲ κεφάλαιον πύξθη ἐπαισθητῶς ἐκ τῶν τόκων, ὥστε μέλλεις νὰ λάβῃς παρ' ἐμοῦ πλείονα τῶν δύο καὶ ἡμίσεως τάλαντων. «Ἐξήγησε δὲ εἰς τὸν νεανίαν, τίνι τρόπῳ, βαρυνθὸν, πολλάκις μετὰ κόπου, καὶ μετὰ παρέλευσιν ἐτῶν κατώρθωσε νὰ εἰσπράξῃ ὅσα χρήματα ὄφειλον εἰς τὸν πατέρα του ξένοι ἔμποροι.

«Μόνον παρ' Ἀνδρίου τινός, προσέθηκε, δὲν ἔλαβον εἰσέτι τίποτε, διότι ἐκεῖνος μὲν δὲν ἤλθε πλέον εἰς τὰς Ἀθήνας, ἐγὼ δὲ ὡς γέρον καὶ πολυσχολος δὲν ἠδυνήθην νὰ ὑπάγω πρὸς ἀναζήτησίν του. Καλῶς δὲ θὰ ἔπραττες ἂν ἀπεφράσιζες νὰ μεταβῆς ὁ ἴδιος εἰς Ἀνδρῶν, ἐκτὸς ἂν θέλῃς ν' ἀπολέσης δύο χιλιάδας δραχμῶν. Πρὸς τούτοις ὁ πατήρ σου, πρὸ τοῦ καταλαβόντος αὐτὸν δυστυχήματος εἶχε παραγγείλει ἀγάλματά τινα ὅπως τὰ ἀναθήσῃ ἐπὶ τῆς ἀκροπόλεως· ταῦτα κείνται ἐτι παρὰ τῷ λιθοξόῳ ἐν τῇ ὁδῷ τῶν λιθουργῶν. Πιστεύω λοιπὸν ὅτι ἐκπληρῶν τὴν θέλησιν τοῦ πατρὸς σου δὲν (έλεις στερήσῃ τοὺς θεοὺς τῆς ὑπ' ἐκείνου ὀρισθείσης τιμῆς».

Ὁ Χαρικλῆς εὐχαριστήσας τὸν ἀγχιθὸν γέροντα διὰ τὴν περὶ τῆς πατρικῆς του περιουσίας μέριμναν, ἀφῆκε παρ' αὐτῷ καὶ τὸ περιέχον τὰς δύο χιλιάδας δαρεικῶν κιβώτιον καὶ ἀπῆλθε μετὰ τοῦ Κτησιφῶντος καὶ τοῦ Μάνητος πρὸς ἀναζήτησιν τοῦ ἐτέρου τραπεζίτου.

Οὗτος ἦν ὅλως πρὸς τὸν νεανίαν ξένος, ἢ δ' ὑπόθεσις, ἧς ἕνεκα μετέβαινε παρ' αὐτῷ ὁ Χαρικλῆς, παράδοξος. Ὅτε δηλ. ἠτοιμάζετο ν' ἀπέλθῃ ἐκ Σικελίας, ὁ φίλος ὁ ἐφοδιάσας αὐτὸν μετὰ τὴν πρὸς τὸν Φορῶνα συστατικὴν τῷ ἐπρότερον ν' ἀφήσῃ παρ' αὐτῷ τὸ πλείστον μέρος τῶν χρημάτων του, καὶ νὰ τὰ λάβῃ εἰς Ἀθήναις δυνάμει ἐπιστολῆς παρὰ τοῦ Λύκωνος. «Πρὸς τί, τῷ εἶπε, νὰ φέρῃς, μετὰ σοῦ τόσα χρήματα; τίς οἶδε τί συμβαίνει; τρικυμῖαι, πειραταὶ, καὶ αὐτοὶ οἱ ναῦται, ἂν ἐνοήσωσιν ὅτι ἔχεις τόσα πολλὰ χρήματα, δυνατόν νὰ σ' ἐπιβουλεύθωσιν. Ἔχω καταγεθειμένα ἐν Ἀθήναις παρὰ τῷ Λύκωνι τρία τάλαντα· δός μοι τα, καὶ τὰ λαμβάνεις εἰς Ἀθήνας παρ' ἐκείνου». Ὁ Χαρικλῆς συνήνεσεν ἀσμένως

Σημ. (22). Ἰσοκρ. Τραπεζ. 18 «ἐγκαλυψάμενος έκλαιε.»

ὁ δὲ Συρακούσιος τῷ ἐνεχείρισεν ἐπιστολὴν πρὸς τὸν τραπεζίτην, ἐν ἣ περιείχετο ἡ διαταγὴ τῆς πληρωμῆς, καὶ τὸ συμπεφωνημένον σύμβολον, ὅπερ ἔμελλε νὰ χρησιμεύσῃ ὡς ἀπόδειξις τῆς ταυτότητος τοῦ ἐπιτετραμμένου τὴν παραλαβὴν τῶν χρημάτων. Πρὸς πλείονα δ' ἀσφάλειαν ὠρίζετο ἐν τῇ ἐπιστολῇ ὁ Φορῶν ὡς ὁ μόνος δυνάμενος, ἐπὶ τῇ αἰτήσει τοῦ Λύκωνος, νὰ ἐγγυηθῇ περὶ τῆς ταυτότητος τοῦ Χαρικλέους (23).

Ἴδου ὁ Λύκων, εἶπεν ὁ Κτησιφῶν ἀφ' οὗ ἐπροχώρησαν ὀλίγα βήματα πρὸς ἀριστεράν, δεικνύων σκυθρωπὸν γέροντα, μὲ ὄχρον καὶ αὐχμηρὸν πρόσωπον, καθήμενον ὀπισθεν τραπεζῆς. Παρ' αὐτοῖς ἔκειτο ζυγὸς δι' ἧς ἐδοκίμαζε τὸ βῆρος ἰκανῶν ἀργυρῶν νομισμάτων (24). διὰ τῆς ἀριστερᾶς χειρὸς ἐκράτει χαρτίδια τινα ὡχρὰ καὶ ἐφθαρμένα ὑπὸ τῆς πολυκαιρίας, καὶ ἐνώπιόν του εἶχεν ἀβάκιον, ὑπολογίζων, φαίνεται, τοὺς τόκους παλαιᾶς ὀμολογίας. Ὁ Χαρικλῆς πλησιάσας μετὰ τινος ἀποστροφῆς τῷ ἀνεκοίνωσεν ἐν ὀλίγοις τὴν αἰτίαν τῆς ἐπισκέψεώς του. Ὁ τραπεζίτης ἀκούσας τὸ ὄνομα τοῦ Συρακούσιου ἐσκυθρώπασεν ἐτι μᾶλλον καὶ συνέστειλε τὰς ῥυπαρὰς ὄφρυς του. «Δὲν ἐγνωρίζον, εἶπεν, ὅτι ὁ Σωσθένης ἔχει νὰ λαμβάνῃ τόσα παρ' ἐμοῦ· μήπως ἐλησμόνησεν ὅτι ἐμέτρησα δι' αὐτὸν ὀκτακισχιλίας δραχμὰς εἰς τὸν Ἡρακλειώτην; Ἴδου, προσέθηκε λαμβάνων τὸ βιβλίον του, ἰδοὺ ἡ μερὶς του· παρατήρησον, τί εἶναι γεγραμμένον; «Σωσθένης Φορμῖνος Συρακούσιος λαβεῖν τάλαντα δύο, ἐκ τούτων πληρωτέα διςχίλια δραχμὰ εἰς τὸν Φρυνίωνα, δι' ἧς θὰ παρουσιάσῃ ὁ Πειραιεύς Ἐπικράτης (25), ὥστε βλέπεις ὑπολείπονται τέσσαρες χιλιάδες δραχμῶν μόνον.»

«Ὁρθότατα, ἀπεκρίθη ὁ Χαρικλῆς· τὰ αὐτὰ μοὶ εἶπε καὶ ὁ Σωσθένης»

Σημ. (23). «Ἐ ὡ γάρ, μέλλοντο. Στρατοκλέους εἰσπλεῖν εἰς τὸν Πόντον, βου' ὄμμενος ἐδεήθην Στρατοκλέους, τὸ μὲν αὐτοῦ χρυσίον ἐμοὶ καταλιπεῖν, ἐν τῷ Πόντῳ περὶ τοῦ πατρὸς τοῦ μοῦ κομίσασθαι, νομίζων μεγάλα κερδύνειν, εἰ κατὰ πλοῦν μὴ κινδυνεύσει, ἄλλως τε καὶ Λακεδαιμονίῳ ἀρχόντων κατέκειον τὸν χρόνον τῆς θαλιότητος.» Ἰσοκρ. Τραπεζ. 38.

Σημ. (24). Ἀριστοτέλ. Πολ. 1, 10, 1253 «Τῆς δὲ μεταβλητικῆς ψευδομένης δικαίως—ἐυλογώτατα μισεῖται ἢ ὀβλοσοστατικῆ.» Οἱ τραπεζίται ἐκαλοῦντο περιφρονητικῶς καὶ ὀβλοσοστάται καὶ τὸ ἔργον αὐτῶν ὀβλοσοστατικῆ. Ἄλκιφρ. 1, 26 «καταλαμβέω πρεσβύτην, ὀφθῆναι βικνὸν, συνεσπακότα τὰς ὄφρυς, χαρτίδια ἀρχαῖά τινα, σαπρὰ δὲ διὰ τὸν χρόνον, ὑπὸ κόρεων καὶ σιτηῶν ἡμίβρωτα διὰ χειρὸς κατέχοντα.» Περβλ. ς' Λοικιαν. Τιμ. 14.

Σημ. (25). Δημοσθ. κατ. Καλλίπ. 4. «Εἰδώσει δὲ πάντες οἱ τραπεζίται, ὅταν τις ἀργύριον τιθεὶς ἰδιώτης ἀποδοῦναι προστάτῃ, πρῶτον τοῦ θέντος τοῦν μα γράφειν καὶ τὸ κεφάλαιον τοῦ ἀργυρίου, ἔπειτα παραγράφειν τῷ δεῖνι ἀποδοῦναι δεῖ· καὶ ἐὰν μὲν γινώσκωσι τὴν ὄψιν τοῦ ἀνθρώπου, ᾧ ἂν δέῃ ἀποδοῦναι, ταῦτοτον μόνον ποιεῖν γράφειν, ᾧ δὲ ἀποδοῦναι· ἐὰν δὲ μὴ γινώσκωσι, καὶ τούτου τοῦνομα προῦ παραγράφειν, ἢ ἂν μέλλῃ συστήσειν καὶ δεῖξιν τὸν ἄνθρωπον, ἧς ἂν δέῃ κομίσασθαι τὸ ἀργύριον.»

κατὰ τὸν Ἐλαφβολιῶνα ὅμως, ἐπιστρέφων ἐκ Πόντου, κατέθεσεν ἔτι τάλαντα δύο καὶ διαχιλίας δραχμὰς, ὅθεν ἔχει παρὰ σοὶ ἀκριβῶς τρία τάλαντα.» Ὁ τραπεζίτης ἐταράχθη προφανῶς καὶ προσεπάθει νὰ κρύψῃ τὴν ταραχὴν τοῦ διὰ φωνῶν. «Τί ζητεῖς παρ' ἐμοῦ; ἔκραζε ποῦ γνωρίζω τίς εἶσαι; ὁ τυχὼν συκοφάντης δύναται νὰ ἔλθῃ καὶ ν' ἀπαιτῇ παρ' ἐμοῦ χρήματα. . . . τότε; θαυμάσια!!! ἤξεύρω τίς εἶσαι;»

«Ἀλλὰ μήπως μοὶ ἔδωκας καιρὸν, εἶπεν ὁ νεανίας, νὰ σοὶ παρουσιάσω τὰς ἀποδείξεις τοῦ τίς εἶμαι; Ἴδου ἡ ἐπιστολὴ τοῦ Σωσθένους* γνωρίζεις τὴν σφραγίδά του;»

«Μοὶ φαίνεται ὅτι εἶναι ἡ σφραγίς του, ἀπήντησεν ὁ τραπεζίτης, ἀλλὰ τί μὲ τοῦτο;»

«Ἐσώκλειστον εὐρίσκεις τὸ γνωστὸν σοὶ σύμβολον.»

«Ἴσως παραπεποιημένον, ὑπετονθόρισεν ὁ γέρον, ἀνοίγων μετὰ θυμοῦ τὴν ἐπιστολὴν καὶ ἀναγινώσκων ὀλίγον μεγαλοφώνως, ὅτε δὲ ἔφθασεν εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Φορίωνος, ἐσιώπησεν καὶ ἔβλεπεν ἐνώπιόν του σκυθρωπάζων ὡς εἰ διενοεῖτο νέαν πρόφασιν.»

«Λύκων, ὑπέλαθεν ἤδη ὁ Κτησιφῶν, μὴ ζήτηε νὰ ἐπινοήσῃς νέους δόλους* ἐν τῇ ἀγορᾷ δὲν ἐλησμονήθη ἀκόμη ἡ πρὸς τὸν Βυζάντιον ἔμπορον διαγωγὴ σου, ὅτε ἀπήτησε τὰ παρὰ σοὶ κατατεθέντα χρήματα. Ἡ πόλις ὅλη γνωρίζει ὅτι ἔκρυψας ἢ ἐφόνευσας τὸν μόνον γνωρίζοντα τὴν ὑπόθεσιν δούλον (26), καὶ ἔπειτα ὄχι μόνον ὅτι δὲν ἐχρεώστεις οὐδὲ ὀβολὸν εἰς τὸν ἔμπορον ἔλεγες, ἀλλὰ καὶ μισθώσας συκοφάντας προσεπάθεις ν' ἀποδείξῃς ὅτι αὐτὸς σοὶ ἐχρεώσται ἕξ τάλαντα. Ἡ ἀλήθεια ἀπεκαλύφθη τότε διὰ τῆς συνεργείας τοῦ Φορίωνος, καὶ ὁ ἔμπορος εὗρε τὸ δίκαιόν του* καὶ τώρα δὲ πάλιν βλέπεις ὅτι εἶναι ἀναμειγμένους καὶ ὁ Φορίων εἰς τὴν ὑπόθεσιν, ὥστε ματαιοπονεῖς ζητῶν νὰ σφετερισθῇς ξένα χρήματα* δὲν θὰ τὸ κατορθώσῃς.»

Ὁ τραπεζίτης ἠτοιμάζετο ν' ἀπαντήσῃ, καὶ ἴσως θὰ ὕβριζε, τίς οἶδε πῶς, τὸν Κτησιφῶντα, ἀλλὰ μόλις ἤνοιξε τὸ στόμα, ἔστη, διότι εἶδεν ἐρχόμενον μακρόθεν τὸν Φορίωνα. Ἐπὶ τέλους ἀποτεινόμενος πρὸς τοὺς δύο φίλους μετὰ προσπεποιημένου μειδιάματος «μήπως εἶπον ἐγὼ, φίλοι, εἶπεν, ὅτι δὲν θέλω νὰ πληρώσω; μόνον νὰ σὰς δοκιμάσω ἠθέλησα* πρὸς

Σημ. (26). Ἰσοκρ. Τραπεζ. 11 «Πυθόμενος δὲ ταῦτα Πασίων καὶ εἰδὼς ὅτι φανερῶς ἤδη πράξω περὶ τῶν ἐμαυτοῦ, ἀφνίξει Κίττον τὸν παῖδρα, ὃς συνήδει περὶ τῶν χρημάτων* ἐπειδὴ δ' ἐγὼ προσελθὼν ἐξήτητον αὐτὸν, ἠγρόμενος ἐλέγχον ἂν τοῦτον σφεέστατον γενέσθαι περὶ ὧν ἐνεκάλουν, λέγει λόγον πάντων δεινότατον, ὡς ἐγὼ καὶ Μενέξενος διαφθείραντες καὶ πῖσαντες αὐτὸν ἐπὶ τῇ τραπέζῃ καθήμενον, ἐξ τάλαντ' ἀργυρίου λάθοιμεν παρ' αὐτοῦ.»

τὸ παρὸν ὅμως δὲν ἔχω τόσην ποσότητα παρ' ἐμοί, σήμερον δὲ εἶναι ἡμέρα πληρωμῶν, ὥστε εἰς πάσας τὰς τραπέζας καὶ ἂν μεταβῶ δὲν θὰ δυνηθῶ νὰ συνάξω τρία τάλαντα. Ἐλθέ λοιπὸν αὔριον, Χαρίκλειε* τὰ χρήματα θὰ ᾔην ἔτοιμα.

»Τότε λοιπὸν θὰ ἔλθω μετὰ τοῦ Φορίωνος, ἀπήντησεν ὁ νεανίας, ὅπως ἀρθῇ πᾶσα περὶ τῆς ταυτότητός μου ἀμφιβολία.

»Δὲν εἶναι ἀνάγκη, ὑπέλαθεν ὁ τραπεζίτης* ἔλθε μόνος, τὸ σύμβολον εἶναι ὀρθόν, ἔλθε αὔριον.»

Ἐγγιζούσης τῆς μεσημβρίας, ἐκενοῦτο βαθμηδὸν ἡ ἀγορά.

«Εἶναι καιρὸς, εἶπεν ὁ Κτησιφῶν, ἐνῶ ἀνεχώρουν, νὰ προγευματίσωμεν ὀλίγον* ὑπάγωμεν εἰς τινα τῶν οἰκιῶν, ἐνθα φοιτῶσι κατὰ τὴν ὥραν ταύτην οἱ νέοι* ἐκεῖ δὲ θὰ εὕρῃς βεβαίως πολλοὺς τῶν παιδικῶν σου φίλων καὶ συμπαίκτορας.»

ΤΕΛΟΣ ΤΗΣ ΤΕΤΑΡΤΗΣ ΣΚΗΝΗΣ.

Η ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗ ΜΟΥΣΙΚΗ.

Ἀπό τινων ἐτῶν ἐξεδηλώθη παρ' ἡμῖν ἡ ἐπιθυμία νὰ ἴδωμεν τὴν ἐκκλησιαστικὴν μουσικὴν βελτιωμένην. Ἡ ὕμνηδία παρεμελήθη ὁμολογουμένως τοσοῦτον ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, ὥστε πᾶν ἄλλο πράττει αὐτὴ ἢ ἐπιτυγχάνει τοῦ σκοποῦ αὐτῆς. Πρέπει νὰ ληφθῇ πρόνοια περὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς, αὕτη εἶναι ἡ εὐχὴ, ἣν ἀκούει τις ἀπὸ πολλῶν. Ἦδη πρὸ δύο ἐτῶν ἐγένοντο ἱκαναὶ ἐνέργειαι ἵνα εἰσαχθῇ εἰς τὰς Ἀθήνας τοῦλάχιστον ἡ μουσικὴ ἢ ψαλλομένη ἐν τῇ ὀρθοδόξῳ ἐκκλησίᾳ τῆς Βιέννης, ἔργον δοκιμωτάτων μουσικῶν, μουσικῆ ἐκκλησιαστικῆ ἀληθῆς, ἀξία τοῦ ὀνόματος αὐτῆς, ὑψηλὴ, σεμνὴ, σοβαρὰ, συγκινοῦσα τὴν καρδίαν, ἐξεγείρουσα δὲ τὸν νοῦν πρὸς τὸν Θεόν. Ὁ παρ' ἡμῖν διαμένων δόκιμος μουσικὸς Γ. Λαμπύρης εἶχε τότε σχηματίσει κατὰ ταύτην τὴν μουσικὴν καλὸν χορὸν καὶ προγυμνάσει εἰς τινὰ μέρη τῆς λειτουργίας, ὅστις καὶ ἔψαλεν ἐν τῇ μητροπόλει τῇ ἡμέρᾳ τοῦ Πάσχα. Ἡ μουσικὴ αὕτη συνεκίνησε πραγματικῶς πάντας, ἀλλ' ἀπῆρσεν εἰς ἐκείνους, παρ' ὧν ἐξηρτάτο νὰ ἐπιτρέψωσι τὴν εἰσαγωγὴν αὐτῆς, ἀπῆρσεν εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἀρχήν. Αἱ ἐνέργειαι ἐκεῖναι ὅλαι ἐματαιώθησαν. Τὰ πράγματα ἔμειναν ὅπως πρότερον, αἱ μεμφιμοῖραι δὲ τῶν ἀνθρώπων ἐπὶ τῇ καταστάσει τῆς μουσικῆς μας ἐξηκολούθουν καὶ ἐξακολουθοῦσιν. Ὁ κόσμος ἀπομακρύνεται καθ' ἑκάστην περισσώτερον ἀπὸ τῶν ἐκκλησιῶν. Ἡ ἀνάγκη τῆς βελτιώσεως ἐκδηλουμένη ὁσημέραι ζωηρότερα, προῦκάλεσε πρὸ μικροῦ νέας ὑπὲρ ἑαυτῆς ἐνεργείας, παρέσχε δὲ ἀφορμὴν πρὸς τοῦτο ἡ κατασκευὴ ναΐδίου ἐν τοῖς ἀνακτόροις χάριν τῆς Α. Μ. τῆς Βασιλίσσης καὶ τῶν Α. Υ. τῶν πριγκίπων. Εἰς τὴν ἐκκλησίαν ταύτην ἦτο γνωστὸν, ὅτι δὲν ἐμελλε νὰ εἰσαχθῇ ἡ παλαιὰ μουσικὴ, ἀλλὰ καλλιτέρα τις καὶ ἐντελεστέρα, ψαλλομένη ὑπὸ καλῶς μεμορφωμένου χοροῦ. Τὸν χορὸν τοῦτον ἀνέλαβον νὰ σχηματίσωσι διάφοροι μουσικοί. Πρὸ πάντων ἀξία ἀπαίνων εἶναι ἡ προθυμία τοῦ ἑλληνος μουσικοῦ κ. Κατακουζήνου, γνωστοῦ διὰ πολλῶν ἔργων, καὶ δὴ ὡς συντάκτου ἰδίας τετραφώνου λειτουργίας, ψαλλομένης ἐν Ὁδησῶ ἀπὸ τοῦ 1856, ὅστις ἐπίτηδες ἦλθεν εἰς τὴν Ἑλλάδα, ὅπως συντελέσῃ εἰς τὴν βελτιώσιν τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἡμῶν μουσικῆς, ἐπὶ τῷ σκοπῷ δὲ τούτῳ ἤρξατο πρὸ τινων μηνῶν νὰ ἐγγυμνάζῃ μουσικὸν χορὸν ἐκ φοιτητῶν κατὰ τὸ πλεῖστον συνιστάμενον, αὐθορμητῶς προσενεγκόντων ἑαυτοὺς ὑπὲρ τῆς ὥραιάς ταύτης ιδέας. Ὁ χορὸς οὗτος ἐνομιζέτο ὅτι ἐμελλε νὰ προτιμηθῇ

διὰ τὴν ἀνακτορικὴν ἐκκλησίαν. Ἐν τούτοις ἐν τοῖς ἐγκαινίοις ταύτης, γενομένοις τὴν 7 π. μ. ἔψαλεν ἄλλος τις χορὸς σχηματισθεὶς ὑπὸ πρακτικοῦ τινος μουσικοῦ Ἠλία Σταθάκη καλουμένου, κατὰ τὴν μουσικὴν τὴν λεγομένην τοῦ Χαβιαρᾶ. Ἀλλὰ τί τὸ ὄφελος, ἐὰν ἐν μόνοις τοῖς ἀνακτόροις ψάλλεται καλῶς ἡ λειτουργία; Ἡ βελτιώσις τῆς μουσικῆς πρέπει νὰ ἐκταθῇ καὶ εἰς τὰς ἐκκλησίας τοῦλάχιστον τῆς πρωτευούσης. Τοῦτο εἶναι ἐπείγουσα ἀνάγκη ὁ κόσμος τὸ ἀπαιτεῖ. Καὶ ἀπαιτεῖ τι δίκαιον. Ἡ μουσικὴ τῆς ἐκκλησίας πρέπει νὰ ἦναι τοιαύτη, ὥστε νὰ συγκινῇ τοὺς ἀκροατάς, ἐπιτυγχάνουσα οὕτως τοῦ σκοποῦ αὐτῆς. Ὁ Μητροπολίτης φαίνεται πρόθυμος νὰ ἐνδώσῃ εἰς τὴν γενικὴν ταύτην ἀπαίτησιν φαίνεται ὅτι συναισθάνεται τὴν ἀνάγκην τῆς προτεινομένης βελτιώσεως, καὶ δὲν διστάζει ἴσως νὰ προβῇ εἰς τὸ μέτρον τῆς ἐπὶ τὸ βέλτιον μεταρρυθμίσεως τῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς. Ἀλλὰ παρ' ἡμῖν ὑπάρχει δυστυχῶς μερὶς τις ἀνθρώπων κληρικῶν καὶ μὴ, ἧτις προνόμιον ἑαυτῆς οἰομένη τὴν εὐσέβειαν καὶ θεωροῦσα ἑαυτὴν ὡς τὴν σώτειραν τῆς ὀρθοδόξιας, παρεμπίπτει ἐκάστοτε ὡς τοιαύτη ἐναντία πάσης τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἡμῶν πραγμάτων βελτιώσεως. Οὐδεμία βελτιώσις ἐπιτρέπεται παρ' αὐτῆς, στιγματιζομένη πάραυτα ὡς ξενικὸς νεωτερισμὸς. Τοῖς λέγομεν, ὅτι πρέπει νὰ παύσωσι πλέον οἱ πρακτικοὶ ζωγράφοι νὰ πωλῶσι δυσμόρφους τύπους ὡς εἰκόνας, νὰ ληφθῇ δὲ πρόνοια νὰ γίνωνται αἱ εἰκόνας σεμναὶ καὶ ἔντεχνοι, ἐξυψομένης τῆς παρ' ἡμῖν εἰκονογραφίας εἰς τὴν βαλμίδα, εἰς ἣν προήχθη ἡ ὠραία αὕτη τέχνη κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους. Οἱ καθ' ὑπερβολὴν οὗτοι εὐσεβεῖς εὐδὺς ἐγείρονται κατὰ τῆς τοιαύτης ἀσεβείας, καὶ κραυγάζουσιν ὅτι θέλομεν φραγισμοὺς ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ. Καλοὶ ἄνθρωποι! Ἡ τέχνη καθὼς καὶ ἡ ἐπιστήμη καθ' ἑαυτὰς δὲν εἶναι ἐλληνικαὶ ἢ φραγκικαί. Καθὼς ἡ ἀλήθεια, οὕτω καὶ τὸ καλὸν εἶναι ἐν διὰ πάντας. Δὲν θέλομεν λοιπὸν νὰ εἰσαγάγωμεν φραγισμοὺς ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, θέλομεν μόνον τὴν τέχνην ἀντὶ τῆς ἀτεχνίας, τὸ καλὸν ἀντὶ τῆς δυσμορφίας. Οἱ παρ' ἡμῖν εἰκονογράφοι ἀσκοῦσι τὴν εἰκονογραφικὴν οὐχὶ ὡς καλὴν τινὰ τέχνην, ἀλλ' ὡς βάνουσον τι ἔργον. Καθὼς ὁ ὑποδηματοποιὸς κάμνει τὰ ὑποδήματα, ὁ εἰκονογράφος ἐργάζεται τὰς εἰκόνας ἀπάσας σχεδὸν ὁμοιοτύπους, μὴ ἀκολουθῶν κανόνας τοῦ καλοῦ, ἀλλὰ παραδεδεγμένους τινὰς τύπους. Ἐν τῇ ὁμοδόξῳ Ῥωσίᾳ ἡ εἰκονογραφία εἶναι ἀληθῆς καλὴ τέχνη, ἀξία τοῦ ὀνόματος, ἀληθῆς εἰκονογραφία, ζητοῦσα ἐλευθέρως δι' ὅλων τῶν κανόνων τοῦ καλοῦ νὰ ἐκφράσῃ τελείως καὶ ἀξίως τὴν θερησκευτικὴν ἰδέαν. Παρομοίως καὶ ἡ μουσικὴ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ δὲν καλλιεργεῖται παρ' ἡμῖν ὡς καλὴ τέχνη, ἀλλὰ εἶναι στερεότυπὸς τις μονοτονία, μεταδιδομένη ἀπὸ γενεᾶς εἰς γενεάν, νεκρὸν σῶμα, ἄνευ ζωῆς, ἄνευ κινήσεως.

Ἡ μουσικὴ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ θέλομεν ἡμεῖς νὰ καλλιεργῆται ὡς καλὴ

τέχνη. Ἐν τῇ ὁμοδόξῳ Ῥωσσία, πᾶς δόκιμος μουσικός (μουσικούς δὲ λέγοντες δὲν ἐννοοῦμεν τοὺς ψάλτας τῶν ἐκκλησιῶν ἢ καὶ μόνον τοὺς ἀσχολουμένους ἀποκλειστικῶς μὲ τὴν ἐκκλησιαστικὴν μουσικὴν, ἀλλὰ πάντας ἐν γένει τοὺς σπουδάζοντας ἐν ταῖς ἀκαδημαῖαις τῶν καλῶν τεχνῶν τὴν μουσικὴν ὡς καλὴν τέχνην καὶ αὐτὴν ὡς τοιαύτην καλλιεργοῦντας) πρέπει μεταξὺ τῶν ἄλλων ἔργων του νὰ τονίσῃ καὶ μέρη τινὰ ἢ ὁλόκληρον τὴν λειτουργίαν. Ἐντεῦθεν ὁ ἀφθονος πλοῦτος τῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς τῆς Ῥωσσιῆς ἐκκλησίας. Πρέπει νὰ παρευρῆθῃ τις ἐν τῇ ἐν Πετροπόλει μητροπόλει τοῦ Ἁγίου Ἰακώβου, ὅπου ψάλλει ἀρμονικῶς χορὸς ἐξ 80 φωνῶν, διὰ νὰ θαυμάσῃ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς ἐν Ῥωσσία, καὶ ἐννοήσῃ τὴν ἀθλιότητα τῶν ἡμετέρων πραγμάτων. Ἡμεῖς θέλομεν λοιπὸν καὶ ἐν τῇ μουσικῇ τὴν πρόοδον, τὴν βελτιώσιν, συμφώνως πρὸς τὴν ἀνάπτυξιν τῆς νεωτέρας κοινωνίας. Οἱ ἄγαν εὐσεβεῖς καὶ ἐνταῦθα παρουσιάζονται ἐναντίοι. Ἐν γένει δὲ ἡ ἀντίδρασις τῆς μερίδος ταύτης δὲν περιορίζεται μόνον εἰς τὸ ζήτημα τῆς μουσικῆς καὶ τῆς εἰκονογραφίας, ἀλλ' εἰς πάντα τὰ θρησκευτικὰ ζητήματα. Τὸ *status quo* δὲν περιορίζουσι μόνον εἰς τὴν οὐσίαν τῆς θρησκείας, εἰς τὰς ἀποκεκαλυμμένας ἀληθείας, εἰς τὰ δόγματα καὶ τοὺς θεμελιώδεις τῆς ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας θεσμούς, ἀλλ' εἰς πάντα τυφλῶς καὶ καὶ εἰς πράγματα ὅλως ἀδιάφορα καὶ εἰς τὰς τυχαίας καὶ ἐξωτερικὰς ἐλλείψεις τῆς Ἐκκλησίας. Λόγου χάριν ἔνεκα τῶν δεινῶν περιστάσεων, δι' ὧν τὸ ἡμέτερον ἔθνος διήλθεν, ὁ κληρὸς μας κατὰ μέγα μέρος ἔμεινεν ἀμαθής. Οἱ ἱερεῖς μας δὲν εἶναι ἐπιστημονικῶς μεμορφωμένοι. Τοῦτο εἶναι τὸ καθεστῶς. Κατὰ τὴν μερίδα ταύτην τὸ καθεστῶς τοῦτο πρέπει νὰ μένῃ ὡς ἔχει. Τί θέλουσι τὴν παιδείαν οἱ ἱερεῖς; Ἡ παιδεία βλάπτει μᾶλλον ἢ φωτίζει. Καλλίτερα ἢ ἀμάθεια, λέγουσι, καλλίτερον τὸ σκότος τοῦ φωτός! Ἀλλὰ ποῖος θὰ κηρύξῃ τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ; Ποῖος θὰ διαφωτίσῃ τὴν διάνοιν τοῦ λαοῦ; Ποῖος θὰ ἐξεγείρῃ αὐτὸν ἀπὸ τοῦ θρησκευτικοῦ ληθάργου; Ποῖος θὰ πολεμήσῃ τὰς δεισιδαιμονίας του καὶ θὰ διδάξῃ αὐτὸν τὴν ἀληθῆ εὐσέβειαν; Περὶ τούτου οἱ ἄνθρωποι οὗτοι δὲν φροντίζουν· ὅτι ζητοῦσιν εἶναι ἡ ἀμετακίνησι καθ' ὅλα· θέλουσι τὴν ἐκκλησίαν νεκρὰν, εἰ δυνατόν, μηδὲν ἔχον ζωῆς παρέχουσαν. Ἐνεκα δεινῶν τοῦ ἔθνους περιπετειῶν οἱ ναοὶ ἡμῶν ἔπαυσαν νὰ κτίζωνται ἀρχιτεκτονικῶς· ὁ βυζαντινὸς ρυθμὸς, αὐτὸ τὸ μόνον ἴσως ὠραῖον προῖον ἐν τῇ τέχνῃ τῶν βυζαντινῶν, ἐξέλιπεν· αἱ ἐκκλησῖαι ἐκτίζοντο ἐπὶ τῆς τουρκοκρατίας καὶ κτίζονται μέχρι τοῦ νῦν τυχαίως, ἄνευ καλλιτεχνικῶν κανόνων. Ἡμεῖς θέλομεν νὰ ἴδωμεν τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἀρχιτεκτονικὴν ἀναβιοῦσαν πάλιν, καὶ ἀναπτυσσομένην ἔτι μᾶλλον· καὶ ἐνταῦθα κηρυττόμεθα ὑπὲρ τῆς προόδου, τῆς βελτιώσεως, τῆς ἀναπτύξεως· τοῦναντίον αὐτοὶ καὶ πάλιν μᾶς ὑποπτέουσιν. Θέλουσι νεω-

τερισμούς, λέγουσι· δὲν ἀρέσκονται εἰς τὰ καθεστῶτα, τὰ προσφιλῆ καθεστῶτα. Θέλουσι λοιπὸν νὰ μένωμεν στάσιμοι καθ' ὅλα; Καὶ ἡ μερίς αὕτη ἢ κατὰ πάσης βελτιώσεως τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἡμῶν πραγμάτων οὔτε φαντασιώδης εἶναι, οὔτε μικρὰ, ἔχει τὰς τάξεις αὐτῆς καλῶς συγκεροτημένας. Ἡμεῖς θεωροῦμεν τοὺς ἀνθρώπους τούτους ἐπίσης ἐπιζημίους τῇ ἐκκλησίᾳ ὅπως καὶ τοὺς κεκηρυγμένους πολεμίους της. Οἱ τελευταῖοι οὗτοι παρ' ἡμῖν εἶναι ὀλίγοι· εὐτυχῶς ἡ συνείδησις τοῦ ἔθνους μας εἶναι ἀρκετὰ ἀκόμη ὑγιής, δὲν διεφθάρη δὲ τοσοῦτον, ὥστε νὰ δώσῃ προσοχὴν εἰς τὰς προσβολὰς τῶν ἐκείνοι τοῦναντίον εἶναι ἰσχυροὶ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, θέλουσι δὲ οὐδὲν ἤττον ἢ νὰ κρατῶσιν, εἰ δυνατόν, τὴν ἐκκλησίαν νεκρὰν, ἀκίνητον, ἄνευ ζωῆς. Ἀποτεινόμενοι πρὸς τοὺς θέλοντας ἐκ τῶν λαϊκῶν καὶ τῶν κληρικῶν τὸ ἀληθὲς συμφέρον τῆς ἐκκλησίας, τοὺς προτρέπομεν ἐξ ὅλης ψυχῆς νὰ μὴ δίδωσι τοῦ λοιποῦ μηδεμίαν ἀκρόασιν εἰς τὰ διδάγματα τῶν καλῶν τούτων ἀνθρώπων, οἵτινες ἐνφροσύνονται ὅτι θέλουσι τὴν δόξαν τῆς ἐκκλησίας ἐργάζονται ὡς οὐδ' αὐτοὶ οἱ φανεροὶ αὐτῆς ἔχθροὶ ὑπὲρ τῆς ταπεινώσεώς της. Φίλοι τῆς ἐκκλησίας ἀληθεῖς! ἀπομακρύνετε ἀφ' ὑμῶν τὰς ιδέας τούτων. Ἄς ζητήσωμεν νὰ βελτιώσωμεν τὰ ἐκκλησιαστικὰ ἡμῶν πράγματα· ἄς ἐπιδιώξωμεν τὴν ἀνάπτυξιν καὶ τελειοποίησιν τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἡμῶν μουσικῆς, τὴν ἀνάπτυξιν καὶ τελειοποίησιν τῆς εἰκονογραφίας, τὴν ἀνάπτυξιν τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἀρχιτεκτονικῆς. Ἄς λαμπρύνωμεν τὰς ἐκκλησίας ἡμῶν. Ἄς φροντίσωμεν νὰ μορφώσωμεν τὸν κληρὸν μας διὰ τῆς ἀληθοῦς ἐπιστήμης. Ἄς ἡμεθα ὑπὲρ τῆς καλῆς ἐννοουμένης προόδου ἐν πάσῃ.

(Ἐκ τῆς Ὁρθοδόξου Ἐπιθεωρήσεως.)

ΤΟ ΑΡΓΥΡΟΥΝ ΦΙΛΙΟΝ. (1)

ΚΩΜΩΔΙΑ ΜΟΝΟΠΡΑΚΤΟΣ ΜΕΤΑ ΠΡΟΟΙΜΙΟΥ.

ΠΡΟΣΩΠΑ.

ΟΚΤΑΒΙΟΣ Κόμης δὲ Σουβράν.
ΛΟΡΔΟΣ ΒΕΥΜΟΥΘ.
ΕΜΜΑ, σύζυγός του.
ΕΡΡΙΚΕΤΑ, ἀδελφὴ τῆς Ἑμμάς.
ΙΩΣΗΦ, ὑπηρέτης τοῦ Ὀκταβίου.
ΤΖΩΝ, ὑπηρέτης τοῦ Λόρδου.

ΠΡΟΟΙΜΙΟΝ.

Μονῆρές τι μέρος τοῦ ἐν Παρισίοις δάσους τῆς Βουλόνης· ὁ Ὀκταβίος εἰσέρχεται συρόμενος ἐπὶ λάμπροῦ δίφρου, ἵσταται, καὶ βίπτων τοὺς χαλινούς εἰς τὰς χεῖρας τοῦ ὑπηρετοῦ του πηδᾶ κατὰ γῆς ψιθυρίζων ἀσματίον τι.

ΣΚΗΝΗ Α΄.

ΟΚΤΑΒΙΟΣ καὶ ΙΩΣΗΦ.

Ἰωσήφ.—Θὰ περιμένω ἐνταῦθα, Κύριε;

Ὀκταβίος.—Ὅχι, Ἰωσήφ· μὴ μὲ περιμένεις, διότι θὰ ἀργήσω πολὺ.

Ἰωσήφ (καθ' ἑαυτόν).—Καμμία ἐρωτοδουλειὰ θὰ τρέξη πάλιν. (Πρὸς τὸν Ὀκταβίον.) Λοιπὸν νὰ επιστρέψω εἰς τὸ μέγαρον;

Ὀκταβίος.—Ἀνωφελές καὶ τοῦτο, παιδί μου· τὸ μέγαρον δὲν μοὶ ἀνήκει πλέον.

Ἰωσήφ.—Τὸ μέγαρον... τοῦ Κυρίου Κόμητος... δὲν ἀνήκει πλέον εἰς τὸν Κύριον Κόμητα!...

Ὀκταβίος.—Τὸ ἐπώλησα, Ἰωσήφ, διότι ἔπρεπε νὰ πληρώσω τοὺς δανειστάς μου.

(1) Μετεσκευάσθη ἐκ Γαλλικοῦ τινος διηγήματος ὑπὸ I. M. Ραπτάργου.

Οἱ ὑπηρεταὶ τακτοποιοῦσι τὰ τοῦ γεύματος ἐπὶ τῆς τραπέζης, καὶ προσκαλοῦσι διὰ κωδωνίσκου τοὺς δαιτυμόνας.

Α. Βέυμουθ.—Ἐλθετε, κόμη, νὰ γευματίσωμεν· ἡ ὥρα παρέρχεται. Τρώγουσι ἀμφοτέροι κατ' ἀρχὰς σιωπηλῶς· ὅταν δὲ ἐπληρώθησαν τὰ ποτήρια καμπανίτου, ὁ ἄγγλος διὰ νεύματος διέταξε τοὺς ὑπηρέτας ν' ἀποσυρθῶσιν.

Α. Βέυμουθ (Ἐγειρόμενος καὶ συγκροῶν τὸ ποτήριόν του πρὸς τὸ τοῦ Ὀκταβίου).—Εἰς τὴν φιλίαν μας, κόμη!

Ὀκταβίος.—Εἰς τὴν φιλίαν μας, μυλόρδε· εἶθε νὰ διαρκέσῃ μέχρι θανάτου.

Α. Βέυμουθ.—Τότε δὲν θὰ ἔχει μεγάλην διάρκειαν.

Ὀκταβίος.—Εἶθε λοιπὸν νὰ διατηρηθῇ καὶ πέραν τοῦ τάφου!

Πίνουσιν ἀμφοτέροι.

Α. Βέυμουθ.—Τώρα, κόμη, διηγήθητέ μοι, ἐὰν δὲν εἶνε μυστικόν, διατί θέλετε ν' ἀποθάνητε.

Ὀκταβίος.—Ἰδοὺ εἰς δύο λέξεις, ἀγαπητὴ λόρδε· ἀποθνήσκω, διότι εἶμαι ὁ εὐτυχέστερος τῶν ἀνθρώπων.

Α. Βέυμουθ.—Νομίζω τὸ αἴτιον ἀνεπαρκές.

Ὀκταβίος.—Ἐν τούτοις εἶνε τὸ ἀληθές. Οὐδὲν μονοτονώτερον, σὰς βεβαιῶ, τῆς διαρκοῦς εὐτυχίας, ἥτις ἀπὸ εἴκοσιν ὀκτῶ ἐτῶν οὐδὲ στιγμὴν μ' ἐγκατέλιπε· νὰ ζήσω περισσότερο θὰ ἦνε ἀπὸ μέρους μου μία κατάχρησις.

Α. Βέυμουθ.—Πῶς;

Ὀκταβίος.—Ἀναμφιβόλως· ἀφοῦ ἐγὼ ἀποθάνω, ἡ εὐτυχία, ἥτις εἶνε προσκεκολλημένη εἰς τὸ άτομόν μου, θὰ ῥιφθῇ ἀναγκαίως εἰς ἄλλα ὄντα, τὰ ὅποια ματαίως καθ' ἑκάστην τὴν προσκαλοῦσιν. Ἐκάστη ὥρα τῆς ὑπάρξεώς μου εἶνε κλοπὴ, τὴν ὅποιαν διαπραττω κατὰ τῶν δυστυχῶν αὐτῶν ὄντων.

Α. Βέυμουθ (γελῶν).—Πλὴν ἂς ὀμιλήσωμεν σπουδαίως, κύριε κόμη· διατί φονεύεσθε;

Ὀκταβίος.—Ἄλλ' ἐγὼ σπουδαίως σὰς ὀμιλῶ. Δὲν εἶνε φυσικὸν νὰ ἦνε τις εὐτυχὴς μέχρι τόσο βαθμοῦ· ταχέως λοιπὸν ἢ ἀργὰ θὰ πληρώσω τὴν εὐτυχίαν μου, καὶ προσμένω εἰς τὸ μέλλον μου τρομερὰς καταγίδας· μὰ τὴν πίστιν μου, φοβοῦμαι καὶ σώζομαι.

Α. Βέυμουθ.—Ἀφετὲ τώρα αὐτά! προσέξατε καλά· εἶμαι βέβαιος ὅτι ἔχετε παράπονόν τι κατὰ τῆς τύχης.

Ὀκταβίος.—Ἐγὼ; ποσῶς. Ἐκτὸς τῆς πράξεως, ἥτις μὲ ἔκαμε νὰ γεννηθῶ, πράξις ἄλλως τε, ἥτις δὲν ἔχει καμμίαν ἔννοιαν, διότι πρέπει καὶ νὰ ἀποθάνω, τί ἄλλο ἔχω νὰ μεμφθῶ κατὰ τῆς λαμπρᾶς αὐτῆς τύχης; οὐδὲν εἶχε τὸ δικαίωμα νὰ μὲ κάμῃ υἱὸν ἐνὸς σκυτοτόμου ἢ ἐνὸς καταδίκου,

καὶ ἐν τούτοις ἐχαιρετίσθη κατὰ τὴν ἐμφάνισίν μου εἰς τὸ ἥλιον ὡς ὁ μόνος βλαστὸς μιᾶς τῶν εὐγενεστέρων καὶ τῶν πλουσιωτέρων οἰκογενειῶν τῆς Γαλλίας. . . Ἠδυνάμην νὰ γεννηθῶ ἐμπαθῆς, δυσειδῆς, βλάξ καὶ κακός· καὶ ὅμως ἔχω ἐξαιρετὸν ὑγείαν, ἐξωτερικόν. . . πρόσφορον, ἀρκετὸν πνεῦμα διὰ νὰ τὸ ἐκτιμῆσωσιν ἄλλοι, καὶ καρδίαν ἀνοικτὴν εἰς πᾶν ὅ, τι καλόν, ἀληθές ἢ ὠραῖον.

Α. Βέμουθ.—Μαντεύω μεγάλην τὴν λύσιν. . .

Ὀκτάβιος.—Πῶς; Δὲν γνωρίζω τί ἐστὶ λύπη, παρὰ ἐκ φήμης· ἤμην τὸσον νέος ὅταν ἐστερήθην τοὺς γονεῖς μου, ὥστε δὲν τὸ ἐνθυμοῦμαι ποσῶς καὶ ἔμμεσα ἀπαθῆς.

(Ἀκολουθεῖ.)

ΑΠΟ ΤΗΣ ΓΗΣ ΕΙΣ ΤΗΝ ΞΕΛΗΝΗΝ.

ΜΕΡΟΣ Α΄.

ΕΙΣ ΤΗΝ ΣΕΛΗΝΗΝ.

(Συνέχεια, ἴδε Τεῦχος Α΄, Ἀριθ. 4.)

Ἐνταῦθα ἠγκυροβόλησε τὸ ταχύπλοον τὴν 22α Ὀκτωβρίου, κατὰ τὴν ἐβδόμην ἐσπερινὴν ὥραν, πάραντα δὲ οἱ τέσσαρες αὐτοῦ ἐπιβάται ἀπέβησαν εἰς τὴν ξηράν· ὁ Βαρβικὰν, ἅμα πατήσας ἐπὶ τοῦ ἐδάφους τῆς Φλωρίδος, ἤσθάνθη τὴν καρδίαν αὐτοῦ βιαίως πάλλουσαν· ἐφαίνετο τρόπον τινὰ ψηλασῶν αὐτὸ διὰ τοῦ ποδός, ὡς πράττει ὁ ἀρχιτέκτων ὅταν πρόκηται νὰ δοκιμάσῃ τὴν στερεότητα οἰκοδομῆς τινος. Ἐπίσης ὁ ἀνυπόμονος Τζῶν Μάστων ἔξεε τὴν γῆν διὰ τοῦ σιδηροῦ αὐτοῦ ἀγκίστρου.

«Κύριοι, εἶπε τότε ὁ Βαρβικὰν, ὁ χρόνος εἶναι πολὺ τιμος, καὶ ἅμα ἐξημερώσῃ, θέλομεν ἀπέλθαι ἐφιπποὶ πρὸς ἀναγνώρισιν καὶ σπουδῆν τοῦ τόπου.»

Καθ' ἣν στιγμὴν ὁ Βαρβικὰν ἀπεβιδάζετο, οἱ πρισχίλιοι κάτοικοι τῆς

Τάμπα-Τόβνης ἐξῆλθον εἰς προϋπάντησίν του, τιμῆ δικαίως ὀφειλομένη εἰς τὸν πρόεδρον τοῦ Τηλεβολικοῦ Συλλόγου, ὅστις ἠνόνησεν αὐτοὺς διὰ τῆς ἐκλογῆς του, καὶ ὑπεδέξαντο αὐτὸν διὰ ζωηροτάτων ἐπευφημιῶν· ἀλλ' ὁ Βαρβικὰν ὑπεξέφυγε πᾶσαν προπομπήν, ἐκλείσθη εἰς ἓνα τῶν θαλάμων τοῦ ξενοδοχείου τοῦ Φραγκλίνου, καὶ ἀπεποιήθη νὰ δεχθῆ τινά.

Τὴν ἐπαύριον, 23ην Ὀκτωβρίου, οἱ ζητηθέντες ἀπὸ τῆς ἐσπέρας ἵπποι, ἐκ τοῦ γέους τῶν μικρῶν ἐκείνων Ἰσπανικῶν, οἵτινες εἰσὶ πλήρης βώμης καὶ πυρός, ἐκρόαινον ὑπὸ τὰ παράθυρα τοῦ ξενοδοχείου· πλὴν, ἀντὶ τῶν παραγγελθέντων τεσσάρων, συνέρρευσαν πεντήκοντα μετὰ τῶν ἵππέων αὐτῶν. Ὁ Βαρβικὰν κατῆλθεν ἐν συνοδίᾳ τῶν τριῶν αὐτοῦ συνοδοιπόρων, καὶ εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ἐξεπλάγη βλέπων ἑαυτὸν ἐν μέσῳ τοσοῦτῳ πολυπληθοῦς συνοδίας· παρέτήρησε δὲ, ὅτι ἕκαστος τῶν ἵππέων ἔφερε καρδίαν ἀνηρητημένην διὰ τελαμώνος ἀπὸ τοῦ ὤμου αὐτοῦ, καὶ πιστόλια εἰς τὰς θήκας τοῦ ἐφιππίου. Ὁ λόγος τῆς ἀναπτύξεως τοσαύτης δυνάμεως ἐδόθη αὐτῷ ὑπό τινος νέου ἐγγχωρίου, ὅστις, προτελῶν μετὰ σεβασμοῦ, εἶπε:

«Κύριε, ὄλαι αὐταὶ αἱ ἐτοιμασίαι εἶναι διὰ τοὺς Σεμιόλους.

— Ποίους Σεμιόλους;

— Τοὺς ἀγρίους, οἵτινες διέρχονται τὰς πεδιάδας, καὶ διὰ τὸν φόβον τῶν ὀπῶν εἶνε ἔργον φρονήσεως νὰ δεχθῆτε νὰ σᾶς συνοδεύσωμεν.

— Οὐρ! ἔκραξεν ὁ Τζῶν Μάστων, ἀναρρίχῶμενος ἐπὶ τοῦ ἐφιππίου του.

— Τέλος πάντων, ὑπέλαβεν ὁ νέος, ἡ προφύλαξις δὲν εἶναι κακὸν πρᾶγμα.

— Κύριοι, εἶπεν ὁ Βαρβικὰν στραφεὶς πρὸς τὸν ὄμιλον τῶν ὀπλοφόρων, σᾶς εὐχαριστῶ διὰ τὴν ὑπὲρ ἡμῶν πρόνοιάν σας. Καὶ τώρα ἄς κινήσωμεν!»

Πάραντα τὸ μικρὸν ἐκεῖνο ἵππικὸν ἐτέθη εἰς κίνησιν, καὶ μετὰ μικρὸν ἐγένετο ἄφαντον ἐν μέσῳ νέφους κοινορτοῦ. Ἦν ἡ πέμπτη ὥρα τῆς πρωίας, καὶ ὁ ἥλιος ἠκτινοβόλει ἐν τῷ στερεώματι, τὸ δὲ θερμομέτρον ἔσημείου 28 βαθμούς· ἀλλὰ δροσερὰ αὔρα, πνέουσα ἀπὸ τῆς θαλάσσης, ἐμετρίαζεν ἀρκούντως τὴν ὑπερβολικὴν ταύτην θερμοκρασίαν.

Ἡ συνοδία, ἀπομακρυνθεῖσα τῆς πόλεως, κατῆλθε πρὸς μεσημβρίαν, ἀκολουθοῦσα τὴν ἀκτὴν, μέχρις οὗ ἔφθασεν εἰς τὸ ποτάμιον Ἀλίφια, ὅπερ ἐχθάλλει εἰς τὸν ὄρμον τοῦ Χιλιοςτόρου δώδεκα μίλια ἀπὸ τῆς Τάμπα-

Τόβνης· εἶτα δὲ παρηκολούθησε τὴν δεξιὰν τοῦ ποταμίου τούτου δ-
χθην, ἀνερχομένη πρὸς ἀνατολὰς. Μετ' ὀλίγον τὰ κύματα τοῦ ὄρμου
ἐγένοντο ἀφανῆ, κρυβέντα ὀπισθεν πτυχῆς τινος τοῦ ἐδάφους, ἐξετεί-
νοντο δὲ πρὸ τῶν ὁδοιπόρων μέχρι τῆς ἐσχατίας τοῦ ὀρίζοντος αἱ φλω-
ριδιαναὶ πεδιάδες.

Ἡ ἐπαρχία τῆς Φλωρίδος διαιρεῖται εἰς δύο μέρη: τὸ μὲν, κείμενον
πρὸς βορρᾶν, μᾶλλον δὲ πολυάνθρωπον καὶ καλλιεργημένον, ἔχει πρω-
τεύουσαν τὴν Ταλχατῆν, καὶ ἓνα τῶν πρωτίστων ναυστάθμων τῶν Ἡ-
νωμένων Πολιτειῶν, τὴν Πενσακόλαν· τὸ δ' ἕτερον, συμπιεζόμενον με-
ταξὺ τῆς Ἀμερικῆς καὶ τοῦ Μεξικανικοῦ κόλπου, ὅστις περισφίγγει αὐτὸ
διὰ τῶν ὑδάτων του, εἶναι λεπτὴ χερσόνησος, περικειρομένη ὑπὸ τοῦ
μεγάλου ὠκεανίου ρεύματος, καὶ χρησιμεύουσα ὡς πρόσκοπος τοῦ
κόλπου τῶν μεγάλων τρικυμιῶν. Ἡ ἐπιφάνεια τῆς Ἐπικρατείας ταύ-
της σύγκειται ἐκ δεκαπέντε ἑκατομμυρίων τριακοσίων ἐξήκοντα πέντε
χιλιάδων καὶ τετρακοσίων τεσσαράκοντα ἑκταρίων, (1) μεταξὺ τῶν ὀ-
ποίων ἐπρόκειτο νὰ ἐκλέξωσιν ἓν, κείμενον ἐντὸς τοῦ εἰκοστοῦ ὀγδοῦ
παραλλήλου καὶ λίαν κατάλληλον πρὸς τὴν ἐπιχείρησιν. Οὕτω λοιπὸν
ὁ Βαρβικὸν ἐλαύκων ἐξήταξε μετὰ προτοχῆς τὸν σχηματισμὸν τοῦ ἐ-
δάφους καὶ τὴν μερικὴν αὐτοῦ διάταξιν.

Ἡ Φλωρίς, ἀνακαλυφθεῖσα ὑπὸ τοῦ Ζουάν Πόνσου δὲ Λεῶν, ἐν ἔτει
1512, κατὰ τὴν ἡμέραν τῶν Βαίων, ἐκλήθη τὸ πρῶτον Ἄνθος πα-
σχαλέας, καίτοι διόλου ἢ ἥμισυ ἦσαν ἀξίαι τῆς θελκτικῆς ταύτης
κλήσεως αἱ ξηραὶ καὶ κεκαυμένοι αὐτῆς ἀκταί. Πλὴν μιλίαι τινα ἀπὸ
τῆς παραλίας πρὸς τὸ ἐσωτερικὸν ἢ φύσις τοῦ ἐδάφους μεταβάλλεται
βαθμηδὸν, καὶ ὁ τόπος καθίσταται ἀξίος τοῦ ὀνόματός του. Τὸ ἔδαφος
διασχίζεται ὑπὸ συμπλεγμάτων ποταμίων, αὐλακίων, ὑδροστασίων,
λιμνίσκων, ἅτινα πάντα ἐνθυμίζουσιν εἰς τὸν περιγηγητὴν τὸ ἔδαφος τῆς
Ὀλλανδίας. Ἡ πεδιάς ὑψοῦται ἐπαισθητῶς καὶ ἀποκαλύπτει τοὺς καλ-
λιεργημένους αὐτῆς ἀγρούς, ἐν οἷς προκόπτουσι πάντα τὰ φυτικὰ
προϊόντα τοῦ βορρᾶ καὶ τῆς μεσημβρίας, τὰς ἀπεράντους κοιλάδας,
ῶν ἢ φυτεία προάγεται ὑπὸ τοῦ ἡλίου τῶν τροπικῶν καὶ τῶν διατηρου-
μέκων ὑδάτων ἐν τῷ ἀργίλλῳ τοῦ ἐδάφους, καὶ τέλος τοὺς λεμιῶνας
τοῦ ἀνανασίου, τοῦ ἰγνάμου, τοῦ καπνοχόρτου, τοῦ ὀρυζίου, τοῦ βάμ-

(1) Μέτρον ἐπιφανείας, τὸ ἄλλως μυριόμετρον λεγόμενον, καθὸ περιλαμβάνον
δεκακισχίλια τετραγωνικὰ μέτρα, εἶπε τριάκοντα περίπου στρέμματα.

θακος καὶ τοῦ σακχαροκαλάμου, ἐκτεινομένους ἐπ' ἀπειρον καὶ ἐπιδει-
κνύοντας τὰ πλούτη αὐτῶν μετ' ἀρρόντιδος τινος δαιφιλείας.

Ὁ Βαρβικὸν ἐφαίνετο λίαν τῆχαριστημένος καθόσον παρετήρει τὴν
βαθμολογικὴν ἐξύψωσιν τοῦ ἐδάφους, καὶ ὅταν ὁ Τζῶν Μάστων τῷ ἀ-
πηθύβην ἐρωτήσεις τιὰς ἐπὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου, ἀπεκρίθη·

«Τὸ συμφέρον ἡμῶν, φίλτατε, ἀπαιτεῖ νὰ χύσωμεν τὴν Κολομβιάδα
μας ἐπάνω ὑψώματος γῆς.

— Διὰ νὰ εἶμεθα πλησιέστερα εἰς τὴν Σελήνην;

— Ὅχι, ἀπεκρίθη ὁ Βαρβικὸν μειδιῶν· τί σημαίνουν ὀργυαὶ τινες
περισσότερον ἢ ὀλιγώτερον ἀπέναντι τῆς μεγάλης ἀποστάσεως τοῦ οὐ-
ρανοῦ τούτου σώματος; Ἄλλ' ἐν μέσῳ τῶν ὑψωμάτων αἱ ἐργασίαι
ἡμῶν θέλουσι προάγεσθαι μετὰ μεγαλητέρας εὐκολίας· καὶ πρῶτον δὲν
θὰ ἔχωμεν νὰ ἀγωνισθῶμεν πρὸς τὰ ὕδατα, ὅπερ ἤθελε μᾶς ἀποτρέφει
τοῦ νὰ μεταχειρισθῶμεν ἐπιμήκεις καὶ δαπανηρὰς ὑδραντλίας· τοῦτο
δὲ σημαίνει πολὺ, προκειμένου τοῦ νὰ σκαφῆ φρέαρ κατὰ ἐνεακοσίους
πόδας βαθύ.

— Ἐχετε δίκαιον, ὑπέλαβεν ὁ μηχανικὸς Μούρχισων, εἶναι ἐπά-
ναγκες νὰ ἀποφεύγῃ τις τὸ ὕδωρ κατὰ τὴν διατρύπησιν τοῦ ἐδά-
φους· πλὴν, καὶ ἐπὶ τῇ ὑποθέσει ὅτι θὰ ἀπαντήσωμεν κατὰ τὴν ἐργα-
σίαν μας πηγὰς ὕδατος, μήπως δὲν δυνάμεθα νὰ ἐξαντλήσωμεν αὐτὰς
ἢ νὰ στρέψωμεν τὸν ροῦν αὐτῶν διὰ τῶν ἰσχυρῶν μηχανῶν μας; Δὲν
πρόκειται ἐνταῦθα περὶ τῆς διορύξεως ἀρτεσιανοῦ φρέατος, στενοῦ καὶ
σκοτεινοῦ, ὅπου τὸ κοχλιοτρύπανον, ἢ σφύρα, ὁ καθετήρ, καὶ ἐν γένει
ἅπαντα τὰ ἐργαλεῖα ἐργάζονται τυφλῶς· ὄχι! ἡμεῖς θέλομεν ἐργάζε-
σθαι ὑπὸ οὐρανὸν ἀναπεπταμένον, ἐν πλήρει φωτὶ, μετὰ τὴν ἀξίνην ἢ τὴν
σκαπάνην ἀνὰ χεῖρας, καὶ τῇ συνεργείᾳ τῶν ὑπονόμων θέλομεν φθάσει
ταχέως εἰς τὸ τέρμα τῆς ἐργασίας μας.

— Ἐν τοσούτῳ, παρετήρησεν ὁ Βαρβικὸν, ἂν διὰ τῆς ἐξυψώσεως
τοῦ ἐδάφους εἴτε τῆς φυσικῆς αὐτοῦ συστάσεως κατορθώσωμεν νὰ ἀ-
ποφύγωμεν πᾶσαν πάλην μετὰ τῶν ὑπογείων ὑδάτων, ἢ ἐργασία θέ-
λει ἐκτελεσθῆ ταχύτερον καὶ ἐντελέστερον. Ἄς προσπαθῆσωμεν λοιπὸν
νὰ χαράξωμεν τὸ ὄρυγμα ἡμῶν ἐπὶ ἐδάφους ἐξυψουμένου ἑκατοντάδας
τινὰς ὀργυιῶν ὑπὲρ τὴν ἐπιφάνειαν τῆς θαλάσσης.

— Ἐχετε δίκαιον, Κύριε Βαρβικὸν, καὶ ἂν δὲν ἀπατώμαι, πιστεύω νὰ
ἐπιτύχωμεν μετ' ὀλίγον τοποθεσίαν κατάλληλον πρὸς τὸν σκοπὸν μας.

— ὦ! πόσον ἐπεθύμουν νὰ δώσω τὸ πρῶτον κτύπημα τῆς ἀξίνης! ἔκραξεν ὁ πρόεδρος.

— Καὶ ἐγὼ τὸ τελευταῖον! ὑπέλαβεν ὁ Τζὼν Μάστων μετὰ παραφορᾶς.

— Θὰ ἐπιτύχετε ἀμφότεροι τοῦ σκοποῦ σας, ἀπήντησεν ὁ μηχανικός, καὶ πιστεύσατέ με, ἡ εταιρία Γόλδσπριγκ δὲν θὰ εὔρεθῇ εἰς τὴν ἀνάγκη νὰ πληρώσῃ εἰς τὸν Σύλλογον τὸ πρόστιμον τῆς ἀργοπορίας.

— Μὰ τὴν γενειάδα τοῦ Σατάν, ὁ Μουρχισὼν ἔχει δίκαιον! ὑπέλαβεν ὁ Μάστων· ἑκατὸν δολλάρια καθ' ἡμέραν μέχρις οὗ ἡ Σελήνη εὔρεθῇ εἰς τὰς αὐτὰς συνθήκας, τουτέστιν ἐπὶ δεκαοκτῶ ἔτη καὶ ἑνδεκα ἡμέρας, ἡξέυρετε ὅτι φέρουν σωστὰ ἑξακοσίας πεντήκοντα ὀκτῶ χιλιάδας καὶ ἑκατὸν δολλάρια;

— Ὅχι, Κύριε, δὲν τὸ ἡξέυρομεν, ἀπεκρίθη ὁ μηχανικός, οὔτε ἔχομεν ἀνάγκη νὰ τὸ μάθωμεν.»

Περὶ τὴν δεκάτην τῆς πρωίας ἡ μικρὰ συνοδία εἶχεν ἤδη διανύσει δωδεκάδα μιλίων, καὶ τότε τὰς γονίμους πεδιάδας ἤρξατο νὰ διαδέχεται ἡ ζώνη τῶν δασῶν. Ἐνταῦθα ἡ βλάστησις ἐλάμβανε ποικιλίαν καὶ διαφιλιαν ἰδιάζουσιν εἰς τοὺς τροπικούς· τὰ σχεδὸν ἀδιάβατα δάση ἀπετέλουν ροαῖ, πορτοκαλλεῖα, λεμονεῖα, συκαῖ, ἐλαῖα, βανανέα, μέγιστα κλήματα ἀμπέλου, ὧν πάντων οἱ καρποὶ καὶ τὰ ἄνθη ἡμιλλῶντο κατὰ τε τὸν χρωματισμὸν καὶ τὸ ἄρωμα. Ὑπὸ τὸ εὐῶδες καὶ κατάσκιον φύλλωμα τῶν μεγαλοπρεπῶν τούτων δένδρων ἐκελάδουν καὶ ἐπτερυγίζον ὀλόκληροι λεγεῶνες πτηνῶν ποικιλοπτέρων, μεταξύ τῶν ὁποίων ἐξεῖχον διὰ τοῦ ἐξόχου αὐτῶν πτερώματος οἱ καρκινόφαγοι, τῶν ὁποίων αἱ φωλεαὶ θὰ ἦνε βεβαίως ἀδαμαντοῦμαι ἄξια τῶν πτερωτῶν τούτων ἀδαμάντων.

Ὁ Τζὼν Μάστων καὶ ὁ ταγματάρχης δὲν ἠδύνατο νὰ κρατήσῃσι τὰς ἐνδείξεις τῆς συγκινήσεως καὶ τοῦ δικαίου αὐτῶν θαυμασμοῦ ἀπέναντι τῶν μεγαλοπρεπῶν καλλονῶν τῆς πλουσίας καὶ εὐδαίμονος αὐτῆς φύσεως. Ἄλλ' ὁ Βαρβικὰν, σχεδὸν ἀναίσθητος πρὸς τὰ θαυμάσια ταῦτα, ἔσπευδε νὰ προχωρήσῃ· ὁ οὕτως γόνιμος οὗτος τόπος ἀπήρσεν εἰς αὐτὸν ἕνεκα αὐτῆς ταύτης τῆς γονιμότητός του, καὶ, αἰσθανόμενος οὕτως εἶπε·ν τὸ ὕδωρ ὑπὸ τοὺς πόδας του, ἐφαίνετο ζητῶν μετ' ἀνυπομονησίας τὰ σημεῖα ἀναμφισβητήτου ἀνυδρίας.

Ἐν τούτοις ὁλοὸν ἐπροχώρουν· ἐνίοτε ἠναγκάζοντο νὰ διέλθωσι πλείους ποταμούς, οὐχὶ ἄνευ κινδύνου, καθότι ἦσαν πλήρεις κροκοδείλων,

ἐχόντων ἀπὸ δεκαπέντε μέχρι δεκαοκτῶ ποδῶν μῆκος. Ὁ Τζὼν Μάστων ἠπειλήσεν αὐτοὺς διὰ τοῦ φοβεροῦ ἀγρίστρου του, πλὴν δὲν κατώρθωσε νὰ πτοήσῃ εἰμὴ τοὺς πελεκάνας, τὰς κερκιθαλλίδας καὶ τοὺς φαέθοντας, ἀγρίους κατοίκους τῶν χωρῶν τούτων, ἐνῶ μεγάλοι φοινικόπτεροι ἠτένιζον αὐτὸν ἀπαθῶς καὶ μετὰ τινος ἠλιθιότητος.

Μετ' ὀλίγον οἱ ξένοι οὔτοι τῶν ὑγρῶν χωρῶν ἐξηφανίσθησαν· λεπτά τινα δένδρα ἤρχισαν ν' ἀναφαίνωνται συγκροτοῦντα ἀραιὰ δάση, ἐνῶ ἕτερα ἀπετέλουν μεμονωμένα συμπλέγματα, ἐσπαρμένα τῆδε κάκεισε κατὰ τὴν ἀπέραντον ἐκείνην πεδιάδα, καὶ χρησιμεύοντα ὡς κρησφύγετα εἰς τὰς κατεπιτοημένας δορκάδας.

« Τέλος πάντων, ἔκραξεν ὁ Βαρβικὰν, ἀνορθούμενος ἐπὶ τῶν ἀναβολέων, ἰδοὺ ἡ χώρα τῶν πευκῶν!

— Καὶ τῶν ἀγρίων,» ἀπήντησεν ὁ ταγματάρχης.

Τῶντι Σεμινόλαι τινὲς ἐνεφανίσθησαν εἰς τὸν ὀρίζοντα, κινούμενοι μετὰ ταραχῆς ἐπὶ τῶν ὀρηκτικῶν αὐτῶν ἵππων, ἐπιτεῖοντες μακρὰς λόγγας, ἡ κενῶντες τὰ ὑποκώφως κροτοῦντα πυροβόλα των· ἀλλ' εὐτυχῶς περιωρίσθησαν εἰς τὰς ἐχθρικὰς ταύτας διαδηλώσεις, χωρὶς ν' ἀνησυχήσωσι περιπλέοι τὸν Βαρβικὰν καὶ τοὺς συντρόφους του.

Οἱ ὁδοιπόροι ἡμῶν εὐρίσκοντο κατ' ἐκείνην τὴν στιγμὴν ἐν τῷ μέσῳ χαλικώδους τινὸς κοιλάδος, λίαν εὐρυχώρου καὶ προσβαλλομένης ἀποτόμως ὑπὸ τῶν ἠλιακῶν ἀκτίνων. Ἐν τῷ μέσῳ αὐτῆς ὑψοῦτο μέγιστον ἐξόγκωμα γῆς ἐν σχήματι λόφου, ὅστις ἐφαίνετο παρέχων εἰς τὰ μέλη τοῦ Τηλεβολικοῦ Συλλόγου ἀπάσας τὰς ἀπαιτούμενας συνθήκας πρὸς ἐγκατάστασιν καὶ ἐπεξεργασίαν τοῦ τηλεβόλου των.

« Στῆτε! ἔκραξεν ὁ Βαρβικὰν, κρατῶν, τὸν ἵππον αὐτοῦ· πῶς ὀνομάζεται τὸ μέρος τοῦτο;

— Ὁ λόφος τῶν πετρῶν,» ἀπήντησεν εἰς τῶν ὀπαδῶν του.

Τότε ὁ Βαρβικὰν ἐπέξευσε, καὶ χωρὶς οὔτε λέξιν νὰ προσέφη, ἔλαβεν εἰς χεῖρας τὰ ἐργαλεῖά του, καὶ ἤρχισε νὰ ἰχνογραφή μετ' ἀκριθείας τὴν τοποθεσίαν ἐκείνην, ἐνῶ ἡ μικρὰ αὐτοῦ στρατιὰ, περικυκλώσασα αὐτὸν, παρηκολούθει μετὰ βαθείας σιωπῆς τὴν ἐργασίαν του.

Τὴν στιγμὴν ἐκείνην ὁ ἥλιος διήρχετο ἀπὸ τοῦ μεσημβρινοῦ. Ὁ Βαρβικὰν, μετὰ τινῶν στιγμῶν παρέλευσιν, ἤρχισε νὰ ὑπολογίζῃ δι' ἀριθμῶν τὸ ἀποτέλεσμα τῶν παρατηρήσεών του, καὶ εἶπε:

« Τὸ ἔδαφος τῆς τοποθεσίας ταύτης κεῖται τριακοσίας ὀργυῖας ὑπὲρ τὴν ἐπιφάνειαν τῆς θαλάσσης, εἰς 27 μοιρῶν καὶ ἑπτὰ λεπτῶν γεω-

γραφικόν πλάτος καὶ 5 μοιρών καὶ 7 λεπτῶν νότιον μῆκος· ὥστε μὲν φαίνεται ὅτι παρέχει εἰς τὴν ἐπιχείρησιν ἡμῶν ἀπάσας τὰς ἀπαιτούμενας συνθήκας διὰ τε τὴν θέσιν καὶ τὴν ξηρὰν καὶ χαλκικώδη αὐτοῦ φύσιν. Ἐδῶ λοιπὸν εἰς αὐτὴν τὴν πεδιάδα θέλομεν ἀνεγείρει τὰ καθιδρύματά μας, τὰς ἀποθήκας μας, τὰς καμίνους μας, τὰς καλύβας τῶν ἐργατῶν μας, καὶ ἀπὸ τῆς θέσεως ταύτης, καὶ ἀπὸ τῆς θέσεως ταύτης, ἐπανέλαβε, τύπτων διὰ τοῦ ποδὸς τὴν κορυφὴν τοῦ λόφου τῶν πετρῶν, ἢ σφαῖρά μας θέλει ἀναλάβει τὴν τολμηρὰν αὐτῆς πτήσιν πρὸς τὰ αἰθέρια διαστήματα τοῦ ἡλιακοῦ κόσμου!»

ΙΔ'.

ΣΚΑΠΑΝΗ ΚΑΙ ΜΥΣΤΡΟΝ.

Τὸ αὐτὸ ἐσπέρας ὁ Βαρβικῶν καὶ οἱ σύντροφοί αὐτοῦ εἰσῆρχοντο εἰς τὴν Τάμπα-Τόβνην, ὁ δὲ μηχανικὸς Μούρχισων ἐπεβιβάζετο ἐπὶ τοῦ Ταμπίκου, κατευθυνόμενος εἰς Νέαν Ὀρλεάνην, ὅπου ἐμελλε νὰ ἐκμισθῶσιν ὀλόκληρον στρατὸν ἐργατῶν, καὶ νὰ προμηθευθῇ μέγα μέρος τοῦ ἀναγκαιοῦντος ὑλικοῦ· τὰ δὲ μέλη τοῦ Τηλεβολικοῦ Συλλόγου ἔμειναν εἰς Τάμπα-Τόβνην, ἵνα διοργανίσωσι τὰς προκαταρκτικὰς ἐργασίας τῆ βοήθειά τῶν ἐγχωρίων.

Τὴν ὀγδόην ἡμέραν ἀπὸ τῆς ἀναχωρήσεώς του, τὸ Ταμπίκον ἐπανάρχετο εἰς τὸν κόλπον τοῦ Ἁγ. Πνεύματος ἐν συνοδίᾳ στολίσκου ἐξ ἀτμοπλῶν. Ὁ Μούρχισων κατώρθωσε νὰ συλλέξῃ χιλίους πεντακοσίους ἐργάτας, θὰ ἔχανε δὲ εἰς μάτην τοὺς κόπους καὶ τὰς προσπάθειάς του ἂν ἐπεχείρει τοιοῦτό τι κατὰ τὰς ἡμέρας τῆς δουλείας· ἀφ' ὅτου ὅμως ἡ Ἀμερικὴ, ὁ κατ' ἐξοχὴν τόπος τῆς ἐλευθερίας, περιελάμβανεν ἐν τοῖς κόλποις αὐτῆς ἐλευθέρους ἀνδρας, οὗτοι ἔσπευδοι πανταχοῦ ὅπου προσεκάλει αὐτοὺς ἐργασία δαφιλῶς ἀμειβομένη. Ἐπειδὴ δὲ τὰ χρηματικὰ τοῦ Τηλεβολικοῦ Συλλόγου ἦν ἄφθονον, χάρις εἰς τὰς γενναίας συνεισφορὰς τῶν ἀπανταχοῦ φιλεπιστημόνων καὶ φιλοπροσόδων, οὐ μόνον ὁ μισθὸς τῶν ἐργατῶν τούτων ἦτο ἀξιόλογος, ἀλλ' ὠρίσθησαν ἐκ περισσοῦ καὶ οὐκ εὐκαταφρόνητοι καὶ ἀνάλογοι τῆς ἰκανότητος ἐκάστου ἀμοιβῆαι.

Ὁ διὰ τὴν Φλωρίδα ἐκμισθούμενος ἐργάτης ἠδύνατο, μετὰ τὴν ἀ-

ποπεράτωσιν τῆς ἐργασίας, νὰ λάβῃ ὑπὸ τὴν κατοχὴν τοῦ κεφαλαίου τι, παρακατατεθὲν ἐν ὀνόματι αὐτοῦ εἰς τὴν Τράπεζαν τῆς Βαλτιμόρης· ὥστε ὁ Μούρχισων μόνην δυσκολίαν εἶχε τὴν τῆς ἐκλογῆς, καὶ προσεπάθει νὰ φανῇ αὐστηρὸς εἰς πᾶν τὸ ἀφορῶν τὴν διανοητικὴν ἀνάπτυξιν καὶ τὴν ἰκανότηρα τῶν ἐργατῶν του. Διόλου λοιπὸν παράδοξον ἂν κατώρθωσε νὰ σχηματίσῃ τὴν ἐργατικὴν αὐτοῦ λεγεῶνα ἐκ τοῦ ἀνθους τῶν μηχανικῶν, τῶν θερμαστῶν, τῶν χωνευτῶν, τῶν ἀσβεστοποιῶν, τῶν σκαπανέων, τῶν πλινθουργῶν καὶ τῶν παντὸς εἶδους χειρωνακτῶν, λευκῶν εἴτε μελαίνων, ἀνευ διακρίσεως χρώματος. Πολλοὶ ἐξ αὐτῶν συνωδεύοντο καὶ ὑπὸ τῶν οἰκογενειῶν των· ὥστε ἦτο ἀληθῆς μετανάστασις.

Τὴν 31-ην Ὀκτωβρίου, κατὰ τὴν δεκάτην ὥραν τῆς πρωίας, τὸ πλῆθος τοῦτο ἀπεβιβάζετο εἰς τὰ παρόχθια τῆς Τάμπα-Τόβνης· ἕκαστος ἐνοεῖ τὴν κίνησιν καὶ τὴν ζωηρότητα, ἣν προσέεχα ἢ μικρὰ αὐτῆ πόλις, τῆς ὁποίας ἐδιπλασιάζετο σχεδὸν ὁ πλῆθυσμός εἰς μίαν ἡμέραν. Καὶ ὄντως ἡ Τάμπα-Τόβνη ἐμελλε νὰ ἀφελθῆ ὑπερβαλλόντως ἐκ τῆς πρωτοβουλίας ταύτης τοῦ Τηλεβολικοῦ Συλλόγου, ὅχι τόσο ἐνεκα τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ἐργατῶν, ὅτινες διευδύνθησαν ἀμέσως εἰς τὸν λόφον τῶν πετρῶν, ἀλλὰ χάρις εἰς τὴν συρροὴν τῶν περιέργων, ὅτινες ὀλίγον κατ' ὀλίγον ἐπλημμύρησαν ἐκ πασῶν τῶν γωνιῶν τῆς Ἰδρογείου σφαίρας τὴν χερσόνητον τῆς Φλωρίδος.

Καὶ κατὰ μὲν τὰς πρώτας ἡμέρας ἐνησχολήθησαν περὶ τὴν ἐκφόρτωσιν τῶν ἐν τοῖς ἀτμοπλοίοις ἐργαλείων, τῶν μηχανῶν, ζωοτροφῶν, ὡς ἐπίσης τῶν πολυαρίθμων ἐξ ἐλάσματος σιδήρου οἰκίσκων, ἀποτελουμένων ἐκ τεμαχίων ἠριθμημένων, ἅτινα συνηρμύζοντο καὶ ἀποσυνετίθεντο κατ' ἀρέσκειαν· ταυτοχρόνως ὁ Βαρβικῶν ἐτοποθετεῖ τὰς πρώτας γραμμὰς σιδηροδρόμου, δεκαπέντε μιλίων τὸ μῆκος, καὶ προωρισμένου νὰ ἐνώσῃ τὴν Τάμπα-Τόβνην μετὰ τοῦ λόφου τῶν πετρῶν.

Γνωστόν ἐστὶ τὸ ἐπικρατοῦν σύστημα περὶ τὴν διάταξιν τῶν ἀμερικανικῶν σιδηροδρόμων. Αἱ ἀτμάμαξαι, ἀκολουθοῦσαι τοὺς ἰδιοτρόπους ἐξελιγμούς αὐτῶν, καὶ τὰς τολμηρὰς ἀνωφερείας, καὶ κατωφερείας, ὅτε μὲν φαίνονται ἀναρριχώμεναι εἰς τοὺς λόφους, ὅτε δὲ κατακυλιόμεναι εἰς τὰς πεδιάδας, αἰετοπερὶ δὲ περιφρονοῦσαι τὰ δρύφρακτα καὶ τὰ παντοῖου εἶδους ἔρκη, ἀκολουθοῦσιν ὡς τυφλαὶ καὶ μετ' ἀκαταλήπτου ἀδιαφορίας τὴν εὐθεῖαν ὁδὸν, χωρὶς νὰ φροντίζωσιν ἂν κινδυνεύουν νὰ παρεκκλίωσι καὶ νὰ ἀνατραπῶσιν. Ἡ μετὰ τὴν Τάμπα-Τόβνην καὶ τοῦ

λόφου τῶν πετρῶν σιδηροδρομική γραμμὴ ἦν ἀπλούστατοι διὰ τοῦδε μηχανικούς παίγιον, καὶ οὔτε χρόνον πολὺν οὔτε μεγάλας δαπάνας ἀπότηι.

Ψυχὴ ὅλου ἐκείνου τοῦ πλήθους ἦν ὁ Βαρβικάν, ὁ παντοδύναμος οὗτος βέκτης, εἰς οὗ τὴν πρόσκλησιν ὑπήκουσαν τοσαῦτα ἑκατομμύρια ὄντων διὰ ἐφαίνετο τρέλων πανταχοῦ, ἐμφυχῶν τοὺς πάντας καὶ ἐμπνέον εἰς αὐτοὺς μέρος τοῦ ἐνθουσιασμοῦ καὶ τῆς προθυμίας του. Ἐσπευδε προθύμως ὅπου ἐκάλει αὐτὸν ἡ σπουδαιότης τῶν ἐργασιῶν, ὡς ἐὰν ἦτο ἀεικίνητος μηχανὴ, παρεκολουθεῖτο δὲ πάντοτε ὑπὸ τοῦ Τζῶν Μάστωνος, τῆς διηκεῖως περὶ αὐτὸν περιουσιολογίας ταύτης μυίας. Τὰ πρακτικὸν πνεῦμά του ἐσορῶντο μύριαι ἐπινοήσεις. Δι' αὐτὸν οὐδὲν ὑφίστατο ἐμπόδιον, οὐδεμίαν δυσκολίαν, οὐδεὶς φραγμὸς ἦτο σκαπανεὺς, τέκτων, μηχανικός, ὡς ἦτο πυροβολιστής, εἶχε δὲ προχείρους ἀπαντήσεις διὰ πᾶσαν ἐρώτησιν καὶ ἐτοιμοὺς λύσεις διὰ πᾶν πρόβλημα. Ἀνταπεκρίνετο εὐχερῶς καὶ δραστηρικῶς μετὰ τοῦ Τηλεβολικοῦ Συλλόγου, εἴτε μετὰ τοῦ χυτηρίου τοῦ Γόλδσπεργκ, ὁ δὲ Ταμπίκος, ἀνημμένα ἔχων τὰ πυρά του ἡμέραν καὶ νύκτα καὶ τὸν ἀτμὸν ἐτοιμον, περιέμενε τὰς διαταγὰς αὐτοῦ εἰς τὸν ὄρμον τοῦ Χιλλιθόρου.

Τὴν 1ην Νοεμβρίου ὁ Βαρβικάν ἐγκατέλιπε τὴν Τάμπα-Τόβνην μετ' ἀποσπάσματος ἐργατῶν, καὶ τὴν ἐπαύριον ὀλόκληρος πολίχνην ἐκ μηχανικῶν οἰκίσκων ἀνηγγείρετο ὡς διὰ θαύματος περὶ τὸν λόφον τῶν πετρῶν. Μία τῶν πρωτίστων φροντίδων τῆς ἀποικίας ἦν νὰ περικυκλώσωσιν αὐτὴν διὰ χαρακωμάτων ἕνεκα δὲ τῆς κινήσεως καὶ τῆς ζωηρότητος αὐτῆς, ἐξελαμβάνετο δικαίως ὡς μία τῶν μεγάλων πόλεων τῆς Συμπολιτείας. Ὁ βίος ἐν αὐτῇ ἐκανονίσθη πειθαρχικῶς, καὶ αἱ ἐργασίαι ἤρξαντο μετ' ἐντελοῦς τάξεως.

Δοκιμασίαι, ἐκτελεσθεῖσαι ἐπιμελῶς διὰ τοῦ καθετήρος, κατέστησαν ἐντὸς ὀλίγου γνωστὴν τὴν φυσικὴν σύστασιν τοῦ ἐδάφους· ὥστε ἀπὸ τῆς 4ης Νοεμβρίου ἤρχησεν ἡ ἀνασκαφὴ αὐτοῦ. Τὴν ἡμέραν ἐκείνην ὁ Βαρβικάν, συγκαλέσας τοὺς ἐπιστάτας καὶ τοὺς διευθυντὰς τῶν ἐργασιαίων, εἶπεν εἰς αὐτούς:

« Γνωρίζετε βεβαίως, φίλοι μου, τὴν αἰτίαν, διὰ τὴν ὁποίαν προσεκληθήτε εἰς τὴν ἀγρίαν ταύτην χώραν τῆς Φλωρίδος. Πρόκειται νὰ κατασκευασθῇ τηλεβόλον, [ἔχον ἐννέα ποδῶν ἐσωτερικὴν διάμετρον, ἐξ ποδῶν πάχος κατὰ τὰ κοιλώματα αὐτοῦ, καὶ δεκαεννέα ποδῶν καὶ ἡμίσεως ἐξωτερικὴν διάμετρον, συμπεριλαμβανομένου τοῦ λιθίνου αὐτοῦ περιβλήματος. Ἐν συνόλῳ, πρόκειται νὰ ἀνασκαφῇ φρέαρ ἐξήκοντα

πόδας πλατὺ, καὶ ἐνεακοσίους βαθύ. Ὅλη δὲ ἡ σημαντικὴ αὕτη ἐργασία εἶναι ἐπάναρχες νὰ συμπληρωθῇ ἐν διαστήματι ὀκτῶ μηνῶν· ὅθεν ἔχετε νὰ ἐξορύξετε δύο ἑκατομμύρια πεντακοσίας τεσσαράκοντα τρεῖς χιλιάδας τετρακοσίους κυβικοὺς πόδας γῆς ἐν διαστήματι διακοσίων πενήκοντα πέντε ἡμερῶν, ὅπερ ἐστὶ, δέκα χιλιάδας κυβικῶν ποδῶν καθεκάστην ἡμέραν. Ἐπειδὴ δὲ τὸ ἔργον τοῦτο δύναται νὰ ἐκτελέσωσιν εὐκόλως χίλιοι ἐργάται ἐργαζόμενοι ἐν ἀνέσει, ἐλπίζω πολλὰ ἀπὸ τὴν καρτερίαν καὶ τὴν ἐπιτηδειότητά σας.»

Κατὰ τὴν 8ην ὥραν τῆς πρωίας ἀντήχησε τὸ πρῶτον κτύπημα σκαπάνης ἐπὶ τοῦ ἐδάφους τῆς Φλωρίδος, καὶ ἀπὸ τῆς στιγμῆς ἐκείνης τὸ ἀνένδοτον ἐργαλεῖον δὲν ἔμεινεν ἡμεροῦν εἰς τὰς χεῖρας τῶν ἐργατῶν, οἵτινες ἀντικαθίσταντο ἀνὰ πᾶσαν ἕκτην ὥραν.

Ἐν τούτοις ὅσοι κολοσσαῖοι καὶ ἂν ὑπετίθετο τὸ ἔργον, δὲν ὑπερέβαινε ὅμως τὰ ὅρια τῶν ἀνθρωπίνων δυνάμεων. Πῶσαι μέχρι τοῦδε κατωρθώθησαν δυσχερέστεραι ταύτης ἐργασίαι, καθ' ἃς ἐπρόκειτο νὰ καταπολεμηθῶσιν ἀπ' εὐθείας τὰ στοιχεῖα! καὶ ὡς παράδειγμα ἐργασιῶν τῆς αὐτῆς φύσεως ἀρκεῖ ν' ἀναφέρωμεν τὸ περιώνυμον ἐκεῖνο φρέαρ τοῦ Ἰακώβ, ἀνορυχθέν πλησίον τοῦ Καίρου ὑπὸ τοῦ Σουλτάνου Σαλαδίνου εἰς ἐποχὴν, καθ' ἣν αἱ μηχαναὶ δὲν ὑπῆρχον ὅπως ἑκατονταπλασιαζῶσι τὴν δύναμιν τοῦ ἀνθρώπου, καὶ τὸ ὅποιον κατέρχεται μέχρις αὐτῆς τῆς ἐπιφανείας τοῦ Νείλου εἰς βάθος τριακοσίων ποδῶν! Καὶ τὸ ἕτερον ἐκεῖνο φρέαρ, σκαφέν ἐν Κοβλεντία ὑπὸ τοῦ μαργράβου Ἰωάννου τοῦ ἐκ Βάδης εἰς βάθος ἑξακοσίων ποδῶν! Βλέπομεν λοιπὸν ὅτι ἐπρόκειτο ἀπλῶς νὰ τριπλασιασθῇ τὸ βάθος τοῦτο, νὰ δεκαπλασιασθῇ δὲ ἀναλόγως τὸ πλάτος, τοῦ ὅπερ καθίστα τὴν διάτρησιν εὐκολωτέραν. Ὅθεν οὐδὲ εἰς ἐργάτης ὑπῆρχε μετὰ τοῦ πλήθους ἐκείνου, ὅστις νὰ ἔτρεφεν ἀμφιβολίας περὶ τῆς ἐπιτυχίας τῆς ἐργασίας ταύτης.

Ἐν τούτοις ὁ μηχανικός Μούρχισων, συνεννοηθεὶς μετὰ τοῦ προέδρου Βαρβικάν, συνέλαβε σπουδαίαν τινὰ ἀπόφασιν, ἐξ ἧς ἐπεταχύνετο μεγάλως ἡ πρόσδος τῶν ἐργασιῶν. Κατὰ τι ἄρθρον τοῦ συμβολαίου, ἡ Κολομβιάς ὤφειλε νὰ περιτριγυρισθῇ δι' ἰσχυρᾶς στεφάνης ἐκ σφυρηλατημένου σιδήρου· πολυτέλεια ἀνωφελῆς, καθ' ὅσον τὸ πάχος τοῦ τηλεβόλου ἦν τοιοῦτον, ὥστε οὐδ' ἡ ἐλαχίστη ὑπῆρχεν ἀνάγκη τοιαύτης προφυλάξεως. Ὅθεν παρετήθησαν τῆς πολυδαπάνου κατασκευῆς τῶν πελωρίων τούτων δακτυλίων, ἐξ οὗ προέκυψε μεγίστη οἰκονομία χρόνου, διότι ἠδυνήθησαν νὰ μεταχειρισθῶσι τὸ νέον σύστημα, ὅπερ

ἔστί σήμερον ἐν χρήσει εἰς τὴν κατασκευὴν τῶν φρεάτων, καὶ κατὰ τὸ ὁποῖον τὸ ἐσωτερικὸν περιχάλυμμα κατασκευάζεται ταυτοχρόνως μετὰ τοῦ ὀρύγματος. Χάρῃ εἰς τὴν ἀπλουστάτην ταύτην μέθοδον, δὲν ἀναγκάζονται πλέον νὰ στηρίζωσι τὰς γαίας δι' ἀντρευσμάτων, καθότι τὸ ταυτοχρόνως κτιζόμενον τοῦτο τεῖχος, κατακαθήμενον διὰ τοῦ ἰδίου αὐτοῦ βάρους, συγκρατεῖ τὰ χώματα μετ' ἀκλονήτου ἰσχύος. Τὸ ἔργον δὲ τοῦτο ἐμελλε ν' ἀρχήσῃ, ἅμα ὡς ἡ σκαπάνη προσέκρουεν εἰς τὸ στερεὸν στρώμα τοῦ ἐδάφους.

Τὴν 4ην λοιπὸν Νοεμβρίου πεντήκοντα ἐργάται εἶχον σκάψει εἰς τὸ κέντρον τοῦ καταφράκτου περιβόλου, τουτέστιν ἐπὶ τοῦ ὑψηλοτέρου μέρους τοῦ λόφου τῶν πετρῶν, κυκλοτερῆ τινὰ ὀπήν ἐξήκοντα πόδας πλατεῖαν. Καὶ ἐν πρώτοις ἡ σκαπάνη συνήνητησεν εἶδος τι μελανοῦ χώματος πάχους ἕξ ποδῶν, τὸ ὁποῖον ἀφήρσαν εὐκόλως· τοῦτο διεδέχθησαν δύο πόδες λεπτῆς ἄμμου, ἣτις διετηρήθη μετ' ἐπιμελείας, καθότι ἐμελλε νὰ χρησιμεύσῃ πρὸς κατασκευὴν τοῦ ἐσωτερικοῦ τύπου εἴτε τοῦ χαάνου. Μετὰ ταύτην ἐπεφάνη εἶδος λευκῆς ἀργίλλου ἀρκετὰ συμπαγοῦς, παρεμφεροῦς δὲ πρὸς τὴν ἀγγλικὴν ἀργιλλοτίτανον, καὶ ἣτις ἐπέξετείνετο εἰς βάθος τεσσάρων ποδῶν. Ἐῖτα δὲ ὁ σίδηρος τῶν ἐργαλείων ἐσπινθηροβόλησεν ἐπὶ τοῦ σκληροῦ στρώματος τοῦ ἐδάφους, εἶδος βράχου ἀποτελουμένου ἐξ ἀπολιθωμένων καὶ σκληροτάτων ὄσρακοδέρμων, καὶ προεκτεινομένου μέχρι τοῦ τελευταίου σημείου τοῦ ὀρύγματος ἀνευ διακοπῆς. Κατὰ τὴν στιγμὴν ταύτην τὸ ὀρυγμα ἔφθασεν εἰς βάθος ἕξ ποδῶν καὶ ἡμίσεως, καὶ τότε ἤρχησαν αἱ ἐργασίαι τοῦ ἐσωτερικοῦ περιτειχίσματος.

Καὶ πρῶτον εἰς τὸ βάθος τοῦ ὀρύγματος κατασκεύαζαν τροχόν τινὰ ἐκ ξύλου δρυὸς, εἶδος δίσκου ἰσχυρῶς ἐσφηνωμένου καὶ δεδοκιμασμένης στερεότητος, ἐν τῷ μέσῳ τοῦ ὁποῖου ἠνοίγετο ὀπή, ἔχουσα διάμετρον ἴσην πρὸς τὴν ἐξωτερικὴν διάμετρον τῆς Κολομβιάδος. Ἐπὶ τοῦ παχέος τούτου κυκλοτεροῦς σανιδώματος ἐπεστηρίχθησαν τὰ πρῶτα στρώματα τοῦ τείχους, οὔτινος ἢ ἐν τῷ ὕδατι πηγνυομένη ἀμμοκονία συνεχόλλα τὰς πέτρας ἀναποσπάστως. Ἀφοῦ οἱ ἐργάται ἔκτισαν ἀπὸ τῆς περιφερείας μέχρι τοῦ κέντρου, εὐρέθησαν περικεκλεισμένοι ἐντὸς φρέατος πλάτους εἴκοσι καὶ ἐνὸς ποδός.

Ἀφοῦ τὸ μῦσον ἐπεράτωσε προσωρινῶς τὴν ἐργασίαν του, οἱ σκαπανεῖς ἔλαβον αὖθις ἀνὰ χεῖρας τὴν σκαπάνην καὶ τὴν ἀξίνην, καὶ ἤρξαντο νὰ σκάπτωσι τὸν βράχον ὑπ' αὐτὸ τὸ σανίδωμα, φροντίζοντες νὰ ὑποβαστάζωσιν αὐτὸ καθ' ἅπασαν τὴν περιφέρειάν του δι' ἰσχυρο-

τάτων ὑποστηριγμάτων. Ὅσάκις ἡ ὀπή ἐφθάνεν εἰς δύο ποδῶν βάθος, ἀπέσυρον ἀλληλοδιαδόχως τὰ ὑποστηρίγματα ταῦτα, καὶ τότε τὸ σανίδωμα κατήρχετο κατὰ μικρὸν, μετ' αὐτοῦ δὲ τὸ σύνολον τοῦ κυκλοτεροῦς περιτειχίσματος, ἐπὶ τοῦ ἀνωτέρου στρώματος τοῦ ὁποῖου οἱ κτίσται εἰργάζοντο ἀδικόπως, προνοοῦντες νὰ ἀφίωσι τὰς ἀπαιτουμένας ὀπὰς, δι' ὧν νὰ ἐξέρχεται τὸ ἀναφανόμενον ἀέριον κατὰ τὴν ἐργασίαν.

Τὸ εἶδος τοῦτο τῆς ἐργασίας ἀπῆτει μεγίστην ἐπιτηδεύτητα καὶ ἄκραν προσοχήν. Τινὲς, σκάπτοντες ὑπὸ τὸ σανίδωμα, ἐπληρώθησαν ἐπικινδύνως καὶ θανασίμως μάλιστα ὑπὸ τῶν καταδύσεων τοῦ λίθου· ἀλλ' ὁ ζῆλος δὲν ἐξέλειπεν οὔτ' ἐπὶ μίαν στιγμὴν ἡμέραν τε καὶ νύκτα τὴν ἡμέραν ὑπὸ τὰς ἀκτῖνας ἡλίου, ῥίπτοντος ἐπὶ τῶν ἀσβεστοποιηθεισῶν τούτων πεδιάδων θερμότητα τεσσαράκοντα βαθμῶν, τὴν δὲ νύκτα, ὑπὸ τὴν λευκάζουσαν ἀκτινοβολίαν τοῦ ἠλεκτρικοῦ φωτός. Ὁ κρότος τῶν πληττόντων τὸν βράχον ἐργαλείων, ἡ ἐκπυροσκόρησις τῶν ὑπονόμων, ὁ τρυγμὸς τῶν μηχανῶν, τὰ στροβιλιζόντα εἰς τὸν ἀέρα νέφη καπνοῦ, ἐχάραττον περὶ τὸν λόφον τῶν πετρῶν καταπληκτικόν τι ἔρκος, τὸ ὁποῖον δὲν ἐτόλμων νὰ ὑπερηθῶσιν οὔτε τὰ ποιμένα τῶν βονάτων οὔτε αἱ συνοδαὶ τῶν Σεμινόλων.

Ἐν τούτοις αἱ ἐργασίαι προέβαιον τακτικώτατα, αἱ ἀνεγκυστικαὶ ἀτμομηχαναὶ εἰργάζοντο δραστηρίως πρὸς μετατόπισιν καὶ μεταφορὰν τοῦ ὕλικου· καὶ περὶ μὲν τῶν ἀπροόπτων κωλυμάτων οὔτε ἤθελον νὰ σκεφθῶσι, κατενίκων δὲ τὰς προβλεπομένας δυσχερείας μετ' ἐπιδειξιότητος.

Κατὰ τὴν λήξιν τοῦ πρώτου μηνός, τὸ φρέαρ ἔφθασεν εἰς τὸ ὑπολογισθὲν διὰ τὸ χρονικὸν τοῦτο διάστημα βάθος, τουτέστιν εἰς ἑκατὸν δώδεκα πόδας· τὸν Δεκέμβριον, τὸ βάθος τοῦτο ἐδιπλασιάσθη, τὸν δὲ Ἰανουάριον ἐτριπλασιάσθη. Κατὰ τὸν Φεβρουάριον, οἱ ἐργάται ἠναγκάσθησαν νὰ παλαίπωσιν ἐναντίον πηγῆς ὕδατος ἀναβλυστάσης ἐκ τῶν ὑπογείων στρωμάτων· ἐδέησε λοιπὸν πρὸς ἐξάντλησιν τοῦ ὕδατος νὰ μεταχειρισθῶσιν ἰσχυρὰς ἀντλίας, ὡς καὶ ἑτέρας μηχανὰς διὰ πεπιεσμένου ἀέρος κινουμένας, ὅπως ἐμφράξωσι τὴν ὀπήν τῆς πηγῆς, ὡς ἐμφράττουσι τὸ εἰς τὸ πλοῖον εἰσορμοῦν θαλάσσιον ρεῦμα.

Τέλος πάντων μετὰ πολλὰς προσπάθειας κατώρθωσαν νὰ ὑπερικήσωσι τὰ ἐπύρατα ταῦτα ὕδατα. Ἀλλ' αἴφνης, ὑποχωρήσαντος μέρους τινὸς τοῦ ἐδάφους ἕνεκα τῆς μαλακότητος τῆς γῆς, τὸ σανίδωμα κατέπεσε ἀπὸ τοῦ ἐνὸς μέρους, συμπαρασύραν μέρος τοῦ ἐπ' αὐτοῦ ὑ-

κοδομημένου τοίχου· ἄς φαντασθῆ τις ὁποίαν καταπληκτικὴν πίεσιν ἐπροξένησεν ἡ κλίσις τοῦ δίσκου τούτου, τοῦ ὑποβαστάζοντος τοῖχον ἐβδομήκοντα πέντε ὀργυῶν! Πληθὺς ἐργατῶν ἐτάφη ὑπὸ τὸ παμμέγιστον ἐκεῖνο βᾶρος, τρεῖς δὲ ἐβδομάδες ἐχρειάσθησαν διὰ νὰ ἀνεγείρωσι τὸ ὑποχωρήσαν μέρος τοῦ σκευώματος, καὶ νὰ ἀποκαταστήσωσι αὐτὸ εἰς τὴν προτέραν στάσιν του διὰ στερεωτέρων ὑποστηριγμάτων, καὶ τοῦτο, χάρις εἰς τὴν εὐφυίαν τῶν μηχανικῶν καὶ εἰς τὴν δύναμιν τῶν μηχανῶν.

Ἀπὸ τῆς ἐπαναλήψεως τοῦ ὀρύγματος, αἱ ἐργασίαι ἐξηκολούθησαν μετὰ δραστηριότητος καὶ ἀνευ ἀπευκταίου. Ὡστε τὴν 10ην Ἰουνίου, τουτέστιν εἰκοτὶ ἡμέρας πρὸ τῆς λήξεως τῆς ὑπὸ τοῦ Βαρβικῶν ὀρισθείσης προθεσμίας, τὸ φρέαρ ἐφθασεν εἰς βάθος ἑνεακοσίων ποδῶν, ἐντελῶς περιενδεδυμένον τὸ λίθινον αὐτοῦ περικάλυμμα. Καὶ εἰς μὲν τὸν πυθμένα τοῦ φρέατος ὁ τοῖχος οὗτος ἐπεστηρίζετο ἐπὶ στερεοτάτου κύβου, πάχους τριάκοντα ποδῶν· κατὰ δὲ τὸ ἀνώτατον αὐτοῦ μέρος, ἐπέψαυε τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ ἐδάφους.

Ὁ πρόεδρος Βαρβικῶν καὶ τὰ μέλη τοῦ Τηλεβολικοῦ Συλλόγου συνεχάρησαν ἐγκαρδίως τὸν μηχανικὸν Μουρχισῶνα, ἰδίως διότι τὸ κυκλώπειον αὐτοῦ ἔργον συνεπληρώθη μετ' ἀπιστεύτου ταχύτητος.

Καθ' ὅλον τὸ ὀκτάμηνον τοῦτο διάστημα, ὁ Βαρβικῶν οὐτ' ἐπὶ στιγμῆν ἀπεμακρύνθη ἀπὸ τοῦ λόφου τῶν πετρῶν, ἀλλ' ἀκολουθῶν ἐκ τοῦ πλησίον τὰς ἐργασίας τοῦ ὀρύγματος, ἐνδιεφέρετο καὶ ἐμερίμνει διαρκῶς περὶ τῆς υγείας τῶν ἐργατῶν του· ὑπῆρξε δὲ ἀρκετὰ εὐτυχῆς, ἀποφυγῶν τὰς ἐπιδημικὰς ἐκεῖνας ἀσθενείας, τὰς συνήθως ἀναπτυσσομένας εἰς τὰς μεγάλας συσσωρεύσεις ἀνθρώπων κατὰ τὰς τροπικὰς ταύτας χώρας.

Εἶναι ἀληθὲς ὅτι οὐκ ὀλίγοι ἐργάται ἀπέτισαν διὰ τῆς ζωῆς αὐτῶν τὰς συμφυεῖς εἰς τοιαῦτα ἐπικίνδυνα ἔργα ἀπερικοφίας· ἀλλὰ τὰ ἀληγινὰ ταῦτα δυστυχήματα εἰσὶν ἀναπόφευκτα, ἄλλως τε δὲ οἱ Ἀμερικανοὶ πολλὰ ὀλίγον μεριμνῶσι περὶ τῶν τοιούτων. Πλειότερον ἐνδιαφέρονται περὶ τῆς ἀνθρωπότητος ἐν γένει, ἢ περὶ τοῦ ἀτόμου. Ἐν τούτοις ὁ Βαρβικῶν ἐπρέσβευεν ὄλως ἀντιθέτους ἀρχὰς, τὰς ὁποίας καὶ ἐφήρμοζεν εἰς τὴν ἐλαχίστην περίπτωσιν· οὕτω, χάρις εἰς τὴν πρόνοιαν, εἰς τὴν εὐφυίαν, εἰς τὴν πολυτιμίαν του ἐπέμβασιν κατὰ τὰς κρίσιμους περιστάσεις, εἰς τὴν τεραστίαν καὶ ὑπεράνθρωπον πολλὰκις ὀξύνειάν του, ὁ μέσος ὅρος τῶν δυστυχημάτων οὐδὲν ὑπερέβη τὴν ἐπαινουμένην διὰ τὰς πολυτελεῖς αὐτῆς προφυλάξεις Εὐρώπην, καὶ ἰδίως τὴν Γαλ-

λίαν, ὅπου ὑπολογίζεται περίπου ἐν δυστυχίᾳ ἐπὶ διακοσίων χιλιάδων φράγκων ἐργασίας.

ΙΕ΄

Ἡ Εὐρὴ τῆς ἐγκύσεως τοῦ μεταλλοῦ.

Κατὰ τὸ ὀκτάμηνον διάστημα τῆς κατασκευῆς τοῦ ὀρύγματος, αἱ προπαρασκευαστικαὶ ἐργασίαι τῆς χωνεύσεως τοῦ μεταλλοῦ προήγοντο δραστηρίως καὶ μετὰ ταχύτητος· ὁ εἰς τὸν λόφον τῶν πετρῶν ἀφικνούμενος ξένος ἐξεπλήσσετο μεγάλως ἐκ τοῦ πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν αὐτοῦ ἀνελισσομένου θεάματος.

Εἰς ἀπόστασιν ἑξακοσίων ὑαρδῶν ἀπὸ τοῦ φρέατος, κυκλοτερεῶς διατεταγμένοι ὑφούντο χίλιοι διακοσιοὶ κλίβανοι, ὧν ἕκαστος, ἔχων πλάτος ἕξ ποδῶν, ἀπεῖχε τοῦ ἐτέρου ἡμίσειαν ὀργυῶν, ἢ δὲ ὅλη ἑκτασις, ἢ κατεῖχον οἱ κλίβανοι οὗτοι προεξετείνετο εἰς μῆκος δύο μιλίων. Κατεσκευασμένοι κατὰ τὸ αὐτὸ σχέδιον μετὰ τῆς ὑψηλῆς τετραγώνου αὐτῶν καπνοδόχης, παρείχον λίαν παράδοξον τὴν ἀποψιν. Ὁ Τζῶν Μάσων εὗρισκεν ἐξοχον τὴν ἀρχιτεκτονικὴν αὐτῶν διάταξιν, ἔλεγε δὲ ὅτι τῷ ὑπεμίμνησκον τὰ μνημεῖα τῆς Βασιγκτῶνης, καὶ ὅτι οὐδὲν ὑπῆρχεν ὠραιότερον τούτων καὶ εἰς αὐτὴν ἀκόμη τὴν Ἑλλάδα, τὴν ὁποίαν ὅμως, ἔλεγε, δὲν εἶχεν ἐπισκεφθῆ εἰσεῖτι.

Ἐνθυμεῖται ὁ ἀναγνώστης ὅτε ἡ ἐπιτροπὴ, κατὰ τὴν τρίτην αὐτῆς συνεδρίαν, ἀπεφάσισε νὰ μεταχειρισθῆ πρὸς κατασκευὴν τῆς Κολομβιάδος τὸν χωνευτὸν σίδηρον, καὶ ἰδίως τὸν λευκόφαιον σίδηρον· τὸ μέταλλον τοῦτο, ἐξόχως ἐλαστικὸν καὶ εὐήλατον, μαλακώτερον καὶ εὐκόλως λιανόμενον, εἶναι καταλληλότερον πρὸς πάσας τὰς ἐργασίας τῆς χωνεύσεως, ἀναμιγνύμενον δὲ μετ' ἀνθρακὸς ἀποκτᾷ ἰδιάζουσαν κολλητικὴν δύναμιν, καὶ ἀποβαίνει κατάλληλον πρὸς χώνευσιν μηχανουργημάτων ἀπαιτούντων ἰσχυρὰν ἀντίστασιν, οἷον τηλεβόλων μεγάλῃς ὀκτῆς, κυλίνδρων ἀτμομηχανῆς, ὑδραυλικῶν πιεστηρίων, κτλ. ἀλλ' ὅπως ἀποβῆ ὅσον ἕνεστιν ὁμογενὲς τὸ μίγμα τοῦτο, ἀνάγκη νὰ ὑποστῇ καὶ δευτέρα τῆξις, δι' ἧς ἀποκαθαίρεται καὶ ἀποβάλλει τὰ τελευταῖα γήϊνα αὐτοῦ μόρια.

Οὕτω λοιπὸν ὁ μεταλλοῦχος οὗτος βῶλος, πρὶν ἢ ἀποσταλῆ εἰς

Τάμπα-Τόβνη, ἐμιγνύετο μετὰ χαλικίνης (cilicium) καὶ ἀνθρακος, καὶ μετεσχηματίζετο εἰς χωνευτὸν σίδηρον εἰς τὰ μεγάλα χωνευτήρια τοῦ Γόλδσπριγκ. Ἄλλ' ἐπειδὴ ἡ ἐταιρία ὑπελόγησεν, ὅτι αἱ δαπάναι τῆς διὰ σιδηροδρόμου μεταφορᾶς ἑκατὸν τριάκοντα ἕξ ἑκατομμυρίων λιτρῶν σιδήρου θὰ ὑπερβῶσι διπλασίως τὴν τιμὴν τοῦ ὕλικου, ἐπροτίμησε νὰ μετακομίσῃ τὸν εἰς ράβδους μεταβεβλημένον τοῦτον σίδηρον διὰ πλοίων· ἐδέησε δὲ νὰ ναυλωθῶσι ἐξήκοντα ὀκτὼ πλοῖα τῶν χιλίων τόνων. Ὁ πραγματικὸς οὗτος στόλος, ἐκπλεύσας τὴν 3ην Μαΐου ἀπὸ τοῦ λιμένος τοῦ Νεοβοράκου, ἀνήχθη εἰς τὸν Ὠκεανόν, παρέπλευσε τὴν ἀμερικανικὴν ἀκτὴν, διέπλευσεν εἰς τὸν πορθμὸν τῆς Βαχάμης, ἔκαμψε τὸ ἀκρωτήριο τῆς Φλωρίδος, καὶ τὴν δεκάτην τοῦ αὐτοῦ μηνὸς εἰσπλεύσας εἰς τὸν κόλπον τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, ἠγκυροβόλησεν ἀνευ βλάβης εἰς τὸν λιμένα τῆς Τάμπα-Τόβνης. Ἐκεῖ τὰ πλοῖα ἀπεφόρτωσαν τὸν φοβερὸν ἐκεῖνον μεταλλικὸν ὄγκον, ὅστις μολὶς περὶ τὰ μέσα τοῦ Ἰανουαρίου μετηνέχθη εἰς τὸν πρὸς ὄν ὄρον διὰ τοῦ μικροῦ σιδηροδρόμου τοῦ λόζου τῶν πετρῶν.

Καὶ ἤδη κατανοεῖ ἕκαστος ὅτι μολὶς ἐπήρουν χίλιοι διακόσιοι κλίβανοι χωνευτηρίων, ἵνα ἀναλύσωσι ταυτοχρόνως τὰς ἐξήκοντα ταύτας χιλιάδας τόνων σιδήρου. Ἐκαστος τῶν κλιβάνων τούτων ἠδύνατο νὰ περιλάβῃ περίπου ἑκατὸν δεκατέσσαρας χιλιάδας λίτρας μετάλλου· κατεσκευάσθησαν δὲ κατὰ τὸ αὐτὸ σχέδιον τῶν χρησιμευσάντων πρὸς χώνευσιν τοῦ κανονίου Ρόδμαν, τουτέστιν ἦσαν τραπεζοειδεῖς τὸ σχῆμα καὶ λίαν χαμηλοί· ἡ θερμάστρα καὶ ἡ καπνοδόχη κατεῖχον τὰ δύο ἄκρα τοῦ χωνευτηρίου τοιοιυτρόπως, ὥστε ἡ θερμότης μετεδίδετο ταυτοχρόνως καθ' ἅπαντα αὐτοῦ τὴν ἕκτασιν. Οἱ κλίβανοι οὗτοι, κατεσκευασμένοι ἐκ πλίνθων δυστήκτων, ἀπηρτίζοντο ὑπὸ μιᾶς μόνης πυρρεσίας πρὸς καῦσιν γαιανθράκων καὶ μιᾶς ἐσχάρας, ἐφ' ἧς ἐτίθεντο αἱ σιδηραὶ ράβδοι, καὶ ἦτις κεκλιμένη οὔσα ἐπέτρεπεν εἰς τὸ μέταλλον νὰ χύνεται ἐλευθέρως εἰς τὴν δεξαμενὴν, ἀφ' ἧς ἔμελλε νὰ διωχθευθῇ διὰ χιλίων διακοσίων ὁμοκέντρων σωλήνων εἰς τὸ μέγα φρέαρ.

Εὐθύς ἅμα ἐπερατώθησαν αἱ ἐργασίαι τοῦ ὀρύγματος καὶ τοῦ τοιχίνου περικαλύμματος, ὁ Βαρβικάν προέβη εἰς τὸν καταρτισμὸν τοῦ ἐσωτερικοῦ χοάνου. Ἐπρόκειτο νὰ ἀνυψώσωσι ἀπὸ τοῦ κέντρου τοῦ φρέατος, καὶ παρακολουθοῦντες τὸν ἄξονα αὐτοῦ, πελώριον κύλινδρον μήκους ἑνεακοσίων καὶ πάχους ἑνέα ποδῶν, ὅστις ἐπλήρως ἀκριβῶς τὸ προωρισμένον διάστημα διὰ τὸ κοίλωμα τῆς Κολομβιάδος· ἔμελλε δὲ νὰ κατασκευασθῇ ἐκ μίγματος ἀργιλλίτιδος γῆς καὶ ἄμμου συνη-

νωμένου μετὰ χόρτου καὶ ἀχύρου. Τὸ μετὰξὺ τοῦ χοάνου καὶ τοῦ τειχίσματος μένον κενὸν διάστημα ἔμελλε νὰ πληρωθῇ ὑπὸ τοῦ ἀναελυμένου μετάλλου, ὅπερ θὰ ἐσχημάτιζεν οὕτω κοίλωμα ἐξ ποδῶν πυκνότητος. Πρὸς ὑποστήριξιν δὲ καὶ ἰσορροπίαν τοῦ κυλίνδρου τούτου κατεσκευάσθησαν ἰσχυρὰ σιδηρώματα, ἅτινα ἔμελλον νὰ ἐμπηχθῶσι κατὰ πυκνὰ διαστήματα εἰς τὰς πλευράς τοῦ τειχίσματος, καὶ τὰ ὁποῖα κατὰ τὴν χώνευσιν τοῦ μετάλλου θὰ ἀνέλυσον καὶ θὰ ἀνεμιγνύοντο μετ' αὐτοῦ.

Ἡ κατασκευὴ τοῦ πελωρίου τούτου κίονος συνεπληρώθη τὴν 8ην Ἰουλίου, καὶ ἡ μετὰ ταύτην ὠρίσθη ὡς ἡμέρα τῆς ἐγχύσεως τοῦ μετάλλου.

«Θὰ ἦναι πραγματικὴ ἑορτὴ ἡ ἡμέρα τῆς ἐγχύσεως τοῦ μετάλλου, εἶπεν ὁ Τζῶν Μάστων πρὸς τὸν φίλον του Βαρβικάν.

— Ἀναμφιβόλως, ἀπήντησεν οὗτος, πλὴν ὄχι καὶ ἑορτὴ κοινή.

— Πῶς! δὲν ἔχετε σκοπὸν νὰ ἀνοίξητε τὰς θύρας τοῦ περιβόλου εἰς τὸν τυχόντα;

— Ὅχι, Μάστων· ἡ ἐγχύσις τῆς Κολομβιάδος εἶναι λίαν ἀκροσφαλῆς ἐργασία, διὰ νὰ μὴ εἴπω ἐπικίνδυνος, καὶ προτιμῶ νὰ ἐκτελεσθῇ τῶν θυρῶν κεκλεισμένων. Ὅταν ἔλθῃ ἡ ἡμέρα τῆς ἐκπυρσοκροτήσεως, ἑορτάζομεν τότε ἂν θέλετε· πρὸ ταύτης ὁμως ὄχι.»

Ὁ πρόεδρος εἶχε δίκαιον. Ἡ ἐκτέλεσις τῆς ἐγχύσεως τοιούτου ποσοῦ φλογερωτάτης λάβης ἠδύνατο νὰ προξενήσῃ ἀπροόπτους κινδύνους, τοὺς ὁποίους δὲν θὰ ἀπέφευγεν ἡ συβρῶθ τοῦ πλήθους· ἄλλως τε δὲ, ἦτο ἐπ'ἀνάγκης ὥστε αἱ κινήσεις τῶν ἐργατῶν νὰ ἐξετελοῦντο ἐν πάσῃ ἐλευθερίᾳ, καὶ νὰ μὴ παρεμποδίζοντο ὑπὸ τῆς συβρῶθ τῶν περιέργων. Οὐδεὶς λοιπὸν ἐγένετο δεκτὸς ἐντὸς τοῦ περιβόλου, ἐκτὸς ἐπιτροπῆς τινος τῶν μελῶν τοῦ Τηλεβολικοῦ Συλλόγου, ἧτις ἐστάλη ἐπὶ τούτῳ εἰς Τάμπα-Τόβνην, καὶ μετὰξὺ τῶν μελῶν τῆς ὁποίας διεκρίνοντο ὁ ζωηρὸς Βίλσβυ, ὁ Τὸμ Χούντερ, ὁ συνταγματάρχης Βλομσβέρν, ὁ ταγματάρχης Ἐλφιστων, ὁ στρατηγὸς Μόργαν καὶ πάντες ὅσοι εὕρισκον ἀτομικόν τι συμφέρον εἰς τὴν ἐγχύσιν τῆς Κολομβιάδος. Ὁ Τζῶν Μάστων ἐξετέλει παρὰ τῆ ἐπιτροπῆ ταύτῃ χρέη ὀδηγοῦ· οὐδεμίαν παρέτρεχε λεπτομέρεια, οὐδὲν παρέλιπε μέρος, εἰς ὃ νὰ μὴ ὀδηγήσῃ τοὺς συναδέλφους του· εἰς τὰς ἀποθήκας, εἰς τὰ ἐργοστάσια, ἐν τῷ μέτρῳ τῶν μηχανῶν, ἐν τέλει δὲ ὑπεχρέωσεν αὐτοὺς νὰ ἐπιτεκρωθῶσι καὶ τοὺς χιλίους διακοσίους κλιβάνους τὸν ἕνα

μετά τὸν ἄλλον, καὶ ἡ ἐπιτροπὴ μόλις ἤσθάνθη τὴν κόπωσιν τῆς κατὰ τὴν χιλιοστὴν διακοσιοστὴν ἐπίσκεψιν.

Ἡ ἔγχυσις ἐμέλλε νὰ ἐκτελεσθῇ ἀκριβῶς τὴν μεσημβρίαν. Τὴν προτεραίαν ἕκαστος κλίβανος ἐφωδιάσθη δι' ἕκατὸν δεκατεσσάρων χιλιᾶδων λιτρῶν μετάλλου εἰς ράβδους, διατεταγμένας ἐν σχήματι σταυρωτῶν πυραμίδων, διὰ νὰ ἀποβῇ ὅσον ἔνεστι ἐλευθέρῃ ἢ ἀναμέσον αὐτῶν κυκλοφορία τοῦ θερμοῦ ἀέρος. Ἀπὸ πρῶτας αἱ χίλιαι διακόσιαι καπνοδόχαι ἐξέπεμπον εἰς τὴν ἀτμοσφαῖραν χεμαρρῶς φλογῶν, τὸ δὲ ἔδαφος ἐταράσσεται ὑπὸ κρότων ὑποκώφων. Ὅσαι λίτραι μετάλλου ἐπρόκειντο ν' ἀναλυθῶσι, τοσαῦται λίτραι γαιάνθρακος ἐκαίοντο· ὥστε ἅπας ὁ ὑπὲρ τὸν λόφον τῶν πετρῶν οὐρανὸς ἐκαλύπτετο ὑπὸ πυκνοῦ παραπετάσματος ἐκ μέλανος καπνοῦ, ὃ δὲ ἡλιακὸς δίσκος ἀπεκρύβη ἐντελῶς ὡς εἰς ἔκλειψιν.

Μετ' ὀλίγον ἡ θερμότης κατήντησεν ἀνυπόφορος εἰς τὸν μέγαν τοῦτον κύκλον τῶν κλιβάνων, ὧν ἡ βοή ἦν παρεμφερὴς πρὸς τὸν κεραύνειον βόμβον. Πελώριοι ἀεριστήρες ἐμετρίαζον τὸ καῦμα διὰ τῆς ἐξακολουθητικῆς πνοῆς των, καὶ ἐπλήρουν ὀξυγόνου πάσας τὰς φλογοδόχους ταύτας ἐστίας.

Διὰ νὰ ἐπιτύχῃ ἡ ἐργασία τῆς ἐγχύσεως, ὤφειλε νὰ ἐκτελεσθῇ ὅσον ἔνεστι τάχιον καὶ ταυτοχρόνως. Εἰς τὸ πρῶτον διὰ κανονοβολισμοῦ σύνθημα ἕκαστος κλίβανος ὤφειλε νὰ ἀφήσῃ ἐλευθέραν διόδον εἰς τὸν ἀναλελυμένον σίδηρον καὶ νὰ κενωθῇ ἐξ ὀλοκλήρου.

Μετὰ τὰς διατάξεις ταύτας, ἕκαστος τῶν ἐργατῶν ἀνέμενε τὴν ὀρισθεῖσαν στιγμὴν μετ' ἀνυπομονησίας οὐχὶ ἀμίκτου συγκινήσεώς τινος. Ἦδη ὁ περίβολος ἐκενώθη ὀλοσχερῶς, ἕκαστος δὲ χύτης εὐρίσκειτο εἰς τὴν οἰκίαν θέσιν παρὰ τὴν ὀπὴν τῆς ἐκροῆς, ἐνῶ ὁ Βαρβικὰν ἴστατο μετὰ τῶν λοιπῶν συναδέλφων ἐπὶ γεινιάζοντος ὑψώματος, ἔχων πρὸ αὐτοῦ τηλεβόλον, ἔτοιμοι νὰ ἐκπυρσοκροτήσῃ εἰς τὸ πρῶτον σύνθημα τοῦ μηχανικοῦ.

Λεπτὰ τινα πρὸ τῆς μεσημβρίας ἤρχισαν νὰ καταρρέωσιν αἱ πρῶται σταγόνες τοῦ ἤδη ἀναλυθέντος μετάλλου, καὶ ὀλίγον κατ' ὀλίγον ἐπληρώθησαν αἱ δεξαμεναὶ ἐκ τῆς φλογερᾶς ταύτης ὕλης· ὅτε δὲ κατέστη ἐντελῶς βευστὸν, ἀφήκαν αὐτὸ ἐπὶ τινος στιγμᾶς ἐν ἡρεμίᾳ ἵνα διευκολύνωσι τὸν ἀποχωρισμὸν τῶν ξένων οὐσιῶν.

Τὸ σήμασμα τῆς μεσημβρίας παρηκολούθησεν αἰφνίδιος κανονοβολισμὸς, εἰς τὸν κρότον τοῦ ὁποῖου ἠνοιγθησαν πάραυτα αἱ χίλιαι διακόσιαι ὀπαὶ τῆς ἐκροῆς, καὶ ἰσάριθμοι πύρινοι ὄφεις ἐξώρμησαν πρὸς

τὸ ἐν τῷ κέντρῳ κείμενον φρέαρ διὰ τῶν φλογιδῶν αὐτῶν συσπειρώσεων, ἐκεῖθεν δὲ ἐρρίπτοντο μετὰ καταπληκτικοῦ κρότου εἰς βάθος ἐνεακοσίων ποδῶν. Τὸ θέαμα ἦν ἐπιβλητικὸν καὶ μεγαλοπρεπές· τὸ ἔδαφος ἔτρεμεν, ἐνῶ τὰ κύματα ἐκεῖνα τὰ πύρινα, ἐκπέμποντα πρὸς τὸν οὐρανὸν στροβίλους καπνοῦ, ἐξήτμιζον ταυτοχρόνως τὴν ὑγρασίαν τοῦ χόανου καὶ ἀπώθουν αὐτὴν διὰ τῶν ὀπῶν τοῦ τειχίου περικαλύμματος ὑπὸ τὸ σχῆμα πυκνοτάτου ἀτμοῦ· τὰ τεχνητὰ ταῦτα νέφη ἀνέπτυσσον τὰς παχείας αὐτῶν σπείρας, ἐξορμῶντα πρὸς τὸν οὐρανὸν εἰς ὕψος πεντακοσίων ὄργυων.

Ἄν ἄγριός τις περιεπλανᾶτο κατ' ἐκείνην τὴν στιγμὴν εἰς τὰς ἐσχατίας τοῦ ὀρίζοντος, θὰ ἐξελάμβανε βεβαίως τὸ φαινόμενον τοῦτο ὡς σχηματισμὸν νέου ἡφαιστείου ἐν τῷ κέντρῳ τῆς Φλωριδὸς· καὶ ὅμως οὔτε ἐκρηξὶς ἡφαιστείου ἦν τὸ συμβαῖνον, οὔτε σχηματισμὸς κρατῆρος, οὔτε αἴφω, οὔτε λαϊλαψ, οὔτε πάλῃ στοιχείων, οὔτε κανὲν ἐκ τῶν τρομερῶν ἐκείνων φαινομένων, ἅτινα ἡ φύσις δύναται νὰ παράξῃ. Ὅχι! μόνος ὁ ἄνθρωπος ἦν ὁ δημιουργὸς τῶν ὑπερύθρων ἐκείνων ἀτμῶν, τῶν γιγαντωδῶν ἐκείνων φλογῶν, ἀξίων ἐνὸς ἡφαιστείου, τῶν θορυβωδῶν κρότων, τῶν παρεμφερῶν πρὸς τὰς δονήσεις σεισμοῦ, καὶ τῶν μυκηθμῶν ἐκείνων, τῶν ἐφαμίλλων πρὸς τὰς θυέλλας καὶ τὰς τρικυμίας, καὶ ἡ χεὶρ αὐτοῦ κατεκρήμιζεν εἰς ἄβυσσον σκαφεῖσαν ὑπ' αὐτῆς τῆς ἰδίας ὀλόκληρον Νιαγάραν ἀναλελυμένου μετάλλου.

ΙΣΤ'.

Ἡ ΚΟΛΟΜΒΙΑΣ.

Πλείστα ὅσαι εἰκασίαι παρηκολούθησαν τὴν συμπλήρωσιν τοῦ ἔργου τῆς ἐγχύσεως· ἐπεθύμουν νὰ πληροφορηθῶσιν ἂν ἡ ἐργασία ἐπέτυχε κατ' ὀλοκλήριαν, καίτοι πολλὰ ὑπῆρχον τὰ πρὸς τοῦτο διδόμενα, καὶ ἰδίως διότι τὸ χόανον εἶχεν ἀπορρόφησει ὀλόκληρον τὸν ὄγκον τοῦ ἀναλελυμένου μετάλλου. Ὅπωςδήποτε ὅμως πολὺς ἀπητηῖτο χρόνος ἵνα πεισθῶσιν ἀπ' εὐθείας περὶ τούτου.

Καὶ τῶντι ὅταν ὁ Ῥόδμαν ἔχυσε τὸ ἕκατὸν ἐξήκοντα χιλιᾶδων λι-

τρῶν τηλεβόλοι του, ἐχρειάσθησαν δεκαπέντε ἡμέραι ἵνα ἀποφυχθῇ ἐντελῶς. Πόσοι δὲ χρόνοι ἀπῆται ἡ γιγαντώδης Κολομβιάς, ἡ ἐστεφανωμένη ὑπὸ τῶν ἀτμῶν αὐτῆς στροβίλων καὶ φλεγόμενη ὑπὸ τῆς ἰσχυρᾶς θερμότητος, διὰ τὰ καταστῆ προσιτὴ εἰς τοὺς περιέργους θαυμαστάς της, δύσκολοι ἦν τὰ ὑπολογισθῆ.

Ἡ ἀνυπομονησία τῶν μελῶν τοῦ Τηλεβολικοῦ Συλλόγου ὑπέστη καθ' ὅλον τοῦτο τὸ χρονικὸν διάστημα σκληρὰς δοκιμασίας· πλὴν δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ γίνῃ ἄλλως, ἔπρεπε νὰ περιμεινωσιν. Ὁ Τζῶν Μάστων μικροῦ ἐδέησε νὰ ἀναλυθῇ ἐκ τῆς ἀφοσιώσεώς του. Ἦδη ἀνέτελλεν ἡ δεκάτη πέμπτη ἡμέρα ἀπὸ τῆς χύσεως τοῦ μετάλλου, καὶ ἐν τοσοῦτῳ ὁ ὑπὲρ τὸ ἀστέρισμα τοῦ τηλεβόλου οὐρανὸς ἐκαλύπτετο ὑπὸ πυκνοῦ περικαλύμματος καπνοῦ, τὸ δὲ ἔδαφος διετέλει πεπυρακτωμένον εἰς ἀκτῖνα διακοσίῳ ποδῶν περὶ τὴν κορυφὴν τοῦ λόφου τῶν πετρῶν.

Αἱ ἡμέραι παρήρχοντο, αἱ ἐβδομάδες διεδέχοντο ἀλλήλας, καὶ ὅμως ὁ μέγας ἐκεῖνος κύλινδρος οὐδὲν ἀπεψύχετο· ἀδύνατον νὰ πλησιάσῃ τις. Ἐπρεπε λοιπὸν νὰ ἀναμεινωσιν, καὶ τὰ μέλη τοῦ Τηλεβολικοῦ Συλλόγου κατέτρωγον τοὺς ὄνυχάς των ἐξ ἀνυπομονησίας.

« Σήμερα ἔχομεν δεκάτην Αὐγούστου, ἔκραξε πρῶταν τινὰ ὁ Τζῶν Μάστων. Μόλις τέσσαρες μῆνες μᾶς ἀποχωρίζουσιν ἀπὸ τῆς πρώτης Δεκεμβρίου, καὶ ἐντοσοῦτῳ ἀμφιβάλλω ἂν ἕως τότε θὰ εἴμεθα κατὰ πάντα ἔτοιμοι· μένουσιν εἰσέτι τόσα πράγματα νὰ ἐκτελεσθῶσιν, τοῦτέστι νὰ ἀφαιρεθῇ τὸ χόανον, νὰ χορηγηθῇ ἡ πρόσφορος διάμετρος εἰς τὸν αὐλὸν, νὰ λειωνθῇ ἐσωτερικῶς καὶ νὰ γομωθῇ· καὶ ὅμως οὔτε νὰ πλησιάσωμεν δυνάμεθα! Μήπως δὲν ἔχει σκοπὸν νὰ ἀποφυχθῇ ποτε; Ἴδου εἰς σκληρὸς ἐμπαιγμός!»

Μάτην ἐπροσπάθουν νὰ καθησυχάσωσι τὸν ἀνυπόμονον γραμματέα· ὁ Βαρβικὰν διετέλει σιωπηρὸς, ἀλλ' ἡ σιωπὴ αὐτῆ ὑπέκρυπτεν ὑπόκωφον τινα ἀγανάκτησιν. Σκληρὸν ἦν διὰ τοὺς ἄνδρας τοῦ πολέμου νὰ κρατηθῶσιν ὑπὸ ἀπρόοπτον κωλύματος, τὸ ὅποιον μόνος ὁ χρόνος ἠδύνατο νὰ κατανικήσῃ, καὶ νὰ εὐρεθῶσιν ὑπὸ τὴν διάκρισιν ἀκαταμάχητου ἐχθροῦ.

Ἐν τούτοις ἐκ τῶν καθημεριῶς γενομένων παρατηρήσεων ἐξεδηλώθη μεταβολὴ τις εἰς τὴν θερμοκρασίαν τοῦ ἐδάφους, κατὰ τὴν 15ην δὲ Αὐγούστου οἱ ἀπὸ τοῦ σομίου τῆς Κολομβιάδος ἐκπεμπόμενοι ἀτμοὶ ἠλαττώθησαν ἐπαισιθῆτῶς κατὰ τε ἔκτασιν καὶ πυκνότητα. Μετὰ τινὰς ἡμέρας τὸ ἔδαφος ἀνέδιδεν ἐλαφρὰν τινα ὑπόφαιον ἐξάτμισιν, ἧτις ἦν ἡ τελευταία πνοὴ τοῦ ἐντὸς πετρώδους φερέτρου κεκλεισμένου θηρίου.

Μικρὸν κατὰ μικρὸν οἱ δοκιμοὶ τοῦ ἐδάφους ἐπαύσαν, καὶ ὁ κύκλος τῆς πυρακτώσεως περιστάλη· τότε δὲ οἱ τολμηρότεροι καὶ οἱ μᾶλλον ἀνυπόμονοι προσήγγισαν. Τὴν ἐπαύριον προὐχώρησαν δύο ὀργυῖαι, τὴν μετὰ ταύτην τέσσαρας, καὶ τὴν 22αν Αὐγούστου ὁ Βαρβικὰν μετὰ τῶν τεσσάρων αὐτοῦ συσδέξων καὶ τοῦ μηχανικοῦ κατάρθωσαν νὰ ἀναβῶσιν ἐπὶ τοῦ ἐκ χωνευτοῦ μετάλλου στρώματος, τοῦ καλύπτοντος τὴν κορυφὴν τοῦ λόφου τῶν πετρῶν, στρώματος λίαν ὑγιεινοῦ, καθότι δὲν ἠσθάνοντο ψῆχος εἰς τοὺς πόδας.

« Τέλος πάντων! » ἔκραξεν ὁ πρόεδρος τοῦ Τηλεβολικοῦ Συλλόγου μετὰ στεναγμοῦ εὐφροσύνης.

Τὴν αὐτὴν ἡμέραν ἐπαισιθῆθησαν αἱ ἐργασίαι. Καὶ πρῶτον ἐπελήφθησαν τῆς ἀφαιρέσεως τοῦ ἐσωτερικοῦ χόανου, διὰ τὰ ἐλευθερωθῆ τὸ κώλωμα τοῦ τηλεβόλου. Ἡ σκαπάνη, ἡ σφύρα καὶ ἅπαντα τὰ ἐργαλεῖα τῆς διατρυπήσεως διετέλουν εἰς ἀέναον κίνησιν, καθότι ἡ ἀργιλλίτις καὶ ἡ ἄμμος ἀπεσκηρύνθησαν μεγάλως ὡς ἐκ τῆς ἐπιπεριέργειας τῆς θερμότητος· ἀλλὰ, τῇ βοήθειᾳ τῶν μηχανῶν, κατάρθωσαν νὰ ἀπαλλαγῶσιν συντόμως τοῦ μίγματος τούτου, εἰσέτι ὑποθέρμου κατὰ τὰ μέρη τῆς ἐπαφῆς αὐτοῦ μετὰ τῶν χειλῶν τοῦ μετάλλου. Τὸ ἐξαγόμεον ὕλικόν μετεκομίζετο μακρὰν ἐπὶ ὄχημάτων, κιουμέων διὰ τοῦ ἀτμοῦ· τοσοῦτον δὲ ζῆλον κατέβαλον περὶ τὴν ἐργασίαν ταύτην, τοσοῦτῳ ἀποτελεσματικὴ ἦν ἡ παρουσία τοῦ Βαρβικὰν καὶ αἱ θελήσεις αὐτοῦ τοσοῦτῳ ἰσχυρᾶς ἐξεδηλοῦντο ὑπὸ τὴν μορφήν δολλαρίων, ὥστε τὴν 3ην Σεπτεμβρίου οὐδὲ τὸ ἐλάχιστον ἴχνος τοῦ χόανου ἔμενον.

Ἀμέσως μετὰ τοῦτο ἤρχισεν ἡ ἐργασία τῆς λειάνσεως. Αἱ πρὸς τοῦτο κατάλληλοι μηχαναὶ ἐγκατεστάθησαν ἄνευ ἀργοπορίας, καὶ τὰ ἰσχυρὰ καὶ ὀξέα αὐτῶν ἀναστομωτήρια περιέξουν ἐπιτυχῶς τὰς τραχύτητας καὶ ἀνωμαλίας τοῦ σιδήρου. Ἐν διαστήματι ὀλίγων ἐβδομάδων ἡ ἐσωτερικὴ ἐπιφάνεια τοῦ ἀπεράντου σωλῆνος κατέστη ἐντελῶς κυλινδρική, καὶ τὰ κώλωματα τοῦ τηλεβόλου ἀπέκτησαν τὴν ἀπαιτούμενην στιλπνότητα.

Τέλος τὴν 22αν Σεπτεμβρίου, τοῦτέστι εἰδὲκα μῆνας μετὰ τὴν ἀνακοίωσιν τοῦ Βαρβικὰν, τὸ πελώριον τηλεβόλον ἦν ἔτοιμον κατὰ πάντα· δὲν ἔλειπεν εἰμὴ ἡ Σελήνη, πλὴν ἦσαν βέβαιοι ὅτι θὰ ἦτο πιστὴ εἰς τὴν συνάντησιν. Ἡ χαρὰ τοῦ Τζῶν Μάστωνος ἦτο ἀπερίγραπτος, καὶ μικροῦ ἐδέησε νὰ ὑποστῇ δεινὴν πτώσιν ἐνῶ προσεπάθει νὰ βυθίσῃ τὰ βλέμματα αὐτοῦ εἰς τὸν σωλῆνα τοῦτον τῶν ἐνεακοσίων ποδῶν· ἄνευ τοῦ δεξιῦ βραχίονος τοῦ Βλομσθεζέρου, τοῦ περιτωθέντος

κατ' εὐτυχίαν του, ὁ γραμματεὺς τοῦ Τηλεβολικοῦ Συλλόγου θὰ εὐρίσκει βέβαιον θάνατον εἰς τὸν πυλμένα τῆς Κολομβιάδος.

Τὸ τηλεβόλοιο λοιπὸν συνετελέσθη, καὶ οὐδεμία ὑπῆρχεν ἀμφιβολία περὶ τῆς ἐπιτυχίας αὐτοῦ· ὥστε τὴν 6ην Ὀκτωβρίου ὁ στρατηγὸς Νίχολ ἐκὼν ἀέκων καθυπεβλήθη εἰς τὸν πρῶτον ὄρον τοῦ μετὰ τοῦ Βαρβικῆν στοιχήματός του, οὗτος δὲ ἐνέγραψεν εἰς τὴν στήλην τῶν εἰσπράξεών του τὴν ποσότητα διςχιλίων δολλαρίων. Πᾶς τις ἐννοεῖ, ὅτι ἡ ἀγανάκτησις τοῦ στρατηγοῦ ἔφθασεν εἰς τὸ ὑψιστον αὐτῆς σημεῖον, συνεπεία δὲ ταύτης ὑπέστη ἐλαφρὰν τινα ἀσθένειαν· ἀλλ' ἔμεινον εἰσέτι τρία στοιχήματα ἐκ τριῶν, τεσσάρων καὶ πέντε χιλιάδων δολλαρίων, καὶ ἂν μόνον δύο ἐξ αὐτῶν ἐκέρδαινε, θὰ ἦν ἀρκετὰ ἱκανοποιημένος. Ἀλλὰ περὶ χρημάτων οὐδαμῶς ἐφρόντιζεν ὁ γεννάδας, καὶ ἡ πρώτη λαμπρὰ ἐπιτυχία τοῦ ἀντιπάλου του, κατορθώσαντος νὰ χύσῃ τηλεβόλοιο, καθ' οὗ ἀδύνατον ἦν ν' ἀνθέξωσι καὶ αὐταὶ αἱ δέκα ὀργυῶν πᾶχος ἔχουσαι πλάκες, ἐξηγγίωνε καὶ καθίστα αὐτὸν παράφορον.

Ἀπὸ τῆς 23ης Σεπτεμβρίου τὸ περίγραμμα τοῦ λόφου τῶν πετρῶν ἀφέθη ἐλεύθερον εἰς τὸ δημόσιον, καὶ δυσκόλως δύναται τις νὰ φαντασθῇ τὴν συρροὴν τῶν πρὸς ἐπίσκεψιν τοῦ τηλεβόλου ἐρχομένων ξένων. Πανταχόθεν τῶν Ἠνωμένων Πολιτειῶν ἀπεβιάζοντο εἰς τὴν Φλωρίδα, ἀπὸ δὲ τῆς ἐνάρξεως τῶν ἐργασιῶν μέχρι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, τουτέστι ἐν ἐνδεκαμήνῳ διαστήματι, ἡ πόλις τῆς Τάμπα-Τόβνης κατήντησε νὰ μεταβληθῇ εἰς δευτερεύουσαν πόλιν, καθόσον ἠρίθμει πληθυσμὸν ἑκατὸν πενήκοντα χιλιάδων. Ἄπασαι αἱ περὶ τὸ φρούριον τοῦ Βρονκ πλατεῖαι μετετράπησαν εἰς σύμπλεγμα ὁδῶν, προεξετάθησαν δὲ μέχρι τῆς γῆρας γλώσσης, τῆς χωρὶσούσης τοὺς δύο ὄρους τοῦ Ἁγ. Πνεύματος. Ἐπὶ τῶν τέως ἐρήμων ἐκείνων ὄχθων, τῶν κατακαυμένων ὑπὸ τοῦ ἀμερικανικοῦ ἡλίου, ἀνηγέρθησαν νέαι συνοικίαι, εὐρεῖαι πλατεῖαι, δειδροκάλυπτοι ὁδοί, καὶ ὀλόκληρον δάσος οἰκῶν· ἐταιρίαι ἐπιστήθησαν πρὸς οἰκοδομὴν ἐκκλησιῶν, σχολείων, καὶ λοιπῶν δημοσίων καὶ ἰδιωτικῶν καθιδρυμάτων, καὶ εἰς τοσοῦτον ὀλιγοχρόνιον διάστημα ἡ πόλις ἐδεκαπλασιάσθη ὡς διὰ μαγείας.

Γνωστὸν ἐστίν ὅτι οἱ Ἰανκαῖοι γεννῶνται ἔμποροι παντοῦ ὅπου ἤθελε ῥίψει αὐτοὺς ἡ τύχη, ἀπὸ τῆς πεπηγμένης μέχρι τῆς κατακαυμένης ζώνης, ἀνάγκη νὰ χρησιμοποιοῦσι τὸ ἐμπορικὸν αὐτῶν ἐνστικτον. Ἐφ' ᾧ καὶ οἱ χάριν περιεργείας τὸ πρῶτον ἐλθόντες εἰς τὴν Φλωρίδα καὶ ἵνα παρακολουθήσωσιν ἐκ τοῦ πλησίον τὰς ἐργασίας τοῦ Τηλεβολικοῦ Συλλόγου, ἅμα ἀποκατασταθέντες εἰς Τάμπα-Τόβνην, πα-

ρεσύρθησαν εἰς τὸν χεῖμαρρον τῶν ἐμπορικῶν ἐπιχειρήσεων. Τὰ ἐκμισθούμενα πλοῖα πρὸς μετακόμισιν τοῦ ὕλικου καὶ τῶν ἐργατῶν παρέσχον ἀσυνήθη καὶ ἀπαράμιλλον ζωηρότητα εἰς τὸν λιμένα, ταῦτα δὲ παρηκολούθησαν μετ' ὀλίγον ἕτερα, παντοῦ στήματος καὶ παντοίας χωρητικότητος, κομίζοντα φορτία ζωοτροφῶν, προμηθειῶν καὶ ἐμπορευμάτων. Ὡστε ὁ λιμὴν διεγλακίζετο καθ' ἀπάσας αὐτοῦ τὰς διευθύνσεις, δάστη ἰσθμῶν ἐκάλυπτο ἀμφοτέρους τοὺς ὄρους, εὐρύχωρα δὲ λογιστήρια ἐφοπιστῶν, γραφεῖα ναυλομεσιτῶν καὶ ἐμπορικὰ καταστήματα ἀπηντῶντο πανταχοῦ, καὶ ἡ Ναυτικὴ Ἐφημερίς τῆς πόλεως ἐσημεῖοι καθημερινῶς νέους κατάπλους.

Ἐνῷ αἱ ὁδοὶ ἐπολλαπλασιάζοντο περὶ τὴν πόλιν, αὕτη, ὡς ἐκ τῆς θαυμασίας αὐξήσεως τοῦ πληθυσμοῦ καὶ τοῦ ἐμπορίου τῆς, συνεδέετο διὰ σιδηροδρομικῆς γραμμῆς μετὰ τῶν μεσημβρινῶν ἐπαρχιῶν τῆς Συμπολιτείας. Ἰδιαίτερα γραμμὴ συνήνωσε τὴν Μοβίλην μετὰ τῆς Πενσακόλης, τοῦ μεγάλου τούτου ναυστάθμου τῆς μεσημβρίας, ἀπὸ δὲ τοῦ σημείου τούτου διεκτύπηθη πρὸς τὴν Ταλαχασέην. Ἐνταῦθα ὑφίστατο τότε τεμάχιον σιδηροδρόμου, εἴκοσι καὶ ἐνὸς μιλίων τὸ μῆκος, δι' οὗ ἡ τελευταία αὕτη πόλις συνεκοινῶνει μετὰ τῆς παραλίου τοῦ Ἁγ. Μάρκου· τὸ ἄκρον λοιπὸν τῆς σιδηροδρομικῆς ταύτης γραμμῆς ἦν τὸ προεκταθὲν μέχρι τῆς Τάμπα-Τόβνης, ζωογονοῦν κατὰ τὴν διάβασιν αὐτοῦ τὰς νεκρὰς εἴτε νεοαρκωμένας χώρας τῆς κεντρικῆς Φλωρίδος. Ὡστε ἡ Τάμπα-Τόβνη, χάρις εἰς τὰ θαυμάσια ταῦτα τῆς βιομηχανίας, τὰ ὀφειλόμενα εἰς τὴν ἐκκολαφθεῖσαν μίαν τῶν ἡμερῶν ἰδέαν ἐν τῷ ἐγκεφάλῳ ἀνθρώπου τινός, κατέκτησε τὰ δικαιώματα μεγάλης καὶ σημαντικῆς πόλεως· ἐπωνομάσθη δὲ Σεληνόπολις, καὶ ἀπέναντι ταύτης ἡ πρωτεύουσα τῆς Φλωρίδος ὑφίστατο ὀλικὴν ἔκλειψιν, ὁρατὴν ἐκ πάντων τῶν σημείων τοῦ κόσμου.

Ἐκαστος δύναται νὰ ἐννοήσῃ ἤδη διατί ὑπῆρξε τοσοῦτον μέγας ὁ μεταξὺ Τεξᾶς καὶ Φλωρίδος συναγωνισμὸς, καὶ διὰ ποῖον λόγον παρωργίσθησαν οἱ Τεξᾶοι ὅταν εἶδον τὴν πολιτείαν αὐτῶν παραγκωνισθεῖσαν ὑπὸ τῆς ἐκλογῆς τοῦ Τηλεβολικοῦ Συλλόγου. Ἐν τῇ προορατικῇ αὐτῶν συνέσει ἐνόησαν πόσον ἠδύνατο νὰ ὠφελῆθῃ χώρα τις ἐκ τῆς ἐπιχειρήσεως τοῦ Βαρβικῆν, καὶ πόσα ἀγαθὰ ἤθελε συνεπιφέρει εἰς τοιοῦτος ἀσυνήθη κανονοβολισμός. Ἡ Τεξᾶς ἠδικοῖτο πολὺ ἐκ τῆς προτιμῆσεως ταύτης τοῦ Συλλόγου ὑπὲρ τῆς Φλωρίδος, καθ' ὅσον ἔπαυε τοῦ νὰ ἦναι εὐρύχωρον κέντρον ἐμπορίου καὶ σιδηροδρομικῶν γραμμῶν, παρεμποδίζετο δὲ ἐπαισθητῶς ἡ αὐξήσις τοῦ πληθυσμοῦ τῆς πά-

τα δὲ ταῦτα τὰ ὠφελήματα ἀπελάμβανεν ἡ ἀθλία αὐτῆ Φλωρινδοῦν χερσόνησος, ἡ παρεμβεβλημένη ὡς τις σὴν μεταξύ τῶν ὑδάτων τοῦ κόλπου καὶ τῶν κυμάτων τοῦ Ἀτλαντικοῦ Ὠκεανοῦ. Ὡστε ὁ Βαρβικὰν δικαίως ἀπέβη ἀνικείμενοι μίτους καὶ ἀντιπαθείας ἐκ μέρους τῶν Τεξαίων.

Ἐν τοσούτῳ καίτοι οἱ νέοι κάτοικοι τῆς Τάμπα-Τόβνης παρεδόθησαν εἰς τὴν ἐμπορικὴν αὐτῶν μάϊαν καὶ εἰς τὸν βιομηχανικὸν οἶτρόν των, οὐχ ἦττον δὲν ἀπηξίουσαν προτοχῆς καὶ ἐνδιαφέροντος τὰς προόδους τῶν ἐργασιῶν τοῦ Τηλεβολικοῦ Συλλόγου. Αἱ παραμικρότεραι λεπτομέρειαι τῆς ἐπιχειρήσεως, ὁ ἐλάχιστος κτύπος τῆς σκαπάνης συνεχίον αὐτούς. Ἡ ἀπὸ τῆς πόλεως εἰς τὴν λόφον τῶν πετρῶν διάβασις ἦν διγνεκῆς καὶ ἀκατάπαυτος· μία πομπώδης, οὕτως εἰπεῖν, λιτανεία, μία ἀληθὴς ἐκστρατεία.

Εὐκόλον ἦν νὰ προῖδη τις, ὅτι, κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς ἐκπυροσκοπήσεως, οἱ θεαταὶ θὰ ἠριθμοῦντο κατὰ ἑκατομμύρια, καθόσον πρὸ πολλοῦ ἐκ πάντων τῶν σημείων τῆς ὑδρογείου σφαίρας τὸ πλῆθος συνέρρεεν ἐπὶ τῆς στενῆς ταύτης χερσονήσου. Ἡδύνατό τις νὰ ὑποθέσῃ, ὅτι ἡ Εὐρώπη μετηνάστειεν εἰς τὴν Ἀμερικὴν.

Τὸ βέβαιον εἶναι, ὅτι ἄχρις ἐκείνης τῆς ὥρας λίαν μετρίως ἰκανοποιήθη ἡ περιέργεια τῶν πολυαριθμῶν ξένων, καθότι ἐνῶ πάντες περιέμενον ἀνυπομόνως τὸ θέαμα τῆς ἐγγύσεως τοῦ μετάλλου, μόλις ἠδυνήθησαν νὰ ἴδωσι μακρόθεν τὸν καπνὸν αὐτοῦ. Οἱ ἀκόρεστοι ὀφθαλμοὶ εὕρισκον τοῦτο ὀλίγον, καὶ ὑπελάμβανον ὅτι ὁ Βαρβικὰν ἠθέλησε νὰ ἐφαρμόσῃ κατὰ τὴν περίστασιν ταύτην τὸ τοῦ Εὐαγγελίου «Πολλοὶ μὲν εἰσι κλητοί, ὀλίγοι δὲ ἐκλεκτοί.» Ἐντεῦθεν δυσαρέσκεια, ψιθυρισμοὶ ἀγανακτήσεως καὶ ἀποδοκιμασίας, καὶ ἐπὶ τέλος βλασφημίαι. Ἐκάκιζον τὸν πρόεδρον ὡς ἀπολυτόφρονα, ὡς αὐθαίρετον, καὶ ἡ πράξις του αὐτῆ ἐχαρακτηρίσθη ὡς ἦττον Ἀμερικανικὴ· θὰ παρηκολούθει δὲ τὰς ἠθικὰς ταύτας διαδηλώσεις καὶ ἀληθῆς στάσις, ἂν ὁ Βαρβικὰν δὲν συνεχίρινα τὸ ἀκλόνητον τῶν ἀποφάσεων αὐτοῦ μετὰ τῆς μεγαλητέρας διπλωματικῆς ἐπιδεξιότητος.

Ἐν τοσούτῳ ὅτε ἡ Κολομβιάς συνεπληρώθη ὀλοχρεῶς, ἀδύνατον ἀπέβαινε νὰ διατηρηθῇ πλῆραν ὁ φραγμὸς, πᾶσα δὲ περαιτέρω ἀπαγόρευσις θὰ ἐθεωρεῖτο ὡς κακὴ διάθεσις, καὶ θὰ εἶχε δεινὰς συνεπειάς. Ὅθεν ὁ Βαρβικὰν ἤνοιξε μὲν τὰς θύρας εἰς πάντας, ἀλλ' ὠλοῦμενος ὑπὸ τοῦ πρακτικοῦ αὐτοῦ νοός, ἀπεφάσιζε νὰ ἐπωφεληθῇ τῆς γενικῆς ταύτης ἐπιπεριεργείας.

Ἦτο πρᾶγμα λίαν σημαντικὸν διὰ τοὺς Ἀμερικανούς ἡ ἐπίσκεψις τῆς πελωρίου Κολομβιάδος, ἀλλ' ὅ,τι ἐφαίνετο εἰς αὐτοὺς ὡς τὸ μὴ περαιτέρω τῆς εὐδαιμονίας ἦν ἡ εἰς τὰ βάθη αὐτῆς κατάβασις· ὅθεν οὐδὲ εἰς ἐκ τῶν θεατῶν εὐρέθη ὁ μὴ ἐκδηλώσας τὸν διακαῆ αἵτου πόθον πρὸς ἐπίσκεψιν τῶν σπλάγγων τῆς μεταλλίνης ταύτης ἀβύσσου. Κάλαιθοι παμμέγιστοι, ἀνηρότημέοι ἀπὸ ἀτμοκινήτων τροχαλιῶν, ἐπέτρεπον εἰς τοὺς θεατὰς νὰ εὐχαριστήσωσι τὴν διψάλειαν περιέργειάν των· οἱ πάντες δὲ, μὴδ' αὐτῶν τῶν γυναικῶν, τῶν παιδιῶν καὶ τῶν γερόντων ἐξαιρουμένων, συνωθοῦντο περὶ τὸ κολοσσαῖον τηλεβόλον, προθυμοποιούμενοι τίς πρῶτος νὰ εἰσχωρήσῃ εἰς τὰ μυστήρια αὐτοῦ. Καίτοι δὲ ἡ διατίμησις τῆς καταβάσεως ὠρίσθη εἰς τὸ ἀρκετὰ σημαντικὸν ποσὸν τῶν πέντε δολλαρίων κατ' ἄτομον, ἀλλ' ὅμως καθ' ὅλον τὸ προηγηρὸν τῆς ἐκπυροσκοπήσεως δίμηνον διάστημα τὸ ταμεῖον τοῦ Τηλεβολικοῦ Συλλόγου ὠφελήθη ἐκ τῶν εἰσπράξεων πεντακοσίας χιλιάδας δολλαρίων.

Περὶ τὸν νὰ εἴπωμεν, ὅτι οἱ πρῶτοι κατελθόντες εἰς τὰ ἀήλια βάθη τῆς Κολομβιάδος καὶ ἐπισκεφθέντες ἑωρεῶν ἅπαντα τὰ μέρη αὐτῆς ἦσαν τὰ μέλη τοῦ Τηλεβολικοῦ Συλλόγου, δικαίωμα, ὅπερ ὠφέλειτο εἰς τὴν ἔνδοξον ταύτην ὁμήγηρην. Ἡ πάνδημος αὐτῆ τελετὴ ἐγένετο τὴν 25ῃ Σεπτεμβρίου. Ἰδιαιτέρα κάλαος τῆς τιμῆς παρέλαβε τὸν πρόεδρον Βαρβικὰν, τὸν Τζῶν Μάστωνα, τὸν ταγματάρχην Ἐλφισῶνα, τὸν στρατηγὸν Μόργαν, τὸν συνταγματάρχην Βλοισβερόν, τὸν μηχανικὸν Μουρχιῶνα καὶ ἕτερα ἐκ τῶν διακεκριμένων μελῶν τοῦ ἔνδοξου Συλλόγου· ἐν ὅλοις δέκα. Ὑπῆρχεν εἰσέτι ἀρκετὴ θερμότης εἰς τὰ βάθη τοῦ ἐπιμήκουσ τούτου μεταλλικοῦ φρέατος, ὡστε ὁ ἰδρῶς ἐξέρρεεν ἀφθόνως, καὶ ἠσθάνοντο οὐκ ὀλίγην στενοχωρίαν. Ἀλλ' ὅποια ὑπῆρξεν ἡ χαρὰ καὶ ἡ ἐκπληξις αὐτῶν, ὅταν ἐφθασαν εἰς τὸν πυθμένα! Τράπε' α, πλουσίως παρεσκευασμένη, ἵστατο ἐπὶ τοῦ λιθίου ἐπιπέδου, τοῦ ὑποβαστάζοντος τὴν Κολομβιάδα. Τὸ ἐμβαδὸν τοῦ πυθμένος ἐφωτίζετο διὰ τοῦ ἠλεκτρικοῦ φωτός, ἀποτελοῦντος φωτισμὸν παρεμφερῆ πρὸς τὸν τῆς ἡμέρας. Πολυάριθμοι παροφίδες μετ' ἐκλεκτῶν φαγητῶν ἐφαίνοντο οἷοι καταρχόμενοι ἀπὸ τοῦ οὐρανοῦ, καὶ παρετίθεντο διαδοχικῶς ἐνώπιον τῶν ἐστιαζομένων, ἐνῶ οἱ ὠραιότεροι γαλλικοὶ οἶνοι ἐφῆρον ἀφθόνως κατ' ἅπαντα τὴν διάρκειαν τοῦ λαμπροῦ τούτου δείπνου, τοῦ διδομένου ἐνενακοσίου πόδας ὑπὸ τὴν γῆν.

Τὸ συμπόσιον ὑπῆρξε ζωηρότατον καὶ μάλιστα λίαν θορυβώδες. Πολυάριθμοι προπόσεις ἐγένοντο ὑπὲρ τῆς γῆτινῆς σφαίρας, ὑπὲρ τοῦ δο-

ρυφόρου αὐτῆς, ὑπὲρ τοῦ Τηλεβολικοῦ Συλλόγου, ὑπὲρ τῆς Συμπολιτείας, ὑπὲρ τῆς Σελήνης, τῆς Φοίβης, τῆς Ἀρτέμιδος, τοῦ φωστῆρος τῶν νυκτῶν, τοῦ εἰρηνικοῦ ταχυδρόμου τοῦ στερεώματος, κλπ. κλπ. αἱ δὲ ζητωκραυγαὶ καὶ αἱ χειροκροτήσεις, φερόμεναι ἐπὶ τῶν ἠχηρῶν κυμάτων τοῦ ἀπεράντου ἀκουστικοῦ ἐκείνου σωλήνος, ἔφθασαν μέχρι τῆς ἄκρας αὐτοῦ ὡς κεραυνός, καὶ τὸ πλῆθος, συνηγμένον περὶ τὸν λόφον, συνῆνε τὰς κραυγὰς αὐτοῦ μετὰ τῶν εἰς τὸ βάθος τῆς γιγαντώδους Κολομβιάδος βυθισμένων συμποτῶν.

Ὁ Τζῶν Μάστω δὲν ἦτο πλέον κύριος τοῦ ἑαυτοῦ του. Δύναται τις νὰ ἰσχυρισθῆ, ὅτι ἀσυγκρίτως πλειότερον ἐκραύγασε καὶ ἐχειρονόμησε, παρ' ὅσον ἔφαγε καὶ ἔπιεν. Ἔλεγε δὲ μετὰ τῶν ἄλλων, ὅτι δὲν θὰ ἀντήλθασσε τὴν θέσιν αὐτοῦ οὐδὲ μὲ ἐν βασιλείᾳ, καὶ ἂν ἀκόμη τὴν στιγμήν ἐκείνην τὸ τηλεβόλον ἦν κατὰ πάντα ἑτοιμον καὶ ἡ ἐκπυροκρότησις αὐτοῦ ἐμελλε νὰ τὸν ἐκσφενδαίνῃ κατὰ μυριάδας τεμαχίων εἰς τὰ αἰθέρια διαστήματα. Πλὴν εἰς τὴν παροῦσαν περίστασιν ἴσως ἦτο κατάλληλον νὰ ὑπομνήσωμεν εἰς τοὺς ἀναγνώστας τὴν ἀρχαίαν παροιμίαν: «Λόγοι συμποσίου, ἔπεα πτερόεντα.»

ΙΖ΄.

ΤΟ ΑΠΡΟΟΠΤΟΝ ΤΗΛΕΓΡΑΦΗΜΑ.

Αἱ ἐργασίαι τοῦ Τηλεβολικοῦ Συλλόγου σχεδὸν ἐπερατώθησαν, καὶ ὅμως δύο ὀλόκληροι μῆνες ἐμελλον νὰ παρέλθωσι μέχρι τῆς ἡμέρας, καθ' ἣν ἐπρόκειτο νὰ σφενδαίνῃ ἡ σφαῖρα πρὸς τὴν Σελήνην· δύο μῆνες παιδήμου ἀγωνίας καὶ ἀνυπομονησίας, αἵτινες ἐμελλον νὰ φανῶσ μακροὶ ὡς αἰῶνες.

Ἄχρις ὥρας αἱ παραμικρότεραι λεπτομέρειαι τῆς τεραστίου ταύτης ἐργασίας ἐδημασιεύοντο καθημερινῶς ὑπὸ τῶν ἐφημερίδων, τὰς ὁποίας οἱ νεολόγοι κατέτρωγον, οὕτως εἶπεῖν, διὰ τοῦ ἀπλήστου βλέμματός των· πλὴν ὑπῆρχε φόβος μήπως τὸ γόητρον ἐλαττωθῆ τούντεῦθεν ἐπαιτητῶς, ἕκαστος δὲ ἀνητύχει, ἀναλογιζόμενος ὅτι θὰ ἔπαυεν ὢν μέτοχος τῶν ἡμερησίων συγκινήσεων.

Καὶ ὅμως οὐδεὶς τῶν φόβων τούτων ἐπραγματοποιήθη. Συμβεβηχός

τι ἀνέλπιστον, παράδοξον, ἀπίστευτον, ἀπίθανον, ἦλθε νὰ ἐνθουσιάσῃ ἐκ νέου τὰ ἀνησυχοῦντα πνεύματα, καὶ νὰ ἐμβάλῃ ὀλόκληρον τὸν κόσμον εἰς δεινὸν ὑπερρεθισμόν.

Τὴν 30ην Σεπτεμβρίου, ἀκριβῶς τὴν τρίτην ἑσπερινὴν ὥραν καὶ τεσσαράκοντα ὀκτῶ λεπτά, τηλεγράφημά τι, διαβιβάσθην διὰ τοῦ μεταξὺ Βαλεντίας ἐν Ἰρλανδίᾳ, Νέας Γῆς καὶ τῆς ἀμερικανικῆς ἀκτῆς ὑποβρυχίου κάλω, ἔφθασεν εἰς Τάμπα-Γόβνην, ἀπευθυνόμενον πρὸς τὸν πρόεδρον τοῦ Τηλεβολικοῦ Συλλόγου.

Ὁ Βαρβικὰν ἔσχισε τὸ περικάλυμμα τοῦ τηλεγραφήματος, ἀνέγνω τὸ περιεχόμενον, καὶ μεθ' ὅλην τὴν ἰσχὺν, ἣν ἐφ' ἑαυτοῦ ἐξήσκει, τὰ χεῖλη του ὠχρίασαν, οἱ ὀφθαλμοὶ του ἐθαμβώθησαν, καὶ μικροῦ δεῖν ὁ χάρτης διέφευγε τὰς χεῖράς του.

Ἴδου τί διελάμβανε τὸ λακωνικὸν ἐκεῖνο ἔγγραφο, ὅπερ διαπρέπει ἤδη ἐν τοῖς ἀρχαίοις τοῦ Τηλεβολικοῦ Συλλόγου:

ΓΑΛΛΙΑ, Παρίσι.

30 Σεπτεμβρίου, 4 ὥραι πρωίας.

Βαρβικὰν, Τάμπα, Φλωρίς,

Ἡνωμέναι Πολιτεῖαι.

Ἀντικαταστήσατε σφαιροειδὲς ὀβούζιον διὰ κυλινδρῶνικου βλήματος. Θὰ εἰτέλω ἐντὸς αὐτοῦ. Περιμεινάτέ με. Ἔρχομαι μετὰ ἀτιμόπλουτον. Ἄ τ λ α ς.

ΜΙΧΑΗΛ ΑΡΔΑΝ,

ΙΗ΄.

Ο ΕΠΙΒΑΤΗΣ ΤΟΥ ΑΤΛΑΝΤΟΣ.

Ἐὰν ἡ κεραυνοβόλος αὕτη εἶδησις, ἀντὶ ταχύπτερος διὰ τῶν ἠλεκτρικῶν συρμάτων νὰ μεταβιβάσθῃ, ἔφθασεν ἀπλῶς διὰ τοῦ ταχυδρομείου ἐντὸς ἐσφραγισμένου φακέλλου, οἱ δὲ Γάλλοι, Ἄγγλοι καὶ Ἀμερικανοὶ ὑπάλληλοι δὲν εἶχον γινῶσιν τοῦ τηλεγραφήματος, ὁ Βαρβικὰν οὐδ' ἐπὶ στιγμήν θὰ ἐδίσταζεν, ἀλλὰ φρονίμως ποιῶν θὰ ἐσιώπα, ἵνα μὴ καταστρέψῃ τὸ ἔργον του. Τὸ τηλεγράφημα τοῦτο, καθὸ ἐκ Γάλλου

προερχόμενον, θά υπέκρυπτεν αναμφιβόλως ἀπάτην τινὰ χάριν ἐμπαιγμοῦ. Ὅποια ἐνδείξεις τῆς θρασυτήτος οἰουδήποτε ἀνδρός, τολμήσαντος νὰ συλλάβῃ μόνον τὴν ἰδέαν τοιοῦτου ταξείδιου! Καὶ ἂν τοιοῦτος ἀνθρωπος ἔζη, δὲν ἦτο πρέπον ἐντὸς φρενοκομείου καὶ οὐχὶ ἐντὸς βλήματος νὰ ἐγκλεισθῇ;

Ἐν τούτοις τὸ περιχόμενον τοῦ τηλεγραφήματος ἐγνώσθη ἕνεκα τῆς φυσικῆς ἀδιακρισίας τοῦ τηλεγράφου, ἡ δὲ πρότασις τοῦ Μιχαὴλ Ἀρδάν διεδίδετο εἰς ὅλα τὰ κράτη τῶν Ἠνωμένων Πολιτειῶν. Οὕτως ὁ Βαρβικὴν οὐδένα λόγον εἶχεν ἕνα ἐπὶ πλέον σιωπᾶ. Συνήθρισε λοιπὸν πάντας τοὺς ἐν Τάμπα-Τόβνη παρόντας συναδέλφους αὐτοῦ, καὶ ἄνευ προηγουμένης σκέψεως καὶ συζητήσεως ἐπὶ τοῦ ἀξιοπιστοῦ τοῦ τηλεγραφήματος, ἀνέγνω ψυχρῶς τὸ λακωνικὸν αὐτοῦ περιχόμενον.

« Ἀδύνατο! — Ἀπίθανον! — Καθαρὸς ἀπτεϊσμός! — Μᾶς ἐνέπαιξαν! — Γελοῖον! — Ἀνόητον! » Καὶ ἅπασαι αἱ ἐκφράσεις, αἱ ἐκδηλοῦσαι τὴν ἀμφιβολίαν, τὴν ἀπιστίαν, τὴν εὐθυσίαν, τὴν τρέλλαν, ἤκούοντο ἐπὶ τινὰ λεπτὰ, συνοδευόμεναι καὶ ὑπὸ τῶν εἰς παρομοίας περιστάσεις συνήθων χειρονομιῶν. Ἐκαστος ὑπερμεγίλα, ἐμειλία, ὕψωνε τοὺς ὤμους ἢ διεδρήγγυτο εἰς γέλωτα, ἀναλόγως τῆς διαθέσεως αὐτοῦ. Μόνος ὁ Τζῶν Μάστων εἶπε λόγον ἀριστον, ἀνακράζας:

« Εἶναι ἰδέα καὶ τοῦτο!

— Ναι, ἀπήντησεν ὁ ταγματάρχης· ἀλλ' ἐὰν τοιαύτας ἰδέας ἐπιτρέπηται νὰ συλλαμβάνωμεν κάποτε, ὑπὸ τὸν ὄρον ὅμως τοῦ νὰ μὴ σκεπτόμεθα κἂν περὶ τῆς ἐκτελέσεως αὐτῶν.

— Καὶ διατί ὄχι;» ἀντεῖπε ζωηρῶς ὁ γραμματεὺς τοῦ Τηλεβολικοῦ Συλλόγου, πρόθυμος ὢν εἰς συζήτησιν. Ἄλλ' οἱ λόγοι δὲν παρετάθησαν ἐπὶ πλέον.

Ἐν τούτοις τὸ ὄνομα τοῦ Μιχαὴλ Ἀρδάν ἐκυκλοφόρει εἰς τὴν πόλιν τῆς Τάμπας. Οἱ ξένοι καὶ οἱ ἐντόπιοι ἐβλέποντο, ἀπέτεινον ἐρωτήσεις πρὸς ἀλλήλους καὶ ἐνέπαιον οὐχὶ τὸν Εὐρωπαῖον, — τὸν μυθολογικὸν καὶ χιμαιρικὸν τοῦτον ἄνδρα, — ἀλλὰ τὸν πιστεύσαντα εἰς τὴν ὑπαρξιν τοῦ προσώπου τούτου, τὸν Τζῶν Μάστωνα. Ὅτε ὁ Βαρβικὴν ἐπρότεινε ν' ἀποστελῶσι σφαῖραν εἰς τὴν Σελήνην, ἕκαστος ἐθεώρησε τὴν ἐπιχείρησιν φυσικὴν, εὐκατόρθωτον καὶ ἀσφαλῶσαν καθαρῶς τὴν σφαιροβολικὴν· ἀλλὰ ὃν λογικὸν νὰ ταξειδεύσῃ ἐντὸς τοῦ βλήματος, νὰ ἐπιχειρήσῃ τὸ ἀπίθανον τοῦτο ταξείδιον, ἦν φαντασιώδης πρότασις, εἰρωνεία, ἐμπαιγμὸς καὶ αὐτὸ τοῦτο ἀπάτη!

Ὁ περίγελως διήρκεσεν ἄνευ διακοπῆς μέχρι τῆς ἑσπέρας· ἀνά-

μεθα δὲ νὰ βεβαιώσωμεν, ὅτι αἱ Ἠνωμένοι Πολιτεῖαι κατ' ὄλιγον κατελήφθησαν ὑπὸ ἀκαθέκτου γέλωτος, ὅπερ λίαν ἀσύνηδες εἰσι εἰς χώραν, ἐνθα αἱ μᾶλλον ἀδύνατοι ἐπιχειρήσεις τυγχάνουσιν αὐτοπροαιρέτων ἐκθειαστῶν, ὁπαδῶν καὶ θιασωτῶν. Ἄλλ' ἡ πρότασις τοῦ Μιχαὴλ Ἀρδάν, ὡς πᾶσα νέα ἰδέα, κατώρθωσε νὰ διαταράξῃ καὶ πνεύματά τινα, τὸ δὲ παράδοξον καὶ πρωτόκουστον αὐτῆς ἐπηρέασεν, ὡς εἶκος, τὸν ροῦν τῶν συνήθων συγκινήσεων· ὅθεν ἤρχησαν νὰ σκέπτονται σπουδαίως ἐπὶ τῆς προτάσεως ταύτης. Πόσα πράγματα, θεωρούμενα ἀδύνατα, ἐπραγματοποιήθησαν ἐντὸς μιᾶς μόνου ἡμέρας! διατί λοιπὸν καὶ τὸ ταξείδιον τοῦτο νὰ μὴ ἐκτελεσθῇ ἀργὰ ἢ ὀγκλήγῳ; Οἱ πάντες ὅμως συνεφώνουν εἰς τοῦτο, ὅτι ὁ βίβονδουέων ἀνθρωπος θά ἦτο παράφρων· καὶ ἐπειδὴ ἐξ ἅπαντος τὸ σχέδιον αὐτοῦ δὲν θά ἐλαμβάνετο ὑπὸ σπουδαίαν ἐποψίαν, κάλλιον θά ἐποίει σιωπῶν ἢ ταραττῶν ὁλόκληρον ἔθνος διὰ τῶν γελοίων μωρολογιῶν του.

Ἐν πρώτοις μέγα ζήτημα διηγήθη, ἂν τὸ πρόσωπον τοῦτο πράγματι ὑφίστατο. Ὑπὸ τὸ ὄνομα Μιχαὴλ Ἀρδάν ἦτο γνωστὸς ἐν Ἀμερικῇ Εὐρωπαϊός τις, παροικιῶδης διὰ τὰς παρατόλμους ἐπιχειρήσεις αὐτοῦ. Εἶτα τὸ διὰ τῶν βαθῶν τοῦ Ἀτλαντικοῦ ἐκτοξευθὲν τηλεγράφημα, τὸ ὄνομα τοῦ ἀεροπλόου, ἐφ' οὗ ὁ Γάλλος ἔλεγε ὅτι ἐπεβιβάσθη, ἡ προσδιορισθεῖσα ἡμέρα τῆς προσεχοῦς αὐτοῦ ἀφίξεως, πᾶσαι αἱ περιπτώσεις αὐταὶ ἀπέδιδον χαρακτῆρα πιθανότητος εἰς τὴν πρότασιν. Ἐν τούτοις τὸ ζήτημα ἔπρεπε νὰ σαφηνισθῇ διὰ νὰ καθυσιχάσωσι τὰ πνεύματα. Πάραυτα οἱ πρότερον διεσχορπιτμένοι ἀνθρωποὶ συνήγοντο κατὰ ομάδας, αἱ ομάδες συνεπυκνούντο ἕνεκα τῆς περιεργείας, ὡς τὰ άτομα ἕκαστος τῆς ἑλξεως, καὶ τέλος συνέστη συμπαγῆς σωρὸς διευθυνομένης πρὸς τὴν κατοικίαν τοῦ προέδρου Βαρβικὴν.

Οὗτος ἀπὸ τῆς ἀφίξεως τοῦ τηλεγραφήματος οὐδεμίαν ἐπὶ τούτου ἐξέφερε γνώμη, ἀλλ' ἤκουσε τὴν ἰδέαν τοῦ Τζῶν Μάστωνος, χωρὶς νὰ ἐπιδοκιμάσῃ ἢ ν' ἀποδοκιμάσῃ αὐτήν. Μὴ ἔχων δ' ὑπ' ὄψιν τὴν ἀπομονησίαν τοῦ κοινοῦ ἤρεμος διετέλει, ἀναμέων τὴν ἑκβασιν τοῦ ζητήματος· διὸ καὶ οὐδόλως ἠὲ χαριστήθη βλέπων τὸν λαὸν τῆς Τάμπας συναθροϊζόμενον ὑπὸ τὰ παράθυρα τοῦ οἴκου αὐτοῦ. Πάραυτα οἱ ψιθυρισμοί, αἱ κραυγαί, αἱ φωνασκίαι ἠνάγκασαν αὐτὸν νὰ ἐμφανισθῇ, καθότι ὡς ἀπελάμβανεν ἅπασας τὰς τιμὰς τῆς περιωπῆς αὐτοῦ, οὕτως ὑπεχρεοῦτο νὰ ὑφίσταται καὶ ἅπασας αὐτῆς τὰς ἀτίας.

Ἄμα αὐτοῦ ἐμφανισθέντος, πάντες ἐσίγησαν, εἰς δὲ πολίτης, λαβὼν τὸν λόγον, ἔθεσεν αὐτῷ ξηρῶς τὸ ἐπόμενον ζήτημα: Ἄν πραγ-

ματικῶς τὸ ἐν τῷ τηλεγραφήματι ὑπὸ τὸ ὄνομα Μιχαήλ Ἀρδάν ἐκδηλούμενον πρόσωπον ἐκίνησε διὰ τὴν Ἀμερικὴν ἢ ὄχι;

«Κύριοι, ἀπήντησεν ὁ Βαρβικάν, εὐρίσκομαι εἰς τὴν αὐτὴν μὲ ὑμᾶς ἄγνοιαν.

— Καὶ ὅμως ἔπρεπε νὰ τὸ ἤξεύρετε, ἀνέκραξαν ἀνυπόμοιοί τινες.

— Ὁ χρόνος θὰ μᾶς διδάξῃ τοῦτο, ἀπήντησε ψυχρῶς ὁ Βαρβικάν.

— Ὁ χρόνος δὲν δικαιοῦται νὰ κρατῇ μετέωρον χώραν ὀλόκληρον, ἐπανελάβην ὁ ῥήτωρ. Ἐτροποποιήσατε τὸ σχέδιον τοῦ βλήματος κατὰ τὴν αἴτησιν τοῦ τηλεγραφήματος;

— Ὅχι εἰσέτι, Κύριοι· ἀλλ' ὀρθῶς λέγετε, πρέπει νὰ ἤξεύρωμεν ποῦ νὰ στηριχθῶμεν. Αὐτὸς οὗτος ὁ τηλεγράφος, ὁ προξενήσας πᾶσαν τὴν συγκίνησιν ταύτην, θὰ μᾶς δώσῃ ἐντελεστέρας πληροφορίας.

— Εἰς τὸν τηλεγράφων! εἰς τὸν τηλεγράφων!» ἀνέκραξε τὸ πλῆθος.

Ὁ Βαρβικάν κατῆλθε, καὶ προηγουμένος τῆς πολυπληθοῦς ταύτης συναθροίσεως, διεθυνύθη πρὸς τὰ γραφεῖα τῆς διευθύνσεως.

Λεπτὰ τινα βραδύτερον, τηλεγράφημα ἀπεστέλλετο πρὸς τὸν πρόεδρον τῶν μεσιτῶν τῶν πλοίων, εἰς Λιβέρπολιν. Ἦτον δ' ἀπάντησιν εἰς τὰς ἀκολούθους ἐρωτήσεις:

«Ὅποιον πλοῖον εἶναι ὁ Ἄτλαντος;—Πότε ἐγκατέλιπε τὴν Εὐρώπην;—Ἐπέβαινε αὐτοῦ Γάλλος τις, ὀνόματι Μιχαήλ Ἀρδάν;»

Μετὰ δύο ὥρας ὁ Βαρβικάν ἐλάμβανεν ἀκριβεστάτας πληροφορίας, ἀνεπιδέκτους παντὸς δισταγμοῦ.

«Τὸ ταχύπλοον (steamer) Ἄτλαντος ἀπέπλευσε τὴν 21ν Ὀκτωβρ., διευθυόμενον εἰς Τάμπα-Τόβνην. Ἐπέβαινε δ' αὐτοῦ Γάλλος τις, σημεϊούμενος εἰς τὸ βιβλίον τῶν ἐπιβατῶν ὑπὸ τὸ ὄνομα Μιχαήλ Ἀρδάν.»

Μόλις ἐδόθη ἡ διασάφησις αὕτη εἰς τὸ πρῶτον τηλεγράφημα, καὶ ἐν τῷ ἅμα οἱ ὀφθαλμοὶ τοῦ προέδρου ἐξηκόντισαν πῦρ, οἱ γρόνοι αἰ τοῦ βιαίως συνεσφίχθησαν, ἠκούσθη δὲ ψιθυρίζων ταῦτα·

«Λοιπὸν ἀληθεύει! Εἶναι δυνατόν! Ὁ Γάλλος οὗτος ὑπάρχει, καὶ ἐντὸς δεκαπέντε ἡμερῶν θὰ ἦναι ἐδῶ! Ἀλλ' εἶναι τρελλός! δαμμονισμένος!... Ποτὲ δὲν θὰ συγκατατεθῶ!...»

Καὶ ἐν τούτοις τὴν αὐτὴν ἐσπέραν ἔγραψε πρὸς τοὺς κυρίους Βρίδβιλ καὶ Σάν, παρακαλῶν νὰ διακόψωσι μέχρι νέας διαταγῆς τὴν κατασκευὴν τοῦ βλήματος.

Ἦν δὲ ὅλως παράτολμοι καὶ ὑπεράνθρωπον θὰ ἦτο ἐὰν ἐπεχειροῦμεν τὴν ἀφήγησιν τῆς συγκινήσεως, ὑφ' ἧς ἅπανα ἡ Ἀμερικὴ κατελήφθη

πῶς, δηλαδὴ, ἡ ἐκτέλεσις τῆς Βαρβικανείου συγκοινωνίας πολλάκις διεφιλονεικῆθη· τί εἶπον αἱ ἐφημερίδες τῶν Ἠνωμένων Πολιτειῶν, τίνι τρόπῳ ἀπεδέχθησαν τὴν εἶδησιν, καὶ πῶς ἔβαλον τὴν ἀφίξιν τοῦ ἥρωος τούτου τοῦ παλαιοῦ κόσμου· ἐν οἷα δὲ πυρετώδει ταραχῇ ἕκαστος ἔζη, ἀριθμῶν τὰς ὥρας, τὰ λεπτὰ καὶ τὰ δευτερόλεπτα. Ἀδύνατον εἶναι νὰ δώσωμεν ἰδέαν, ἔστω καὶ ἀσθενῆ, τῆς ὀχληρᾶς πίεσεως τοῦ ἐγκεφάλου πάντων, κυριευθέντων ὑπὸ μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς σκέψεως. Οἱ πάντες ἐγκατέλιπον τὰς ἀσχολίας των ἕνεκα μιᾶς μόνον ἐνασχλήσεως, αἱ ἐργασίαι ἔπαυσαν, τὸ ἐμπόριον ἀνεστάλη, τὰ ἔτοιμα πρὸς ἀναχώρησιν πλοῖα ἠσφαλίσθησαν ἐν τῷ λιμένι διὰ δύο ἀγκυρῶν ἵνα μὴ λείψωσι κατὰ τὴν ἀφίξιν τοῦ Ἄτλαντος, συνοδίαι πλοίων προστήρχοντο πλήρεις καὶ ἀνεχώρου κεναί, παντοίου δὲ μεγέθους ταχύπλοα, ἀτμόπλοα, λιβυρινίδες καὶ λέμβοι ἀδιακόπως διέσχιζον τὸν ὄρμον τοῦ Ἀγίου Πνεύματος. Τέλος, ὁ πληθυσμὸς τῆς Τάμπα-Τόβνης ἐτετραπλασιάσθη ἐντὸς δεκαπέντε ἡμερῶν ἕνεκα τῆς ἀφίξεως πολυαριθμῶν περιέργων, κητασκηνωσάντων ὑπὸ σκηνάς, ὥσπερ στρατὸς ἐν ἐκστρατείᾳ εὐρισκόμενος.

Τὴν 20ὴν Ὀκτωβρίου οἱ ἐν τῇ σκοπιᾷ τοῦ πορθμοῦ Βαχάμα εὐρισκόμενοι ἀνήγγειλαν ὅτι βλέπουσι πυκνὸν καπνὸν εἰς τὸν ὀρίζοντα. Μετὰ δύο ὥρας μέγα ταχύπλοον ἀντήλλασε πρὸς αὐτοὺς σημεῖα ἀναγνωρίσεως. Πάραυτα τὸ ὄνομα τοῦ Ἄτλαντος ἀπεστάλη εἰς Τάμπα-Τόβνην. Τὴν τετάρτην ὥραν τὸ ἀγγλικὸν πλοῖον ἔστρεψε τὴν πρῶραν πρὸς τὸν ὄρμον τοῦ Ἀγίου Πνεύματος· τὴν πέμπτην διήρχετο δι' ἀπίσης τῆς δυνάμεως τοῦ ἀτμοῦ τὰ στενὰ τοῦ ὄρμου Χιλιθόρου, κατὰ δὲ τὴν ἕκτην ὥραν ἠγκυροβόλει ἐν τῷ λιμένι τῆς Τάμπας.

Ἡ ἀγκυρα εἰσέτι δὲν εἶχε πηχθῆ ἐν τῷ βυθῷ τῆς θαλάσσης, ὅτε πεντακόσια λέμβοι περιεκύκλωσαν τὸν Ἄτλαντα, καὶ τὸ ταχύπλοον ἐξ ἐφόδου κατελαμβάνετο. Πρῶτος ὁ Βαρβικάν ὑπερεπήδησε τὸ θωρακεῖον τοῦ πλοίου, καὶ ματαίως προσπαθῶν νὰ κρύψῃ τὴν συγκίνησιν του, ἀνέκραξε διὰ φωνῆς τεταραγμένης:

«Μιχαήλ Ἀρδάν!

— Παρών!» ἀπήντησεν ἄνθρωπός τις, ἰστάμενος ἐπὶ τοῦ ἐπιστέγου τῆς πρῶρας.

Ὁ Βαρβικάν, σταυρώσας τὰς χεῖρας, σιωπηλός, δι' ἐταστικοῦ βλέμματος ἀσκαρδαμυκτὴ παρετήρησε τὸν ἐπιβάτην τοῦ Ἄτλαντος. Ἦτο δ' οὗτος ἀνὴρ τεσσαράκοντα καὶ δύο περίπου ἐτῶν, ὑψηλός, ἀλλ' ὀλί-

γον κυρτός ὡς καρυάτις φέρουσα ἐξώστην ἐπὶ τῶν ὤμων. Ἡ ὡς λέοντος ἰσχυρά κεφαλὴ αὐτοῦ ἔπειε ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν τὴν πυρόχρουν κόμην τῆς ἀληθῆς χαιτή, λέοντος. Πρόσωπον βραχὺ, πλατυνόμενον κατὰ τοὺς κροτάφους καὶ κοσμούμενον ὑπὸ μύστακος ἀνωρθωμένου ὡς τῆς γαλῆς, καὶ ὑπὸ μικρῶν ὑποκιτρίων τριχῶν φυομένων κατὰ τὰ μῆλα τῶν παρεῶν, ὀφθαλμοὶ στρογγύλοι καὶ ὀλίγον τι πεπλανημένοι, τέλος βλέμμα μύωπος συνεπλήρου τὴν γαλεοσιδῆ ταύτην φυσιολογίαν. Ἄλλ' ἢ βίς ἐδείκνυεν ἄνδρα τολμηρὸν, τὸ στόμα ἦν ἰδιαζόντως ἀνθρώπινον, τὸ μέτωπον ὑψηλόν, ἀγγίνου καὶ κατηρυλακωμένον ὡς ἀγρὸς μηδέποτε ἀποχερσούμενος. Ἐπὶ τέλος κορμὸς λίαν ἀνεπτυγμένος, κάθετος ἐπὶ ὑψηλῶν σκελῶν, βραχίονες μωδαίς ὅμοιοι πρὸς ἰσχυροὺς καὶ καλῶς ἠρμοσμένους μοχλοὺς καὶ βάδισμα ἀπορασιστικόν, ταῦτα πάντα καθίσταν τὸν Εὐρωπαϊὸν τοῦτο ἄνδρα βρωμαλέον, στερεῶς κατεσκευασμένον, σφυρήλατον μάλλον ἢ χυτὸν, ἐὰν ἐπιτρέπεται νὰ μεταχειρισθῶμεν ἔκφρατιν τῆς μεταλλουργικῆς τέχνης.

Οἱ μαθηταὶ τοῦ Λαβάρτη ἢ τοῦ Γρατιολέ θά ἀνεύρισκον ἀκόπως ἐπὶ τοῦ κρανίου καὶ τῆς φυσιολογίας τοῦ ἀνδρὸς τούτου τὰ ἀναμφισβήτητα σημεῖα τῆς μαχιμότητος, ἤτοι θάρρος ἐν καιρῷ κινδύνου καὶ τάσιν πρὸς τὸ καταπατεῖν τὰ ἐμπόδια· πρὸς τούτοις θά διέκρινον καὶ τὰ σημεῖα τῆς εὐμενείας καὶ τοῦ θαυμασμοῦ, ἐνστικτοῦ καθιστῶντος ἰδιοσυγκρασίας τινὰς ἐμπαιθεῖς δι' ὑπερῶνθρώπου ἐπιχειρήσεις. Ἄλλ' ὁ ὄγκος, ὁ ἐμφαίνων τὴν διάθεσιν τοῦ ἀποκτῆναι καὶ διαφυλάττειν, ἔλειπεν ὀλοτελῶς.

Ἰνα συμπληρώσωμεν τὸν φυτικὸν τύπον τοῦ ἐπιβάτου τούτου, πρέπει νὰ περιγράψωμεν τὰ πλατέα καὶ ἀπέριττα ἔνδραμα αὐτοῦ. λέγομεν δὲ πλατέα, διότι ὁ ἐπενδύτης καὶ ἡ περιτελής αὐτοῦ τοσοῦτον εἶχον πλάτος, ὥστε ὁ Μιχαήλ Ἀρδὰν αὐτὸς ἑαυτὸν καταστροφέα τοῦ ἐριούχου ἐπωνόμασεν. Ἐφερε περιλαίμιον χαλαρόν, ὑποκάμτοι εὐρέως ἠνεωγμένοι κατὰ τὸν λαμὸν καὶ παρέχον διόδον εἰς βρωμαλέον τράχηλον, καὶ διαρκῶς ἐκκομωμένης περιχειρίδας, ὅθεν ἐξήρχοντο πυρέττουται χεῖρες. Προτεγγίτων τὸν αὐτὸν, συνηθάνετο ὅτι ὁ ἄνθρωπος οὗτος καὶ κατὰ τοὺς δριμυτέρους χειμῶνας καὶ κινδύνους δὲν ἠθάνετο ψυχρὸς, οὔτε κατὰ τοὺς ὀφθαλμούς.

Ἄλλως τε, ἐπὶ τοῦ καταστρώματος τοῦ ταχυπλόου ἐν τῷ μέσῳ τοῦ πλήθους, ἐπηγαινόηρχετο, οὐδέποτε ἠσυχάζων ἀλλὰ σαλευόμενος ἐπ' ἀγχυρῶν, ὡς ἔλεγον οἱ ναῦται, χειρονομῶν, ὀμιλῶν εἰς

ἐνικὸν τοὺς πάντας, καὶ κατατρώγων τοὺς ὄνυχάς του μετὰ νευρικῆς ἀπληστίας. Τοιοῦτους ἰδιότροπους πλάττει ἐνίοτε ὁ Θεὸς, εἰς στιγμὰς φαντασιοπληξίας εὐρισκόμενος, ἀλλ' ἀμέσως κατάθραυει τὸν τύπον, ἐφ' οὗ κατεσκεύασεν αὐτοὺς.

Καὶ ὄντως τὸ ἠθικὸν πρόσωπον τοῦ Μιχαήλ Ἀρδὰν παρεῖχεν εὐρὺ στάδιον σκέφειν εἰς τὸν παρατηρητὴν. Ὁ καταπληκτικὸς οὗτος ἀνὴρ, ὦν διαρκῶς ἐπιρρεπὴς πρὸς τὰς ὑπερβολὰς, δὲν εἶχε φθάσει εἰσέτι εἰς τὸν ἀνώτατον βαθμὸν τούτων. Τὰ ἀντικείμενα παρίσταντο εἰς τὸν ἀμφιβληττροσιδῆ χιτῶνα τοῦ ὀφθαλμοῦ αὐτοῦ ἔχοντα ὑπερμεγέθει διαστάσεις· ἐντεῦθεν δὲ προήρχετο ἡ συρροὴ γιγαντείων ἰδεῶν. Τὰ πάντα ἔθλεπε μεγάλα, ἐκτὸς τῶν δυσκολιῶν καὶ τῶν ἀνθρώπων.

Ἐπιπλέον ἦν νοὺς γόνιμος, καλλιτέχνης ἐκ φύσεως, νεανίας ἐξυπνος, ὄχι ἐκ τῶν λεγόντων ἀδιακόπως ἀνοησίας, ἀλλ' ἐκ τῶν ὀμιλούντων ὀλίγα καὶ ὀρθά. Εἰς τὰς συζητήσεις ὀλίγον περὶ λογικῆς ἐφρόντιζε, μὴ ἀνακαλύψας δὲ τὸν συλλογισμὸν, οὐδόλως εἰς αὐτὸν προτεῖχεν, ἀλλ' ἰδίας μετεχειρίζετο ἐκφράσεις. Ἀληθῆς παραχοποιὸς ἐξετόξευεν ἀπ' εὐθείας ἐν πλήρει στέρειῳ ἐπιχειρήματα θετικῆς ἀποτελέσματος, καὶ ἠγάπα νὰ ὑπεραπείζηται ὅλαις δυνάμεσιν ὑποθέσεις σχεδὸν ἀπωλεσμένης.

Μεταξὺ ἄλλων ἰδιωτροπιῶν ἀνεκέρυσεν ἑαυτὸν, ὡς ὁ Shakespeare, «ἐξοχοῖ ἀμαθῆ»· ἐπρέσβευε δὲ τοὺς σοφοὺς περιφρονητέους ἀφομοιωὺν αὐτοὺς «πρὸς τοὺς ἀθμοῦνας τὰς βολὰς ἐνῶ ἡμεῖς βάλλομεν τὴν σφαιρίστραν». Ἐν ὀλίγοις ἦτο εἰς πλανῶντιος, ἐκ τοῦ τόπου τῶν θαυμάτων καταγόμενος, βίφοιδυνοσ καὶ ὄχι τυχοδιώκτης, παράτολμος, Φαεστικὸν κατακρημνίζων τὸ ἄρμα τοῦ Ἡλίου, Ἰκαρος μετὰ ψευδῶν πτερυγῶν. Ἐπὶ τέλος δικαίως ἐκαυχᾶτο περὶ ἑαυτοῦ· τολμηρὸς, ἐρρίπτετο εἰς τρελλὰς ἐπιχειρήσεις, ἐν τῷ κινδύνῳ ἦτο τολμηρότερος καὶ αὐτοῦ τοῦ Ἀγαλοκλέους, καὶ πρόθυμος πάντοτε νὰ θυσιασθῆ, οὐδέποτε παρεξέκλινεν ἀλλ' ἴστατο ὀρθὸς ὡς αἱ μικραὶ ἐξ ἐντεριῶνις ἀκταίας πλαγγόνες, δι' ὧν οἱ παῖδες διασκεδάζουσι.

Εἶχεν ὡς σύμβολον τὸ «καὶ ἐν τούτοις!» ὁ δ' ἔρωσ τοῦ ἀδυνάτου ἦτο τὸ «κυριεῦο αὐτοῦ πάθος,» κατὰ τὴν ὠραίαν ἔκφρασιν τοῦ Πῶπ.

Ἄλλ' ὁ ἐπιχειρηματίας οὗτος ἀνὴρ εἶχε καὶ τὰ ἐλαττώματα τῶν προτερημάτων του τούτων. Ὁ μὴ διακινδυνεύων τι οὐδὲν ἔχει, λέγει ἡ παροιμία. Ὁ Ἀρδὰν ὅμως διεκινδύνευε πολλάκις, καὶ ἐν τούτοις οὐδὲν εἶχεν! Ἦτο καταστροφεὺς χρημάτων, ἀληθῆς πῖθος Δαναίδων. Ἀφιλοκερδῆς, πρόθυμος εἰς τὸ βοηθεῖν, ἵπποτικὸς, οὐδέποτε ὑπέγραψε τὴν

καταδίκην και αὐτοῦ τοῦ ἀσποινδοτέρου ἐχθροῦ του, και θά ἐπωλεῖτο δουλος ἵνα ἐξαγοράσῃ ἓνα μαῦρον.

Ἐν Γαλλίᾳ ἢ ἐν Εὐρώπῃ πάντες ἐγνώριζον τὸν ἔξοχον και θορυβοποιὸν τοῦτον ἀνδρα. Ἀναμφιβόλως περὶ αὐτοῦ ἀκαταπαύστως ὠμίλει ἡ μυριόστομος Φήμη, ἣτις ἐπὶ τέλους και κυνάγχῃν ἔπαθεν ὑπηρετοῦσα αὐτόν! Ἐάν μᾶς ἐπιτρέπηται ἡ ἔκφρασις, θά εἴπωμεν ὅτι ἔζη ἐντὸς ὑ α λ ί ν ο υ ο ἴ κ ο υ, ἔχων ἅπαντας τοὺς ἀνθρώπους κοινωνοὺς τῶν κρυφωτέρων διαλογισμῶν του. Εἶχε δ' ἐπίσης και ἀπειράριθμον πληθὺν ἐχθρῶν, ἐξ ἐκείνων, οὓς κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἦττον εἶχεν ἀπωθήσει, πληγῶσει, ἢ ἀνατρέψει ἀνηλεῶς, παραγκωνίζων τὸ πλῆθος ἵνα ἀνοίξῃ δίοδον.

Ἐν τούτοις γενικῶς ἠγαπᾶτο, διότι πάντες τὸν ἐθεώρουν ὡς παιδίον χαϊδεμένο. Ἐκαστος ἐνδιεφέρετο εἰς τὰς τολμηρὰς ἐπιχειρήσεις του, και ἠκολούθει αὐτὸν μετ' ἀνησύχου βλέμματος, διότι ἤξευρεν ὅτι ἦτο παράτολμος μέχρις ἀφροσύνης. Ὅταν φίλος τις ἐπεχειρεῖ νὰ τὸν ἀποτρέψῃ, προλέγων αὐτῷ προσεχῆ καταστροφὴν, — τὸ δάσος πυρπολεῖται ἕνεκα τῶν ἰδίων αὐτοῦ δένδρων, — ἀπῆντα οὗτος μετὰ χαριεστάτου μειδιάματος, και μὴ ἀμφιβάλλων ὅτι ἀνέφερε τὴν ὠραιότεραν τῶν ἀραβικῶν παροιμιῶν.

Τοιοῦτος ἦν ὁ ἐπιβάτης τοῦ Ἄτλαντος, αἰωνίως κινούμενος, αἰωνίως θερμαινόμενος ὑπὸ ἐσωτερικοῦ πυρός, αἰωνίως συγκεκινημένος οὐχὶ ἕνεκα τῆς ἐπιχειρήσεως, ἣν ἐν Ἀμερικῇ ἀνέλαβε (διότι οὐδόλως περὶ αὐτοῦ ἐσκέπτετο), ἀλλ' ἕνεκα τοῦ πυρετώδους ὀργανισμοῦ αὐτοῦ. Ἐάν ποτε ὑπῆρξαν ἄνδρες παριστῶντες καταπληκτικὴν ἀντίθεσιν, ἀναμφιβόλως ἦτο ὁ Γάλλος Μιχαὴλ Ἀρδὰν και ὁ Ὑαγκαῖος Βαρβικὰν, ἀμφοτέροι μὲν ἐπιχειρηματῖαι, τολμηροί, θρασεῖς, ἀλλ' ἕκαστος κατ' ἰδιάζοντα τρόπον.

(Ἀκολουθεῖ).